GYÜMÖLCZÖS KERT,

I. 1054.

MELLYET A NÉHAI MELTOSAGOS ÉS TEKÉNTETES

LIPPAY GIÖRGY,

Eſztergami Érſek Urunk ő Nagytsága Költségéuel.

Az Nemes Magyar Nemzetnek Közönséges haſznára,

JESUITAK RENDIN VALÓ,

ISTENBEN EL NYÚGODOTT

P. LIPPAY JANOS,

IRT.

NIOMTATTOT BECZBEN,
Coſmerovius Máté, Czáſzár Urunck ő Fölsége
Könyv-nyomtato bötüyvel.

ANNO M. DC. LXVII.

A KEGYES OLVASOHOZ.

AMelly mindenhato ISTENNEK bolczeſsége à tenger fővenié-nek ſzamát tudgia; az eſſőnek meg ólvaſta czepeit: Azon-bőlczeſſég, nem czak mérhetővé tette à mi napiainkat, ugy hogy, à mi vóltunk ſemmi ő előtte Pſal. 38. 6. Hanem élet-ünk ſzem-pillantáſit-is őrőktől fogva ugy el rendelte, es ſzámba vette, hogy azt ſenki által nem lépheti ſzaporituán; ſem el nem kerülheti okos meſterſégé-vel. Igy azért ennek-is az ISTENT félő és ſzerető P. LIPPAY JANOS ISTENES életének melly határt vetett, el nem kerülhetvén, ki ſzóllitotta è Vi-lágbúl, az elmúlt 1666. eſztendőben.

Ezt-is azért à kőnyvet, Istenes szándékbúl, az Nemes Magyar Nemzetnek haſznára à mint el kezdette, ugy végben nem vihette. És mivel ezen kőnyv, már à nyomtato prős alatt vólt; ugy nem akartam, hogy éppen el nyomattaſſék, hanem haſznodra, kegyes olvaſom nap fént láſſon. Sok ſzép dolgokkal akarta még ezen kőnyvet, az Istenes Páter, tellieſſebbé tennij: De mivel à meg kéllelhetetlen halál, Isten rendeléſébűl, elébb el meczette életének fonalát, à mit tőbbet kévánnal ezen kőnyvben, annak tulaidoníczad.

Ezzel pedig élly Istenes iódra, és haszno-

dra.

REN-

E' RENDI E' KÖNYVBEN FOGLALT Fő RESEKNEK.

A.M.M.MUZEUM KÖNYVTÁRA

I. RÉSZ.

A Gyümölcsös kertnek haſznos gyönyörüségérül, és annak alkalmatos helyheztetéſérül. fol. 1

II. RÉSZ.

A Gyümölcs fáknak magon-vetéſekrül, vagy ültetéſekrül, és à csömötéjeknek fel neveléſekrül. 9

III. RÉSZ.

Az óltani-valo vad fákrül, azoknak ki-ásáſárul, és plantálo helyrül, vagy oskolárül. 16

IV. RÉSZ.

Az óltáſrúl közönségeſſen, és óltany-való eſzközökrül. fol. 22

§. I.

Miképpen kell óltany à még haſitot fában. 25

§. II.

Miképpen kell óltani a fakőzzé és heja közzé. 36

§. III.

Ezekhez az óltáſokhoz-való ágacskákrúl, és mikor kell azokat törni, és maſonnéd miképpen hozni. 39

§. IV.
Miképpen kell szemre óltany. fol. 44

§. V.
Miképpen kell sípra óltani. 52

§. VI.
Más-féle óltásokrúl, bújtatásokrúl, és à Gyúmólcsös fáknak szaporitások-rúl. 55

§. VII.
Az óltásnak jdejérúl. 64

§. VIII.
Némely mesterséges òltásokrúl mellyekkel à fáknak gyúmólcseit valoztathatni. 70

V. RÉSZ.
À Gyúmólcs fáknnk nemzéseкrúl. 89

VI. RÉSZ.
Mely fát, miscoda fában óltathatni. 91

VII. RÉSZ.
Az óltáshoz-való agyagnak, és viáſznak el-készitéserúl. fol. 100

VIII. RÉSZ.
Miképpen kell továb à fiatal óltoványokkal banni. 105

IX. RÉSZ.
Az óltoványoknak, és Gyúmólcs fáknak últetéseкúl. 108

X. RÉSZ.
À fának rendes últetéseкrúl, és mesterséges neveléseкrúl. 124

XI. RÉSZ.
À Gyúmólcs-fáknak nemekrúl. 136

§. I.
Az álma-fárúl. 137

§. II.
À kórtvély-fárúl. 146

§. III.

§. III.
Á Birs-álma-fárúl. fol. 154
§. IV.
Á Szederi-fárúl. 158
§. V.
Á cseresnye-fárúl. 163
§. VI.
Á Megy-fárúl. 169
§. VII.
Á Szilva-fárúl. 173
§. VIII.
Á Baraczk-fárúl. 180
§. IX.
Á Nyospola-fárúl. 190
§. X.
Á Berkenye-fárúl. 193
§. XI.
Á Barkócza-fárúl. 195
§. XII.
Á Som-fárúl. 195
§. XIII.
Á Mondola-fárúl. 198
§. XIV.
Á Dió-fárúl. fol. 203
§. XV.
Á Mogyoró-fárúl. 212
§. XVI.
Á Gestenye-fárúl. 216

XII. RÉSZ.

Á Gyümölcsöző csömötékrúl avagy Bokrokrúl. 221
§. I.
Az Egresrúl. 121
§. II.
Á Sz: János szólócskéjérol. 223
§. III.
Á fái sóskárúl. 224
§. IV.
Á Malnárúl. 227

XIII. RÉSZ.

Á Gyümölcs-fáknak közönséges munkájrúl. 128
§. I.

§. I.

A fáknak irtásokrúl, és tisztogatásokrúl. fol. 235

§. II.

A fáknak ér-vágásokrúl, és fúrásokrúl. 244

§. III.

A Fáknak kapállásokrúl, és ganéiozasokrúl. 245

§. IV.

A FákGyökerejnek ki-nytásokrúl, és öntözésekről. 251

XIV. RÉSZ.

A Gyümölcs-fáknak Nyavalyajrúl, és azoknak órvosságirúl. fol. 254

XV. RÉSZ.

A Gyümölcsnek le-szedéséről, és tartásáról. 267

XVI. RÉSZ.

Miképpen kel a Gyümölcsöket mézbe, vagy nad-mézbe csinálni lictarium formára. 273

§. I.

Miképpen kel a Gyümölcsöt szarazon, lictariomnak becsinálni. 302.

HAR-

HARMADIK KÖNYV
GYÜMÖLCSÖS KERT.
I. RÉSZ.
A' Gyümölcsös Kertnek haſznos gyönyörűségérűl, és annak alkalmatos helyheztésérűl.

A' Gyümölcsös Kertnek haſznos-, és vigaſztaló gyönyörűségérűl, hogy ſok hímezö, és pípes ſzókkal fáraſztanám a' kegyes olvasót, nem ítéltem ſzükségeſnek: hanem inkább hívalkodó beſzédnek lenni; mivel ezt minden ember (a' kit az Ur Iſten okoſsággal, látogatott) nem csak ſzemlélheti, de kezével-is tapaſztalhattya. Mert mihelt a' ſzomorú, és kegyetlen télnek gyáſzoló ideje el-múlik, I.

el-múlik, leg-ottan kikeletkor a' meg-keseredett fák az ő gyász ruhájokat le-vetvén, a' levelekkel, mint-egy szép zöld draga ruhájokkal fel éksíttetnek eleven zöldellő színek nem csak az embernek szemét meg-vídámíttyák; de még á meg-lankatt szívet-is megvigasztallyák. Az-utan, á fejér lilium, és piros rósa színu virágokkal, mint-egy inneplő tisztes öltözetekkel, az ő kedves tekéntetek-és jó illattyok-által, embernek meg-alélt fejét erősítik. Nyárban pedig, mikor à sütő verőfénynek súgári, az egész tagokat éppen el-tikkasztyák, akkor az ő szellőző árnyékjokkál azokat meg élleſtik, és elővel-érő gyümölcsökkel hűvősitik. Mit írjúnk az ősnek gyönyörűségérul? mikor á fáknak drága ékességek á sok külömb féle szép, jó ízű, kedves illatú gyümölcsök, az ő számtalan külömbözö színes termetekkel, mint valami kincses draga kövékkel ragyogó násfákkal, szemeit, szivét megvídámíttyák, és fel-ébresztik embernek: úgyhogy, még télbenn-is á telelő gyümölcsök, mind illattyokkal, s-mind ízekkel nagy táplálásókra, és vigasztalásókra vannak az emberi állatnak.

II. Kibül nylván ki-tetszik, à gyümölcsös kertnek haszna: holott ha más eledelbül meg-fogyatkoznékis ember, csak gyümölcselis alkalmas, ideig el-tengethetné életét; à mint à szegénység néha, mikor gabonája nem terem, csak gyümölcse teremjen kertében, még sem tart annyra az éhségtül. Sőt maga az Ur Isten mikor az emberi nemzetséget alkotá, semmi egyéb eledelt nem rendele néki az ő ártatlanságában: hanem á fáknak gyümölcseit. *Ex ommi li-*

Genes. 3. v. 2.

gno

gno Paradiſi veſcimur. Mert minekutánna vétkezék, es az ő bőcsülletitül megfoſztaték, az-után monda néki az Ur Iſten: *In ſudore vultis tui veſceris pane tuo:* A te Geneſ. 3. ábrázatodnak veritékével eſzed á te kenyeredet. Mint- v. 19. ha azt mondotta volna: Ez ideig á kerti gyümölcsökkel éltél, à kikhez faratſág-nélkül jutottál; de ez-után, véres veritékeddel kéſziteſz magadnak kenyeret, à kível tengeted életedet. Ugyan-is á többi eledeleket, hogy meg-ehesſe ember, ſok munkát kell elébb reájok tőlteni; à gabonát meg kell aratni, csépelni, őrleni, ſütni. Hogy húsſal lakhaſſek, meg-kell az állatot ölni, nyúzni, vagy mellyeſzteni, főzni vagy ſütni: és igy, à többi eledelekkelis bajmolódni; de à gyümölcſöt, mihelt meg-érik, csak le-ſzakaſzſza ember, mingyárt eheti.

Abbúl-is haſznot hajt á Gyümölcsös kert, hogy III. ha valamelly eſztendőben bőven terem à gyümölcs, azt meg aſzalhatni, ſok eſztendeig el tarthatni, és ſzükſégnek idején elől vehetni.

Az talám, enek á gyönyörűſéges Gyümölcsös kertnek kedvelléſétül, és munkájátúl, némelly éretlen fejű gazdákat el-idegeníthetné, hogy azt mondgyák: Miért kel ennékem, maſokért fáradnom: ki tudgya, eſzemé, vagy ſoha ſem annak á fának gyümölcſében, á kit magam kezeimmel óltanék? De effféléknek, bőlcſen meg-felelt hajdan egy vén Magyar-Orſzági Ur; kit mikor látta vólna egy fő ember ſzolgája, hogy maga kezével óltana, meg-ſzóllá ótet: hiſzem kevés okoſſág, ugymond, ettűl á vén Urtúl, hogy maga óltya, áſát ki ma vagy hólnap meg-hal; és ki tudgya, ha

eſziké à gyümölcſében, avagy nem. Meg-ſajditá az Ur ezt à dorgálaſt, és mondá: Halládé barátom, ha á te ageb atyád is nem óltotta vólna azt á fát, ki á te kertedben van, te ſem ennél moſt á gyümölcsében. Azért mondgya Virgilius-15:

Inſere Daphni pyros, carpent tua poma nepotes.
Olcs moſt Daphni kórtvély fákat:
Kirúl maradékod ſzakaſzon almákat.

Nem kell azért effele gondolatókkal, á gyümölcs óltáſtúl el-ſzakaſztani á gazda embernek elméjet.

IV. Hogy pedig à gyümölcsös kertnek haſznát vehesſe valaki, meg kell à helynek alkalmatosſágát és à földnek illendő külömbſéget válaſztani: kirúl írtam à Virágos kertnek 2. Réſzébenn-is, és à Veteményes kertnek 1. és 2. Réſzében. Itt cſak arrúl intem à kertéſzeket, hogy ſe à fövenyes, és kövecſes föld, nem alkalmatos à gyümölcs fáknak; ſe az agyagos, nóha ez mégis alkalmatósſabb amannál: hanem-ha igen agyagos, és kemény vólna mivel így à fának ártalmára vólna, kiváltképpen à hol az eső víz le nem folyhatna: mert afféle föld, à meleg és ſzáraz ůdőben igen meg-kemányednék, és à tenyéſző eső, à fának gyökeréhez nem ſzivárkozhatnék, hanem cſak föllyůl levegne; mindazonáltal, ha más jobb és alkalmatosſabb hely nem adatnék meg-kellene azt jobbitani, úgy hogy azon á helyen, à hová az ember oltoványokat akarna ültetni, egy eſztendővel elébb jó mély, és ſzéles vermeket ásna, és azt az agyagos földet fövénnyel, vagy más földel jól őſzve elegytené, és valami kövér földet-is avagy meg-rothatt ganéjt-is keverne közében:

így

így à gyümölcs fáknak alkalmatos vólna. A melly timporálás, más földekreis ſzolgálhat, mint à Vetem.: kert. 2. Réſz. meg-írtam.

Viſzontag ha à föld, à hol gyümölcs fákat akarnak últetni, igen fövenyes: ſzáraz üdőben, à termé- V.
ſzet ſzerént-való nedvesſégtül meg-foſztatik, hogy à fiatal fáknak táplálâſât meg nem adhattya. Esős üdőben pedig, úgy el-iſz-ſza az eső vizet, hogy à gyökerek-körül-való munkálkodaſât, véghez nem viheti. Egyébként, nem minden fövenyes föld meg-vethető, főképpen, â kiben más féle föld-is vagyon: hanem csak à sárga poross, loós, fövenyes, föld, és à vörőss, á kíkre nem kell heyában à munkát tölteni. Ha pedig à fövenyes, bár más jó földel volna-is elegytve; de az nem vólna elegedendő, à gyümölcs fáknak el-tartására; ezt à fogyatkozáſt, az agyag elegytésével kell megjobbitani, à mint oda fel. Más féle föld, ha köves-is, de vagyon közbe-közbe úgyan jó föld-is, az ásásban, vagy kapállásban ki-tiſztittaſsék, ha lehet, à kövektül, s más jó földel-is ſegítteſsék: és ſzolgálhat à fáknak. E mellett, azt-is észben kell vennünk, hogy efféle köves föld à fáknak à kemény hidegbe inkább ſzolgálhat, hogynem-mint az agyagos föld; mert ez akkor erősebben meg-fagy, és jobban meg hidegſzik, hogy-nemmint amaz: mivel à köves föld, inkább meg-tarthattya melegſégét. Noha à fövenyes földet, némelly fák, (à kiknek köves à magvok, úgymint *Baraczk*, *kajſzi Baraczk*, *Mondola*,) nem olly igen ellenzik, mint az agyagos földet, csak hogy à nap reajok ſzolgálhaſſon.

VI. Hogy pedig tovább-is meg-ismérhesse à kertész à földet, ha hasznos, és alkalmatosé á gyümölcs fáknak: vigyázzon elsőben à régi fákra, ha ollyanokat talál à vidékbe, és tekéncse-meg, minémű termetűek azok, ha kicsinyeké, vagy nagyok; alacsonoké, vagy magasak. Mert ha magasak, és szépen ki terjedtek, jele az, hogy az à föld, igen alkalmatos à gyümölcs fáknak. Másodszor, ha illyen vén fák ott nem találkoznának, tekéntcse-meg à bokrokat, és csemetéket: és ha à tetejeken friss, és jó temerdek növések jönek-ki, bizonyos jele az, hogy affele helyen, haszonnal ültethetni à fiatalokat. Harmadszor, ha azon à helyen nagy dió fák teremnek magoktúl, más fának-is kedves az à hely. Továbbá, ha abban à környékben à varjak, Hollók, Csokák, és másféle madarak, örömest az eke és szántó ember-után járnak: nem alkalmatlan földnek látszik az à Gyümölcs fáknak. Egyébként leg-jobb à feketeföld, csak igen Zíros ne légyen, hanem közép szerű, se ne igen nedves. Mert à nedves helyen termettgyümölcs, viz ízű, hamar meg-rothad, nem tartós. Kirúl oda fel-is írtam à Virág. kert. 2. Rész n. 15. 17.

VII. A kertnek helyhezteteséről-is, bőven találsz azon, helyen, n. 21. 22. 23. és kiváltképpen à fáknak, és gyümölcsös kertnek. Ott-is meg-mondottam, hogy à kertnek helyheztetésében, leg-inkább à Tartományoknak alkalmatosságára kell tekénteni, kihez, képest fordítsa ember à gyümölcsös kertet-is: úgy hogy, à menyire lehet, ollyan helyt válaszszon, à kire úgy szolgállyon à Nap, hogy az ő súgárival, és melegségével, akadály-nélkúl à fákhoz férkezhessék, és így az ő

erejét

erejét kőnnyebben ki-terjeſztheſsè; mert à nélkűl nem cſak éréſében, de még jóſágábann-is meg-fogyatkozik à gyűmőlcs. E mellett, az erős ſzeleknek, es ſzélveszeknek, hatalma-alá ſe vetteſſenek à gyűmőlcs fák; mert azok igen károſok nékiek, és néha győkerekből-is ki-tekertetnek. Egyébkínt à kőzép ſzerű ſzél, nem kogy ártalmas vólna, hanem inkáb haſznos nékiek: mivel à fenn maradott leveleket le-veri, à kikben az-után à férgek féſzket; verhettek vólna. A virágok le-húlláſát-is ſegíti, hogy annál keveſebben ſzűllyenek. őſzve, és bennek férgek ne nevelkedheſſenek. Ki-után, á fák-is tőbb gyűmőlcſőt tartnak-meg. Hogy pedig fellete ne érie à ſzél őket, igen haſznos, hogy azokat à fákat, à à kik nagygyá nőlnek, à ſzélnek ellenében űlteſſek, hogy az aprobbaknak, és gyengébbaknek óltalmókra leheſſenek.

Azon kivűl, az igen nedves hely ſem alkalmatos à gyűmőlchős kerthez, à mint oda fel-is meg-mondám à ſovány hegy-is, ávagy domb: mert amabban à fàknak győkerei meg rothadnak; ebben jól nem nőhetnek, hogy ki terjeſztheſſék az ágokat. Leg-jobb azert á gyűmőlcsős kertnek, és fáknak, ha ollyan helyt válaſztanak, á ky egy keveſſé dombos, és magaſſabb, hogy-nem-mint á lapály, és igyenes főldőn; nem cſak azért, hogy győnyőrűſégeſſebb, és ſzebb tekéntete vagyon, ſ-ſzellőſebb-is: hanem azért-is, hogy haſznoſſábbak, és tenyéſzőbbek à gyűmőlcs fák azon, hogy-nem-mint igyenes helyen: mivel à vőlgybe, és lapály helien, kőzel egymáshoz állonak; azért á magok árnyékával egymáſnak ártanak, à ki nem tőrtenik à dombos helyen, à VIII.

hol

hol à fáknak egy része fellyebb áll, más része alább. Innéd vagyon, hogy à szőlők lábjában, és à hegyek-alatt joban nőlnek à gyümölcs fák, és jobb gyümölcs-is terem, hogy-nem mint à sík mezőben. Jollehet à nagy folyo-vizek-mellet, ès szigetekben, kiket az ár-viz éppen el nem fog, avagy ritkán, és keves ideig, à föld-is nem csak iszapos: kőzönségessen szép gyümölcs fák, és jó gyümölcsök teremnek, mint à Duna, s-Tisza-mellett, bővenn-is.

IX. Az égnek melly részére forditcsák à gyümölcsös kertet? ebben à kertész szabia magát ahoz, à mit oda fel à virágós kertnek 2. Resz. n. 21. es 22. irtam. Néha à föld, fellyül jó es alkalmatos, alúl pedig kővecses és gyakran soós, keserű, és alkalmatlan; úgy-hogy, ha szintén à fiatal fákat belé ültetik-is, valamig à jó földben vannak szép frissek, és jò búinán nőlnek: de mihelyt à gyökerek azt az alkalmatlan földet el-érik, leg-ottan nem csak meg-szűnnek à növéstűl; de az után fellyűl à tetejek, tellyességgel meg-kezd veszni: nem-is vészi ember észbe, honnéd történik. Ha azért azt észbe-vészi, avagy meg-jobbitsa, ha lehet, à földet, à mint oda fel irtam à fövenyes földrűl; avagy békét hadgyon néki, és más alkalmatossabb Helyt Keressen. A Gyümölcsös kertet ember, vagy magánossan csinálhattya, vagy à veteményes kertel-eggyütt: De úgy, Hogy jó tágas helyt hadgyon néki.

II. RÉSZ.

A' Gyümölcs fáknak magon vetéſekrül, vagy ültetéſekrül, és à cſömötéjeknek fel-neveléſekrül.

MIvel hogy nem mindenütt találni vad fát, à ki alkalmatos vólna à bé-óltáſra, *kórtvély*, *alma*, vagy más féle fát: és ha ſzintén találnis, nem minden helyen haſzónnal áshatniki, és máshuva ültethetni; azért ſzükſég, hogy à kertéſz, más ſzorgalmatossággal hozza helyére ezt à fogyatkozáſt. Kibben jób, és haſznóſſabb módot nem találhat, mint-ha valami bizonios ágyakat cſinál, kibben à gyümölcs magokat ültetheti, úgy-mint, *alma*, *kórtvély*, *cſeresnye*, *baraczk*, és más féle mágokat, míg alkalmaſſan meg-nőlnek: kogy az-után, az el-íntézet helyre, által-ültetheſſe. Effele ágiokat-valahová félre, avagy ſzeglétbe, vagy ſzurdékba cſinállia: de úgy, hogy à Nap az ő ſúgárival hozzá-férkezheſſék, és az őreg ſzomſzéd fák, árnyékjokkál ſemmi akadályt ne tegyenek nékiek. Az illyen, ággokat pedig, elſőben jó mélyen kell aſſni, és minden kóróbúl, gyökerekbúl, kóbúl, és más féle gyambúl ki-tiſzítani, hoſzſzattára oſztani, de ne légyen igen ſzéles, hogy à gyomlálásban által érheſſék félig, ſ-meg ne tiporják; azokban rendel ültetſék à héjas, és kemény magokat: de ne elegytſék és X.

Zavarják mind egybe, hanem egy félét egyűvé, más félét is külömben: az *alma magot-is* külömben, *à kört-vély*, magot is külömben: hogy mindeniket à maga tulaidon terméſzete-ſzerént nevelheſſék. Mert à *kört-vély* fiatalokat, gyakrabban kell gyomlálni, és kapálni, hogy-nem-mint az *alma fákat*. Ezeket-is meg kell válogatni hogy à leg jobb gyümölcſökbül ſzedgyék; mert így az ágacská-is, à kit jövendőben belé-óltanak, jobb gyümölcſöt nemez, ſürübben-is ültethetik, hogy havalamèlyk ki nem kelne, lene más helyébe: két úyni mélyen ülteſſék; à *kemény magokat* ritkábban kell ültetni, egy lábnyra egymáſtúl.

XI. Efféle magokat azért-is kell vetni, hogy mikor felnevekednek, és az óltáſra alkalmatoſſák léſznek, jobb azokba à ſzelíd fákban óltani, hogy-nem-mint tellyeſséggel vad fában; mert á Haſonló, inkább alkalmaztattya magát à haſonlóhoz, hogy-nem mint az idegenhez: azért gyümölcſe-is jobb léſz annak, hogy-nem-mint à Kit vad fában óltanak.

Miképpen kelleſſék ültetni à gyümölcs magokat, főképpen à kemény óreg magokat, kiket à Németek kőves magoknak neveznek: meg-irtam à Vetem. kert. 5. Réſz. n. XLV.

XII. Effele magoknak vetéſében, avagy ültetéſében külömbőznek az authorok; mert némellyek inkább jovallyák, hogy őſzel ülteſſék: némellyek kikeletkor, némellyek mingyárt tél-előtt. Mert ha ideien őſzel, hamar ki cſirázik és ki-kél: azért à télnek ſanyargatáſa (mivel még gyenge) hamar ki-fűti; ha kikeletkor, kéſőn kél, és keveſet nől; mindazonáltal, leg-jobnak tarta-

tartanám, hogy az apró héyas magokat, úgy-mint *alma, Kórtvély, birs alma* magot őſzel, mikor à fának levele hűlni kezd, akkor ültesſék, egy kevés nappal hóld tőlte-előtt à melly tart Novemberig. A *kőves maggokkal* pedig úgy bánnyanak, hogy minek-utánna le-ettek à gzűmőlcſőt à magrúl, tiſztitcſák-meg ſzépen, és meg-ſzárazſzák: de ne à Napon, à mint némellyek akarják, hanem valami ſzellős árnyékos helyen; az-után tegyék egy fazékba, à ki alul, és ódalaslag meg légyen fúrva és tőlcſenek jó főldet belé, arra rendel rakiák á magokat, hóld neveléſekor; az-után meg főldet, ſ-meg egy rend magot, à mennyt akar ember, ſ-tegyék à pinczébe, avagy àſſák-el egy verembé, de úgy, hogy meg ne fadgyon télbe. Azért ha kinn hadgyák, ló ganéyal bé kell fedni à főldet, és eget-is kell reá-bocſátani, hogy meg ne penéſzedgyék: gyakran meg-is kell öntőzni, ha ſzáraz á főld, eső vizzel, à kit mézzel édeſitettekmeg; de efféle édes, vagy más ſzagos vizzel-való öntőzéſrúl nem ſokat tartok. Némellyek cſak à pinczébe fővényben rakják, à mint oda fel, rendel, és közönſéges vízzel gyakran öntőzik: ha kinn hadgya-is ember valami bóltba, vagy ſzobába, cſak meg ne fadgyon, nem árt. Kikeletkor oſztán Martiusban, vagy Aprilisben megént hóld tőlte élőt, ki kell à kertbe ültetni, de ne igen mélyen: nem, is kell igen meg-nyomni à főldet körűlötte. Nemellyek el- mennek, és mikor ki, cſirázik, más kiſſebb edénybe ültetik igen puhán, à cſirajával fel; à kit az elébbeni főldel meg-tőltenek, ſ-úgy tarttyák nedveſſen Apriliſig: akkor meggént hóld neveléſére, à hová akarja ember, el-ültetheti, akár à

környül-való földel, akár csak úgy gyengén ki- vonnya, hogi à gyökerecskéjét meg ne sértcse, s' még azon esztendőben jókorát nől; ezeket pedig távul egymástúl két lábnyira ültessék, mélyen három újnak szeleségére, hogy megént ha meg-nől ki-áshassák, és máshova ültethessék. Job ha elsőben ezeket à magokat, és à kik ki csiráztak, valami soványabb földben ültessék, hogy az-után, á hol álhatatósan maradni kell, inkább hozzászokhassanak à jó földhöz; mert így három esztendő múlván, be ólthatni. A *Duránczai Baraczkot*, *Szilvát* mihelyt le eszi ember à húsát, mindgyárt csak úgy frissen el-ültethetni: de úgy, hogy hadgyon à húsábann is á mag körül, és à szájába ne vegye à magot, hanem csak úgy le metélye.

XIII. Minek-utánna az el-ültetet, magok ki-kelnek, ha igen Sürüen nőlnének, à kik alább-valók, azokat szép gyengén ki kell vonni: de úgy, Hogy à szomszéd fácskákat meg ne sértcsék, és à benn maradott fa jobban nőlhessen; mert egyébként, igen nagy akadályt szereznek egymásnak. És noha elő, s második esztendőben igen meg-ágasodnakis mindazonáltal, inkább jovallyák, hogy késtel le ne metéllyék azokat, hanem békét hadgyanak nekiek; mert ha igen idején metéllik őket, magasan nőlnek ugyan, de erősségekben megfogyatkoznak, és kevés hasznot Hajtanak: hanem meg kell várni à harmad esztendőt (hanem-ha igen szükséges vólna) és akkor szép tisztán le metélhetni az alsó ágacskáit, de ne igen sokat egyszers-mind ne-is igen magasan, fel. Ha pedig valaki azt akarná, hogy jó magasan nőllyön à fácska, csak à körmével csipdegellye-

gellye le az alól ki-vert bimbókat, avagy levelező ágacskákat: hanem à gyomlálás igen ſzükſéges nékiek, hogy ſemmi őreg fűet ne hadgyanak környűlők, főképpen ha immár egy eſztendőſők, avagy jól meg-erőſödtek, nem-is felő hogy à gyammal eggyűtt kivonnyák à gyökereket à földbűl. Nyárban ha igen ſzáraz űdő vólna, öntőzéſſel táplállyák: és ha egy úyni temérdekſége léſzen, mashova űltethetni, ha bé nem akarják óltani; de ha bé akarják, jobb hogy azon Helyen hadgyák, s-ott óltsákbé, mikor alkalmatos léſzen arra.

XIV. Akőves magok nem olly kéſedelmeſek, mivel ha jó földet találnak magoknak, úgy meg-nőlnek egy eſztendeig, avagy máſodik eſztendőre, hogy bízvaſt által-űltethetni: hanem ha az óltásnak okáért azon helyen kellene hadni, à mint fellyeb, à hol jobban nőlnek, hogy-nem mint ha máshova űltetik. E mellett, az ültetéſnek *idejére-is* vigyázni kell; mert à fiatal *Baraczk*, és *kajſzi baraczk* fáknak (mivel ſokáig őſzel-is mind nőlnek) gyengébbek az ágacskái, és nem alkalmatóſſak, hogy tél-előtt által-űlteſſék, hanem meg kell várni á kikeletet, és addig meg-erőſſődnek, s akkor által-űlteſſék. Még eggyet nem akartam ki hadnom, hogy tudni illik, à *Baraczk fát* nem kell úgy meg-nyeſni, vagy irtani, mint à többb fákat, mikor által-űltetik. De az igen haſznos, és ſzükſéges-is, hogy elſő eſztendőben mikor nőlni kezd, és ſok apró ágacskái ki űtnek rajta, azokat mingyárt ſzép gyengen le cſipje az ember róla valami egy ſingnire, vagy kevéſebre, à mint à fácskának hoſzaſága, vagy erőſſége engedi: az-után ſzép

igyenesſen nevelkedik. Mert ha mind rajta hadnák efféle ágacskákat, igen meg-ágaſodnék, és nem nőlne magaſſat: hanem röviden maradna. A több bajmolódáſokrúl, az illyen apró fiatal fáknak, hogy írjak, mivel à több óltoványokkal eggyeznek, adatik alább is több alkalmatoſság à mint arrúl-is, micſoda magokat kell ültetni.

XV. Itt arrúl diſputalnak az Authorok, ha efféle elültetett magokbúl, vad fák nevelkedneké, vagy ſzilíd fák? Az én vékony ítéletem-ſzerént, akár minek nevezze ember, de elég az, hogy jobb réſzére mind elfajúlnak; ſe nem olly jó ízű, ſe nem olly öreg az illyen magon ültetett fának gyümölcſe, mint az annyok vólt, à kibúl vétetett à mag, az mint Virgilius bizonyttya:

Et quæ ſeminibus jactis ſe ſuſtulit arbos
Tarda venit, ſeris factura nepotibus umbram,
Pomaque degenerant ſuccos oblita priores.
Az melly fákat magon vetnek,
Árnyékozni késén kezdnek,
S-vad ízekkel nevelkednek.

Azért, nem mondhatni ſzinte vad fának: mert à mint némellyek írják, meg-ſzilídithetni efféle magon kólt fákat, hogy ſzintén olly jó gyümölcsöt hoznak, mint az annyok, à kitúl ſzármaztanak, tudni-illik, ha háromſzor által-ültetik három eſztendő-alatt-minek-utánna meg-erőſſödtenek valamennyre, az-az, minden eſztendőben egyſzer; negyedik eſztendőben pedig oda ültetik, à hol álhatatoſſán meg-maradnak: nem-is ſzükſéges azokat más-képpen bé-óltani. Noha én ſokkal

kal jobnak tartom, ha bé óltyák, ûdô iártára. Ragor. cap. 2. num. 2. egy kivált-képpen-való óltás modgyát írja efféle fiatalocskáknak, hogy mindgyárt idején be-óltcsák, el-metſzvén kôzel à fôldhôz à fáját, és azt meg-haſitván, ollyan ágacskát óltsanak belé, à ki temérdekſégével eggyezzen à tôkécskével, még azon eſztendôben nôlni fog: csak hogy ſok ſzemet ne hadgyanak rajta, à kit el ne táplálhaſſon. Máſodik eſztendôben megént haſonló-képpen azon bé óltott ágban óltſanak. Harmadik vagy negyedik eſztendôben, megént ebben: és így meg-ſzelidûl, jobb gyümôlcsôt-is nemez. Oſzel utólſó eſztendôben, ſzépen ki vehetni à fiatal fácskát, és oda ûltethetni, à hol állani kell, csak hogy ne légyen ſoványabb az à hely, á hova ûltetik.

Némelly fák nem igen, avagy ſemmit ſem változnak à magvok ûlteteſével, à mint à *Duránczai*, és *magva váló Baraczk*, *ſzilva*, *Mondola*, *Dió*, *Geſztenye*, *Mogyoró*, ꝛc. Némellyek meg is javúlnak, à mint íriák à mondola felôl, hogy ha à *keſerû mondolát* magon ûltetik, édes léſzen belôlle. A *Kajſzi Baraczkrúl* nylván-való dolog, hogy ha magon ûltetik, ſokkal apróbbak és nem-is olly jó izûvek léſznek, mintaz óltottak. XVI.

III RÉSZ.

Az óltani-való vad fákrúl, azoknak ki-áſásárúl, és plántáló helyrúl, vagy oskolárúl.

XVII. Mivel ſokan vannak, à kik nem igen nagy válogtaáſt téſznek, à vad fákban, és annak módoſſan-való ki-áſaſában, holott ezen leg inkább áll az óltovánnak haſznos jó vólta: mert nem minden féle vad fa alkalmatos á haſznos óltáſra; úgymint á féle vad fa, à ki mocsáros helyeken, és vizes ſzigetekben nevelkedik, nem ſok haſznot hajt gyümölcsével, ha onnéd ki-áſſák, és máshova ültetik; mert à föld, à kiben közönſégeſſen ültetik, nem eggyez, és nem haſonló termeſzetiben à maga anyai földéhez, kiben nőlt, nevekedett. Hanem, haki jól akarja, ollyan vad fát áſſon, à ki erős, és bár köves helyen termett-is csak jobb földbe ültetések mindgyárt jobb táppláláſt kap, és vídámabban nől. A temérdekſége à vad fának légyen akkora, mint à fejſze nyele, vagy egy keveſé temérdekebb, hogy két ágacskát ereſzthеſſenek belé; mert ha igen temerdek à tőke, ſokáig nevelkedik: ha igen vékony, ſokáig veſzi-fel magát. Egy ſzóval, az óltani való vad fát, ha lehet ollyat áſſanak, à ki ſzép igyenes, ne gör-

be,

be, friss, zöld, gömbölyű, szép színe légyen, egésségés heya, tiszta, síma ne legyen görcsös, vagy igen ágas, vagy göröngyös: nedves, s-ne száraz, és ha lehet, ollyan földben termett légyen, mint az óltanivaló ágacskának az annya, à kirül le töretett.

A vad fának ki-ásásában, leg-inkább arra kell vi- XVIII.
gyázni, hogy elsöben meg-jegyezzék valami krétával, ávagy akarmivel à vad fát, à mint helyben állott, akár Nap kelet-felé, akár Délre, hogy megént úgy fordítsák, mikor el-ültetik. Másodszor, hogy az ásást ne kezdgyék mingyárt à tökénél-el; hanem leg-alább más fél, vagy két lábbal távúlabb, à mint à fának temerdeksége vagyon, ássanak környös környül vermet körülötte, és az-által meg-ösmérhetni, melly hoszszúra nyúitózik à gyökér, à ki-után áshatnak à gyökér felé, hogy inkább meg-óyák à gyökeret. Minek-utánna el-végezték az ásást, à külsö leg-gorombább gyökereit, kik à rothadásrá hajlandók, le kell éles késsel metszeni, vagy fejszével igyenessen le-vagdalni: à több ki-nölt ágait-is à hegyével eggyütt, hogy csak egy szem se maradgyon rajta. A vad fát, négy vagy öt úynira hoszszan hagyhattyák, avagy rövidebbben, à mint leg alkalmatossab: de ne vágják-el szinte à darabos részé-ig, hanem à síma részébenn-is hadgyanak-meg, à kiben ólthassanak: föképpen à körtvély fát, à ki gyakran darabos lévél. Jól rea kell vigyázni, hogy à gyökerét meg ne sértsék; hanem egészszen ássák-ki, és ha valamellyk meg-törött vólna, azt messék-el.

Effele vad fákat, ha ki nem akarná mingyárt ol- XIX.

lyan helyre ültetni, a hol álhatatossán kellene állani, és ugyan azon helyen bé-oltani, (hanem csak oskolát akarna belölle nevelni, az-az, ollyan helyre ültetni félre, à hol csak vad fák vannak, és ott bé-oltyák, s-azután mikor jól meg-nölt az oltovány, ki ásák, s- más álhatatos helyre ültetik, (nem kel szinte olly rendessen ültetni elsöben se ne olly távúl, mint az oltoványokat, kiknek ültetésérül az-után bövebben szóllok; de mind azon által, ugyan ezeket-is rendessen egy-más-után ültetni kell, hogy el-járhassanak-közte, és csak olly távúl egy-mástul, hogy à gyökerek, és ágak, egy-másnak ne akadályoskodgyanak à növésben, és mikor annak ideje lészen, meg-kapálhassák. Illyen vad fát inkább jovallyák az Authorok, és kertészek, hogy öszel ültessék-el, hogy-nem-mint kikeletkor; mert alkalmatossab ez az üdö, à gyümölcs fáknak ültetéséhez (kivévén à gyenge fákat) hogy-nem-mint à kikelet: mivel à Nyár mingyárt utánna következik, és az ö melegségével könnyen ki-fúti az oltoványokat, föképpen ha öntözéssel nem segítik. Ezén kivül, az-is oka, hogy télbe à fa, à föld szinén nem terjedhet-ki, hanem à föld-alatt nyújtoznak-ki gyökerei: kibúl ki-tetszik, hogy az által-ültetésnek, hasznossabb à téli üdö, mikor à gyökerek, nem csak magokhoz vonszák à táplalást, de még terjedni-is kezdenek. Azert, kivált-képpen ültessék à vád fát Octoberbe, és Novemberbe, minek elötte à föld meg kezd fagyni. Mind azon által némellyek Tavaszal-is ültetik Februariusban, vagy Martiusban, mihelt à föld meg-enged, noha talám nem olly alkalmatos ez az üdö à vad fáknak, mint

mint az óltoványoknak. Némellyek illyen regulat ſzabnak, hogy à ſzáraz, és meleg helyen légyen az ültetés Octoberbe vagy Novemberbe. A nedves helyeken, és hideg vőlgyekbe Februariusban, és Mártiusban. A kőzép-ſzerű tartományokba, mind à ket űdőben űltethetni, két vagy egy lábni kőz légyen kőzőttők. Ne-is űlteſsék mélyebben, hanem à mint az-előtt állottak, avagy inkább egy kevesé killyebb: és mikor à főldet reà-hánnyák, ingaſsák, és mozgaſsák-meg, hogy à főld inkább à győkérhez férkezheſsék, és az űres helyt bé-tőltheſſe; az-útán jól bé-tapodgyák kőrnyűlőtte, nem-is kell ſemmi hantot reá, vagy melléje rakni; mert csak magához ſzija à győkérnek, és fának táplálását: à kapállasában-is főllyűl akadályt tenne, noha eleinten nem kellene mélyen kapálni. Egyébként, ha igen ſzáraz vólna à hely, jobb vólna ha nem tőltenék ſzinte bé à vermet à fa-kőrűl; hogy az eſső-víz reà-ſzivárkozhatnék, és valami jó főldetis hányhatnának hozzá, à ki igen haſznos à nővéshez. Annak-felette, ha ſzinte bé-tőltenék, és az-után tőbb főldet akarna ember reà-hánny, igen mélyen eſnék-bé à vad fa, à ki nem igen haſznál nékiek. A fővenyes főldbe mélyebben kell űltetni à fát; az agyagos-és más jó főldben nem annyra. Némellyek ganéit tőltenek á győkér-kórűl, de az nem jó; mert igen meg-hevíti, és ki fűti à győkeret: mivel à ganéjnak, nem kell ſemmi keppen meg-érénteni à győkeret.

Sokan azt ítélik, hogy *Sz: Hieronymus napján* űlteſ- XX.
sék à vad fát, az-az, mingyárt Sz. Mihaly nap-után-való napon; mert azt tarttyák à kertéſzek, hogy à melly fát

azon à napon ültetnek, az ki nem vész. Némellyek többet tartanak *Sz. Lampert napjárúl*, à ki September 17. napjan esik, kivált-képpen telelő gyümölcs fát akarnak ültetni; de én ezt à napot inkább jovallanám à *Mogyoró fára* alkalmatósbnak lenni, hogy-nem-mint á másféle fára. Azért, à ki hasznosan akar vad fát, és más-féle fát-is ültetni, tartsa-meg à közönséges szokáſt, hogy *Sz. Mihály nap-után* mingyárt ültessen minek utánna à fárúl le-húll á levél: à *höldnak forgására* se igen vigzázzon, kivált keppen à kemény magvú gyümölcsel, úgy-mint *cseresnyével*, *baracskal-szilvával*, &c. Ez az ültetés tart *Sz. Márton napig*, és valamig à földbe àshat ember; mert akkor á gyökérbe száll à nedvesség, és à fának ereje, s-meg-eggyesedik à téli nedvességel, és hamarébb meg foganoszik: kikeletkor pedig, fel-mégyén à nedvesség, és az ereje-is à fának à teteje-felé, à téli nedvességtúl is meg foztatik à gyökér, azért nem foganodhatik úgy meg, s-à meleg érvén könnyen ki-szárad, à mint oda fel-is megmondám.

XXI. Arra-is vigyázzanak à ki-ásásban, hogy elsőben, környös környyúl fel-szabadítsák az apró gyökereit à fának, hogy alkalmas gyökerek maradgyanak rajta: az-után vonnyák-el à földet szépen közel á tőkéhez, és rázzák-le. Ha pedig à fának óldalaslag, vagy hátúl erős temérdek gyökerei vólnának, à kik igen mélyen alá-nőltek vólna, azókat vágják-le; és ha valamelly à több gyökerek-közzúl meg-törött vólna, metzettessék-el à törés-ig: à több gyökereinek végében-is el-kell egy keveset vágni, hogy szép iffjú friss gyökerei

kerei nőlheſſenek, Némellyek, nem temetik mingyárt à földben à vad fát, hanem à vízbe téſzik à gyökerét, és ott aztattyák egy, vagy két hétig; de ez ſem ſzükséges, hanem mingyárt el- ültethetik: avagy ha az nem lehet, áſſák-el valami friſſ földben à gyökerét, és alkalmatos üdőben ültesék-el; de elsőben áſſanak térdig-való vermet, három lábni ſzéleſſet, à mint à fának nagysága kiványa. Mikor à fát belé-téſzik, terjeſzſzék-ki ſzépen à leg-hóſzſzabb, és temérdekebb gyökereit, à mint fekűnni kell, és hárincſanak környős környűl földet reá, s- tömjék meg. Arról-is íntnek némellyek, hogy nem kell ſe óltványokat, ſe vad fákat vizeſſen ültetni, avagy nedves földet reá-Hánni; mert meg-penéſzedik à gyökerek, és meg véſz.

A vadfát, à kit el ültetnek, nem kellene elébb bé- XXII.
óltani, hanem ha egy, vagy két eſztendeig állott elébb à földbe, és jól meg-foganodott: leg-jóbb ha őſzſzel ültetik á vad fát, és mas eſztendőre kikeletkor óltyákbé. Némellyek, kikeletkor ültetik à fát, és más kikeletkor be óltyák. Némellyek őſzſzel ültetík, s-mingyárt kikeletkor meg-óltyák. Némellyek pedig, kikeletkor áſsák-ki à vad fat, s-mingyárt cſak à ſzobába-is bé-óltyák, s-úgy ültetik-el De én efféle óltáſtúl nem ſokat tartok; mert avagy meg nem foganoſzik, avagy igen kéſőre, s-annál kéſőbre nevelkedik, és három eſztendeig ſem nől annyt, à mennyt más fában egy eſztendeig.

IV. RÉSZ.

Az óltásrúl közönségessen, és öltani-Való eszközökrúl.

XXIII. AZ óltásban mint gyönyörködtek légyen mind à Pogány, s mind keresztyén királyok, Császárok, és fő fő renden-valók, kik magok kezekkel óltottanak: à ki tudni akarja, fel-találllya à Historicusokban, kikkél én itten údót nem akartam heyában vesztegetnem; à mint aval is à kérdéssel: Honnéd származott az óltásnak eredeti? és, Ha paradicsómban kellett vólnae fákat óltani (avagy ázon kivúl; Ha óltotte Adám Atyánk? Avagy, ha Noë találtae-fel à víz-özön-után à fa óltást? A bizonyos, hogy à viz-özönnel, igen meg-vesztegetődtek à gyümölcs fák, és el-is fajúltak, s-vadúltak-is. Kirúl eleget találsz imitt amott, à Sz. Irás Magyarázó Authoroknál; és mivel nem az én hivatalom, hogy azokrúl disputállyak, nem akartam aval, se à kegyes olvasót terhelnem, se ezen irásomat öregbítenem.

Az óltás közönségessen nem egyéb, hanem egy fának, más fával való egybe forrása, avagy öszve-foganása: tudni-illik, mikor más fából, avagy ugyan azon fából-is ágacskát vészen az ember, és úgy alkalmaztattya à vadfában, avagy szilid fában-is, hogy meg-foganoszik, és meg-eggyesúl véle; úgy-hogy à vád fa, vagy à kiben óltanak, à be-oltott ágacskának természetiben öltözik,

ôltôzik, à ki-által à vadfak, ſzelídekké változnak: à magtalanok, tenyéſzôkké: az ízetlen gyůmolcſůek, jő ízů gyůmôlcsôket nemzenek: à kéſok, idejébben teremnek: és az elôvel-érôk, keſôbbek léſznek. Azon kivůl, ſzínekben, és nagyságokban-is gyakran megváltoznak: ſôt magok-is à fák, meg valtoznak; egy fán kůlômb kůlômb féle gyůmôlcsôk, és más-némůek-is teremnek.

Efféle óltáſokat kivált-képpen négy, s-ôtfélét XXIV.
talált-fel az emberi ſzorgalmatoſſág; neha tôbbet-is írnak némellyek, kíkrůl ide alább írok: csak hogy nem igen élnek moſtani ůdôben vélek. *Az elsô*, és leg-kôzônségeſſeb az, *mikor à tôkét meg-hasíttyák és ágacskát eresztenek-belé.* 2°. *Mikor à fa-kôzzé* és *héja-kôzzé gyukják az ágacskát, meg nem hasítván à tôket* és azt leg-régieb: óltáſnak tartyák. 3°. *Mikor à fiatal ágacskàról egy ſzemet, à ki à levél-és héja-kôzôtt ki-nôl, mind hejaſtúl le-metſzenek,* és *más fának héja-kôzzé vonſzák; ezt ſzemre,* vagy levélre-való óltáſnak nevezik, és falaſtromozásnak-is à Deákoknál. 4°. *Sípra-való óltáſnak* hiják, *mikor á fiatal ágacſkáról, à ki hámlik, egy vagy két ſzemmel le-vonnyák à héját*, mint mikor à gyermekek à fůz-fábúl sípot csinálnak, és *azt más haſonló temérdekségů fában vonſzák.* 5°. *Mikor à fát meg-fúrjak, s-abba gyukják az ágacskát.* Mind ezekrôl maganoſſan ſzóllok.

Az *Eſzkôzôket, a' kík* az óltáshoz ſzůkségeſek, nem XXVII.
nehéz fel-találni, nohá anyt rendelnek némellyek, à kík nem ſzůkségeſek, mind azon által, hogy ebben ſe fogyatkozzék-meg az ôltó ember; elſôben egy koſára légyen, à kiben mind az óltani-való ágacskákat, s-mind à

tôb

tőb eszközöket belé rakhassa. Az-után egy jó éles metszö kése, avagy csak erős éles kése, kivel à vad fának ágait le-metéllye, avagy kis fejszecskéje, à kivel levagdallya, ha erősek volnának. Az-után egy kézre való kis, de jó éles, fűreészve, hogy igyenessen által-messe à fát, és meg ne sértse à heyát. Ha pegig temérdekebb fában akar óltani, nagyobb fűrészszel éllyen. Annak-felette, két-féle éles késre tégyen szert: éggijk öregebb légyen, kivel à fát meg-hasítsa; másik kisebb, mint egy penna csináló kés, kivel az ágacskát faragja-meg: noha à köz emberek, csak egy késsel-is véghez viszik ezt. Ennek à késnek igen élesnek kell lenni, hogy az ágacskának heiját le ne nyuzza. Efféle késekben, kikkel à fákat metéllik, vagy az ágacskákat faragják, olly scrupulosusok némellyek, hogy azt tártyák, hogy affele késsel, nem kell kenyeret metszeni, mert ártalmas lészen á fának. Azután szükseges egy vasbúl, vagy kemény fábúl Csinált vésö, avagy ék, kivel á meg-hasított fát, egy-mástúl eltavoztassa: hogy á meg-faragot ágacska belé-férjen. Ezen-kivül jól meg-gyúrt agyag, vagy óltanni-való viasz, kinek meg-készítéséről ez-után. Továbbá kivántatik moh, vagy valami ruhácska, kivel bé-fedgye az agyagot. Hás-fának kerge, vagy valami madzag, vagy kender, vagy pánt-veszszö, vagy vitla, kivel be-kösse az óltott tőkére vont eszközt. Ha ki à fa-közzé, és heija-közzé akar óltani, az vagy vasbúl, vagy csontbúl, vagy kemény fábúl Csináltasson egy ékecskét ollyan formára, mint à meg-faragott ágacska, kivel likat csinállyon, à fa, és heija-között. A kinek dereka fáj, és nem hajolhat, tégyen egy sámolyt maga-alá, s-üllyon reá

§. 1. Mi-

§. I.

Miképpen kell óltani à meg-hasított fában?

MIvel à mi Országúnknak nagyobb részén, inkább óltanak à meg-hasított tőkében, kiváltképpen á hol melegeb tartományok vannak; azért én-is elsőben erről szóllok. Noha à fa, és heja-kőzzé való óltást, régiebnek tartyák az Authorok azért hogy à régiek meg nem meték à fát, és annak bélit sérteni, annál inkáb meg-metszeni, vágy hasítani. élnek ugyan evel-is-némelly tartomanyokban Magyar-Országban, à hol hidegebb vagvon, és későn indúlnak meg à fák: úgy mint Baynócz táján, azokban à hoszú falukban à hegyek-kőzőtt, à hol sok gyűmőlcs levél, és Turócz táján, s-másutt-is, kivált-képpen à Németeknél. XXVI.

Effélé óltásra-való fát kel elsőben választani az óltó embernek, kinek termetéről, és állattyárúl oda fel-is írtam 3. Rész. hogy szép friss fiatal, jó nedves, leves, zőld, síma légyen, és igyenes, ha lehet, se ne igen temérdek, se ne igen vékony. Ollyan légyen pedig, ha űltetett vad fá, à ki immár ki vert, és veszszőcskéi nőltenek; mert ha az nincsen, jobb vólna várakozni még esztendeig, ha valami jó válíké belőle, vagy nem. Feltalálván à meg-nevezett jeleket à vad fában, avagy más szelíd fában, à kiben óltani akarnak, elsőben arra kell vigyázni, ha nagyé, és temérdeké à tőke; mert à nagyot és temérdeket fellyeb kell-el-fűrészelni, à kicsint és vékonyabbat aláb. Azt. is meg-kel tekénteni, ha igyenesé XXVII.

à fá, avagy görbe: mert à görbe tőkét nem metszhetni ollyan magassan el, mivel nem álhat olly alkalmatossan az ágacska benne. E mellet, azt is meg-kell vízgálni szorgalmatossan, mellyk helyétt à tőkének leg tisztább, és símabb à heija, s-ott kell őtet el fűrészelni: de jól reá kell vigyázni, hogy à fűrészelésben, meg ne sértsek à tőkének à heijat, azért nem kel à tőkét à fűrészel éppen által-fűrészelni, hanem valami keveset rajta hadni, és azt éles késsel le-metszeni, az-után félly ůl à tőkét szép igyenessen minden felől éles késsel meg-fáragni, mintha meg-gyalúlták vólna. Ez meg-lévén, egy jó erős késsel, à ki által-érje à fát, hasítsák meg à tőkét: némellyek éppen á fának bélin által-hasíttyák: némellyek à béli-mellett, hogy à béli egészszen maradgyon; de minálúnk közönségessen, à közepin által-hasíttyák: à kést pedig arra kell fordítani, à hol à heija mind két felől szép síma s-nem darabos, hogy à hasadék-is arra essék, à kinek nem kellene áláb menni, haném à menniire az óltani-való ágacskának szükséges: miyel mentűl kissebb à tőkén à hasadék, annál hamarébb őszve forr. Hogy pedig hoszszan ne hasadgyon à tőke, meg-kőtheted alúl, és eggyk kezeddel à fát tartsad, mikor fűrészeled. Némellyek à térdekkel-is meg-támasztyák à fát, ha magossábban óltanak, hogy ne ingadozzon igen à gyökőre-Minek-elótte el-fűrészeled à fát, ha alúl valami ki nőlt ágacskái vólnának, metéld el róla.

XXIIX. Az-után hasícsd meg á fát, reá tévén à kést, à mint oda fel, kit egy kalapácsal, vagy fa sulykocskával verybé à fában: az-után meg-hasítvan á fát egy keveset, erős fábúl, contbúl, vagy vasbúl csinált éket, akar egy

úyni

úyni széles vas véssött very à közepíben, és azt mind addig benne tarcsad à tőkébe; míg az ágacskákat bele igazítod: aval igazíthatni à tőkét, ha igen szorossan állana, hogy módgyával belé nem tehetnéd az ágacskát, és meg-tagíthatod. Ha pedig igyenessen nem basadna à heya, vagy fája, hanem szálkáson, azt egy kis késsel által metszhetni, hogy iobban belé alkalmaztathassák az el-készített ágacskát, à mint fig. I n. III. ki-tetzik.

XXIX. Annak pedig el-készítéséhez, ennyhány dolog kivántatik; Elsőben, hogy à metszésben úgy fordítsák az ágacskát, hogy módgyával álhasson à tőkébe, és ne keresztül bé egy-másra; hanem, ha egy kevesè horgas, inkább ki-szolgállyon: mert egyébként, nem nő ékessen à fá. Ennek az ágackának, egy esztendős növésnek kell lenni, à kit meg-ősmérhet ember à csomórúl; mert valamenny csomót talál ember az ágakon, anny esztendősök; az pedig à csomó, mint-egy gyűrű környős-környyúl szolgál. Azért, mikor az óltásra akarja valaki az ágackát készíteni, mingyárt leg-közelebb helyen ahoz à csomóhoz messe-meg: de ne szinte à bélihez az ágacskának, hanem à hegyes végén: azt pedig úgy messe, hogy igyenessen à csomó, à tőkének fáján fekűgyék. Azért némellyek, egy kevesé óldallaslag metszik à csomót bé, hogy annak à heya olly igenessen fekűgyék à fán, hogy semmi szelet, vagy eget ne bocsássón közzé; mert mikor az ág ószve-fórrad à faval, nem alúl à fakőzött, hanem fellyűl reá-terjedvén à fára foganosznik-meg. Erre kell azért leg-inkáb vigyázni, hogy az ágacka, olly igyenessen fekűdgyék à fán, mint-ha egy vólna véle: és mikor belé-eresztí ember az ágacskát

à fában, meg-kel tekénteni, ha igyeneſſen, és minden felől egy-aránt fekſziké rayta; mert hanem, mind addig kel à kis kéſecskével faragni, míg egy- aránt eſſék azmint Fig. 1. n. 1. 2.

XXX. Az metſzésnek formájában-is külömböznek az óltó emberek; mert némellyek, három ſzegletű formára metſzik az ágacskát úgy-mint à belső réſzét, à kit à haſadékban belül fordítanak, egy kevesé vékonyabban; à külső réſzét, kinek à tőke heyával egyaránt kellene eſni, mind két felől temérdekebben, és à végét mint à pennának meg-hedgyezik; némellyek pedig mind két felől, igyeneſſen egy-aránt metſzik-meg ſzép vékonyan, úgy hogy à bélit meg ne ſértsék, ſe egy felől, ſe más felől, à végét is igyeneſſen. Mind à két mód jó, noha az első közönségesb. 'Ametſzés légyen mint-egy két újnak ſzéleſségére hoſzſzú, rövidebb, vagy hoſzſzabb, à mint az ágnak, és à tőkenek álkalmatoſságá engédi. Ha à tőkének heya darabos vólna, le-vakarhatni à zöld heyá-ig, de ezt meg nem kel sérteni. Ha pedig à tőke horgas vólna, tarcſa, hozzá az ágacskat, és intézze-meg-melly réſzére leg inkább illenék hozzá, s-ott faragja-meg. Arra-is reá kell vigyázni, hogy à külső réſzén az ágacskának heyát meg né sértsék, avagy le ne faragják: à belső réſzén pedig à ki à fában mégyen, akár le-hámozzák, akár rajta-hadgyák, mind egy.

XXXI. Némellyek azt akarják, hogy mikor à tőkébe béereſztik az ágacskát, az ágacskának heya, az egéſz haſadékon egyaránt eſsék à tőkének heyával; azért nem kellene à tőke heyának temérdekebnek lenni, az ágacska

cska heyánál: haſonló-képpen az ágacska fájának, egy-aránt lenni àtőke fájaval. De ez nem annyéra ſzükséges, mert ha egy-kevesé bellyebb eſik-is az égácska à fa-közze, à heyánál, nem ártnéki, csak fellyűl igyeneſſen rajta-fekűdgyék à tőkén; és à hól à tőkének haſitáſa kezdetik, ott légyen egy-aránt à heyával; mivel az óltásban, leg-inkább à nedveſségre kel vigyázni, à nedveſség pedig, nem à heya-kőzőtt ſzolgál ki, hanem fellyúl, à mint hogy ki-tetſzik abbúl, hogy mikor az ágacska meg-foganoſzik, fellyűl terjed-él à tőken, és úgy burittya-be, avagy bé-nővi azt jobb réſzére. Ha ki akarja, hogy à meg faragott ágaſcka mindgyárt megne ſzáradgyon, tegye egy-kevesé, à míg meg-metſzett valami hideg vízbe. Némellek, minek-előtte béereſztik à tőkébe az ágacskát, à ſzájokon vonnyák-által, avagy à ſzájokba téſzik, azt tartván felőle, hogy az-után ha meg foganoſzik, à nyúlak még nem rágják. A mint máſut-is meg van jrva.

El-kéſzítven jgy az ágacskát, ereſzſzék-bé ſzépen azt à tőkébe, és ha lehet, à kűlső réſzre ſzolgáló heyát meg ne sértsék. Az után vonnyák-ki ſzép laſſan, és gyengén ingatván az éket, de úgy, hogy meg ne mozditsák helyébűl az ágacskát; ez meg-lévén, meſſenekle egy darabot à le-fűreſzeltetett ágnak heyábúl, vagy más fának, olly hoſzſzan, mint à tőkének ſzéleſsége vagyon, kivel à haſadékot bé fedgyék: úgy, hogy ſemmi ſzél, vagy eſső bé ne ſzivárkodhaſsék, mert igy, ſoha meg nem foganoſzik, azt is bé-kel à két végén metſzeni, hogy az ágacskák két felől bé-foglaltaſſanak vélé. Az-után óltó viaſzal, kinek el-kéſzítésérűl ide- XXXII

aláb szóllok, vagy lágy tehén ganéjval öszve-gyúrt agyaggal, éppen mind bé fedgyék fellyül, s-óldalaslag-is míg à hasadek tart : de ez az agyag, ne légyen vörös, mért az, mind ki égeti az öltovánt; hogy pedig ezt az első le ne mossa, megént ezen-fellyü, zöld fa mohával be-kel fedni; azt kereszttül à le-fürészeltetett fának heyával le-kel kötni, hogy leg alább à hasték-ig alá-szolgallyon, kit pánt veszszővel szépen reá-tekervén, avagy hás-fa kéreggél, vagy más fele kötelékkel meg-kel kötni : de ne igen szorossan, föképpen à köves magvú gyümölcsökön : mert az néha úgy még-nő, hogy à heyában, is bé-nőnek à kötelék De az agyagra, à kit fellyül tésznek reá, szorgalmatossan kel vigyázni, hogy à végső szemecskéjét, avagy bimbócskáját az ágacskának, bé ne fedgyék véle; hanem szabadón kel ki-hadni, hogy akadaly nélkül ki-fákadhasson : noha à mohval igen jó bé-fedni, mert azon-által ki verheti magát, és à dértül-is meg-óltalmaztatik : mivel gyakran, ha à több szémek el veszнek is, csak azon az eggyen meg foganoszik, és bújnán nő. Némellyek, à mohon fellyül is ruhát kötnek, hogy annál inkáb meg-óltalmazzák az elsőtül à ruhát, ha kettő az ág, két felől meg-likaszszák s, úgy vonnyák-által az ágacskán, de meg ne sértsék à bimbóját, alól kősék-meg. Némellyek à, k.k idején Februariusban óltanak, szőszszel, vagy kenderrel kősék-bé à mohot, és igy, meg nem vészi egy könnyen á hideg. Némellyek, à k.k ólto viaszszal bőven kenik-bé à tőkét fellyül bé sem kötik : de ezt nem igen jovallom, mind à hideg miatt, s-mind pedig azért, hogy à méhek, hámar el-Hordgyák à viaszszat tóla.

Efféle

Efféle kóteléket, mind addig rajta kel hadni, míg nem csak meg foganodik, de meg-is erősödik, és nőisaz óltovány; ha le, esik róla - gyakrabban meg újíthattyák, főképpen mikor csak egyfelől van az ág és más felől à tőke hasadék nytva van; à kiben az első víz belé-szivárkozik, azt úgy nem kel hadni, hanem vagy újonan bé-kőtni, vagy óltó viaszszál bé-kenni. Holott pedig némellyek azt itélik, hogy mikor az ágacskát meg-faragták, annak à végét jó szagú vízben, tégiék, Rósa vagy: Fa-hei vizben mézben, vagy nád mézben: avagy rágjanak fa-héyatszájokban, és azon által, vonnyák az óltani-váló ágacskát; avagy tőrőtt fa heyát, nád mézet, és effele fű-szerszámot, sőt illyen jó szagú vizeket tőltesenek à hasadékba, és annak ízét, szagát meg-tartya à gyűmőlcse. Erre én kevesét hajtok, nem-is jovallom, hogy valamit tőltcsenek à hasadékjában, kivált-képpen valami nedvességet: mert attúl hamarébb meg-rothad à fa, és el-vész.

XXXIII. Ha valaki, nem az esztendős növésnek csomojánál akarná az ágacskának faragását kezdeni, hanem akármely szemen, az-is jó: főkeppen mikor néha à metszésben el-törik à csomón alól, avagy nem ollyan alkalmatos sőt à vékony tőkeeskére még leg-jobb azt úgy rendellye, hogy mindgyárt egy-kevesé szemen alól kezdgye à metszést, és úgy fordítsa, hogy az alsó szem ide-ki állyon à tőkének heja-felé és igyenésen à hasadékkal, de egy-kevessé fellyebb à tőkénél: ennek is igen igyenessen kel à tőkén fekűnni. Mind kétfelől valami egy kés foknak szélességére kél az ágacskát megfaragni, de úgy, hogy ha lehet, meg ne serteséek à beli hanem

hanem ſzinte à végén. A hoſzasága metſzésnek légyen egy ízni hoſzſzab vagy rövidebb, mint az alkalmatoſſág engedi, a formája is mint oda-fel: à bélsö heyat-is ki-à tökében mégyen, akár le-faragják, akár rajta hadgyák, mind egy. Az-után, ſzinte úgy bé-kötſék, mint oda-fel irtam. En-nékem az-is jól ſuccedalt és ſzépen meg foganodott, mikor à meg-faragot ágacskát, nem à karaijára tettem à még-haſitott fának, hanem éppen à közepibe gyuktam, és jól igyeneſen állott rajta. De akkor mind két felöl kel egy aránt az ágacskát metſzeni, és, úgy bé-kötni, mint à többit.

XXXIV. Efféle óltásban, à fának temérdekségére-is kell vigyázni; mert mennél vékonyab à töke, annál alább kel metſzeni, és óltani, jobbis áffele vekony tökét késſel le-metſzeni, hogy nem-mint fürészelni. Ha à töke egy újni temérdek, egy, vagy fél lábnyra à földönfellyúl meſsék: némellyek kecske köröm formàjàra horgaſſan, s-úgy-is haſittyák, á melly óltáſt, à Nemetek kecske lábnak nevezik. Kiben ne többet hanem csak egy ágacskát tegyenek: de fellyúl à mint bé-téſzik az ágacskát, igyeneſſen meſsék à fát, hogy az ágacska-is igyeneſſen fekúdgyék rajta. Ha à tökének egy karóni temérdéksége vágyon, egy, vagy más-fél lábni magaſságra igyeneſſen fürészelhetni, és à félébe két ágácskát tehetni: egy ſzóval, ott fürészelhetni, és késſel igyeneſíthetni, à hol á fanak heja ſzép síma, és igyenes: de igen magaſſan ſe óltsák, mert mentül aláb eſik à gyökerhez az óltás, annál több tápláláſt közölhet az ágacskával. Ha pedig á töke egy karni temérdek, à félébe minálunk, nem igen ſzoktak haſitáſſal két ágacskát óltani:

tani: hanem inkább ha jó fris, és nedves à heyá fa kőzzé gyukják az ágacskákat, kirűl oda-fellyeb, és alabb-is írok. Mindazon által némellyek azt taníttyák, hogy az illyen temérdek fába, három ágacskát tegyenek, kéttrét két-felől à hasításban, harmadikat à heja-kőzzé, és à fűrészelés légyen harmad-fél, vagy három lábnij magasságra, és igyeneſſen. De én efféle óltásra nem sokat hajtok, noha még-foganoszik ugyan néha mindenik: à mint arra-is, hogy némellyek azt akarják, hogy ha à fa ember czombjánál temérdekeb, négy vagy ót lábnij magasságra fűrészellyék-el, és kereſztűl által-hasítsák, és minden hasítékbe egy ágacskát ereszszenek, az-az, négyet: avagy csak egyszer hasítsák meg, és két-felől à hasítékban, két ágacskát tegyenek; meg más két felől is kéttőt à heja-kőzzé. De ez inkább cziffraságra-való, hogy-nem-mint haszonra: mert à sok ágacskának táplálására-való nedvesség, sok-felé oszlatik, és nem elégedendő, hanem inkább-el-vész, hogy se eggyikkel, se másikkal ne kőzőlhesse azt: főképpen à temérdek fa, à kiben igen elterjed à nedvesség es nem olly leves mint à fiatal, azon kivűl, igen erőſſen meg, szorúl az ágacska.

Jol-lehet hogy némellyek eleit akarják ennek venni, azért à hasításban, égy zőld fabúl faragott éket vernek; de ez-is veszedelmes, mert ha sokáig nyitva all à hasadék, elébb meg-rothad à fa, hogy-nem-mint megnevellye az óltott ágacskát. XXXVI.

Annak-okáért ezt némellyek meg-akarják jobbitani, s azt tanácsollyák, hogy ha à fa két ágacskára igen temérdek, ne kereſztűl hasítsák, hanem két felől à

beli-mellett, és igy-is négy ágacskát tehetnek belé. Mindazon által, az óltó ember rea vigyázzon, hogy az óltásra-való tőket, se több, se temérdekebb ágacskákkal meg ne terhellie: mert elegedendő nedvességet táplálásokra nem közölhet vélek: azért leg-jobb (ha középszerű temérdekséggel bir à tőke) két ágacskát belé-óltani; ha-vékonyab, eggyet; mivel ha eggyk el-vész, à másik még-is meg-foganoszik, és mikor mégnől, szabad lészen véle ha eggyket, à ki aláb való, elmetszi: à másikat, hogy jobban nőlhessen, meg-hadgya, kivált-képpen ha mind à két ágacska, egy féle gyümölcs. Ha pedig à tőke, avagy fa olly temérdek, hogy mind az elő-számlált temérdekségeket fellyülhaladgya, és jól meg-nőlt ágai vannak, inkább fellyül az ágait fűrészellyék-el, à hol szép síma, és leves, s-abban ólcsanak; de efféle fának ágait sem kell mind egyszer-mind bé-óltani, s-le-vagdalni, hanem kettőtt vagy hármat-s à többit óltatlan kell más esztendőre hadni, hogy mikor à többi jól nevelkednek, azokat-is bé ólthassák; mert egyébként el-szárad à fa, ha egyszer s-mind bé-óltyák az ágait. Efféle óltással leg-inkább élnek, mikor szelíd, és óltott fában (ki nem olyas gyümölcsőtt hoz, óltanak; mert az ollyanban mind nagyobb, s-mind jobb lészen à gyümölcs: noha némellyek azt tartyák, hogy nem ollyan tartós à féle óltott fa, mint mikor vad fában óltanak. Az aszszú, és száraz ágakat, le kéll à fárúl vagdalni, és két vagy három esztendő múlván, más szép fris ágak nevelkednek rajta: à kik-közzúl à mellyek alkal-matossábbak lésznek, azokat bé-ólthatni, à többit le-vagdallyák. Ha pedig à fa magában-

XXXVII.

is

is jó-gyümölcsöt hoz, efféle fiatal ágakban ennyhányat meg-tarthátni rajta. Minek-utánna meg-foganottanak az óltott ágacskák, kerót kell melléjek verni, hogy à ſzél le ne törje, és ſzep gyengén ahoz kötni: à kiket pedig magaſſan az ágakban óltanak, azokkoz jó erös fácskát kösſenek.

XXXVIII. Némellyek azt tartyák, hogy *az elövel-érö gyümölcsöt*, elövel-érö vad, vagy ſzilíd fában óltsák: és à késön-erö fában, késön-érö gyümöl csöt; mert egyébként, ha az idején érö gyümölcsöt, késön-erö fában óltyák à gyümölcs-is kesön fog érni, és viſzontag: de minálunk, erre ſem igen vigyáznak. Némellyek, abban-is törik fejeket, hány ſzemet hadgyanak à bé-óltott ágacskán; azért ſokan azt tartyák, hogy à vékony fában óltott ágacskán többet ne hadgyanak három ſzemnél, à közép ſzerüen ne többet négynel, az öregen ötöt hagyhatni, à többit el-metſzik. De az ſem ſzükſéges, hogy el-meſſék à hegyét à bé-óltott ágacskának; közönſégeſſen, éppen meg-hadgyák, kivált-képpen à heyas magvú gyümölcs ágacskán, ugy mint *alma*, *kortvély*, ze. hanem à köves magvú gyümölcs ágacskáknak hegyét, gyakrabban el-metſzik, az-az, *baraczk*, *ſzilva*, *cseresnye* ze. ágacskának; el-metſzhetni ugyan à többinek-is, ha magas à tökécskéjek, és annál keveſeb ſzemecskét rajta hadni, hogy felette ne terhelteſſenek.

§. II.

Miképpen kell óltani à fa-kozzé, és heya-kőzzé.

XXXIX. ENnek az óltásnak formáját fel-találod figa. 2. nº. 1. 2. mind azon által, hogy jobban-eſzedbe-veheſſed, tekincsd meg oda fellyeb à mit írtam, à hasított tőkérül nº. 27. 35. mett ennek-is ollyan tőkének kell lenni, és úgy el-fűréſzelni, fellyűl igyeneſſen faragni, à mint azt, csak hogy ennek à tőkéje, ſokkal temérdekebb lehet: mind azon által, ebbenn-is igen reá vigyázzanak, hogy à hol leg-símább à tőkének à heya, ott fűréſzellyék-el, és igyenesítsék jól meg, jó eles kéſſel, à mint oda fel; az után kőſſek-meg oda fel kőrűl pánt veſzſzővel, avagy más kőtelékkel, hogy meg ne haſadgyon à tőkének heya, és gyukjanak à fa-kőzzé-és heya-kőzzé egy erős fábúl, vagy vasbúl, vagy csont búl csinált éket, ollyan mélyen bé, mint az ólto ágacska fog bé-ſzolgálni: de ne légyen igen temérdekeb az óltó ágacskánál, kinek belső réſze, félignél tovább igyeneſſen legyen metſzve; à kűlſő réſze kerekdédén, mint az óltó ágacskának, à kit haſonló-képpen kell metſzeni: légyen à metſzés mingárt az izen alúl igyeneſſen azon à réſzén, à ki à fa felé fog ſzolgálni félig, vagy tovább is bé. Noha némellyek igen tíltyák, hogy à belit azágacskának meg ne sertsék, és bellyebb ne meſſék à bélinél, de így igyen temerdek vólna Azért némellyek azt tartyák, hogy à bélinek jobb réſzét-is el-metshetni, és annál kevesebb űreget hágy maga-

maga-mellet; más felől pedig à külső heyát le-vonnyák igen gyengén, hogy à belső zöld heját semmi-keppen meg ne sértsék, à végét hegyessen hadgyák: az-után ki-vonván az éket, ezt à meg-faragott ágacskát eresztik helyébe, ugy hogy à zöld heja, à tőkének heja felől essék; és à fája, à fa félől: fellyűl pedig igyenessen à fán fekűdgyék, à mint à hasított fa óltásban lével. Laurembergius, meg hasittya à fának elöbb à heyát, valami éles késsel, s-úgy választya-el egy ékcskével à fájától à heyát, és abban à hasítékban eresztì à faragott ágacskát, hogy mind az ágacskának heya, à fának heyával: s-mind à fája, fájával egy-aránt essék, à kit nem láttam, s-más authorokba sem olvastam. A külső heyát-is az ágacskának, nem vonnyák minnyáján le, hanem rajta hadgyák, és à nyálokkal jól megnedvesitik.

XL. Effele ágacskákat némellyek ìteleti-szerént, nem kellene à tőkén fellyűl hadni két tenyérnél, avagy nyólcs úynál magasabban, à többit el-metzeni: de az sem igen szükséges. Illyen ágacskákat, ha temérdek à tőke hármat, négyet, és többet-is, à mennyt el-szenvedhét, tehetsz à tőke-körűl: de úgy, hogy egy úyni hoszszaságra légyen eggyk à másiktúl. Az-után, jól meg-kell kötni à fát, meg-tekerített pánt veszszővel, hogy öszvé-szorítsa à fának heyát az ágacskákkal. Sőt némellyek, hogy hézag-és űreg ne maradgyon az ágacska-mellett à kinn à szél, vagy essö-bé-szivárkodhassék, fácskákat vernek mellé: de ez sem szükséges, hanem csak nyers fának heyábúl messenek egy dara bocskát, s-aval fedgyék-bé, à mint oda fel írtam, à hasított

fának óltásárul n. XXXII. Az-után ólto-viaſzal kennyék bé, vagy arra-való agyaggal, három úyni temérdekén fedgyék-bé, és mohval, ruhával kőſsék-bé, à mint oda fel. Ha à tőke vallamennyre horgas vólna, tartsák elsőben hozzá az ágacskát, minek-előtte megfaragják: és ugy faragják, à mint leg-alkalmatoſſabban hozzá-illik. A fát-is el-intezzék elébb, hová akarják gyukni az ágacskákat, hogy égy-aránt eſſenek egy máſtúl, és ékeſſebben nőllyenek.

XLI. Illyen óltáſſal élhetni kivált-képpen, mikor à fa egy karni temérdek, és ſzep síma heya vagyon. Az régi fákban is meg-lehet, à kíknek erős temérdek heyők vagyon, űgy-*mint alma-fa, kőrtvély-fa, cſeresnye-fa, fűz-fa*, à kire néha almát óltanak: *duránczai ſzilva, Fűge-fa, Geſztenye-fá.* Meg-lehet az illyen óltás, à magas ágakbán-is, à kík jó temérdekek; de jól meg-kel őket óltalmazni az ſzéltűl, hogy le ne tőrje az óltott ágacskat. Ismét illyen óltáſſal, kűlőmb kűlőmb féle gyűmőlcs ágacskákat ólthatſz egy fában. De ha *kőrtvély fát, alma fában:* avagy viſzontag *alma fát, kőrvély* fában óltaſz, nem léſzen olly tartós. Mivel az illyen óltás, nem lehet eléb, mikor à fa hámlik, avagy mizgál, à mint némellyek Toótoſſan nevezik, az-az, mikor á heya elválik à fájátul; à pedig Martiusnak végen, Aprilisben, és Majusban-is tőrtenik mikor immár à fák nem cſak bimbóznak, haném ki-is fakadnak: à melly ágacskák, nem alkalmatoſſak immar az oltásra; Azért abban illyen módot kel-tartani, hogy idejében tőrjék az óltani-való ágakat minek-előtte bimbóznak, avagy ki-fakadnak, az-az, Februariusnak végén, avagy Martiusnak elein,

és úgy kel őket el-temetni jó ganéios földben: és mikor óltani akarnak csak akkor vegyék-elől őket; így pedig el-tarthatni két, s három hólnapig-is. De ezeket à pinczébe, vagy valami hűvős helyen kel el-áſni, hogy á verőfény ne érje: ha ki akarja, éppen mind eláshattya, és csak akkor vegye- elől, mikor óltani kel; de valami jelt tégyen oda, hogy fel-találhaſſa.

§. III.

Ezekhez az óltáſokhoz-való ágacskákrúl, és mikor kell azokat tőrni, és máſonnéd miképpen hozni?

XLII. AZ óltani-való agacskákat, ſzorgalmatos válaſztáſſal kel tőrni, nem akar mellyket: hanem elsóben, ollyan fárúl, à ki ſok gyűmőlcsőt hoz: és kivált-képpen azon eſztendőben: Mert ha ollyan fárúl tőr az ember, à ki ſoha ſem virágzott, nem-is hozott gyűmőlcsőtt, afféle őltovánnyrúl ſe várjon ſemmi gyűmőlcsőt. 2.o Az óltani-való ágacska eſztendős légyen-ne két eſztendős, (hanem ha valami régi tőkére kellene óltani) őreg, ſok, ſűrű ſzemekkel rakva, à kik csak nem egy-máſt érjék: friſ, és leves. Egy avagy leg fellyeb két agú, az-az, egy tavalyi ágbúl ki-nőtt eſztendős két ágacska: noha haſznoſſab

nossab csak egy ágúat, kogy-nem-mint két ágúat óltani. A temérdeksége, légyén vékonyab à kis újnál. Légyen ugyan esztendős az óltani-valo ágacska: de azt, egy darab tavali ágacskával kell le-törni, à kit megfaragnak, s-à tőkébe bocsátanak: kinek hosszúsága, leg-fellyeb egy újni lehet, mint oda fel irtam; à mi azon kivül nőlt, az légyen esztendős. Noha nemellyek azt tartyak, hogy esztendős, hamaréb nől ugyan, hogy-nem-mint à két esztendős: de ez, tenyészeb amannál. A három esztendős, hamar gyümölcsöt hoz, de nem tartós: és ritkábban foganoszik jól meg; mind azon által, mi-nálunk inkáb élnek az esztendőssel, à ki, ha lehet, légyen szép igyenes. 3.o Az óltani való ágacskát, à fának tetejéről törjék, avagy éles késsel messék: noha inkáb jovollyák némellyek, à közepin ki-nőlt ágakrúl mert ezeket jobban megfőzi à Nap. A kik azallyas ágakbul ki-nől nek, nem igen alkalmatossak az óltásra. Legyenek az ágacskák ollyak, à kik Nap-kelet-felől ki-nőltenek, à kikben több erő, és melegség vagyon; nemellyek pedig, inkáb. Eszakrúl ki-nőlt ágacskat törnek. 4.o

XLIII. A *le-törésnek idejében* sem eggyeznek à kertészek: mert némellyek azt kjvánnyák hogy hóld fottára mikor immár szinte újság akar lenni Januariusba, Februariusba, Martiusba; az az, Boldog-Aszony-havába, Bőyt-elő-és más-havába törjék-le az ágacskákat, s-akkor-is óltsák, minek-előtte ki-fakad, avagy bimbózni kezd. Némellyek tíz nappal az óltás-ellőt törik-le: az-

az az, mingyárt hóld-tőltekor, avagy hamar utánna; az-után el-temetik valami hűvős helyen à földbe félig: avagy egy kevesé fellyeb az ó ágácska darabnál; leg-jób à pinczébe el-áſni, à mint előb írám. Találkoznak olly ſzorgalmatoſok, à kik agyagból cſinált edényben téſzik, és minden-felől jól bé-cſinállyák, s-úgy aſsák-el à földben: de én azt nem igen jovallom; mert cſak meg-fűl benne az, ágacska. Némellyek Februariusba hold-tőlte-előtt tőrik, közép-ſzerű fárúl, à ki ſe igen ag, ſe igen fiatal né légyen, à ki bőven hoz gyűmőlcsőt, jó rővid légyen, ne igen hoſzu, (mert à hoſzú síma ágacska, à kinn távúl vannak egy-máſtúl az ſzemek, nem tenéſző) erős, ſűrűen rakva ſzemekkel, egy eſztendős, à mint oda-fel-is meg-mondottam- En, az én módom, ſzerént, leg jobnak találtam, mikor mingyart hóld-tőltekor, avagy hamar utánna le-tőrtem az ágat, ha ſzinte úy hóld-után óltottam-is; az-után à pinczébe áſtam-el: úgy hogy, à tőrés-és óltás-között, tíz-tizen-két nap eſett, és néha keveſebb-is. Az bízonios, hogy közönségeſen azt taníttyák, hogy az óltani-való ágacskát, à kit úyontan tőrtek-le, nem kell mingyárt bé-óltani: mert még igen tellyes nedveſséggel, s-hamar el-tőrik, és az nedveſségtűl laſſan laſſan meg-foſztatván, meg-hervad, az haſadékbann-is cſak úgy maradván, ki-kell veſzni; de ha ennyhány nap úgy hadgyák, à nedveſség aláb ſzál, â hol meg kell foganodni, és így hamaréb, s-jobban meg-foganoſzik.

Mely *hólnapban* kell efféle ágacskákat le-tőrni, XLIV.
könyen eſzébe-veheti ember, ha ezen előb præſcri-

balt regulához szabja magát: és idejében, vagy későbben akar óltani. Némellyek azt vették-eszökbe, hogy ha az óltani-való ágat akkor törik-le, mikor à Nap in Tauro, vel Capricorno, az-az, à Bikában avagy à Bak-ba vagyon, abból az óltványból nőtt fát, nem bántyák à csere-bogarak. Némely paraszt ólto emberek, nem sokat gondolnak véle, hanem mihelyt letörik, leg-ottan bé-óltyák: meg-foganoszik ugyan, de nem ollyan alkalmatos, az meg-írt okra nézve.

XLV. Ha az-ágacskában, mikor faragod, belül valami gántcsot találsz, mint ha meg-égették vólna: hasonlóképpen à tőkén, à kiben óltani akarsz, ne váry abból sok jót; mert ha szinte meg-foganoszik-is, és nól-is, de nem sok üdő múlván à felől, à melly felól az à fekete jel találtatik, el-vész: és avagy ki ég, avagy megrothad, s-az óltvány-is oda-lészen. Azt-is észbe kell venni, hogy mikor à fa virágzik, nem kell arrúl à fárúl ágat törni, ha szinte ollyan találkoznék-is, à ki még nem bimbózik; fő-képpen az idején-erő gyümölcs fákrúl, úgy-mint *Cseresnye*, *Megy*, *Mondola*, *baracsk*, *ze.* és több efféle fákrúl. Olasz-Országba, smás meleg országokban, à hól minden hamarébb érik: őszszel, minek-utánna à fa levele le-húll, és úy esztendő táyban törik, és óltyák az ágacskákat; de ez, nem â mi országunkbá-való. Ha ki akarja, egy hoszszú ágácskábul, két-s-három óltani-való ágacskát csinálhat, és úgy bé-óltthattya, mint à többit: de alúl à tavalyi ágacskát el-kell metszeni à job, és öregeb szem-ig, kinek-alatta légyen mingyárt à faragas. Azt-is írják, hogy az igén bújna ágrúl, nem kell óltani-való ág-

ló agácskát tőrni: mert az, nem lészen tenésző. Azt-is jól észbe kell vénni, hogy az óltó ágacskárúl, le ne vonnyák arrúl à részrúl, à heyát, à ki à fának kívűle esik: avagy mikor az hasadékba gyukják el ne hadgyák, válni az ágacskátúl.

A ki más vidékre, avagy messire akarja küldeni XLVI.
az óltó ágat, avagy másonnéd hozatni, azon légyen; hogy az úton el ne törjék, az szemeit le ne taszítsák, és jó frissen hozzák. Azért aval így kell bánni, fő-képpen ha messze visik: Vegyenek jó agyagot, azt mézzel gyúrják-meg, avagy csak ruhát mártsának mézbe, és abban-takarják az alsó végét, egy kevesé fellyebb az íznél; mert à méz magában nedves, à kit az Nap sem szárasztt hamar meg; édes, nem zíros; nem hajlando az rothadásra: à minemű nedvességgel tápláltatnak az óltani-való ágacskák. Az agyagnak, vagy mézes ruhának fölibe kössenek fris fa mohot, és így frissen meg-maradnak az ágacskák. Az-után vagy sindelközzé, vagy ládácskába tehetik, vagy gyékken-közzé, avagy à ki mint akarja; de szép gyengén öszve kel őket kötni, à rázásban el nè csiszolódgyanak, avagy à szemek le ne essék. Némellyek retekbe, avagy répába gyukják à végét, à ki nedvessen tartya: de ez sem hosszú útra-való. Mikor másonnéd hoznak efféle ágacskákat, és valamennyre meg-tikkattak, minek-előtte bé-óltsák, egy ideig fris vízbe kell tenni az alsó végeket, hogy nedvességet szijanak magokhoz. Arra-is kell figyelmezni, hogy mikor külömb-külömb-féle ágacskákat törnek, és el-tészik, avagy másonnéd

hozzák, írják czédulára az Nemeket, és à szerent reájok kösék: hogy meg-ismérjék mellyk másik.

§. IV.

Miképpen kell szemre óltani.

XLVII. AZ szemre, vagy levélre-való óltàsrul, avagy flastromozásrul, jelentettem oda-fel ezen könyvnek 4. Rész. n XXIV. hogy ez ollyan óltás, mikor az szemet, vagy bimbót mind heyastúl levonszàk à fiatal ágrúl, és más-fának heya-közzé vonszák, à mint fig. a 2. n. 3. 45. Kihez hogy könnyebben juthasson az óltó ember, adok ennyhàny tudományt. Elsöben ehez az óltáshoz, esztendös fiatal fácskát kell választany, à ki jól meg-nölt, és à kinek szép síma heya vagyon, nem ránczos; temérdeksége lehet, mint akár mellyk úynak, avagy vékonyabis; annak minden ágait le kel métélni. 2.o Valami jó gyümölcs fárúl mesék-le az óltani-való ágacskát, à ki azon nyárba nölt-ki Nap-keletre, vagy Délre, az àgnak tetejen, és à ki jó erös, és à kinek à levele szárának végén bimbocskák, avagy szemecskék látszanak. Ezek-közzül-is az szemécskék-közzül ollyanokat kell vállasztani, à kik leg-jobbak, és öregebbek; és nem szintén à tetején, kanem inkáb à közepin vannak az ágnak. A féle ágat, mind fástúl kell á fárúl le-metseni, kirúl

kirûl az meg-nevezett szemet, avagy bimbócskát, egy darab heyacskával le kell vonni: à kit hogy sérelem-nélkûl le-vonhassának, abban all leg-nagyob mesterség. Azért némellyek el-mennek, és azt à hejacskát, ki az bimbô levél-kôrûl vagyon, kôrnyûl-metsik, mint egy paizocskát hoszattára, kinek felsô része széleseb és az alsó hegyesseb légyen: kinek kôzepin állyon à szemecske; ezt mondok, egy cszontocskával, vagy à kôrmôkkel, úyokkal úgy vonnyák-le, hogy meg ne sértsék az szemecskét, és ne à fáján, hanem à heyàn maradgyon. A végre, mikor láttyák, hogy le akar hàmlani, egy-kevesé erôsebben nyomják à fának-ellenében, nem folytára. En jobb módot nem találtam, hanem az ágat, à fárul le-metszem, és az-után à szemet ezen ágrúl mind heyastúl, levelestúl, egy darabocska fájával eggyûtt, ollyan formára, à mint fellyeb meg-írám: az-után à két úyommal meg-fogom à bôrôcskét, avagy à kés hegyével, és más két úyommal à fácskát, s-úgy vonom-le szép gyengén, hogy meg ne hasadgyon à bôr, és à fácska benne ne maradgyon; mert ha benne marad, nem válik jó. Ha ki más jobb módot talál, meg-probálhattya. Minek-utánna levonták à bimbót, mind heyastúl à fárúl, tartcsa azt az ember à levelérûl az ajaka-kôzôtt, vagy à szárárul: de à bimbót meg-ne nedvesítse, míg à fának (à kiben óltani akar) à Heyát meg nem Hasíttya, és à fájátul el nem választtya: de jól reá-vigyázzon, hogy ebben à választásban, meg ne sertse belûl à fàt.

A fa heyának pedig hasítása, ennyhány-képpen lehét: ezt leg-jobnak találom, hogy az melly helyett XLVIII.

(mint oda-fel-is meg-írtam) szép síma, és fris à hey, ottan jó éles késsel mesék meg à fának heyát Deák, T. formára, egy keveſé hoſzabban, hogy nem-mint à bimbónak heya, à kit le-mettſzettél; Az-után egy arra-való készített sima fácskával, vagy csontbúl, vagy szarúbúl csinált fog-vájóval, kinek nem igen hegyes, hanem valamennyre tompább à vége, válaſzd-el mind egy-felől, s-mind más-felől à fájától à héyát, közibe gyukván gyengén ezt az ezközt, hogy beléferhessen az le-vont heyácska: de à felső linean, avagy metszésen nem kell meg-nytnya à heyát. Az-után szép gyengén, à ki-nytott kéynak közibe kel vonni à le-hámzott bimbót heyastúl, kit az száránál fogva könnyebben lé-vonhatni. de le ne szakaszák, ha lehet, à szárát róla. Ugy helyhezteſſék pedig, hogy az alsó része, à ki hegyesſeb egy keveſé bellyeb szolgállyon à hasadéknál: à felső része pedig, egy-aránt légyen à felső metszéssel, és jól à fára fekúdgyék úgy hogy, mind két-felől jól bé-fedesék à meg-hasított héytul: az metsés-is, nem az Nap iránt, hanem annak ellenében légyen. Némellyek, kereszttúl metsik à fának heyát, hogy könnyebben be-vonhassák à szemet; azért minden felől ki-nyttyák. Ez noha meg-lehet ugyan, de nem ollyan alkalmatos: mert nehezébben forr-ősve, és foganoszik-is-meg. Némellyek, à mint el-metsik à fának tétejét, onnéd kezdik el à hasítást, csak nem fél úynira alá, és à mint oda-fel írám, el válaſztván egy keveſé à fáját à heyátul, s-abba vonszák à szemet: és fellúl mint egy úyni széleſſégre, féllyeb hadgyák à meghasított heyát; hogy ha meg-szarad-is fellyúl, ne arthasson à bimbócskának. Ha

Ha illendő-képpen belé-vonták à szemet, kősék jó módgyával bé kender szállal, vagy sodorítatlan selyem szállal; akar lennel, akár hás-fának le-hamzott heyával egy kevesé széleſſeben. Mert à sodorított cserna, vagy selyem, mivel à fának heyában igen bé-vássa magát, nem olly alkalmatos: ha pedig más eszköze nincsen, evvel-is bé-kőtheti szép gyengén. Efféle kőtelékkel mind fellyűl, s-mind alúl szórgalmatoſſan meg kell tekerni à fát, hogy őszve-szorúllyon à meghasíttot hély: de nem kell igen meg-szoritani; mert az-által, à nedvesség meg-reked, és nem szolgálhat à szemecskére: azért meg sem foganodhatik. Hogy pedig mind fellyűl, s-mind alúl szolgálhaſſon ezen kőtelék, à közepin kel fogni, mikor bé akarja ember kőtni, és kezdgye-el à tekeréſt, à metsés-ellenében hátul à szemen alúl, és tekerje à metsésnek végéig: ott hadgyon egy darabot à kenderben, kivel à felső részt őszve-kőtheſſe; az-után à másik felével, fellyűl mingyárt à szemnél kezdgye-el à tekeréſt: de úgy, hogy à szemét bé ne fedgye, se bé ne kőſſe, hanem nyitva hadgya, hogy azon, mikor meg-foganoszik, szabadon ki-nőlheſſen, és kőſſe-bé szinte à metséſig. Az-után térjen megént alá, s-à másig meg-hagyott részével fel, s-kőſſe-őszve hátul az szemen alúl. Arra is vigyazzon, hogy meg ne vizesítſe sé à kendert, se az szemecskét. Az után kennye-bé óltó viaszal, avagy csak más féle viaszal-is mind fellyűl, s-mind alúl à hasadékot, hogy à víz belé ne szivárkozzék: és ha fellyűl à fát el-metszette, azt-is; noha éz nem szinte szükséges, mindazonáltal igen akalmatos. A levelébe el-metszhet egy kicsint, XLIX.

de

de à többit mind száraſtúl rayta hadgya: mert ha egy keveſſé meg-foganoſzik, magátúl is le-húll; ha pedig le-nem húllana, hanem csak rajta száradna, nem ſokat várhat abból az ember.

L. A köteléket-is rajta hadgyák, míg meg nem foganoſzik à bimbó: kit eſzébe-vehet ember 15. vagy 20. nap-alatt, akkor egy kéveſé tágítani kel à köteſt, a kit rajta hagyhatni egy hólnapig. Ha pedig temérdek à fa, tovább-is: hat, vagy hét-hét-utánn éppen le-vegyék à kötéſt, avagy csak hátúl meſſek, fel, hogy mikor nöl à fa, engedgyen néki, és magátúl le-húllyon: ha pedig láttya ember, hogy bé-váſódik à fában, úgy-is tágítani kél. Meg-iſmérhetni ha meg-foganodott arrúl, hogy há à rajta hagyott ſzára, le-húl magátúl. Ha pedig rajta marad, és nem friſ, kevés reménſég van abban: dé ha még friſ észöld, avagy vörös, még nem kel kétségben-eſni; mert tudom, hogy néha eſztende ig-is el-állott, és az-után hogy óltottam, eſztendö múlván fakadott ki. Arrúl leg-könnyebben eſzébe-veheti ember, ha fakadni kezd à bimbó.

LI. Ha ki több ſzemet akarna egy fában óltani, azokat ne vonnya igyeneſſen egy-más-után; (mert az alſó, à felſöknek akadályt ſzerez,) ne-is környös környúl, hanem óldalaslag, à mint Figa. II. no. 5. ki-tetſzik: hogy így, könnyebben el-oſzolhaſſon à nedveſség, és annál jobban munkálkodhaſsék. Arra-is kél vigyázni, hogy mikor le-vonnyák ezt à ſzemecſkét à fájárúl, fellyúl meg ne likaſzſzák, avagy ne légyen likas: mert az haſzontalan, haſonló-képpen ha fejér; hanem jób ha valamennyre vörös léſzen. Ha nölni kezd à ſzemescke,

mecske, meg-óltalmazzák à ſzéltûl, és más artalmas ellenſégtûl. Ennek az *óltásnak ideje, nyár kezdetin lévél,* LII. mikor à fák jol hámlanak, avagy à mint oda-fel-is meg-mondottam mizgálnak? és mikor meg-erőſſödnek az úy nővéſek à kikrûl à ſzemet kell le-vonni. Az pedig Juniuſnak végén, és egeſz Juliusba, Augnſtusnak-is elején történik. En azt tanúltam à jó kertéſzéktûl, hogy leg job *Ur napja-kőzőtt, és Sz. Iván napja-kőzőtt* efféle óltás: mind azon által, leg-inkáb kel vigyázni az eleb meg nevezet két dologra, és à mint hideg, vagy meleg tartományok vannak. A hóldra nem igen hajtnak némellyek; noha máſok inkáb jovallyák, hogy hóld nevelkedéſere légyen: es eſtve-felé, mikor à Nap nem ſzolgál annyra à bé-óltott ſzemecſkére, és olly hamar ki ſem ſzárazthattya: mikor ſzép ûdő vágyon, nem eſſős àvagy igen ſzeles, nem-is felettébb meleg. Az illyen ágacskákat nem tarthatni ſokaig, ſe nem vihetni meſzſze, hanem azon napon kel mingyárt óltani belőle; mert ki-menvén à nedveſſége, hamar meg-hervad, így à tápláláſtúl-is meg-foſztatik. Mind azon által, ha ki vizes ruhában takarja, mashová-is el-viheti, és egy vagy két nap el-tarthattya: noha ez ſem igen haſznos, ha meg-nedveſitik, à mint előb is meg-mondám. LIII.

Haki meg-hasította T formára à fának heyát, s-úgy óltot, meg-hadhattya à fának tetejét: mikor pedig jól meg-foganoſzik à bé-óltott ſzemecske, el-metsheti három úynira à bimbón fellyûl; mert ha igen közel metſené à bé-ereſztett héyhoz, nagy akadályt ſzerezne virágzó növéſében. Hanem eſztendő múlván, mikor az óltovány meg-erőſſödött, és tizen-két bimbócs-

kai kezdenek lenni, azt à fát, à kit három úynira hattak, le-metszhetni közelebb az óltott bimbóhoz: de à metszést, mindenkor bé-kell kenni óltó viaszal, de iobb ha le metszik à teteyét.

LIV. Illyen szemre-való ótással ólthatni mind *Almát kórtvélyt*, és más *magos gyümölcsöket*, hamar-is nőlnek, és gyümölcsöznek; de nem olly tartóssak, és erősek, mint az ágacskán óltott fák. De kivált-képpen szolgál *à kaiszi-baracskra*, *Spanyór meggyre*, *szilvára*, és más effele kőves magvú gyümölcsökre. *Olasz fákra*, *Rosára*-is, és affele bokros virágokra, kikről írtam imitt amott à virágos könyvben-is, es az Calendariumban is p. 169-171. A szemre-való óltással harmadik esztendőre, néha másodikra-is gyümölcsöt hoz az óltovány. Némellyek azt találták-fel, hogy à savanyú gyümölcsű fárúl lemetszett szemet, nem hoszúkáson, és paiz formará kel metszeni, mint az előb meg-írt heyacskát, hanem négy szegletűen.

LV. Más módot-is írnak némellyek efféle szemre-való óltásban, à kit nem nyárban, hanem kikeletkor óltanak. Kinek mestersége ez: csináltas magadnak, egy négy szegű aczélbúl éles vasacskát, à ki belűl üres légyen; noha kerekdéden, vagy más formára-is meglehet, tudni illik ollyant, mint à mivél à vargák élnek, mikor à czipellős fűlén, avagy bőrön likat csinálnak: de még-is job à négy szegletű. Evel az eszközzel, meny idején kikeletkor egy fához, à kibűl óltani akarsz; válasz azon egy igen szép tellyes szemet, közép-szerént-való temérdek ágrúl, nyomd à körűl à te ezközödet,

zödet, és válaſzd-el à több heyátúl, és vond-le ſzép gyengén à fájárúl, hogy valami ſérelem ne légyen, rajta: dé úgy, hogy à ſzem-körúl maradgyon héy raita, akár négy ſzegletű, akár kerekdéd, igy le-vonván meny más fához, à kiben óltani kívánſz, és ugyan azon ézközt nyomd valamely ágra, à hol ákarod: (noha némellyek más ſzemre-is nyomják, és arra óltyák) haſonló-képpen vond-le azt-is arrúl az agrúl, és à hélyében alkalmaztasd az eléb le-vont ſzemet; jól egybe illenek pedig, ha azon ezközzel kerekíted-ki, és véſzed. Azon legy, hogy à ſzem égy-aránt eſſék à le hámzott helyre, és meg-foganodgyék. Az-után kend-bé mingyárt környös-környúl óltó viaſzal, és köſd-bé érőſſecskén kender ſzállal, az mint oda fel: hamar megfoganoſzik, és gyümölcsöt hoz üdő jártára. En ezt à módot nem probáltam, de jobnak ítélem az elſőt: mert kikeletkor még nem hámlik annyra à fa, hogy kár-nélkúl le vonhaſſa ember, à heját. Mindazon-által ide írtam, hogy à kinek teczik, meg-probálhattyá. Efféle óltáſſal kikeletkor, akkor élnek, mikor egyenlő à nap az étſzakával, ſzép tiſzta üdőben: mikor à fák fakadni kezdenek. Azt-is éſzbe-kel venni hogy ſemmi-nemű óltáſt ne végyen-elő az ember, mikor à hegyetlen eſzaki-ſzél fúj.

(o)

§. V.

Mi-képpen kell sípra óltani?

VI. MIlégyen az sípra-való óltás, meg-írtam oda fel 4-Rész.n.XXIV.kibûl jól eszedbe-veheted: itt csak arrúl szóllok, miképpen kel azt végbe vinni. Elsőben, az ilyen óltás, kiváltképpen ollyan fákhoz illendő, à kik sok nedvességel bírnak; noha más fákhoz-is, mint az szemre-való óltás: erre-is igen szép szemekkel rakva-való ágat kel választani, à ki az idéi nővés légyen; annak-is az ágnak, az ideinek kel lenni, à kire vonni akarod az sipot Egyenlő légyen à temerdekségek-is: mert egyéb-ként, semmire-váló vólna az óltás, ha eggyk temerdekeb vólna az máſiknál; mivel nem állana szorossan, nem-is forradna-ősze. Az-után arrúl az ágrúl (à kirűlle akarod vonni à sipot, avagy à mint à Deákok nevezik, à gyűrűt) valasz egy, avagy két szép egésséges szemet álul, à hol temérdekeb, mésd el à tetejét az ágacskának, és íntézd-el, mennyi szemet akarsz róla lé-vonni, és mellyket; azért egy éles késsel, mesd környós-környúl igyenesse à heyát, à kin à szem vagyon, és à késnek fokával kenyegesd-meg hátul à heját, hogy könnyebben el-vállyék à fájától. Az-után probald-meg, há meg fordíthatod két újoddal az héiat à kinn à szem van; ha nem, dörgöld meg megént à szemen fellyúl-is, alúl-is, de à szemet meg ne bántsad, hogy meg ne sérűdgyék. Ha meg-fordúl helyébúl az héy szemestúl, és eszedbe-

vászed,

vészed, hogy el-vált à fájától, úgy hogy, le-vonhatod à sípot, ne vond mingyárt le; hanem had rajta à fáján addig, míg à másik fának heyát, à kiben vonni akarod, le kezded hámozni. Aval pedig így bánnyál, mesd-el à fának tetejét, és à körmöddel három vagy négy részre, vond-le egy kevesé à fának héjat, és mint-egy szíjat vondogald-le lassan: ha annyra le-hámoztad, à mennyre à sípnak hosszúsága van (az pedig egy vagy két úyni szélességre lehet) vond le-à vékonyab részére à sípot, és vond à le hámzot fára: az-után mind aláb-aláb vonogasd á heját, s-à gyűrűt-is utánna mind addig, míg meg-tőlti azt, és erőssen ál benne; mellyet eszedbe-veheted abból ha fellyűl à gyűrűn, valami fejér nedvességet látsz à ki belőle ki-jön. De igen reá vigyáz hogy à vonásban valami-képpen alúl meg ne hasadgyon à gyűrű: aláb sé hamozd à fának hejár, hanem csak addig, à míg az sípot vontad. Az-után el-metsheted à le-vont heját, de nem igienessen à sípnak alsó részével, hanem fellyeb. A le-nyúzott fát-is, valami két ízzel à gyűrűn fellyűl, mesd-el.

LVII.

Némellyek azt-is kivánnyák, hogy à szemet, à Napnak arra à részére fordítsák, mellyre az-előtt állott, minek-előtte le-vonták vólna: és semmi-képpen meg ne nedvesítsék. Némellyek az-után száraz kender, vagy len szállal fellyűl, és alúl be kőtik, az mint oda fel à szemre való óltásrul írtam: de az nem szükséges, à mint az-is, hogy óltó viaszal fellyűl és alúl bé, kennyék à gyűrűt, hogy semmi víz belé ne szivárkozzék: mert ha úgy bé-vontad, hogy erőssen állyon à faban, ennek eleit vetted. Noha talám nem ártasz véle, ha élsz-is effele kenéssel; fellyűl pedig à fa tetejére,

jére, vony két vagy három fa-levelet, à ki árnyékot csinállyon à gyűrűnek, hogy à Nap súgára ki ne sűsse: à szárát-is rajta hadgyad, à mint oda fél. Némellyek, esztendős fára-is óltanak illyen síp óltással; de nem ollyan jó, mint mikor egy űdős mind az óltani-való ág, s-mind à kiben óltanak.

LVIII. Hogy pedig szép úy növéseđ lehessen nyárba, à kiben illyen gyűrűt vonhas: karácsonkor mesd-el egy úyni temérdek csemetének à tetejét, és nyesdmeg à kibẽ akarsz óltani és, kikeletkor, szép úy növéseket vérki. Az illyen óltás-is kivált-képpen szolgál azokra à fákra, á kik más óltással nehezen foganodnak, úgymint *Geszstenye*, *Kajszi báraczk*, *cseresnye*, *Spanyór megy*, *Birs alma*, *Olay fa*; *Fügefa*, (de ezt Majusba kell óltani, noha Juniusba, s-Juliusba- is meg-lehet) és más fele fákra-is, kikrűl oda fel-is emlekeztem. Az ideje ennek az óltásnak nyárba vagyon, mikor hámlik à fa, azaz, mikor el-válik à heya à fájàtul, nem kűlömben, mint az szemre-való óltás: de az sípra való óltás, kikeletkor nem lehet. Arra-is igen kell vigyázni, kogy mikor le-vonszák az sípot, à szemecskéjében ne maradgyon à gyen ge fácska

§. VI.

§. VI.

Más féle óltáſokrúl, bújtatásrúl, és à gyümölcsös fáknak ſzaporitáſokrúl.

Ò b óltani való módokat-is írnak az Autho- LIX.
rok, mellyek-által ſzaporíthatni à gyümölcsös fákat: hogy ſzelíd, és jó gyümölcsöt hozzanak. Közönségesb mi-nálunk à Bújtatás, mellyel kivált-képpen à ſzőlőt ſzaporíttyk: de meg-lehet más fákat-is illyen-héppen bújtatni, à kiknek ágai közel vannak à földhöz, és hajlandók: mellyet így vihetz véghez. Kikeletkor kereſſ jó gyümölcsös fát, à kit el-akarſz ſzaporitani, à kinek közel à földhöz az ága, és hajlandó: áſſ-à mellet leg-aláb egy lábni mélységű vermet, hajts-meg gyengén, és nyomdbé à földbe ollyan okkal, hogy à ſzem, vagy à csomó, à honnéd à gyökere fakadni kezd, ſzorgalmatoſſan béfödeſsék földel; és ennyhany helyett à késnek hegyével, à közeleb-való csomoíg meg gyukdozzad, és à hegyét két lábnyira ki had à földből; melly mellé, hogy igyeneſſen fel-nőllyön, karót very, és kötözd-hozzá, jó földet hány reá, és erőſſen meg-nyomjad, hogy hamaréb meg-gyökerezzék, à mint meg-láthatod fig. 1. n. 5. Ha pedig könnyen meg nem akarna hajlani, hátul à késſel egy kis metséſt tehets rajta: de ezt földel kel-

kellene bé-fedni. Ha pedig óldalaslag több ágak nőltenek vólna à bújtató ágon, azokat el kell metszeni, hogy csak à derék ág maradgyon-meg. Két vagy három esztendő múlva, mikor jól meg-gyökerezett az el-bújtatott ág, el-metshetni az annyától, és má shova ültethetni, à hol állhatatos légyen. Effele óltással, vagy bújtatással, csak nem minden féle fát szaporíthatni, à mint oda fel-is meg-mondám, à kiknek közel vannak à földhöz hajlandó ágai: kivált-keppen *szedery fát*, à ki az óltással nehezen foganoszik-meg; *Olasz fákat*, *bokros gyümöcsözö csemetéket*, úgy-mint *Egrest*, *sz. János szőlőczkéjét* ꝛc. *Rósát*, és más féle fás virágokat, kikről találsz imitt amott az Virág os könyvben. Az igen kemény fákat-is, à kik nehezen szenvedik az óltást, szerencsésben bújtathatni-el.

LX. 2. Az ágon-való ültetéssel-is nevelhetni fát, és szaporíthatni, tudni-illik, mikor az ágat az annyától leszakasztyák, vagy le-törik vagy le-metszik, és úgy tészik à földbe. Annak à módgya eny hany féle. Elöször, egy szép egéséges, igyenes nem horgas, hanem friss, esztendős ágát valasztanak, à kin egy darab tavalyi növés-is légyen. Ezt az ágat mind két felől el kell metseni, és úgy fél réfni verömben, meg-hajtván mind à két részét, jó ziros földben el kell temetni; de eléb tehén, vagy juh ganéjt kell alája-hánni, és jól meg-tapodgyák à földet rajta: à két végénn-is, (à kit à földben temetnek-el. (le kell vakarni az ágnak à külső heyát, hogy à nedveség könnyebben által-hathasson. Ha pedig füveket, vagy bokros ágakat illyen-képpen akar valaki ültetni; minek-elótte el-ülteti, à végét, à

ki

ki az földbe mégyen, egy kis pőröllyel, vagy à fogával tőrje-meg, hogy szálás legyen. Az-után öntőzze-meg vízzel, de ne ganéjal, à kit nem szenved, és fedgye-bé földel.

Effele óltásban, Laurembergius, igen szép probált módot præscribal, és azt vallya; hogy alig találkozik valami fa, vagy bokros csemete, à kit esztendős ágon nem szaporít-hatnának: de két dologra kell vigyázni. Elsőben, hogy az alsó végét, à kit el-metszenek, ez következendő flastrommal bé-kennyék. ℞. Ceræ ℥ I. terebinthi ℥ ß. Resinæ comm. ℥ II. misc. fiat empl. az-az, közönséges viaszat egy unciat, vagy két-latot: Terpentinát fél unciat, egy latot, közönséges gyantátt két unciat, az-az, négy latot, keverjék jól őszve, csinállyanak flastromot belőle. Ez à flastrom nem engedi, hogy à természet-szerént-való nedvessége ki mennyen, és más ártalmas férkezzék hozzája, ki miatt meg-kell rothadni. Másodszor, hogy à bé-kent ágat, ne gyukják igyenessen à földbe: hanem meg-hajtsák, és az fölső része ki-állyon à földből; à közepi pedig, à veremnek földét érje: à temérdekebb része és vége, à kit meg-kentek, igyenessen állyon, nem à földből ki, hanem két vagy három úynira à föld-alatt légyen. Igy à közepső részéből, à ki az földön fekszik, sok gyökerecskék származnak. LXI.

2.o Ha ki akarja, csak à fának tetejéről-is tőrhet ágat le-à télnek végén, vagy kikeletnek elején: de le-vakarja, à mint eléb-is mondám, à végén à külső heyát ímitt amott, és csak úgy temesse-el à földbe, hogy à fölső része ki-állyon, kinek tetéjét el-metszhetni; LXII.

de efféle óltoványokat, gyakran kell őntőzéssel segiteni, főképpen à narancs, és citrom fákat. Illyen győkeretlen ágakon, mind fákat, csemetéket, bokrokat, fűveket szaporíthatni. A Fák-kőzzűl, igy igen őrőmest meg-foganoszik à *Fűz-fa*, *Olay-fa*, à kit csak nem terdig kell à földben gyukni, *Laurus fa*, *Fűge fa*, *szederyfa*, *Birs alma*, *Nyospola*, *szőlővenyke* és más félék, à kiknek nagy à bélik, és mértékletes nedvességek, melegségek-is van, mellyet meg-is tartanak. *Csemeték*, ugy-mint *Ribes*, avagy *Sz. János szőlőcskéje*, *Egres*, *Rosmaring*, *zc. Fűvek*, *zállya*, *mentha*, *Isóp*, *szekfű*, *cypres fű*, *majorana*. *Ruta*, *Leucovium*, avagy nyári viola. A menthat hegyével alá-is űltethetni. Efféle óltásban, nem kell igen magassan à földbűl ki-hadni à tetejét az ágnak: à metsést-is vagy óltó viaszal, vagy arra készített agyaggal kennyék-bé, hogy á víz belé ne szívárkodgyék. Reá-vigiàzz, hogy az ágnak héya fel ne sodorittassék, vagy nyúzassék, mikor à fóldbe gyukod; azért job elószőr karóval csinálni lyukat, â kibe tehessék, főképpen ha vékony az ág. Mert némellyek, olly temérdek ágat-is űltetnek-el, hogy bé tőlcse az embernek markát, és temérdekebbet-is, à kikkőrűl jól bé kell nyomni à földet: ne legyenek hosszabbak három lábnál, és temérdekebbek az ember karjánál. Illyen űltetésekkel, sok mesterségés őltásokat vihetni veghez. Kikrűl ide aláb.

LXIII. 3. Mód, à kivel nem ígen láttam hogy élnének à mi országunkban, kivált-képpen az gyűmőlcsős fáknak szaporításàban: hanem à virágoknak, az mint oda fel irtam Virág. Kert. n. CXXVII. ismét ugyan ott

ott n. CXXX. mind azon-által, à gyümölcsös fák is örömest meg-foganodnak, úgy-mint mikor az ágat le nem metsik à fárúl; hanem rajta hagyván, arra à végre csinált fazékon avagy kosáron által-vonszák, és azt földel meg-töltik, kiben gyökeret vér, az mint figura s. n. 6. meg-láthatod. Azt pedig kikeletkor kell véghez vinni, minek-előtte à fáknak bimbói ki-fakadgyanak; azert akár kosárt csináltas, akár fazekat, kinek az óldala-nyitva légyen, és az fenekén akkora lik, hogy által-mehessen rajta az ág: akár deszkából ládacskát, mint az olaszok, à ki két félbül allyon, hogy egy-mástúl el szedhessék, mikor akarják; akár csak ruhával kösd-reá à földet, noha evel nem igen sok földet foglalhatni. Effélé edényben vond belé à fának tetejen termő ágat, mennyit, s-hol akarod: de úgy, hogy az-ágnak csomója, földel bé légyen födve, és minek-elotte el-temeted, gyukdozd-meg à késnek hegyével azt à részt, à ki az földbe mégyen innen amott, à hol à gyökérnek kell származni. Az-után tölcs-meg jó földel azt az edényt, és erősen à fához kötözzed; hogy az ő terhe-által, à szelekben le ne törjék az ág. Had rajta azt az edényt más kikeletig, avagy tovább-is ha akarod, míg meg-gyökerezik; ha pedig azt nem akarnád várni, mesd-le esztendő múlván kikeletkor az ágat, à kosár, vagy más edény-alatt, és mind kosáros-tul, földestül ültesd jó földben, nem sok üdő múlván gyümölcsözni fog: sőt néha ázon esztendőben. Illyen-képpen szaporíthatni à *szőlő venyikét, fügét, mas Olasz fakat, Birs almát, szederjet, Almát, kört vélyt* min-

den féle *diót*, *Sz. János szőlőcskéjét*, *Rósát*, *szekfővet*, *Leucoviumot*, &c.

LXIV. 4. Mód, à ki szokatlan Magyar-Országban, nem-is láttam hogy éltenek vólna véle: se nem olly bátorságos mint à többi, à fúrás-által lehet meg. Kikeletkor vágj egy darab karni temérdek ágat le, à ki szép zöld, és friss légyen: azt ennyhány helyét fúrd meg, hogy teli légyen likakkal, úgy hogy eggyk lik más-fèl araszni távúl légyen az másiktúl: azokban à likakban gyukj óltásra-való ágakat, à kik még ki nem fakadtak, annyra hogy alkalmassan bé-töltsék à likakat, és jó szorossan allyanak benne. Minek-előtte pedig bé-bocsátod, előb faragd-le rólok à külsö heyokat, avagy gyukdozd-meg à kés hegyével addig, míg à fúz-fa tökében mennek. Az én vékony ítéletemszerént, job vólna ha à csomóig menne-bé az ágacska, és à tökén igyenessen állana, à mint az hasított, és az hév-közzé-való óltásban: de ez sem szükséges annyra, hanem alúl egy-kevesé ki-kell hadnod az ágacskát, à mint ki-tetszik fig. a 1. n. 4. Az-is fogja segíteni, ha fellyúl-is, alúl-is à lik-körúl, óltó viaszal bé-kened. Ezt à tökét, mind ágacskákkal, eggyütt, ásd-él jó zíros földben, esztendöre kikeletkor ásd-ki megént, és közben fürészellyed-el darabonként à tökét, de meg ne sértsed az ágat: az-után minden darabott az ággal eggyütt, ültesd megént maganossan à földben, és üdö jártára gyümölcsözni fognak.

LXV. 5. Fúrással más-képpen-is ólthatni-tudnia-illik, ha az közel-való fiatal fát által-fúrják, és más gyümölcsös fának az ágát (à kibúl óltani akarnak) által-vonnyák

nyák: de úgy, hogy meg ne sértsék az szemeit, mikor belé-vonnyák à likba; à tetejét ennyhány bimbóval ki kell hadni: az-után két felől à lik-kőrűl óltó viaszal bé kell kenni. Ehez à fúráshoz, leg-jobb à Franciai fúró, tudni-illik, à kí belól üreſſ; mert szép igyeneſſen, és nem daraboſſan fúrja à fát. Evel à móddal élnek kivált-képpen à kertészek, *az szőlő óltásban:* úgy-mint mikor à Cseresnye-fa-mellé ültetnek szőlő Vennyjkét, avagy viszontag, à venyke-mellé cseresnye-fát, à ki hamarébb, és abban vonnyák à szőlő venyjkét. Ha jól meg-foganoszik, és nőlni kezd, meg-fúrván ötet, az-mint fellyeb igy à vennyiké à cseresnye-fához nől, és meg-eggyesűll-vele- Esztendő-múlván, lémetsék az annyárúl à venyjkét alúl, à mint à fában áll: és avagy máshova ültetsék à cseresnye-fát, az bé-nőlt venykéstűl; avagy azon helyen hadgyák, gyűmőlcsőzni fog. Sőt azt irják az Autorok, hogy akkor érik-meg à szőlő rajta, mikor à cseresnye érik: de ehez nem sokat bízom.

6. Mód à mikor à vad, akár szelid fa, à kiben ól- LXVI.
tani akarnak, olly kőzel vagyon à gyűmőlcsős fához à kibűl óltani akarnak, hogy azágai el-érhetsék, leg-aláb egy, réfnyre légyen eggyik az másiktúl, ha rővidek az ágak: ha pedig illyen kőzel nem találtatik ollyan fa, à kinek tőkéjében ólthaſſanak; őszel áſſanak egy vermet, olly kőzel à gyűmőlcs fához, à mint mondám: avagy távúlab, ha hoszak az ágai, s-abban à veremben ültetſſenek vad fát, à kinek tőkéjében ólthaſſanak. Azt úgy kell egészteletszaka hadni: kikeletkor metéld-le az ágait, és à tetejét-is fűrészeld-el, es igyeneſicsd-meg

à felit, s-haſicsd-meg à mint à fa-közzé-való óltáſokban ſzokás, kirül oda fel ennek az könyvnek IV. Réſz §. 1. Az után hajcsle à gyümölcs ágat, és vond abban à hásitékban, úgy hogy az annyátúl el ne metzetteſsék, hanem rajta maradgyon : de eléb á csomó-allatt az ágnak hejját, le kel faragni, és à fáját is két felöl; de à bélit meg ne ſértsek, és annyra, à mennyre à tökének temérdeksége van; úgy vonnyák pedig, hogy à csomó à tökének túlſó réſzén igyeneſſen allyon, és hozzá-forhaſſon, à mint figa. 2. n. 6. kivan formálva. Az-után à tökét jól bé-kössék, és óltó viaſzal bé-kennyék : de à haſadékra eléb egy darab hejat tegyenek, akár agyaggal úgy kössék-bé, à mint oda fel ez-előtt citalt helyen megirtam, haſonlo-képpen fig. 2. n. 2. Efféle óltó ág hamar meg-foganoſzik; mert eledelt vonſzon magához mind az anya fátúl, à kitúl el nem vált : s-mind az tökétúl à kiben óltatott; nem külömben mint az csecsemö gyermek, à ki mind az annyátul, s-mind az dajkájátul ſzophatik. Közel az annyához, erösſ karót kell verni, kitúl az ág gyámolittaſſék, hogy az ſzéltúl ne ingadozzék, és ki ne vonnya az ágat à tökébül. Eſztendö mulván, meſsék-le az ágat az anya fátúl, és à bé-óltott fát ültessék à hová tetſzik.

LXVII. Utollyára à kivel à gyümölcs fákat ſzaporíthatni, noha nem óltás hanem ültetés, kirül imitt amott emlekeztem, az : mikor à gyümölcsös fának gyökerébül fiatal csemeték ki-nölnek, és olly közel à földhöz, hogy magok-is gyökeret vernek. Ffféle ki-nölt ágakat, minek-utánna valamennyire meg-nöltenek, kikeletkor, vagy

vagy őszel hóld-tőlte felé, szakaszák-el az anya fától valami kevés gyökérrel eggyűt, és ültessék-el, hamar fel-nől. De elébb à fáknak, és csemetéknek tetejét el, kell vágni hogy temérdekébbek, és erősebek legyenek mikor nem à tetejekben, hanem az ágokban szelled táplálások; à csemetéknek pedig sűrűebben nőlnek ágai. Egyébként, hogy az öreg fának eledelét kine szíják, effélé fattyú növéleket lé kel vagdalni. Az így el-ültetett fiatal fát, egy ideig à földben kel hadni, míg jól meg nől, es meg-gyökerezik: az-után oda ültethetni, à hol meg kel vénhedni. Az illyen fattyú ágak-által, az én ítéletem-szerént, haszontalan szaporithatná ember az óltott fákat, (kivált-képpen à kíket vad fában óltottak) mert azoknak gyökerek-is, és tőkéjek csak vad, és az ágokból szakasztatott ágak-is, csak ollyanok: és nem hoznak olly szelíd, és jó gyümölcsöt, mint à mi-nemű à bé-óltott ágakon terem; hanem azt meg-engedtem, hogy az ollyan fáknak jó, à kiket magon szoktak nevelni, ugymint *Baraczk, szilva, cseresnye*, és más félék-is, à kíket nem óltottak, *Birsalma, szederj, Nyospola, Laurus, Rósa*, és más bokros fácskák.

§. VII.

§. VII.

Az óltásnak idejérül.

LXVIII. Jóllehet az külömb külömb féle óltásoknak idejéről, mely részében az esztendőnek, és kinek kinek óltása melyik hólnapban szokott lenni, oda fel alkalmasson meg írtam-kivalképpen az szemre, sípra, és más féle óltásokrúl-is; mind-azon-által, mivel az Authorok egy-más-között nem eggyeznek, hanem ki-ki mind à maga tartományához vonszon, és azt adgya közönséges regulájul; azért énitt rövideden, csak azt mutatom-meg à mi legalkalmatossab à mi országúnkhoz. E végre, leg-inkáb két dologra kel vigyazni. Elsőbē, az üdőre: másodszor, à fáknak természetire; mert némellyeket egy üdőben: másokat, más üdőben kel óltani. A közönséges óltásokban, vigyázni kel az esztendőnek idejére, és à csillagoknak forgására. Az esztendőt pedig, nem csak magánossan kel tekénteni: hanem abban, à tartományoknak, és helyeknek külömbségeket; à fáknak természeteket; és az óltásoknak magános nemeket, úgy mint *szemre, sípra à fa-és heja közzé*, és à *hasitott fában*-való óltásokat meg-irtam oda fel; hogy nyárban, mikor à fák hámlonak, akkor végézzék-el. Némellyek, à Caniculaknak kezdetin jovállyák; de ez'nem à mi országúnkhoz-való. Mert itt à Caniculak-után, hamar hideg üdők kezdenek járni, fő képpen etszakan, és

à szem

à szem későn fakadna : à növése-is igen gyengén maradna, és meg-ártana neki à hideg.

LXIX.

Hanem itt, leg-inkab az ágon-való óltásról szóllok, à kit à hasitott fában óltanak : kinek két üdőt rendelnek az Régiek, Eggyket *őszel*, avagy mindgyárt à Caniculák-után : de ez nem à mi Országunkba, való, hanem inkább Olasz, és más meleg országokra, à hol igen gyenge, és rövid telek járnak. Másikat *kikeletkor*, avagy à telnek végén jovallyák leg-jobnak. Ez leg-alkalmatossáb à mi országúnkban ; de arra kel vigyázni, hogy azokat à fákat, à kik idejebben virágoznak, idejében-is óltsák : az mellyek kőzönségessen à *kemény*, *avagy köves magvú* gyümölcs fák, úgy-mint, *mondola-fa*, *kajszi baraczk*, *cseresznye*, *megy*, *mirabolana*, *szilva* és többek effelek. Ezeket még *Februariusban* ólthatni, kiváltképpen à vége felé, mikor az üdő engedni kezd; de kenderrel, vagy mohval jól bé-kősék, hogy meg ne vegye à hideg az ágacskának à végét: noha effele óltott ágacskának, nem könnyen árthat à hideg. *Almát*, *kört vélyt*, és más efféle gyümölcsöt, hasitott fában ólthatni *Martiusnak elején* és *végén*; de kivált-képpen, *Gyümölcsóltó Boldog Aszony nap tájban* : *Aprilisnek elején*-is, míg à fák ki nem fakadnak; hanem à nedvesség à gyökérbe, és tőkébe lévél. Mert ha à bimbók meg kézdenek indúlni, és à fának ágaiban elterjedett immár à nedvesség, akkor nem lészen jó à fában-való óltás : mivel akkor à macska-méz folyni kezd, és à növést meg-gátollya. Egyébként, Sz. *Fábján* és *Sebestyén* nap tájban szokott à gyökérből fel-indúlni à nedvesség

LXX. Az régiek, mind azon által, illyen vélekedésben vóltak, hogy az ůdőt mind à főldnek csinnyához-s-mind à fának terméſzetihez alkalmaztaſsák; mivel némelly fák, inkáb kedvellik à nedves helt, némellyek inkább à ſzárazat. Azert melyikre inkáb ſzolgal à kikelet, mellyikre az őſz, jól meg-vetették; és azt tartották, hogy à ſzárazt ſzerető fákat tavaſzal óltsák: mivel hogy kevesseb nedveſséggel bírnak. De à kik kővér, és agyagos helyet kévánnak, őſzel; mert kikeletkor bőveb à nedveſség, hogy-nem-mint kévántatnék: őſzel pedig keveſeb. Azért ezt à fáknak nedveſségét, könyvezésnek hitták és azt ítélték, hogy annák ideje harmincz napot tartana; és igy, mind az óltásnak idejére-is harmincz napot ſzabtanak. *Almát, kőrtvélyt ki. keletkor à napnak meg-téréſekor*, az az circa *Solſtitium* 50 napig óltottanak, *őſzel-is*: de à *Fűgét, és olay-fát kikeletkor*. Némellyek inkáb jovallották, mikor à nap-nyúgati ſzelek meg-állottak, à kik 7-*Februarij* kezdetnek, à napnak meg-téréſéig. Az óltó ágakat, nem kell à fábà óltani, mikor à kemény Eſzaki-ſzel fúi, hanem mikor à Délí ſzél.

LXXI. Egy ſzóval, leg-jobb, à mint oda fel-is mondám, mi-nálunk *Februariusban, és Martiusban* óltani à fa-kőzé; hanem, csak abban vagyon az óltó emberek-kőzőtt à villongás; à hóldnak mellyik réſzében keleſsék óltani? mert némellyek úyságra óltanak, némellyek hóld fottára, az úyság-előtt. Cátó régi gazda ember, azt tartotta; hogy mikor à hold *ſzomjuhozik*, az az *ſzáraz*, akkor kell *almát, kőrtvélyt, fűget, olay-fát* óltani, dél-után, eſzaki-ſzél-nélkűl: de mikor az hóld nevelkedik. Columella-is, abban az ítéletben vagyon.

Pal-

Palladius azt írja, hogy ő kűlőmbet vet-eſzében; mert ha à fát, à hóldnak nevelésére óltyák, nevelkedik ugyan de kevés gyűmőlcsőt hoz. Ha pedig hóld-fogytára, ſok gyűmőlcsőt hoz: de alacſony léſzen. Azért à tavaſzi óltáſokra, à hóld nővését kell válaſztani. A végre, à mint oda fel-is mondám, az óltani-való ágat, hóld-tőltekor; vagy egy kevesé utánna tíz-, vagy több nappal is, az óltás-előtt, tőrik-le: hogy az óltás az úyság előtt eſsék. A moſtani kertéſzek-közzűl némellyek *hóld-tőltekor óltanak*, avagy egy *keveſsé utánna*; mert ha hamar hóld tőltekor óltanak, nágy gyűmőlcſőt hoz, és hamar gyűmőlcsőzik, Némellyék *hóld-tőlte-előt* egy nyhány nappal ſőt még azt tartyák, hogy valahány nap hóld-tőlte-előt óltanak, annyi eſztendőre gyűmolcsőzik á fa. Némellyek viſzontag, *két s-három nappal az úyság-előt óltanak*; avagy *két vagy három nappal-utánna*: és őkis à magok óltáſoktúl azt tartyák, hogy annyi eſztendőre gyűmőlcőzik à fa, mennyi nappal az úyság előt óltanak-En, az én vékony ítéletem-ſzerént, ſe azt meg nem vetem, hogy hóld-tőlte-előt három, vagy négy nappal; ſe pedig azt, hogy utánna annyi nappal óltſanak. Mind azon-áltál noha közel immár 40. eſztendeje, Iſten ſegítségébűl, hogy az óltásban forgottam, azt találtam leg jobnak, ha *két s-három nappal az úyság-előtt óltottam*; avágy ha akkor nem lehetett, *aunyi nappal-utánna*. De ezen dologban, azt ítélik ſokan, hogy ki ki mind vigyázzon, mellijk űdőben ſzolgál leg-jobban az óltás, à maga kezeután: s-azt tarthattya-meg. LXXII.

Cſak hogy à Cſillagok forgására-is, kivált-képpen à Planeták, avagy Bújdosócsillagok otájára, à ſzeren-

csés Jegyeknek tekéntetire kel jól reá-vigyázni, à mint oda fel à Vetem. Kert 4. Rész. n. XV. XVI. XVIII. XIX. XX. XXI. XXII XXIII. bőven megírtam: az mely tudomány, az óltásra-is szolgál, kivált-képpen à Planetak óraja, és à Jegyeknek kegyes tekénteti. Azért à ki nem reſtelli, azt ákal-olvashattya, és-áſzerént alkal-maztat thattya óltását. Mert néha ellenkező ůdők, és Csillagok találkoznak-őſzve, à kik egy-máſſal nem egyeznek; hanem inkáb eggyik à máſikkal tuſakodik, és így az óltásnak ártanak, ha ki abban az ůdőben talál óltani: à mint az emberek-is egy-más-között gyűlölséget tartanak, és más oktalan állatok-is. Haſonló-képpen, némely teremtet állatok-is à mellyekben érzékenység nincsen-is, úgy-mint fűvekben, fákban, és veteményekben-is: el annyéra, hogy eggyik à máſikát nem ſzenvedheti maga-mellet, nem is engedi hogy nőllyön; kit à Deákok Görög ſzóbúl *Antipathianak* hínak, az-az, Terméſzet-között-váló ellenkezéſnek. Kirůl én it nem diſputalok, honnét légyen az? és, ha ugyan bizonyos antipathia légyen-e, avagy nem? De közönségeſſen meg-vallyák az authorok, hogy találkozik à terméſzetben efféle titkos ellenkezés. Ha azért három vagy négy nap (némellyek őt, s-hat napot-is belé-ſzámlálnak) akár az úyság-előt, akár utánna találtatnak à Calendariumba ellenző jelek, kivált-képpen à Rák és Scorpio, avagy ☍ ellénkezés, és □ négy ſzegletű tekéntet, és mikor à kegyetlen éſzaki-ſzél fúj: jobb inkáb békét hadni az óltásnak, és ollyan napot várni hóld-tőlte-előtt, à kiben à jó, és ſzerencsés jelek uralkodnak.

Ugyan

Ugyan ezen jeleket: és hóldnak forgását, jobb meg- LXXIII.
tartani à tőb óltásokban-is, *mind sípra, s-mind szemre*; noha ezek talám inkáb alkalmatossábbak- *az úysagra*: hasonló képpen *à fa-és bey-kőzzé*. Némellyek azt ité, lik, hogy meg-lehet az óltás *Aprilisben-is*, és *Majusban Juniusig*, fő-képpen szükségnek idején; ha idegen földrűl valami kivált-képpen-való gyűmölcs ágakat hoznának, és idején nem találnák hozni, úgy meg lehetne; de kőzönségessen, nem kellene annyira hallasztani az óltást. Neméllyek, illyen vélekedésben vannak, hogy mikor *annus Bissextilis*, az-az, kőzbe-tételet avagy ugró esztendő esik (midőn tudni-illik, Sz. Mátyás napután egy napot kőzben-vetnek, és az az esztendő egy nappal hoszab, à mely minden negyedik esztendőben történik) abban az esztendőben nem jó óltani. De énnek à tudománynak, nincsen derekas fundamentoma: mert ha azon esztendőben, mind gabonát, s-mind veteményeket űltetnek, vetnek: à győmőlcs-is néha jól terem; miért nem vólna az óltás-is jó? csak az űdő, és jélek-is jól szolgálnak.

§. VIII.

Némely mesterséges óltásokrúl, mellyekkel à fáknak gyümölcseit változtathatni.

LXXIV. SOk féle mesterséges óltásokat írnak az Authorok, kik által à fák gyümölcseit változtathatni mind *idejekben*, *színekben*, *szagokban*, *ízekben*: s-mind *termetekben*, &c. de sokat ezekközzül inkáb elme futtatásra, és furcsa visgálásra írtanak, hogy-nem mint valoságra, és probált dologra. Mind azon-által, hogy ebbül se fogyatkozzék-meg az óltó ember, à ki efféle úiságra vágyódik: azok-közzül egynehányat, mellyek *à kik* leg-bizonyossábaknak tetszenek, fel-jegyzettem.

Idején vagy *későn* gyümölcsözik à fa, ha à későn erő gyümölcs fának ágából, az idején erő fában óltasz: így, idején érő gyümölcs fa lészen belőle. Azért ha azt akarod, hogy idején *Baraczkod* légyen, ólcsad *szederj fában*: két hólnappal idejébben meg-érik à baraczk. Hasonló-képpen, ha azt akarod, hogy idején *érett szőlőd* légyen, à szőlő-veszszőt-*fiatal cserésnye*-fában, avagy friságban óltsad: s-akkor érik à szőlő, mikor à cserésnye; de à venyjkét, fekete szőlőrül kellene venni. Ezt az óltást, à fúro-által-való óltással viheted véghez, à mind oda fel. Noha talám későbben érik. *Nyospolát*, *ha szelíd szederj*-fában óltasz: idején megérik,

érik, de eléb meg-nedvesítsed az óltó ágackát. Hogy pedig idején *szederjed leheſſen*; tehát az szederjet, vagy *kőrtvély-fában*, vagy *geſztenye-fában* óltsad. Ha későn akarod, hogy érjék, és csak nem- Mind-szentnap tájbán: *Nyoſspola*, fában, avagy *Byrs alma-fában* óltsad. Ha azt akarod, hogy à *cseresnyéd* idején érjék, óltatlan meszet kell à gyökerére tölteni, ávagy meleg vizet: de az-előtt, minek-előtte virágzik; noha így az à fa, nem sok ûdő múlván meg szárad.

Ennek az idején érésnek, egyéb okát nem ad- LXXV.
gyák; hanem, hogy az idején érő fának terméſzete, magával hozta azt, hogy idejébben gyümölcsőzzék. Azért, à mi-nemű ágat arra óltanak, az is előb gyümölcsözik; mivel à bé-óltott ágnak, csak abbúl à tőkébûl vagyon tápláláſa: az idején éreſt-is véle-közli. Egy szóval, ennek csak az à meſtersége, hogy az idején erő ágat, késén erő fában óltsák: s- az elővel érű gyümölcs, későn léſzen; viſzontag, à későn erő ágat, idején érő fában óltsák, s-idején léſzen. Igy ha az *almát*, vagy *kőrtvélyt*, *Birs alma* fában óltod: Mind-ſzent-napjáig, meg-marad à fáján az alma, és az Birs almának terméſzetiben öltözik; hogy eſztendeig, avagy kettőig-is el ál friſſen. Ha ki későn erő *cseresnyét* kéván, *szelíd szederj*-fában óltſa.

Hogy az óltovány *azon eſztendőben, az mellyben ól-* LVXVI.
tyák gyümölcsöt hozzon: 1.ó ollyan ágat törjön le, à ki azon eſztendőben virágzott s-gyümölcsözött-vólna, s-azt óltſa à fában; mellyét meg-jſmérhetni à bimbójárûl. Mert effélének nagyob à bimbója, és kiváltképpen ha két, vagy hárem eſztendős az ág. 2.ó Valamely

lamely régi ágrúl, vond-lé à külsö heyát à földig, avagy à mint némellyek, éppen à fajáig egy araſz hoſzattára, vagy rövidebben; de ezt, inkáb öſzël cſelekeſzik, némellyek hóld fogytára: máſok pedig kikeletkor. Az-után végy agyagot, à kit lágy tehén ganéjval öſzve-kevertek; és aval à míg à fának heyát le-faragtad, kend jól bé három úyni temérdekségre: közd-bé az után valami ruhával, hogy à víz bé ne ſzivárközzék, és, az agyagot ſe moſſa le: és az alatt gyökeret vér magának az ág. Azt ha kikeletkor cſelekedted, Sz. Mihály nap tájban egy fürészel izepen mesd-le à fárúl; ha pedig öſzel, kikeletkor Martiusban fürészeld-el, és ültesd-el à földben: s-még azon eſztendöben gyümölcsöt hoz. 3o. Ha egy emberni, vagy ölni magas ágat, avagy még magaſſabbat-is metzenek-le à fárúl, és annák à véget cſak slechtül meg-metzik, s-azt kereſztül által-fúrják, és vörös füz-fábúl mint-egy fogakat vernek-által rajta: azt mind fogaſtúl el-áſsák à földben fél réfnire, úgy hogy valamennyire ki-állyanak az úy fogak, kinek-alája valami keves zabot vetnek; hamar meg-foganoſzik. Ha azok à fogak nölni kezdenek, el metéllik öket mind addig, míg az ág levelezni kezd; az-után ki-áſsák megént, és éppen el-metéllik à fogakat, és cſak ſzintén à jobbik gyökerét hadgyák-meg az àgnak: és igy máſodik eſtendöben, teremni fog az ág. De ezt kikeletkor kellene cſelekedni, mikor az öltásnak ideje vagyon, avagy Karácſon után. 4o. Ha ki azt akarja, hogy idején gyümölcsöt hozzon az öltoványa, alúl à fa-kérúl à kit bé akar öltani, áſſon egy vermet: az-után öltſabé jó mélyen az ágat à földben,

ben, és gyukja-meg egy keveſé à bé-óltott ágnak végét, egyſzer, vagy kétſzer valami árral, vagy kés hegyével. Az, után földet hánnyon à bé-óltott fára: úgy, hogy az óltott ágnak vége, ben légyen az földben, és azokon à lyukacskákon gyökerecskéket vér, hamar nől, és ſzép gyümölcs fa léſzen belőle. 5°. Ha ki azt akarjá, hogy harmad eſztendőre gyümölcsöt hozzon az óltoványa, à meg fúrt tőkében óltſon, à mint oda fel írtam numo. LXIV.

Ezént nyerheti meg à síp, és ſzemre való óltáſ- LXXVII.
ſal-is. Kíkről haſonló-képpen oda fel. Az ki há máſodik eſztendőre virágozni akarna, idején le kellene à virágot ſzakaſztani; mert még igen erőtlen à gyümölcsözésre, harmadik eſztendőben mind virágját, s-mind gyümölcsét rajta kel hadni, 6.° Télbe tőry alkalmas temérdek ágat le à gyümölcs fárúl, follyúl alá-felé, kinek à vége haſonló légyen mind hejaſtúl, mint az ember ſzárán lévő lába feje; azt à lábat gyukdozd-meg minden felől egy ſzeggel, kőſd-bé az-után lágy tehén ganéjval elégytett agyaggal, azon fëllyúl ruhával, azt ásd-el jó fél réfnyire à földbe: s-meg-foganoſzik, és még azon eſztendőben gyümölcsöt hoz. Ez à meſterség, közönséges Angliaban.

Aval is igen meg-előzi ember à gyümölcsözéſt, LXXVIII.
ha egy-nemű fában ólt, ugy-mint, *alma-fában almát*, *kőrtvély-fában kőrtvélyt*. Hogy pedig egyket, à máſik helyet ne ved; így iſmérheted télben, avagy kikelet-kor à levele-nélkül *az alma, es kőrtvély* fát. *A kőrtvély-fa*, néha tőviſſes: nem úgy az *alma fa*. A kőrtvély-fának őreg heya daraboſſab, és rovácskos. az alma-fá-

nak simáb. Az ízérül-is, ha egy darabot à heyában lemetsz az ember à farúl, és egy kevesé meg-nyallya à nyelvével: ha édesecske, és egy kevesé kesernyés, *alma-fa* az; ha savanyúcska, *körtvely-fa*. Item, a vali-is igen meg-előzi, ha úy hóldra ólt valaki, tartós à fa, és hamar nevelkedik: és à mennyi nap el-múlt az holdban, annyi esztendőre terem, az mint oda fel-is megmondám; és ha valami harmad nappal úy hóld előt óltanak, nem ollyan hamar lészen gyümölcse. Noha ebben-is némellyek, külömb ítléetet tartanak: és à felől-is azt mondgyák, hogy annyi esztendőre gyümölcsözik à fa, menny nappal az úy hóld-előtt óltanak. Abban-is vagyon valami consideratio, hogy némellyek alacsonon óltanak, nemellyek magasságban. A *vad fákat*, mindenkor job alacsonon óltani, à földhöz közel; mert az à fa erőss, és jó tényésző lészen. Némellyek magassabban óltanak, az à fa hamaréb hoz gyümölcsöt: de nem lészen ollyan allandó. Azért állandób, à kit aláb óltanak. Noha ezekkel à mesterségekkel, alkalmassan meg-előzhetni à gyümölcsözést; de abban ne gyönyörködgyék akár ki-is, hogy az óltománya első esztendőben gyümölcsöt hoz: mert még igen erőtlen és nem lész állandó, hamar el-vész à fa utánna: hanem, ha első esztendőben viràgzik, à virágját le kel szedni, és így egy, s-két esztendőben, à gyümölcsözéstül meg kel tartoztatni, míg alkalmassan meg erősödik.

LXXX. A *színekben* meg-változtattyák; ha első óltó ágacskát, minek-előtte el óltyák, valami színes vízben áztattyák, à mi-némût szinte akar az ember à gyümölcsökben

csökbenhozni. Avagy ha ollyan fába óltyák az ágat, à *mely vörös gyümölcsöt hoz.* Igy, ha ki azt akarja, hogy *vörös almája légyen*, áztassa-meg elsöben az óltani-való ágat csuka vérben! az-után óltsa el, és valamely gyümölcs azon terem, mind vörös lészen. Ismét, ha az *almát Eger-fában*, avagy *vörös szedery* fában, vagy *fekete cseresnye-fában* óltyák, *vörös almát hoz*: és még vörösseb lészen, minek-utánna szépen meg-faragják, és el-készítik az ágat, s- az-után áztattyák csuka vérben, avagy Bak vérben. Evel à mesterséggel, à *körtvélyt-is vörössé* csinálhatni. Más-képpen-is akarnak némellyek, *vörös almát* nevelni. El-mennek, s- az alma-fa-mellé vörös rósa bokrot ültetnek; avagy ki-nyttyák kikeletkor à fának gyökerét, és gyakran vizellettel öntözik; az-után tíz, vagy tizen-két nap múlva, megént bé-födik földel, és csak harmad nap öntözik vizellettel. De én ezt nem jovallanam, ha szinte igaz vólna-is, à kit nehezen hiszek; mert ártalmas à fának, és hamar ki-vész: mivel nincs nagyobb ellensége à fáknak, mint à soó. Meg-*pirúl az alma* à fáján.is, ha egy cseber vizet tésznek-alája, úgy hogy à nap súgára reá-szolgállyon, és az-által à meleg pára, minden felól által-hathassa az almákat. *Poma-gránatod* szép *vörös* lészen - ha annak gyökerét vízzel, és lúggal öntözöd: de nékem à lúg sem tetszik. Azt-is írják, hogy *gesztenye színü almát* nevelhetnek, ha az *alma ágat, vad körtvély*-fában óltyák. De inkább el-hiszem, ha az *Bonaburutya* ágat, más alma, fában óltyák. *Fejér szederjed*, lészen, ha azt *Fejér nyár-fában* óltód. *Vörös Baraczkot* nevelhetni, ha két nap múlván, minek-u-

tánna à baraczk magot à földben ültettéd; megént ki-ásod, és meg-nyitván azt, minium vagy Cinobrium festéket tészesz à heyában, s- megént el-ásod. De én ebbül sem várok sokat: mert à minium, és Cinobrium, igen mérges festékek, mint à több Bányai festékek-is, à kik inkáb meg-emésztik à magok bélit. Talám nyerhetnél valamit véle, ha illyen mérges festéket nem tennél belé: hanem más félet. Hasonló-keppen írják, hogy *vörös lészen*, ha *vörös Rósában* öltyák, vagy *mondola-fában*, vagy *vörös durántszai szilvában*, vagy *vörös szederyben.*

LXXX. Azon-kivül, változtathatni à gyümölcsöknek *színeket*, ha két külömb színü gyümölcs ágat vészen ember, à kik egy-arányszók lésznek temérdekségekben, es az szemek-is egy-mástúl egy-aránt esnek: ha mind à két agat igyenessen két felé hásittyàk, és az-után eggyk színü ágat, à másikkal úgy öszve-tésznek, és szemek-is úgy öszve-allanak, mint ha egy vólna: ezeket szép gyöngén selyemmel öszve-kötik, és öltó viaszal bé-kenik: ésígy meg-faragván, szokás-szerént öltyák-bé à fában. Fele annak à gyümölcsnek, à ki abbúl az ágbúl terem, ollyan színü lészen, mint azt eggyik fele az ágnak: à masik fele mint à másik fél ág. Igy ha à fában öltani nem akarja, ültesse-el à földben: à mint oda fel írtam à fáknak szaporitásáról, n. LXII. Ha ki pedig, szemre-való öltással akarja ezt végben vinni: hasonló képpen két külömb színü szemet messen két felé, és megént tegye szépen öszve, s-úgy vonnya à fának heya-közzé, à mintoda fel à szemre- való öltásrú. Igy *fele* á *Baraczknak vörös lehet, fele fejér* vagy *sárga*, vagy *sima.* Igy az

alma-

alma-is. Sőt még *külömb-némű* gyümölcsöket,is, illyenképpen egybe-kapcsolhatni: úgy-mint,*almát s-körtvélyt,Baracskot s-Diót,zc.* Es ha négy felé metszenek külömb ágakat,s-megent öszve-tészik, s-el-óltyák , négy féle gyümölcsöt nyernek véle. De Lauremb.efféle óltásokat,csak ki-gondolt fabulaknak , vagy meséknek nevez-mivel à szem,avagy bimbó,oly gyönge állat,hogy leg-kisseb metzéssel-is meg-sértődik,és el-vész: hát még à külömb féle némű ágak , miképpen forradnak-öszve? Mind azon-által, à kinek kedve tartya , megprobálháttya.

Az iziben változtathatni à gyümölcsöt,ha à *savanyú gyümölcs ágat, edes gyümölcs faban óltyák* : és viszontag, az *édesset savanyúban*; s-annak az izét tartya-meg, à kiben óltyák. *Savanyú* gyümölcsöt nevelhetz , ha à fának gyökeréig jól fel-kapálod à földet ; és diszno ganét töltesz-reá Hasonló-képpen à *savanyú pomagránátbul, édesset* csinálhatni ; de ezt azon-kivül, ember vizelletivel- is kellene öntözni. Az *almát-is* édessvé változtathatni , ha vizelletet , kecske ganét , és oó bor-söprüt együvé-keversz: és aval öntözöd à fának gyökerét. A *keserü Mondolát,édessé csinálhatni :* és à *kemény hejút,lagy hejúvá* , ha fel-kapállyák à fát , és kinittyák szinte à felső gzökeréig , és szünetlen öntözik egynehany nap meleg vizzel ; minek-előtte virágozni kezdene. LXXXI.

Ha azt akarod ismét hogy *à savanyú* gyümölcs fa, *édes gyümölcsöt* hozzon : fúrd-meg à savanyú gyümölcs fat, à gyökerén fellyül , alá à gyökere-felé : úgy hogy az à fúrás, ne mennyen szinte által à fán , hanem LXXXII.

csak à béli-ig; az-után tölcs-meg azt à likat szép édes mézzel,és verd-bé megént egy varjú tövis fábul csinált szeggel: s-édes gyümölcsöt hoz. Hasonló-képpen,ha az óltani-való ágat *mézbe mártod*, *édes* gyümölcse lészen; *savanyú*, ha eczetbe mártod. Ha ki *négy féle izű* gyümölcsöt kéván,végyen egy-némű gyümölcsbül, négy külömb-külömb féle izű ágat, úgy-mint külömb-külömb almábul, vagy körtvélybül: és azokat úgy öszve-kösse, hogy eggyik ágnak heya, másikat érje. Végyen az-után valámi gánejos agyagot, avagy óltó viaszszat, és úgy bé-kennye véle, mint-ha csak egy-ág vólna: és ültesse-el jó ziros földbe, hogy gyökeret verhessen, és nölhessen. Talám nem ártana, egy kevesé az ágaknak külsö hejokat le-vakarni, azon à helyen, à hol egy-mást érni fogják: hogy jobban öszve-forhassanak. Igy à gyümölcse annak à fának, négy féle izű lészen. Hasonló-képpen bánnyek véle, ha ki két vagy három féle izű, avagy szinű gyümölcsöt kéván. De én alig hiszem,hogy ezek az ágak,ha szintén meg-foganodnak-is, úgy öszve-forjanak,hogy egy ág légyen belölök, à ki illyen gyümölcsöt hozzon; mind azon-által, légyen à hitel az Authorok írásamellett.

LXXXIII. Ha az Almát,Birsalmában óltyák, jó édes almát nemez, à kit à Deákok *Nelimela*-nak neveznek: nemely Magyarok, *Paradichom almájának*. Ha *Baraczkot* óltanak à *Birsalmában Baraczk-birsalma* lészen rajta: avagy viszontag,ha à Birsalmát,Baraczkba óltyák, *Birsalma-báraczk* nevelkedik rájta. Ha à *Muodola-fát*, *Baracz-fában* óltyák, avagy à Baraczkot mondola-fában:

mondola

mondola, és *édes* léſzen à magva, à kit mind magoſtúl még ehetni. *Csuda gyümölcsöd* léſzen, ha az *almát*, *Baraczk-fában* óltod, avagy *kórtvély-fában*: akár à *Baraczſzk-fát ezekben*. Nem kúlömben, *édes magva* léſzen à *ſzilvának*, ha ezt *mondolába* óltyák: avagy à *mondolát ſzilvába*. Némellyek azt írják, hogy valami-némű ágat *à Birſalma faba* óltanak, azoknak gyümölcsei, à Birſalmának terméſzetit meg-tartyák. Ha à *ſzilvát*, *diófába* óltyak à *kúlsö heja*, *dió ſzinű* léſzen; belól magában *ſzilva marad*.

Ha ki *purgálo gyümölcsöt* akar à fájáról nevelni, vé- LXXXIV.
gyen egy gyümölcs fát à ki gyümölcsözik, akár *almát*, *cſereſznyét*, *ſzilvált*, &c. avagy ſzolo venyikét: haſítſa-fel eggyik ágat, és vegye-ki à bélit, és à helyett tégyen purgáló orvoſſágot belé, à mi-né mút akár; az-után köſſe megént jó erőſſen öſzve: s-az ág, purgalo gyümölscöt hoz. Haſonló-képpen, ha valami *jó ſzagú eſzközt*, avagy vizet téſzen, à béli helyett belé, ollyan ſzagá léſzen à gyümölcsnek, à mi-némút à béli helyett rekeſzt oda. Az *ſzínekkel* is è-képpen bánhatik. Ha *ſcamoneat*, avagy *Diagridit* téſzeſz belé: abból ſzármazandó gyümölcs, jól fog purgalni. Ha jó *Tőrjéket*, és *Mithridátot*: annak gyümölcſe á méreg-ellen, és minden mérges állatnak maráſa ellen jó. Sőt ha à venyikében téſzed, annak mind ſzőlője, bora, eczettye, és még à hamva-is haſznos à mérges állatok-ellen. Némellyek, csak *à gyökereket*, akar faknak, akar ſzőlőnek *öntőzik* meg à *Tőrjékkel*; és ſzinte annyit érnek véle. Némellyek, *Húnyort* téſznek à velő helyett. Nemellyek azt ítélik, hogy csak az elsö gyümölcsnek va-

gyon

gyon illyen ereje, à kővetkezendőnek nincsen: hanem-ha meg-újittyák. De Laurembergius, ezt-is ſemminek tartya; mert azt mondgya, hogy ſzinte úgy élhet az à fa, *à kinek* bélit kivéſzik, avagy ki-vájják: mint az az ember, à kinek csontya veleit ki-ſzednék.

LXXXV. Mind azon-által azt írják némellyek, hogy euel à meſterséggel, à gyűmőlcsőket *mag-nélkűl* nevelhetik; úgy-mint-há egy *cſereſnye* ágat le-tőrſz, és azt által-fúrod, ſ azon á likon az ágnak bélit egy vas veſzőcskével, vagy más-képpen ki-vájod, és úgy űlteted-el: *mag-nélkűl*-való *cſereſnyéd* léſzen. Mások illyen-képpen is bánnak véle: kikeletkor Martiusban, az-az, Bőytmás, hóban, hámoznak egy *megy*, vagy *Cſereſnye-fát*, kinek tőkéje légyen egy úini temérdek, meg-hasíttyák azt à hegyétűl à győkereig: csináltatnak magoknak egy vaſat melynek à vége gőrbe légyen, aval à vaſſal vájják mind két-felől ki à fának velejet; megent őſzvekőtik jo erőſſen, meg-kenik jól à metſzéſt tehén ganéjval elegyített agyaggal. Az-után eſztendő múlván, ha őſzve-forradot à meg-hasítot ág, más haſonló fába ki még gyűmőlcsőt nem hozot, óltyák ezt à fát: és az à fa, mag-nélkűl-való gyűmőlcsőt hoz. Mások még jobban akarják csinálni, s'elmennek: egy gyűmőlcsőző fárul, egy ágat le-metſzenek (tudni-illik, óltani-való ágat) és annak mind à hegyét, s'mind à végét meg-faragják, mint az óltani-való ágat ſzokás; és meg-hajt-van fellyűl mind à két végét, egy fába óltyák: eggyiket egy-felől, máſikat más-felől, és jól bé kőtik, mint à más-féle óltoványokat. Az-utan eſztendő múlván, ha az óltovány fakadni kezd, és jól meg-

erőſſő-

erősödött à tőkében, két felé metzig à közepin az ágat, és à temérdek ágat-is el-metzig föllyűl, hogy csak az újjonnan ki-vert ágak nőlhessenek: ezek *mag-nélkül hoznak gyűmőlcsőt.* Hasonló-képpen, ha egy fiatal *cseresnye*, vagy *szilva*-fárúl, avagy más effele kőves magvú fárúl *à leg-kisseb ágat* letörőd és *à hegyével temeted-el à földben:* az után mikor vészed eszedben, hogy az hegye az ágnak gyokeret vert, es meg-foganodot, annak-is az öregbik ágát mesd-le, à többit pedig à ki vékony, és gyönge hadd-meg. Ennek egyéb okát nem adgyák; hanem, hogy à mely fának béli nincsen, az, mag-nélkül hoz gyűmőlcsőt. De ezt kellene elsőben meg-probálni.

Vannak ugyan még-is némellyek, à kik probált LXXXVI.
dolognak tartyák, hogy *kemény magva nem lészen* à gyűmőlcsnek, ha effele hajtással à hegyénél oltyák-bé az ágat, à mely meg-lehet, nem csak úgy, à mint oda fel meg-irám: de úgy-is, ha le nem metzik-is az ágat az annya fájárúl; hanem közel találtatik ollyan fa, à kit el érhessen az ágnak hegye. A *fúrással*-is meg-lehet. Ugy-is, ha à meg-fúrt fűz-fa tőkébe öltod mind à két végét, meg-hajtván az ágat: és ha meg-foganoszik, el-metzvén à közepit. Kitűl oda fel. De à fűz-fát öntözéssel kel táplálni, avagy nedves helyre űltetni. Hasonló-képpen *két féle gyűmőlcsőt, eggyé csinálnak az szemre-való öltással*: ha két külömb féle gyűmőlcs fából, két szemet választanak, s-azt két felé metzik, eggyiket az más féllel őszve-tészik, s-úgy vonnyák à fának heyakőzzé. Némellyek hogy ezt meg nyerjék, egy ágrúl le-vont szemet, az más ágnak le-nyúzot szemére von-

nyák. Igy à *Baraczknak külsö réſze*, és húſa, *Baraczk lehet*: à *magva* vagy *dió*, vagy *mondola*. A *Kajſzi Baraczknak*-is, és *ſzilvanak*, *mondola*. Más-képpen-is, *két külömb féle gyümölcsöt*, *eggyé igyekeznek* kapcsolni; ha két külömb féle ágat, vagy gyönge fiatal fát, kivált-képpen ſzilvát, à kik egy-máshoz közel vannak, *ſzépen öſzve-fonnak*. De eléb à hol egy-máſt érik, à külsö hejokat le-vonnyák, hogy az eleven az elevennel könnyebben egymáſſal öſzve-forjanak: gyenge hás-fa kéreggel, vagy más kötelekkel öſzve-köſsik, hogy az öſzve-hajtot ágak, egy-máſtúl el ne vállyanak. Mind azon-által, ne legyenek oly erösſen öſzve-ſzorítva, hogy az ágak meg-fojtaſſanak, avagy hogy à kötelek à fában váſsék. Az-után, le-vonnyak egy kevésé à fának tövérül à földet, és gyöngén meg ganéjozzák: gyakrabban-is meg-öntözzék, hogy hamaréb nöjenek. Igy egyné hany eſztendö múlván, ha öſzve-nöltenek az öſzve-font fák, mint ha egy fa vólna, csapják-el à tetejét, és vigyázzanak reá, hol nölnek-ki az ágai: ha ollyat találnak, à ki az öſzve-növésbül jött-ki, hadgyák-meg azt, à többit metéllyék-le, à kik két felöl à fának réſzeibül nöltenek: è-képpen két féle gyümölcsbül, egy léſzen.

LXXXVII. A *kemény hejú gyümölcsöt* hogy *lágy hejú* légyen, meg-változtathatni: úgy-mint à *dióban*, *mondolában*, *mogyoróban*. Ha à *Diónak* (à kinek jó egéſz béli vagyon) ſérelem-nélkül éppen ki-véſzed à belſö bélit, és gyapotban, papyrosban, vagy ſzölö-akár Jávor-fának levelében takarod, és úgy ültéted-el, hogy à hangyák meg ne egyék; à mi-némü fa abbúl terem, annak à fának gyü-

gyümölcse, hejnélkül lészen. A *mondolával*-is, hasonlóképpen bánhatni, és ha ennek à gyökeréhez, és fájához gyakran hamut öntenek. Hogy pedig *vékony heya* légyen à *Diónak*, gyakran ültesd-el à dió-fát, eggyik helyrül à másikra: igy à dió fának nagyobb béli lészen, à heya gyöngéb, maga pedig tenyészöb. Más képpen à *dió gyönge heyú* lészen, ha à bélit ki-vészed, és à fás kérgét, à ki kéreszttül ál benne, gyöngén ki-szeded: de meg ne sertsed se à diót magát, se à gyönge belsö heyát, s-úgy bé-takarván à mint fellyeb, el ülteted. Ha azt akarod, hogy à *Baracszknak magva ne légyen*; nagy Hetben, avagy Húsvét-után, mikor hóld fogyta lészen, ólcs egy Baraczk ágat füz-fában: kösd-bé jól à mint szokás, és ha à füz fa más ágacskákat verne-ki-azokat le kell szaggatni, hogy à nedvesség, inkab az óltoványba meheszsen. Ezt gyakran kel kecske téjjel öntözni: így üdö jártára öreg, és mag nélkül-való Baracskokat hoz. Ezt más gyümölcsel-is meg-probálhatod.

Hogy *Alma*, *körtvély*, *szilva*, és más féle gyümölcs fák, *virág-nélkül* gyümölcsöt hozzanak, végbeviheted: ha ezeknek à fáknak ágait, füge-fában öltod. De ennek az óltásnak, hasított fában kel lenni, és Febrariusban. Hogy pedig *Télbe virágozzék* à fa: Kapáld fel à fa-körül à gyökeret, önts óltatlan meszet reá, vond megént reá à földet; két vagy három nap múlván, virágozni kezd à fa: de az-után hamar el-vész. Ha ismét azt akarod, hogy *jól virágozzék à fa*, és *mind meg-tartsa á gyümölcsét*: Decemberbe, vagy Februariusba kapály egy vermet à fa gyökere-körül, és tölcs vizet belé, hogy meg-faggyon benne, és megént LXXXIIX.

fed-bé földel à jeget. Az után Sz. György nap-tájban, vagy Majusban, vond-le mind à jeget à fa gyökerérül és fedd-bé jó földel: abban az esztendőben bőven fog virágozni, és mind meg-tartya à virágjait.

LXXXIX. Ha ki azt akarja, hogy *írott Baraczkja*, vagy *szilvaja*, vagy más féle köves magvú gyümölcse légyen: tegye à Baraczk magot ennyhany nap, az-az, két vagy három nap à vízbe, hogy meg lágyúllyon à külső heya. Az-után nissa-meg szép gyöngén, és vegye-ki à magot: annak à magnak vékony heyára kis késecskével, vagy tővel (némellyek azt kévánnyák, hogy rézbül csinált késecske légyen) írjon à mit akar: de ne igen melyen, hogy meg ne sértődgyék à béli; az-után papyrosban, vagy ruhában takarja-bé, s-úgy ültesse el: így à mit à magra írt, kivül meg-latszik à gyümölcsön. Evel à mesterséggel véghez vihetik, hogy à gyümölcsön metzett irások legyenek: tudni-illik, ha valamely gyönge, és éretlen gyümölcsre, penna csináló késecskével bötüket metszenek: meg-maradnak rajta, és à gyümölcsel eggyütt nevelkednek, fő-képpen à kiknek héyok egy kevesé keményeb, úgy-mint à *töknek*. Külömb-külömb féle *festékkel-is*, meg-festheti illyen formán à gyümölcsöt: ha à Baraczk, vagy szilva magot el-ültteti à földbe, és tiz nap úgy hadgya, meg-is óntózi gyakrabban, hogy magátul meg-nyillyék à mag; tölcsön az-után à mi-némü festéket akar bele, és megént ültesse el á földben.

XC. Ha valaki à fáját ékesíteni akarja virágokkal, vagy szagos füvekkel, azt meg-cselekedheti: ha à fának tőkéjét meg-fúrja, és abban ganéjos földet gyuk, és ab-

ban

ban kűlömb féle virág magokat űltet, avagy gyökereket, űgy-mint *violakat*, *eperjet*, *kakúk-fűvet*, *ſzék-fűvet*, és más félet: ſzép virágos léſzen à fa. *Rósával*, *és ſzőlővel-is* meg, probálhatná ember ezt à meſterséget, fő-képpen á reves, és régi fákban.

Ha kinek kedve tartya, à mi-emű formára akarja, arra nevelheti à gyűmőlcsőt: ha elsőben agyagbúl, fábúl vagy gipſusbúl ollyan formát cſináltat, az mineműt kéván, akár emberi ábrázatot, akár más állatot, kerekdédet, négy ſzegletűt, &c. De azt à formát úgy kel cſinálni, hogy ket felé vállyon, és megént őſzvetehetſék; ha agyagbúl cſinálták, minek-utánna megſzáradott, és kétfelé metzették; az. után, égetteſsékmeg à fazekaſok kemenczéjében. Ha az gyűmőlcs fele nagyságára jut, vonnyák reá à formát, és jól őſzve-kőſsék, hogy el ne vállyék egy-mástúl, mikor à gyűmőlcs nevelkedni kezd, és á formát bé-tőlti. De jól reá kel vigyázni, hogy à formának képes nagysága légyen, és à gyűmőlcsnek nagyságához alkalmatos: ſe ne légyen igen ſzűk, hogy à gyűmőlcſnek ſzokott nagyſágában, valami fogyatkozáſt ſzerezzen; ſe ne igen nagy, hogy annak minden űregét éppen bé ne tőltheſſe: mert így, igazán ki nem ábrázollya à formát. Ha pedig attúl tart valaki, hogy à napnak súgári nem érvén à gyűmőlcsőt, azért meg ne veſzſzen, és érheſſen: likakat cſinálhat imitt amott à formán; de úgy, hogy az eső víz annyira bé ne férkezheſſék, hogy benne maradgyon, és meg rothaſza à gyűmőlcsőt. Noha talám le-vehetné ember à formát, minek-utánna jól à gyűmőlcsbe nyomódott: hogy à XCI.

gyümölcs, jobban meg-érhesék. Evel à mesterséggel formálhatni mind *almát*, *körtvélyt*, *birsalmát*, *citromot*, *narancsot*, *baraczkot*, &c. Ha ki ázt akarja, hogy valami *keskeny szájú üvegbe* nevellyen *almát*, *körtvélyt*, *szőlőt*, &c. mikor még kicsiny à gyümölcs gyukja-bé az edènybe, és fügjön benne, s-úgy nőllyön: é-képpen úgy meg-nevelkedik, hogy ki nem vehetni belőle, hanem ha el-törik az edényt. Ha ki *drága gyümölcsben* gyönyörködnék, azt-is meg-cselekedheti, hogy az *almában drága* kövek clárisok, gyöngyök, szegek, és más effele ezközök nőllyenek; mihelt el-virágzik à gyümölcs, gyukjon mingyárt eggyet à meg-nevezett eszközökből abban à helyben, à hol az virágja volt, és belé-nől.

XCII. Némellyek azt írják, hogy à fáknak *tellyes virágjok* lészen, ha gyakran à fiatal fát által-ültetik. Azt is írják, hogy effele dupla virágú faknak, nem lészen gyümölcsök. De az külömben találtatik; mert Érsek urúnk Posoni kertében, vagyon tellyes virágú megy, és tellyes virágú Baraczk; à megy fa gyümölcsöt hoz, és jobb részére egy száron két megyet. A Baraczk-fát, igaz nem láttam, hogy csak egy gyümölcsöt-is hozott volna, még ez ideig.

XCIII. Végezetre, ha ki *naggyá akarja* nevelni gyümölcsét, illyen mesterséggel elhet; tudni-illik, ha az *almát* még oly naggyá akarná nevelni, à mint maggában lévél: végyen valami *almát*, á mint az ágon fűg, de le ne szakaszsza; hanem úgy gyukjon fellyül, à mint à virágja vagyon, egy likat belé, színtén addig, míg à magva

magva vagyon: és abban az likban, ereszszen ennyhány répa magot; így az alma igen meg-nől, csak hogy à maga terméſzete-ſzerént-való ízét el-veſzti. *Az óltáſſal-is, nagyobbak* léſznek à gyümölcsök: hogy ha azon gyümölcs fából tórnek óltó ágat le, és azon fának más ágában óltyák. *Nagyobbak*, és jobbak léſznek à gyümölcsök, ha más ſzelíd fából, ſzelíd fában óltatnak. Haſonló-képpen, nagyobbak léſznek az almák, ha ollyan fában óltyák, kinek nagyob almája lévél. Ismét, ha ki *nagyobb almákat* akar nevelni, így cſeleked-gyék à hol igen ſürü à gyümölcs ſzedgye le égy réſzét, és az allyaſát, s-à ki roſzſzab ſzaggaſſa-le; hadgya-meg à jovát ritkábban, és az öregit, à kíket-ítél hogy nem férgeſſek, ſe valami gáncs nincſen bennek. Mert így à nedveſſég, cſak azokban mégyen, à kik meg-maradtak, s-inkáb neveli őket: egyéb-ként el-oſzlott vólna à többire-is, à kíket le-ſzagattak; és mentül többre oſzol à nedveſség, annál erőtlenb, és nem nevelhetí egy-aránt à gyümölcsöt.

E'-képpen mind *Baraczk*, *ſzilva*, *mondola*, és e- XCIV.
gyéb gyümölcs-is nagyob lehet. Ha az almát ollyan baraczk-fában óltyák, à kit magon neveltek, nagy és jó ízű léſzen; cſak hogy nem tart ſokáig. *Nagy diót*, *mondolát*, *ſzilvát* nevelhet valaki; ha négy egy féle magot jó ſzoroſſan ültet egy cſerép edényben jó földbe: az után, fenekével fel-fordíttya az edényt, és azon egy likat fúr, hogy mikor à magok ki-kelnek, à cſirájok cſak ſzinte azon az egy likon nőlheſſenek-ki; à kík úgy őſzve-kötelődzenek, hogy az-után cſak egy cſemete léſzen belőlők: az hoz ůdő jártára ſokkal nagyob

gyob

gyob gyümölcsöt, hogy-nem-mint terméſzete kévánta vólna. Némellyek, valamí cſévébe téſzik à magokat. Hogy à *Pomagránàt* nággyá nőlheſſen; végy jó zíros ganét, à kihez tégy meg annyi diſznó ganét, és bor sőprűt, árpa korpát, és tédd valami kevés nedves helyre eſztendeig: minden hólnapban egyſzer meg-keverjed, kihez az-után tőlcs valami eczetet, hogy ollyan légyen mint à kenő: aval Octoberbe, és Novemeberbe à Pomagránátnak gyökerét ki-nitvan, környűl-vegyed, és megént földel bé-fedgyed: mikor annak ídeje léſzen, nagy őreg gyümölcsöt hoz, és ha az-után két következendő eſztendőben úgy bánſz vele, cſudálatos naggyá léſzen. A *Birſalmát-is nagyá nevelheti* ember, illyen módon: minek-utánna immár alkalmaſſan meg-nőlt, hajcsd-meg mind ágaſtúl egy fazékba, és tőlcsd-meg földel, hadd nőllyön az alma benne; azt írják, hogy akkora lészen, mint à fazék. Hidgye à ki akarja. A *Baraczk nagyobb léſzen*, ha vizes helyen űltetik, és ſzűnetlen öntózik; nem kűlőmben ha mikor virágzik, harmad napig három meſzſzely kecske téjjel öntőzik. A *körtvély nagyob* léſzen, kiválť-képpen az apró *Muskatal*, ha Birsalmafában óltyák. Haſonló-keppen à *Nyoſpola*, annál inkáb, ha gyakrabban óltyák. Az *Szedery őregbé vàlik*, ha Fűge-fában óltyák. Effele meſterségekről-való írásra, adatik ide alàbb-is imitt amott alkalmatoſság. Moſt cſak útat mutattam azoknak, à kik ebben gyönyörkődnek.

V. RÉSZ.

A Gyúmőlcs fáknak nemzé-ſekrűl.

A' Gyűmőlcs fák, magános nemzéseket kivánnak, úgy-mint, némellyek inkáb magon; némellyek inkáb gyokéren; némellyek inkáb à fának tővébűl ki-ágazott veſző-által nemzetnek; némellyek az óltás-által: nem hogy más képpen-is nemzhetnék őket, az mint oda fel, s-ez-után is meg-írom; de inkáb terméſzetekhez ſzabott móddal, illyen-képpen nemzettetnék, úgy-mint: XCV.

A' *Magbúl*; *Mondola*, *Geſztenye Baraczk*, *ſzilva*, *Duranczai-ſzilva*. A *Kajſzi Baraczkot*, ha magván vetik, el-fajúl. *Mogyoró*, *Dió*, *Dactylus* vagy à Palmának gyűmőlcſe; *Piſtacia* vagy Ægyptumi mogyoró. Fenyőfán termő diócskák. Németűl Zürbernüß / *Cyprus-fa-Laurus*, avagy à mint némellyek nevezik, Boroſtyán-fa, &c. és ha efféle fát el-űltetnek, jobbak léſznek.

Az *Győkéren ki*-nőlt ágakbúl nemzetnek: *Almafa*, és ahoz haſonlók, *kőrtvély*, *Cſéresnye-Megy*, *Nyoſpola*, *Szilva*, *Mogyoró Berkenye*, *Fűge*, &c. ha efféle veſzőket, egy darab győkkérrel éggyűt el-ſzakaſz yák az annyoktúl, és el-űltetik. Efféle űltetés, leg-inkáb XCVI.

 afféle

afféle fákhoz alkalmatos, à kik bokrosſan nőlnek. Noha más fák ſem vetik meg, à kiknek gyökerekből illyen ágak nőlnek-ki. A *Birſalmárúl* azt írják, hogy ha illyen ágon űltetik, el-fajúl; noha máſok azt nem tartyák. Vannak némely fák, à kik csak egy ſzáron nőlnek-fel, és à tővökből ſemmi effélé veſzſzőt nem ereſztenek fel; az mint à *Fenyő-fa, Cyprus-fa*, ꝛc. azért illyenekre nem ſzolgál effelé űltetés: mert à gyökerek igen ſzáraz, és minden erejekkel fel-húzalkodnak. A tővők-is magános, és nem terjed-el à földben: hanem mélyen alánől; nem-is bővelkedik annyi nedveſſéggel, à ki más helyen verné-ki à vészſzőt. Az illyen veſzſzőt pedig, mikor valamennyire meg-nőltenek, és erőſſödtenek, tavaſzal avagy őſzel hóld-tőltekor, à gyökérrűl annak darabjával le kel ſzakaſztani, és el-űltetni. Igy, hamar fel-nevelkednek: de elébb el-kel vagdalni à hegyeket, hogy temérdekebbek legyenek, à bokros csemeték is ſűrűebben nőlnek. A fáknak ſegítſégekre, le kel vagdalni efféle tolvaj ágakat, à kik haſzontalan nőlnek-ki à tőkén. A bokros csemetéken, pedig, illyen bújna növés kévántatik, és kedves. Efféle fiatal fákat, addig kel az elſő földben hadni, míg à tőkéje ollyan magaſra nem nől, hogy ágat verheſſen. Az-után, ſzerencséſſen által-viheted oly helyre à hol meg kel vénhedni.

XCVI. A Tőke-és *gyökér-nélkűl* való ágon űltettetnek: *Mondola-fa, kőrtvély-fa, ſzedery-fa, Citrom-fa, Alma-fa, Olay-fa, Birſalma-fa, Myrtus, Geſztenye-fa.* Ha ezeket által-űltetik, jobbak léſznek.

A kíket

A kíket gyökér nélkül-való ágakon nevelnek, ezek: *Dactylus*, avagy Pálma-fa gyümölcse, *kórtvély, alma, Birsalma, Geszteny, Füge Olay-fa*; ket, óltással-is nevelhetni.

A következendő fák, mind gyökér-nélkül való ágak-által; mind à gyökérbül ki-nőlt vészszőn; mind az óltó ágon neveltetnek: úgy-mint *Füge*, *Citrom-fa*, *Pomagranat*, *zc.* A-többit, job részére óltyák.

VI. RÉSZ.

Mely fát, micsoda fában ólthatni.

MInden gyümölcs fát, à kit ólthatni: vagy szelíd fában, vagy vad fában ólthatni. Az XCVIII. szelíd fa, ávagy ollyan, á kit magon neveltek; avagy ollyan, à ki az óltott fának tőverül kinőlt, és azt egy kis gyökérrel le-szakaszttván, el-ültették; avagy ollyan, à kit bé-óltottak. Ezek közőtt leg-job az óltott fában óltani. Az-utánn à kit à tővérül le-szakaszttottanak: de úgy, hogy ha azt á fát, nem vad fában óltották; mert ha abban, mind tőkéje, gyökere vadon marad, szintén addig, à míg az óltás kezdetik. Azért, à mi azon-alól nő, az meg-tartya vadságát. Az-után abban à kit magon ültettek noha à magon ki nőlt fát, à ki-nem tóvisses nem szükség bé-óltani; mert à nelkülis jo-szelíd gyümölcsőt hoz. Mind ezekben leg-job óltani, hogy-nem à vad fában: mivel à gyümölcsök-is jobbak, és ha ollyan fá-

ban óltanak, à ki azon kivül is óltott, egy esztendőben többet nő à bé-óltott ág, hogy nem-mint két s'három ezstendeig à vad fában. Annak okáért, à kinek több efféle óltott fái vannak, à kik közönséges, avagy nem ollyas gyümölcsöt hoznak, és jobbat akarna kertében óltani: szabadon azokban olthat. És noha à természet-szerént-való óltást, leg-jobnak tartyák annyiból, hogy nagyob, és job ízű nől rajta; úgy-mint, ha azon fából le-tört ágat, ugyan-azon fába, vagy más ágában óltyák: mind azon-által, idegen fába is jó óltani.

XCIX. De mindeneknek előtte arra vigyázzon az óltó ember, à ki óltani akar: hogy ollyan fát válaszon; à ki egy-nemű, és hasonló az óltó ághoz, az-az, *almát almára, kórtvélyt kortvelyre* ꝛc. óltson. Mert mennél hasonlób à természet, à természethez: annál könnyebb az eggyesség; mivel az Nem-nek külömbsége, vagy akadályt szerez, vagy tellyességgel el-bontya vagy nehezebbé teszi az őszve-forrást. Mert à két külömbőző nedvesség, nehezeben eggyez-meg egy-mással, à bé-fogadott új vendégnek táplálására; hogy-nem mint à hasonló nedvesség, à hasonlóval. Mivel amott, eggyik à másikkal ákadályoskodik. Egy szóval, mentül közeleb à fákközött-való hasonlatosság, és csak nem mint egy atyafiúság; annál szerencsésseb lészen az óltás. A végre, ha hasonló gyümölcs fára, hasonló gyümölcsöt olthatna az ember, úgy-mint *Muskatal almára, Muskatal almát; Báling almára, Báling almát; Muskatal kórtvélyre, Muskatal kórtvélyt; Havas-ali kórtvélyt, Havas-alira.* Sőt még *az idején, érő gyümölcsöt-is, elővel-erő fára: à*

későn

késön-erőt, késön-érőre jobb vólna. De ezek nem annyira szükségesek, csak az ember à faját tartsa-meg, ha lehet, az-az, *almát almára, kórtvélyt kórtvélyre*, zc. há szintén vad fá lészen-is, úgy-mint, *szelíd alma ágat, vad almára.*

Nem tagadom azt, hogy à gyümólcs fákat, más C.
külömb nemű fákban-is ólthatni, és jól meg-foganoszsznak: à mint ez ideig meg-írtam egy néhány hélyett, még ez után-is jobban meg-írom, úgy-mint, az *almát kórtvélybe:* és viszontag, akár *Birsalmában*, avagy más féle fábann-is; mind azon-által, à mely gyümólcsök efféle fából származnak, azok ugyan megváltoznak, és valamiben külömbőznek mind à kettőtül. Mert minden óltott fa, elegyes szagot, ízet, valóságot vészen magához az ágtúl, à kit bé-óltanak; és à fátúl, à kiben óltanák. Igy okoskodik Lauremberg, à hol egy csudálatos óltást hoz elő, s-azt mondgya; hogy, látott ollyan *káposztát*, à kiben alma ágat óltottanak: és mikor meg-nőlt vólna à fa, s-gyümólcsöt hozott vólna, annak almája káposzta ízű vólt. Azért à Németek, kaposzta-almának nevezték. De efféle ágat, nem à káposzta torzában kellene óltani; hanem aláb, és mingyárt à gyökerén fellyül, avagy szinte belé à földbe; és jól meg kel óltalmazni; hogy à hasítékba ne mennyen à föld. En ez óltás-mellett, le nem teszem hitemet; de mivel azt mondgya, hogy szemével látta, hadgyuk reá. Noha à káposztának torzája nem ollyan állandó, hogy esztendőnél továb tartana à földbe; hanem meg-rothad, fő-képpen ha à hideg éri. Mind azonáltal, azt inkab el-hinném, hogy az à bé-óltott ágacs- Hortic. l. 1. c. 24. n. 5.

ka, à kápoſzta gyökérnek nedveſségétül tápláltatván, à földbe gyökeret vér magának, és az-által nevelkedvén, gyümölcsöt hoz; à mind oda fel-is meg-írtam azokrúl à fákrúl, â kíket illyen ágacskákrúl, à földben el-temetvén, ſzaporítanak.

CI. Azt-is meg-kívánnyák némellyek, hogy à fa, keménységében-is eggyezzen az ággal, à kit bé-óltanak. Igy, nem jovallyák, hogy valamely lágy fát, kemény fába óltſanak: úgy-mint, alma, fát, vagy máſt efféle, tölgy-fában. Haſonló képpen, à kemény ágat, lágy fában, avagy csemetében: úgy mint, *Cſipke-bokorban*, *Galágonyában*, *Töviſſes Szrderyben*, zc. Mert efféle óltványok, nem léſznek tartóſok, nem csak azért; hogy à fa, à kibúl táplálú nedveſſégeket ſzíják, igen cſekély és gyönge: dé azért-is; hogy terméſzetekben nem eggyeznek. Es noha à kemény, és erös vadfák, az óltáſra alkalmatoſſabbak à többinél; mind azon-által, hamarébnöl az ág, à kit lágy és puha vad fában óltának: úgy-mint, nyár-fában, fúz-fában, de ennek nem ſok haſzna van. Job azért mindenkor ollyan vad fában óltani, à kinek terméſzete eggyez az óltó ággal: mert az ágon ál leg-inkáb, à ki à vad fát tenyéſzövé téſzi; noha ettúl véſzi tápláló nedveſségét. Ugy-mint, mikor à *geſztenyét*, *Tölgy-fára* óltyák à *Mondolat*, *Baracsk* fában, zc.

CII. Ezek mind így lévén, még ſem jovalliák az óltó emberek, hogy válogatás-nélkúl akár melly fát, akár melly fában ſzabádon óltſanak; mert némelly kemény fa ſem véſzen minden kemény ágat bé: úgy à *tölgy-fában* meg nem foganoſzik à

kört-

kőrtvély fa ág, noha kemény; az mint némelly lágy fa sem vészen be, minden lágy fa ágat: úgy-mint, à *fige-fa*, az *olay fa* ágat. Egy szóval, semmi lágy zíros fa, à kibűl gyanta, s-olay foly, nem szenved magaban semmi óltást: úgy-mint, *fenyű-fa*, *Iegenye-fa*, zc. az mint Plutarchus, és máſok-is írják, és okát-is adgyák: hogy à gyűmölcs fák, és más gyűmölcsőző palánták, természet-szerént nem szeretik, sőt ártalmas nékiek az olay, és mas zíros kővérség; mert ha öntőzik véle, ki-vesznek. Az uborkát, mint à Veteményes kertben írtam, ha csak meg éréntik, is az olajjal, el-fordűl tűle, mint ellenségétűl, és meg-horgad. Az meg-nevezett fák pedig, mivel efféle olajos gyantákkal könyveznek, à kit ellenzenek à bé-óltott ágacskák: nem levén más taplálásokhoz alkalmaztatott vizes nedvességek, szűkség képpen ki-vesznek. De úgy tetzik, hogy ezek-is az authorok, mint à Iuhok, csak egy nyomban járnak: és ha eggyik el-indúl, à többi-is utánna indúlnak. Mert szemünkel láttyuk, hogy à melly fákbúl macska-mez fóly-is, szerencséssen bé-óltyák azokban az ágakat, és jól gyűmölcsöznek: úgy-mint, *á Cseresnye*, *fa*, *Megy-fa* *Spanyor Megy*-fa, *Baraczk*-fa, *Mondola*-fa, zc. hanem ha à Fényő-, és Jegenye-fának vólna illyen terméſzetek, à kit én nem probáltam, de ugyan mégis illyen macska mézos fákban nem kőllene akkor óltani, mikor à macska méz folly belőlők. Azok-is à fak, à mellyeknek kemény és tömött fájok vagyon, úgy-mint à *Cruſpáng*, és máſok effélék, nem alkalmátoſſak arra, hogy az óltó ágat bé-vegyék: à mint azok-is, à kiknek igen gyönge

ónge, és vékony hejok vagyon; mert ezek az ő gyöngeségek-miatt nem, tarthattyák erőssen az ágakat. A kemény fák pedig, meg-fojtyák az óltó ágakat: mert à nedvesség, nem mehet olly könyen által-rajtok.

CIII. Meg-mondám oda fel-is, hogy jobb à szelíd, és óltott fában óltani, hogy-nem mint à vad fában: noha ezt tartossabnak tartyák. Mind azon által, amaz hamaréb, és szebben nől: ugy-hogy, egy esztendőben két s-három annyit nől néha, mint à vad fában óltott àg. Azon-kivül, à gyümölcse-is sokkal jób ízű, nagyob, és szeb. Hogy pedig o meg-tudhassa ember magánossan, melly fát, micsoda fában ólthatni legalkalmatossabban: azt-is fel-jegyzettem; Akár immár vad fa légyen az, à kiben óltanak, akar szelíd fa.

Alma-fát, vad *alma*, *fára*, minden féle *vad kórtvélyre*, *Birsalmára*; ezen Paradichom alma nől, jó édes kinek ollyan szaga s íze lészen, mint az Birsalmának. *Duránczai-szilvára*-is ólthatni, *Platanusra*, *Fűz-fára*: ebből métet alma lészen. *Jávor-fára-is*: azon vörös alma nől.

Kórtvély-fát, *vad kórtvélyre* óltyák: Ismét *Pomagránátra*, *Birsalmára*, *szedery*-fára *mondola*-fára, *Terpentina*-fára; à kit *vörös* szedery-fára óltanak, az, *vörös* kórtvélyt hoz.

CIV. *Baraczkot Basaczk-fára* jób, és öregeb lészen: *szilvá-fára*, *mondolára*; *Kajszi Baraczkot*, *kajszi Baraczk-fában*, fő képpen ha ágon óltyák; csak hogy nehezen foganoszik-meg, és későbben nől. Azért jób *Beszterczei szilva*-fára óltani, kivált-képpen ha szemre,

ſzemre, vagy sípra óltyák. Ha à kajſzi Baraczkot, mondolára óltyák, édes, avagy mondola léſzen à magva.

Fugét mondola-fára, Iávor-fára, ſzedery-fara. szederjet Geſztenye-fára, *Bük-fára, Alma-fára, Terpentina*-fára, *vad kŏrtvélyre, ſzilva-fára*, és ha *Nyár-fára* óltyák, fejér ſzedery terem rajtok. *Diót Alma*-fára, *Galagonya* fára. *Pomagránátot*, fűz fára. *Lauruſt, Kŏrŏs-fára. Durántzai* ſzilvát, *vad kŏrtvélyre, Birſálmára, Almára*, kŏzŏnséges *ſzilvára*. Ha á kŏzŏnséges ſzilvát bé óltyák, nem ſokat haſznál az ember véle; mert aval nem léſzen igen job, ſe nagyob: mind azon-által, ólthatni ſzilvába, kŏkénybe. *Geſztenyét Dióra, Tölgy-fára*, és *Bik-fára. Cſereſnyét*, vad *cſeresnyére, Megyre, Terpentina*-fára, *Baraczkfara*-és viſzontag. *Spanyór megyet*, akár *Halyag megyet, megyre:* de job *à cſereſnyére*; mert édeſséb léſzen. *Myrabolánát, ſzilva-fára. Myrtus-fát, ſzilvára*, és *Mondolára.*

Birſalmát, alma-fára. Noſpolyat, Galagonyára kel óltani. *Citromot* nehéz à heja-kŏzzé óltani, mert igen vékony à heya: de à maga fájábúl-való ágat bévészi: cſak hogy mikkor immár kifakad, hamar elvész; de ha egyſzer meg marad, az-után jól gyŭmŏlcsŏzik. Ha à Citromot, vŏrŏs *ſzedery-fára* óltyák: vŏrŏs gyŭmŏlcſe leſzen. *Alma-fara*-is ólthatni. A *Birſalma fában*, és vad *Fűge fában*, cſak nem minden féle gyŭmŏlcs fát ólthatni: fŏ képpen amabban; mert bëves nedveſségel, és az heja is ſzép ſima. Ha *Cſeresnyét, Laurus fára* óltanak, igen jó ízű cſeresnye léſzen rayta: kiben ſoha féreg nem terem. Mi-kép- CV.

pen ólthatni szőlő vennyikét, à cserésnye-fába, hogy idején szőlőt hozzon: meg-írtam oda fel. Az *olay fában*-is hasonló-héppen ólttyák.

CVI. Némellyek azon mesterkednek, hogy minden fában, akár mi-némű fát ólthassanak: kiben illyen módot találtak-fel, hógy két vermet ásnak, mindeniknek négy lábni szélessége légyen: Eggyikbe, azt à fát ültetik, à kiben óltani akarnak. Másikban azt, à kibűl óltani akarnak. Ezek à fák, olly messze legyenek egy-mástúl, hogy annak az ága, à kit óltani akarnak, el-erje az masikat, à kibe óltanak. Példának okáért: ha Olay-fát, avagy más fát, Fűge fában, vagy más fában akarnak óltani: ha az olay-fa jól meg-gyökerezett, az olay-fának leg-jobb ágát (à kit bé akarnak óltani) hajtsák az Fűge-fának gyökeréhez, és ahoz kősék; à több ágakat le-metéllyék: hanem ha üdő jártára, még többet-is azokbúl az ágakbúl akarnának óltani; á kikét meg, hagyhatni, de keveset. Az-után à Fűge-fát el kel vágni, vagy fűrészelni: és az el-fűrészelt helyt, szép igyenessen meg-faragni, à mint az óltásban szokás-és az közepin által-hasítani, s-abban egy éket verni. Az-után, az olai ágnak hegyét, mind két felől meg kel faragni, és à Fűge-fának hasítékjában gyukni, és az éket à tőkébűl kivenni: agyaggal mind két-felől bé-kenni, és jől meg-kőtözni, hogy az ág ki ne vonodgyék. Igy három észtendő-alatt, őszveforranak à fák: negyedik esztendőben el mésék az olay-fa ágat az annyától, és rajta-hadgyák à fűge-fán.

Igy

Igy minden-féle fát, minden féle fában ólthatni: CVII.
haſznos-is ez az óltás, kivált-képpen à haſonló fában; mert két hólnap-alatt meg foganoſzik, és nőlni kezd az ág, ha fiatal léſzen. De ez à mód nem igen kűlőmbőz attúl, à kit oda fel írtam IV. Rész. §. VI. n. LXVI. Ha ki ſok féle gyűmőlcsőt kéván, kűlőmb-kűlőmb féle gyűmőlcs ágakat ólteſon más más ágaiba à fának: kivált-képpen Birſalma-fába. Igy, ha egéſz nyaratſzaka kéván valaki kőrtvélyt egy fárúl: eggyik ágában óltſon elővel erő kőrtvélyt, akár árpával, vagy cſerésnyével; máſikban apró muskatalt, zőld muskatalt, Búzával érőt, ſzalzburgért, nagovith kőrtvélyt: és igy rendel-rendel à telelőkig; úgy hogy, egéſz télig meg nem ſzűnik egy fárúl az érett kőrtvèly. Az almával-is haſonló-képpen bánhatni. Tőb efféle meſterséges óltáſokat találhat ember fel, à kinek kedve léſzen à nyughatatlan visgáláshoz: mellyre, nékem úgy tetſzik, hogy ebben à kőnyvbén, alkalmaſſan útat mutattam. Moſt immár az óltásnak módgyárúl, tőbbet nem írok.

VII. RÉSZ.

Az óltáshoz való Agyagnak, és Viaſznak el-kéſzítéséről.

CVIII. AKik ugyan ſzorgalmatoſſan, és haſzonnal akarnak óltani; azok, kivált-képpen-való móddal kéſyítik-el az óltáshoz-való agyagot: akár viaſzat, akar kenőt, à kivel à megsértődött fát bé-kenik, és gyógyíttyák. Noha Magyar-Orſzágban, à kőz óltó emberek, efféle ceremoniá-val nem igen élnek: hanem csak jól meg-gyúrják az agyagot, s-avval kőtik-bé óltoványokat. Mind azon-által, ugyan job még-is, és bátorságoſſab illyen kéſzített agyaggal, és viaſzſzal élni, kit nem mind egy-aránt csinállyák; mert némellyek, három réſzt jó agyagot, három réſzt lágy tehén ganét véſznek, s' azt jól őſzve-gyúrják, s'vízzel-is meg-öntőzik: dé ne légyen igen lágy, avagy ritka. Ezzel mind az óltásban lett hasítáſt bé-kőthetni, s'kenhetni; s' mind à fan eſett ſérelmet, avagy ſebet bé-gyógyíthatni. Némellyek agyagot, friſs főldet, és lágy tehén ganéjt véſznek, s' jól őſzve-gyúrják, egy kevés apró ſzéna polyvat-is kevernek-kőzibe: és minek-utánna az ágat bé-óltották, evel egy keveſsé bé-kenik fellyűl, és úgy hadgyák azon nap, míg az több óltovanyokat-is bé-óltották; más nap le-véſzik azt az agyagot, és máſſal kőrnyős-kőrűl jól be-kenik.

Nemel-

Némellyek,jó fazekas agyagot vésznek, lágy tehén ganéjt, eggyikből annyit mint másikból, és ötödik részét óltatlan mészet, egy marok őz szőrt; ezeket egy kemény fával mind jól összve-keverik és valami nedves helyre tészik: és mikor szükséges,ezzel élnek. De énnékem ez nem igen tetszik,à mész-miatt.

Az óltó viaszat-is eginyhany-képpen készitik. CIX.
Némellyek viaszat,Terpentinát,és gyantát vésznek, eggyikből anyit mint másikból: à viaszat vékonyon metéllik, és à gyantát apróra törik, mindenestől egy régi vas-fazékba tészik, és meg-olvasztyák, egy fával jól összve-kevervén: és mikor el-olvadott, egy edénybe (à mely teli hideg vízzel) töltik jó szélessen; az-után à vízből ki,vévén, kezekkel jól összve-gyúrják, és ha igen ragadós volna,egy kis zírral gyakran meg kenik kezeket; de job volna à zírnak békét hadni. Mások illyenképpen csinállyák: meg-tiszttittatott fenyő gyantát, viaszat, eggyikből annyit vésznek mint másikból;meg-olvasztyák eggyütt valami gőbrécskében, len olajt töltenek-hozzá: ezéket keverik mind összve, úgy hogy kenhessenek véle, hogy se kemény, se lágy ne légyen. Mikór gy el-készítettek,egy kevesét, az-az,egy kalánnal ki-vesznek belőlé,és hideg vízbe töltik, hogy megállyon. Az után még-probállyák az újjok-között, ha úgy meg-lágyúlt é, hogy à fát meg-kenhessék véle; mert ha még kemény, több olajt töltenek-közibe, hogy kenhessenek véle.

Ha még is más-képpen akarod; végy tiszta sárga CX.
viaszat (némellyek fejerrel-is élnek) gyantát, terpentínát, eggyikből oly nehezet,mint másikból;olvazd-meg

elsőben à viaſzat,az-után à gyantát egy úy fazékba , kiben még só-nem vólt,utollyára tőlcs-belé à terpentínát, ved-ki à tűztűl, és keverd-őſzve.De vigyáz reá,hogy à terpentina ne-légyen sokáig à tűznel : mert à jova mind ki-párállik.Ha mind el-olvadott,és meg-hűlt, ted el,hogy ſzükségnek idején élhes véle. Azzal pedig így kel bánni : mivel az , nem csak à fának haſadékját, és metzését, (mely az óltásban történik) de még más féle ſértődésit, és nyúzáſit-is,mint-egy ſebeit meg-gyógyíttya ; és nem csak arra-való,hogy az eſső vizet tartoztaſſa, és à ſzeleket,hogy à fában ne férkezzének, és férget nevellyenek benne: hanem à kűlſő nyavalyáit-is , csak nem erő-ſzakkal bégyógyíttya. Mikor azért ezzel élni akarſz,és véſzed-eſzedbe , hogy még igen kemény ; olvazd-meg , és ereſz egy kevés fa olajt belé. Két képpen élhetſz pedig ezzel ; avagy reá-kenni , avagy reá-égetni kel vagy csöpögetni. Ha kenni akarod, zíroſich d-meg egy kevesé az újiaidat fa olajjal,és tőry egy darabot le belőle,à mennyi elegedendőnek látzik à ſebre , és úgy kend-reá: mert egyébként , az újjaidra ragad à gyanta , és nehezen moſod-le róla. Azért némellyek , ſzalonna zírt tőltonek az olaj helyet belé: de talám ennek nem kellene sósnak lenni , hanem sótalannak ; mert à só,nagy ellensége à fáknak. Ha égetni akarod , tűzesíchd-meg à vasat , tégy az-után annyi viaſzat à ſebre , à mennyi elegedendő és vonogasd rajta à vaſat, hogy belé-olvadgyon.

CXI. En csak fejér,avagy sárga viaſzat vettem , és terpentínát kőzibe , s'azon-kivűl egy kevés ſzarvas faggyat : s'azzal kentem-bé.Más-képpen ,is csinallyák némellyek,

mellyek, úgy-mint, egy font viaſzat véſznek ſárgat, ahoz ſzép tiſzta gyantát és terpentinát, édes lapunak, vagy ſzamár lapunak levelét, vad málvának, és fekete nadálynak ávagy ſanicor fűnek à levelét, mindenikből egy jó markot: ezeket jól meg-tőrik, és ki-facsarják à levét, az-után el-olvaſztyák à viaſzat és gyantát à ki-facsart lével eggyűtt, laſſú eleven ſzénnel; à terpentinát is laſſan-laſſan belé-téſzik, és jól őſzve-keverik, s'meg-hadgyák hűlni: az-után fa olajjal meg-kent kézzel őſzve-gyúrjak, és holjagba takarják, az míg ſzűkségek van reá.

A fák ſértéſe; nyúzáſa, vagy tőréſe-ellen-való ke- CXII.
nőt, némellyek így csinállyák: Vegyenek viaſzat, à mennyit akar ember kéſzíteni, ſzinte annyi fris ſótalan írós vajat, fris bárány faggyat, és gyántát, eggyikből annyit mint máſikból: ennyihány kalán mézet hozzá, annyi ki-facſart levet fekete nadálynak, és vad málvának levelébűl, terpentínát-is valamit hozzá; mind eggyűtt főzzék-meg ezeket laſſan, és keverjék jól őſzve, s-tegyék-el: mikor ſzűkséges, kennyék-meg véle à fának ſérelmét. Ez à viaſz, leg-inkáb ſzolgál à kőves magvú gyűmőlcs fáknak óltáſokhoz. Mindazon-által némellyek azt nem jovallyák, hogy abban ennyihány-ártalmas, vagy nem igen haſznos eſzközt elegyítenek, úgy-mint mézet: az olaj pedig, à faggyú, és minden zír, árt à gyűmőlcs fáknak. Mert à nedveſséget meg-gátollyák inkáb, hogy-nem-mint ſegítenek: azért el kel távoztatni, à mennyire lehet.

Hanem à ki jól akarja, végyen cſak viaſzat három CXIII.
latot: terpentinát négy latot, fejér ſzurkot és gyan-
tát,

tát, mindenikből két latot; olvaſza-meg azokat laſſan-laſſan à tűznél egy ſerpenyűcské-ben, és ſzorgalmatoſſan keverje-őſzve. Az-után tőlcsőn egy kevés hideg vizet hozzá, és gyúrja erőſſen őſzve à kezével, és proballya-meg, ha elég keménye; mert ha igen kéménynek látzik, tőb terpentínát tőcsön hozzá. Ha pedig lágy, à tőbbibűl adgyon tőbbet hozzá, hogy mind à verőfényt, s' mind az eſſőt el-ſzenvedheſſe; mert ha igen lágy, à nap el-olvaſztya: ha igen kemény, à hideg eſſő-miatt hamar le-húl, és így keveſet haſználna. A fejér gyanta igen jó à meg foganodáſra, és ha találhat ember, ki ne hadgya: ha pedig nem talál, csak ſzurkot végyen, és azzal kennyebé; mert ez igen meg-tartoztáttya az eſső vizet, hogy à haſadekba, avagy à heya, kőzzé ne ſzivárkozzék. Mert ez igen veſzedelmes mind à tőkének, s' mind az àgnak: főképpen à noſpolyának. A viaſz magánoſſan-is jó, csak hogy hamar el-hordgyák à méhek. Lauremb azonkivűl, à kit oda fel meg-jegyzettem, más módot-is ír. Kőzőnséges viaſzat végy egy latot, lépet négy latot, régi vajat à mennyi elég, s' légyen flaſtrom. Ismét viaſzat à mennyi elég, egy kevés vargá ſzurkot, és kőzőnséges olayt; ezeket olvaſzák-meg, és tőltsék hideg vízben, s' gyúrják jól őſzve kézzel. De ezek én-nékem nem igen tetſzenek, hogyím zírral, és olaj-jal kéſzíttetnek. Mindazon-által, à kinek mi tetſzik, azt válaſzthattya.

Hort. l. 1. c. 24.

VIII. RÉSZ.

Mi-képpen kel továb à fiatal óltoványokkal bánni.

MInek-utánna à fát meg-óltották, és az óltó ágacskák meg-foganodtanak, s'nőlni kezdenek, nem ſok bajmolódáſt kivánnak; hanem-ha imitt amott ágacskákat vernének-ki, azokat ſzorgalmatoſſán le kel metélgetni, avagy inkáb le-tőrni, hogy igyeneſſen fel-nőlyenek; azert nem-is kellene tőb ágat rajtok hagyni, hanem csak à középsőt, ávagy à ki igyeneſſen nől míg magaſſan fel nem nőlnek. Addig bánnyanak pedig eſztendőről-eſztendőre vélek, míg gyengék, és fiatalok; mert ha akkor tájban elmetéllik ágokat, magaſſan nevelkednek, és erős fák válnak belőlők. Egy ember magaſſányira meg-engedhetik, hogy fel-nőjjön igyeneſſen az ág: de ne fellyebb. Idő jártára: egy kárót kel melléjek jó erőſſen verni, és a' hoz az óltovány ágat erőſſen kőtőzni, hogy valami-képpen à ſzél le ne tőrje: ávagy hogy imide amoda ingadozván, à karóhoz le ne csíſzollya à heját, és meg ne ſértcſe- Há pedig horgaſſan akárna nőlni, azon kel meſterkedni, hogy az igyenes növéſre ſzoktaſſák, tőb magaſſab karót hozzája vervén, és ához magaſſabban-is kőtőzvén: de annak á kőteléknek ollyannak kellene lenni, à ki belé ne vásnék à fának hejába; CXV.

kihez leg-alkalmatossabnak ítélném à hársfának jó szélessen le-hamzott kérgét. Ismét télbe zúpot kellene környös-körûl kötni, à ki jól akarná: hogy à nyúlak meg ne rághassák à gyönge hejokat, és à hideg se ártcson annyira nékiek.

CXVI. Azt kivánná talám valaki tudni: ha jobé egy ágacskát, vagy kettőt egy tőkébe óltani; kirûl oda fel-is tettem emlekezetet? Arra az à felelet: Hogy ha à tőke, ávagy fa vékonyab, csak eggyet óltcsanak-belé; ha pedig valamennyire temérdekeb, többet tehetni. Ugy hogy, ha valamellyike meg nem foganodnék, ávagy haszontalannak látzanék lenni, még-is meg-maradna à másik: hogy igy à kertész, meg ne csalattatnék szándékában. Ha pedig nőlni kezdenének, à mellyik vastagab; azt meg kellene hadni, s'à többit le-metélni; hogy à tőke à képtelen-való táplálásában, meg ne erőtelenednék: hanem, à mely nedvességnek több felé kellett vólna oszolni, az csak egyre szolgállyon. Ezen az ágacskán annyi szemet hagyhatz, à mennyi ággal akárod azt à fát ékesíteni. Ha két vagy három esztendeig állott az óltovány à földben, és elegedendő magasságnyira fel-nőt, mint-egy fügár veszsző, (mivel óldalaslag mind le-szaggattad à bimbóit) s'azt akarnád, hogy több ágai nőnének s'el-terjedne: kikeletkor, à leg felsőb csomóját, ávagy bimbóját mesd kétfelé, és azon alúl hadgy négy, vagy öt bimbócskát mind két-felől; és igy fellyûl ágakat vérki, s'el-terjed: de az alsó bimbókat, mind le kellene csípni.

CXVII. A fiatal óltoványokat három esztendő-előtt nem igen kellene kessel, vagy vassal metélgetni: mert artal-

mas

mas nékiek à vas ; hanem csak kőrőmmel le-csípni à bimbóját, ávagy más-képpen le-tőrni. Mindén fára igen kel vigyázni, hogy fattyú ágak ne nőljjenek rajta, avagy közel à tőkéhez: kik à fának tápláló nedvesſégét ki ſziják. Azokat híják pedig fattyú ágaknak ,, kik az óltáſon alúl, à fának tőkéjébűl ki-nőnek. Ha véſzed-eſzedbe, hogy à fiatal óltoványok igen veſznek, és lankat állapattal ákarnak lenni : vond-le rólok à főldet à gyökerekig, és úy fris főldet hánny reájok. Ha à feletteb-való héűségtűl meg-akarnanak ſzáradni; őntőzéſſel és kapálláſſal kel őket ſegíteni. Kinek módgyárúl, és micſodás víz ahoz-alkalmatos, oda fel-is írtam à Virágos ketben-is, c. 15. §. 3. á Veteményes kertben-is, c. 6. s'ez-után-is írok, ha ſzűkség léſzen. Ismét à Calend. n 127. 129. amott úgy, hogy, mi-képpen bocsáthatni à fazékbúl à vizet egy fólton à fának gyökerére ; imitt pedig, mi képpen őntőzhetni minden eſtve ſpongijával. Az hévség-ellen, árnyékot-is csinálhatni nékiek: ávagy ſzalmával környűl-kőthetni. Némellyek, kővér zőld fűvet raknak à fának tőkéje-mellé. Némellyek nedves agyaggal kenik-bé. Némellyek, dél-felé, lágy téſztával kenik-bé à fának tőkéjét.

Télben à nyúlak kivált képpen, és más állatok-is, CXVIII.
őrőmeſt meg-rágják à gyönge óltoványokat : kíknek orvoſlágárúl írtam à Calendariumban, s'ide fel-is. Némellyek, à ſzalman-kivűl magok meleg nyálával-is kenik-meg à gyönge óltoványt, s'azt tartyák; hogy, nem bántyák à nyúlak. Némellyek, à kutya ganéjt vízben áztattyák, s'aval kenik. Némellyek, ó hájjal.

Nemellyek, akár mínémű fóltot fűstól-meg puskas porral, s' azt kötik az óltványra. A több munkáirúl ide aláb-

IX. RÉSZ.

Az óltványoknak, és Gyümölcs fáknak ültetéſekrúl.

CXIX. Ollehet oda fel ennek à könyvnek 3. Réſzéb. eleget írtam à vad fáknak ültetésérúl, à kikben igen eggyeznek az óltványok, és gyümölcs fáknak ültetéſek-is; de mindazonáltal, vannak à mikben kúlömböznek: azoknak itten job réſzét fel-jegyzettem.

Elsőben, alig találkozik valamelly fa, avagy cſemete; à kit által nem ültethetnek, avagy plántálhatnak, azokon-kivúl, à kik immár tellyes virágzáſokban vannak; ávagy meg-rogzőttek: noha ezeket-is meſterséggel, à mint ide alább meg-írom, el-ültethetni. A fiatal óltványokat leg-job el-ültetni, mikor két vagy három eſztendősök, és hűvelkni temérdekségek vagyon: mert ha igen vékony, bár üdős légyen-is, nehezen, és ſokáig veſzi-fel magát. Noha nemellyek négy s' őt úynit-is, mikor ſzükséges, örömeſt ültetnek által. Okai az által-ültetésnek ezek: 1.° Hogy ha sűrűen vannak egy-más-közőt, egy-máſtúl el-válaſztván hamaréb nőlhetnek: mert à levegő-ég, ſzabadosban által-járhattya őket: à földet-is akadálynélkúl

nélkül élhetik; azért nagyob, és job gyümölcsöt hozhatnak. Sőt még à vad fát-is meg-szelídíthetni, ha gyakrabban által-ültetik: mint ez-előtt-is meg-mondottam,

Idejét az által-ültetésnek, közönségessen kettőt rendelnek: ávagy *őszt* ávagy *kikeletet*. Mert télben igen kevés fát ültetnek-által: nyárban pedíg semmit sem; hanem-ha à tél olly engedelmes vólna, hogy à föld bé nem fagyna, à mint oda fel-is meg-írtam 3. Rész. n.

A *Kikeletet* â mí illeti, akkor à fák meg-indúlnak, CXX.
kivált-képpen Februáriusban és Martiusban, az-az; Böyt-első, s' Böyt-más hóban: és ha à tél lágy vólt, Januariusnak, úgy-mint, Bóldog Aszony havának végén-is. Mert kikeletkor, à mint à fák minden tenészö nedvességgel tellyesek, (és azért az óltásra alkalmatossabbaknak látzanak) úgy az-által-ültetésben-is foganatossabbak; de ez sem szolgál minden fákra egyaránt, à mint oda fel, s' ide aláb-is meg-írom. Es noha à Major-gazdák régi vélekedése-szerént, Sz. Fábján és Sebestyén nap-tájban, az-az, 20. Januarij mozdúl-meg lassan az elevenítö melegség, és nedvesség à gyökérbül, és fel-adgya magát à fának tökéjében, (à mint ki-tetszik à fáknak bimbózásokbúl mellyek akkor kezdenek fakadni) à magzásnak-s ereje meg kezd melegedni. De mindazon-által, ennek semmi bizonyos napot nem szabhat ember: hanem, ültethetni ugyan kikeletkor: elsöben ollyan fákat, kíket esztendöré kikeletkor bé akarnál óltani. 20. A gyönge fákat, kík à télnek sanyarúságat, nem igen szenvedhetík-el: úgy-

mint *Baraczk-fák*, *Kajszi Baraczkok*, *szedery-fák*, és bizonyos cseresnye-fák, kiket ha őszszel ültetnek által, és keményeb tél következik, hamar el-veszsznek: hanem-ha engedelmes tél lenne reá, akkor őszszel-is által-vihetni. Ezt pedig ha meg-akarod tudni, fel-találod az én Calendariumomban.

CXXI. *őszszel*, leg jobb azokat à fákat által-ültetni, kik à telet könyebben el-szenvedhetik: úgy-mint *Alma*, *Körtvély*, közönséges *cseresnye*, minden *féle szilva*, &c. Egy szóval: à mi Országunkban, à hol felettéb-való hidegek nem járnak, jobb à gyümölcs fákat őszszel által, ültetni; mert az őszt nek természeti-is magával hozta azt, és à szorgalmatos kertészek-is, sok ideig-való gyakorlásokbúl azt vették-észekbe. Mivel akkor, minek-utánna à fák az ő bőséges gyümölcsözésekkel, mint-egy fáraszto munkájokkal meg lankattanak; és à magzó erjek à nemző melegség, à gyökerező nedvességgel eggyütt meg-eröltetvén magokat, meg-bádgyattanak: azért à gyökerekben szállanak, hogy azokat-is mint-egy meg-vigalztalvan, meg-nyúgodhassanak; hogy következendő tavaszszal, az ő tisztekben serényebbek lehessenek: azert vetik-él leveleket. Akkor pedig inkáb meg-foganosznak, mikor à gyökér erejében vagyon, és à teltúl-is segítséget vészen; à ki hidegségével, alá-veri à földben à melegséget, hogy ott à gyökér-körúl erősebben munkalkodhassék.

CXXII. Nem szál ugyan őszszel úgy alá à gyökérben, à természet-szerént-való nevdesség, és az elevenitő melegség, hogy tellyességel semmi ne maradgyon az ágakban: se nyárban úgy nem hadhat az ágakban, hogy

gé éppen mind meg-foſztaſsék à gyökér efféle nedveſségtûl, és melegségtûl; hanem hogy télben, bővebben vagyon eggyikben, hogy-nem-mint máſikban: és viſzontag: azért nagyob erővel-is bír. Némellyek azt tartyák, hogy à gyümölcs fákat akkor kel által-ültetni, mikor à Nap meg fordúl tavaſz-felé: à mely történik Martiusnak tizeneggyedik napja-tájban; mivel à fák abban az ûdőben, à földel leg-inkáb meg-eggyeznek, és fakadni kezdenék, fő-képpen à hideg helyeken: de ez mi-nálúnk valaménnyire kéſőb. őſzſzel pedig, tizen-őt nappal à Nap fordúláſa-előtt, az-az, tizen eggyedik napja-felé Novembernek. Ez-is néha mi nálúnk késő. A magas, és ſzáraz helyeken, akár mellyik ûdőben ezek-közzûl plántállyák à fákat. Kirûl oda fel-is írtam, ennek à könyvnek 3. Réſzében.

Az eſztendőnek réſzein, és hólnapjain-kivûl; à hóldnak forgására-is, igen vigyáznak à kertéſzek à fáknak Plántálásában: à kik ebben ſem eggyeznek. Mert ſokan azt tarttyák: hogy à fáknak, és cſemetéknek által-vitele, leg-alkalmatoſſában történik hóld-tőltekor, à kit, Nemetûl neveznek roadel, én oda fel ennyihány helyett, változáſnak neveztem. Ettûl az hóld-tőltétûl úyságig, ûltetik à fákat és cſőmőtéket: kivált-keppen javallyák azt à hóld-tőltét, à mely Sz. Mihály nap-előt, vagy mingyárt utánna eſik: haſonlo-képpen à mely Sz. Lőrincz nap-előtt, avagy mingyárt utánna történik. Nemellyek Auguſtusnak, Septembernek, Novembernek, és Decembernek végét igen dicsérik, és ſokat tartanak à vőrős mogyorónak CXXIII.

nak el-ültetésében, Sz. Lambert napjárúl, à mely 17. dik Septemb. esik. Némellyek még-is azt tartyák, hogy job à fákat első napjaiban à hóldnak, mikor nevelkedig, el-ültetni; csak hogy 8-dik, 10-dik, 11-dik, 12-dik, 15-dik, 17-dik, 18 dik napján à hóldnak, semmit sem kel által-ültetni. Mind azon-által, à mint ki akarja fáját nevelni, à-szerént rendelheti annak ültetését; mert (à mint oda fel-is meg-mondottam) ha hóld fogytára ültetik à gyümölcs fát: az à faigen tenyészö lészen, és à gyümölcse-is hamaréb meg-érik; és mentül közeleb esik az ültetés à hóldnak végéhez, annál szebben nöl à fa: bövebben-is gyümölcsözik. A mely fát pedig az úyságra, az-az, hóld nevelésére ültetnek, az jobban meg-foganoszik, tartós lészen és üdös, sok szálas gyökerei, és levelei nevelkednek; de nem hoz annyi gyümölcsöt: azért válázthatz benne. Mind azon-által, ha ugyan még is szükség-képpen úyságra kel ültetned; à hóldnak végén, metéld-el az óldalaslag-való ágakát à fán: és szintén úgy fog gyümölcözni, mint más fa.

CXXIV. Oda fel-is 3. Részében ennek a könyvnek jelentettem, hogy à fiatal fákat, à kik magon nöltenek, és à kiknek gyökerén ki-nölt ágacskájokat kereszttül metzették: el-ültethetni Januariusnak végén, közép-szerü földben. A meleg tartományokban az ültetést Octoberbe. Novemberbe, és Decemberbe jovallyák az az Mind sz. havába, Sz. András havába, karácson havába. Hasonló-képpen à fákat, à kiknek temérdek gyökerek vagyon. A fiatal nevendékeket, és fattyú ágakat Martiusban; mikor szinte levekben vannak. A fákat, à mel-

à mellyeknek nagy temérdek bélek vagyon, úgy mint à fűge-fa, Dió-fa, szedery-fa Mogyoró-fa és több effele fákat, gyökérnélkül fele őszтül-fogva, Mind sz. napjáig ültetik. A mellyeket pedig gyökereſtül ültetnek, azokat Adventben, vagy hamar utánna ültetik.

De ez mi-nálunk igen késő. A mint az-is, hogy CXXV.
Mind sz. napjától fogva Martiusig, meddig à fáknak ágaiban nem ereszkedik à nedvesség; mert mihelt azokban el terjed, haszontalan az-után à fáknak ültetések. Hanem, mentül idejébben lészen, annál jobb, az-az, mihelt tél-felé à fáknak levelei lehúllanak. A' hideg és nedves helyeken, Januariusig es Februariusig várakoznak az ültetéssel. De annak nem kéllene lenni mikor eső esik, avagy mikor à föld igen vizes; mert az-után à föld úgy meg-keményesik, mint à mész: és így à gyökerek alatta meg-fúladnak, s' elvesznek. Némellyek azt tartyák, hogy mihelt az óltó-ág meg-foganodott, leg-ottan el-ültethetni à fát: de én ezekkel nem tartok; mert még akkor, nem óly erősen nőlt-bé à tőkében, és ha által-ültetik, általlyák à táplálását: s' ha más földben tészik, el-vesznek. Annak-okáért, ha addig várakozhatnának az által-ültetéssel, míg az óltovány valami szép veszszőt- és ágat kaphat; el-kerülnék minden-némű alkalmatlanságokat, à kik effele idején-való ültetéseket követik.

Az öreg és meg-rögzött gyömölcs fákat, Decem- CXXVI.
berben szokták által ültetni: de úgy, hogy minek-előtte bé-fagy à föld, akkor ásák-meg à vermet, á kiben ültetni akarják; mellynek módgyárúl, szóllok ide aláb. Az által, ültetésnek napjaiban jobbak à nedvesek, à

szárazaknál; à közép-szerént-valók, à melegeknél és hidegeknél. A nedves üdőkben, akár-mit-is szerencséssen mozdíthatni helyéből à kertekben: de nem dél-tájban, mikor à nap igen süt, hanem inkáb estve-felé, hogy nem-mint reggel; noha némellyek azt-is tartyák, hogy à fákat mind reggel, s' mind dél-után által-ültethetni. A fák ültetésének órájában, igen hasznos, ha à Planeták, avagy Bújdoso-Csillagok óráját meg-tartyák; főképpen à Jupiter és Napnak óráját mellyek kivált-keppen az ültetésre szolgálnak. Mellyeket hogy meg tanúlhasd olvasd-meg à Veteményes Kertnek IV. Rész. n. 19. 20. à hol bőven írtam ezekről.

CXXVII. A' szelekre-is vigyázni kel à mint más helyeken-is meg-írtam: hogy mikor á kegyetlen Eszaki-szél fúj, akkor meg ne ássák à fák-körül à földet és meg se mozdítsák helyéből à fát; mert igen ártalmas, és ki-szárasztya à fát, ha à földben férkezhetik. Egy szóval, az által-ültetésben-is leg-inkáb vigyázni kel à Földnek, és Tartományoknak esínnyára, à mellyek-hez alkalmaztassa magát à Kertész.

CXXVIII. Az-is szükséges, hogy à kertész, jól meg-vegye à fák által ültetésének módgyát: à melybez nagyob szorgalmatosság kivántatik, hogy-nem-mint à fűvekhez. Azt-is itt rövideden meg-írom. 1°. Azt tartyák némellyek; hogy ha, à fa, à kit által akarnak ültetni, temérdek és erős ágai vannak, azokat mind el kel vagdalni, mint-egy más fél réffnyire à törsöktül; noha némellyek, nem vágnak annyit el bennek. A fiatal óltoványoknak pedig, à kiknek csak egy ágok,

vagy

vágy veszszejek vagyon: nem kel el-vágni. Az-után kel à fát, à földbûl ki-ásni; de úgy, hogy igen meg ne sértsék à fának gyökereit, kiváltképpen á derék gyökereket, à kik à fának talpábúl igyenessen alá-nôlnek. Kinek ki ásásárul, írtam bővebben odá fel 3. Rész. à kiben eggyez à vad fával. Es ha valami-képpen meg óhatta ember à gyökeret à vágástúl, töréstûl, el kel á gyökeret vágni, míg à sérés tart: és az el vagdalt gyökereket, à verembe hánhatni à fa-alá; mert à kôrûl, más apró gyökerecskék nôlnek, à kik haszнára vannak à fának. Ha pedig el nem vagdalnák, à többi-is à meg sértet gyökértûl meg rothadnának, és à fa-is ki veszne. 2.º

Minnek-utánna ki-ásták à fát, ne hadgyák sokáig CXXIX.
à földön-kivûl, hogy à nedvesség ki ne száradgyon; hanem meg-maradgyon à fa, maga erejében. Hanem, ha mingyárt el nem ültethetnek, hogy idéje nem vólna hozzá, csinállyanak valami vermet, s-abban fektessék à fának gyökeret: és földet hánnyanak reá, míg derekasslàn el ültethetik. 3.º A vermet (kiben à fát ültetni akarjá) sem kellene sokáig nyitva hadni: mert à nap, és levegô-ég, ki-szíja à földnek zírját, és természet-szerént-való nedvességet. A feneken pedig à veremnek, fel kel à földet hánni, és el-darabolni, mikor szinte el akarják à fát ültetni; hogy à fának gyökere, puhabban fekûdgyek rajta. Némellyek azt tarttyák, hogy à vermeket, ha esztendô-vel eléb meg-ásák, jobb lészen. Némellyek meg-elégesznek véle, ha csak 15. vagy 20. nappal elôb meg-ásák: kirûl aláb-is tészek emlekezetet. A fát à verembe úgy temesd-el, hogy arra az égnek részére álhasson, kire az-elôtt állott, mi-

nek-előtte ki-ásták vólna: áz-az, à melly részével Napkeletre vólt, most-is arra fordítsák; à mellyel Délre, most-is arra légyen. Azért igen jó, minek-előtte ki-ásnak, valami cretaval, vagy más ezközzel meg-jegyzeny, mi-képpen állott. A gyümölcs fát, mind azon-által, egy kevesé mélyebben ültethetni, hogy-nem, mint az előtt állott: de nem igen. Meg lehet egy araszal.

CXXX. 5°. A derék, és fő gyökereket, à kik igyenessen alá-szolgáltak, mégent igyenessen alá-eresztek: à többit pedig rendel á fa-kőrül, à mint állanak, ki-nyújtoztassák; de úgy, hogy ne fel, hanem bé-állyanak à hegyei à földbe, és alá-nőllyenek, ne ki. Nem-is szükség efféle gyökereket, hogy igen mélyen bé-ásnak à földben: hanem, elég ha fel lábnyira ben lésznek; fő-képpen ha à föld nedves, és nem oly igen meleg, avagy köves. Némellyek azt-is jovallyák, hogy magát à fát à veremnek közepibe ültessék; affele apró gyökereket pedig, ha igen hoszak, à fa-kőrül hajtcsák: az igen fiatal gyökereket, szépen ki-nyújtsák: úgy hogy, igen öszve ne kötelődzenek.

CXXXI. 6°. Minek-utánna így à verembe ültetted à fát, elsőben född-be azt lágy el-morzolt földel; az után, hánny mingyárt ganét körülötte, à földön föllyül; az után megént földet hánny à ganéra, és akkor tapodmeg jól à láboddal: de igen reá-vigyázz; hogy à ganéi, meg ne érje se à gyökeret, se à fát: Es így à gyökerek, elegedendő melegségben maradnak, s az ganéjnak héűségétül sem szűttetnek-ki: nem-is párállik-ki à ganéjnak melegsége. Némellyek azt kévannyák

vánnyák, hogy mikor az óltovánt ki-ásſák, valamennyi földet rajta hagyhatni, annyit hadgyanak; mert à gyökér, nem csak meg-jovúl tűle, (mivel à maga tulajdon fekvését, és földét meg-tartya) de még à föld-is, à kiben téſzik, hamaréb meg-eggyez evvel: és à gyökere-is inkáb, hogy-nem-mint más éppen idegen földel. Iólléhet, oda fel azt írtam vala; hogy mikor à vad fát ki-ásák, és máſhova űltetik, jól le-razzák à gyökerérűl à földet. Ugy vagyon, hogy ez alkalmatoſſab à vad fákhoz: de nem annyira az óltoványokhoz. Mikor pedig à földet à gyökérre hánnyák; nem kel à fűves földet à gyökér felé forgatni; mert neki hevűlne, és ki-égetné á gyökeret. A földet-is jól őſzve-keverjék, és à vermet éppen meg-tőltcsék. Hogy ha pedig ember venné eſzében, hogy azon földben férgek vólnának: keverjen égy kevés hamut kőzibe, à ki az lúgban vólt, és úgy őllye-meg őket. Egyebként, kárt tennének à gyökérbe.

7o. Ha éppen bé-tőltőtték földel à vermet, azon kel munkálkodnni: hogy négy lábnyira à fa-kőrűl ſemmi fű, és gyam ne nőllyőn; azért gyakrabban meg kel kapálgatni, hogy az eſső à gyökérig által hathaſſon, és máshova à táplálás ne ſzéledgyen. Ezek à regulák, inkább ſzolgálnak à meg-rőgzőtt, és őregbedett fákra; mert à fiatal óltoványoknak bújna ágait, el-vagdalhatni: mivel hogy à gyökér, annál kevesebbet fog táplálni, és inkáb meg-foganoſzik. Sőt némellyek, még efféle gyökereket-is el-metellik: hogy à derék gyökerek inkáb nőlheſſenek. De arra-is kel vigyázni; hogy egy fát se űlteſſenek-el ollyat, à kinek ágai, vagy el vannak CXXXII.

törve : vagy meg-rágva : avagy meg-nyúzva ; mert nem nőlnek oly jól, hanem előb elmesék à tetejeket, és meg-lássák, ha úgy nevelkednek, vagy nem. Iólleher, köz-önséges regula az némely kertészeknél : hogy minden jól meg-nőt fának (à kit máshova akarnak ültetni) kivált-képpen à kiknek nem köves à magvok , előb el-vagdallyák ágokat, és csak egy ne hány rövid (az-az, két vagy három úyni hosszú avagy hosszab) ágakat hadgyanak rajtok; többet, vágy kevesebbet, mint à fának alkalmatossága hozza. Azért szokták àFrancziák mondani ; à ki az apját el akarja temetni, elsőben el vágia à fejét.

CXXXIII. A mi à fiatal óltoványokat illeti , à kiknek csak egy ágok van, azoknak nem szükség el-vágni à tetejeket. A vad fáknak pedig, minek - előtte el-ültetik , mind el-vagdallyák ágokat, à mint oda fel-is meg-írtam. Az ágacskáknak el-metellésében , arra kel vigyáznúnk: hogy à metszés, egy kevessé fellyeb légyen à szemnél; de ne igen, hogy à nedvesség-által ne menyen à szemen, és meg ne száradgyon. Mikor az ágat el metzik, igen jó vólna, ha mindenkor à metzést, vagy töréſt-is bé kennék tehén ganéjval elegyitett agyággal : vagy óltó viaszszal, vagy csak viaszszal, avagy Terpentinával. Némellyek azt kivánnyák ; hogy mikor à fáknak tetejeket el- metéllik , á metszés ne essék délre. Némellyek azt jovallyák, hogy mikor à fát által-ültetik , à derék gyökeret (à ki temérdekeb à többinél) meg-hasítsák, s, egy kis kövecskét tegyenek- belé: és így à hasításban , inkáb bé-mégyen az nedvesség.

CXXXIV. Hogy á fát, à kinek levele, s. virágja van-is , által-ültet-hesse ember: Lauremb. illyen mesterséget mutat.

Hort. l. 1. c. 28. n. 8.

Vala-

Valamíg ítélik, hogy ki-nyújtóznak à fának gyökerei; mind addig áſſák-ki egy aráſzni mélységre à földet: azután, valami kendő keſzkönyöt tekerjenek jó erőſſen à fa-körül, és ketten, vagy hárman az-által az egéſz fát mind gyökereſtül, és hozzá-ragadott földeſtül, vonnyák-ki az előbbeni helyébül: és tegyék az el-kéſzített verembe. A meg-nedvesített földre, más ſzárazab földet hánnyanak, és ;jól meg-tapodván; éppen bétőlcsék à vermet, és à fát, jól meg-gyámolítsák; à kit azután gyakran kel öntözni, míg meg győzi ezt az erőſzakot, és az földbe kap.

Ha pedig más öreg fát, à kit ſzokas-ſzerént, által nem ültethetni, örömeſt más helyre vitetné ember: avval így kel bánni; Az fátúl négy, öt, vagy több lábnyira (à mint à fának állap-attya kevánnya) környös környül jó mellyen áſsák-meg à földet, és az apró gyökerecskéit tiſztán vágják mind el. Azonban à fát karókkal, és más dorongokkal jól meg-támaſzák, hogy az ſzél le ne döitcſe. Az-után azon à helyen, à hová ültetni akarják, áſſanak egy vermet, valamennyire nagyobbat az előbbenyinél; hogy tágas helye leheſſen. Mikor oſztán eljön à tél, es à föld jól meg-fagyott, akkor áſsák alúl éppen ki, és ſzabadítsák fel á gyökereit; de á földet, à ki reá-fagyott, hadgyák rajta. Az-után, tegyek valami ſzánra, vagy taligára, s-úgy vontaſsák à veremhez, à kiben akarják ültetni; avagy csak magok-is az emberek oda vihetik, s-ot temeſsék jól el. A kihez igen haſznos léſzen, ha kivül à gyökere-körül, jó zíros földet töltenek, és azt jól meg-tapodgyák; ez által à fa, nem igen érzi-meg az által- ültetéſt, és ki-

CXXXV.

kelet-

keletkor szépen ki-vér, kivált-képpen há módgyával fel-tóltik: mivel hogy ez igen szolgál az növéshez.

CXXXVI. Az által-ültetésben, kivált-képpen szükséges: hogy à gyümölcs fáknak alkalmatos földet, és eget válaszszon embér; mert ez-által élnek, és gyönyörüségessen nevelkednek. A mi à földet illeti, az mindenek-felet leg-inkáb dicsértetik, à ki puha, és közép-szerü: meleg vagy hideg: nedves és zíros. Mert valamellyik-közzül ezekben vagy több, vagy kevesseb vagyon; az nem alkalmatos à gyümölcs fáknak. Es, ez á közönséges regulajok, minden gyümölcsözö fàknak. Mivel akár ki-is tudgya azt; hógy minden fa, tulajdon helyet-kívan; hogy természete-szerént-váló gyümölcsöt hozzon. Annakokárét à melly fának gyökere jó, és hivös földet szeret, afféle fát job völgybe; hogy-sem-mint hegyen; vagy magas dombon ültetni. Mert annak gyökerébül, nem vonatik olly igen ki az nedvesség, mint ha magas hegyen állana. Más az, hogy à völgyes helyen, inkáb hozájok férkezik az esö víz-is avagy valami ki-folyó kútacska, à ki à hegyekból, alá szokott szolgálni.

CXXXVII. Theophrastus, à több régi óltó emberekkel, közönségessen azt kivánnyák; hogy à gyümölcs fát, hasonló földben ültessék à hoz, à kibül ki-vették, ávagy leg-aláb job helyre. Mert ha jó helyrül, jó helyre viszik, semmi változás nem lészen à gyümölcsbe. Ha pedig jó helyrül, roszab helyre, el-fajúl à gyümölcs, avagy roszab lészen. Azért, à kik ollyan óltoványokat veszpek, à kiket ki-áztak: jól meg-tudakozzák, mine-mü helyen nevelkédtenek, hogy ahoz alkalmaztathassák

tathaſsák azoknak ültetéſeket. Sőt még az meleg, és kőzép-ſzerű helyekről ſe ültesſék à hideg, és késön érő helyekre; avagy viſzontag.

Azt jovallyák némellyek, hogy az magaſſab, ſzárazab, és ſoványab helyről: az lapály, nedveſseb, és zíroſſab helyre, által-vihétik à fákat, csak arra fordítsák az égnek réſzére à mellyen az-előtt állottanak, mint oda fel-is meg-írtam. CXXXIII.

Az vermeknek ásásában-is, igen finnyáſok vóltanak à Régiek. Theopraſtus azt akarta, hogy eſztendővel előb aſsák-ki, s-nyitva hadgyák, hogy mind telet, nyárat ſzenvedgyenek: mellyet ſokan ez moſtani kertéſzek-kőzzől-is jovallanak. Azért az nyári napnak fordulásán kezdette-el az ásáſt. Hanem, minek-előtte el-akarta ültetni à fát, két hólnappal az-előtt meg-rakta ſzalmával, és meg-égette. Némellyek, leg-aláb addig hadgyák nyitva, míg à fű bé-nővi. Némellyek, az mint oda fel meg-írtam huſz napig: vagy két hólnapig. Némellyek, fő-képpen itt Magyar-Orſzágban, egynéhany nappal előb, avagy csak akkor-is, mikor el akarják à fát ültetni. De jobvólna, ha jóval előb meg-ásnák, és úgy bánnának véle, az mint előb jelentém. CXXXIX.

Az vermeknek-is ſzéleſségét, és mélységet, nem mind egy aránt áſsák; mert némelly fák, mélyebben ereſztik-alá győkereket: némellyek, fellyűl terjednek-el. Azért, ahoz kel magát ſzabni embernek. Azon-kivűl némellyek, kőveket raknák az győkér-alá, hogy az eſső vizet meg-tartoztaſsák: avagy forgácſot, avagy űres fazekat. Vannak à kik azt ítélik, hogy à CXL.

fának gyökere, aláb nem nől más fél lábnál: de az külömben találtatik; mert à mint alkalmatos földet talál, úgy nyújtozik. Egy szóval, mennél szélesseb vermet ásnak, annál több gyümölcsöt hoz à fa. De ennek à veremnek, ollyannak kel lenni, hogy az szája keskenyebb légyen: alúl pedig à verem szélesseb, hogy jobban el-terjeszthesse gyökereit; és így, télbe kevesseb hidegség: nyárba pedig, kevesseb melegség férkezik hozzája.

CXLI. Némemellyek azt kévánnyák, hogy à kemény, és agyagos földben, három könyökni, avagy hat lábni mélly vermet ássanak. A szilva-fáknak pedig, egy arasszal mélyebbet; de mindenkor à külsö káraja keskenyeb légyen. A' fekete földben két könyökni, és egy arasszni mélysége légyen à veremnek; s-az-is négy szegletü. A Görögök, harmad fél lábni mélységet rendeltek à veremnek, és két lábni szélességet. Az igaz, hogy leg-inkáb à fáknak természetekhez kel à vermet szabni: és â kik mélyen bocsáttyák gyökereket, azoknak mélyeb vermet kel ásni, à kik csak föllyül terjednek-el, azoknak nem olly mélyen. A mint hogy, à vizes helyeken sem kel oly mélyen ásni à vermet: mint à száraz, és agyagos helyeken, à hol hat lábny mély vermet áshatni. Némellyek, meg-elégesznek négy lábni mélységgel, és harom lábni szélességgel. Némellyek, négy lábni szélességet, és két lábni mélységet kévannak; de ez inkáb szolgál az nedves helyekre.

CXLII. Ha à föld, à hol à vermet ásni kel, igen lágy vólna: más száraz földel kellene elegyiteni, és avval jobbi-

jobbitani; avagy addig várakozni, míg à Nap megſzáraztya. Es viſzontag, ha à fôld igen kemény, és ſzáraz vólna: vizzel kel meg-lágyítani, és várakozni hogy jól meg-ázzék; de ne légyen olly híg, mint à kevert méſz: hanem, csak hogy meg hidegedgyék, és hûvôsôdgyek. Ha pedig à fôld ſoós, és fôvenyes vólt, kôveket raktak à verembe, à fának tôkéjéhez, à Régiek: és azt fôldel úgy tôltôtték-meg. Az-is haſznos, ha efféle fôldben fôvenyt, és kôvecſet ſzednek à patakok ſzélin, s-azt tôltik-reá; mert el-véſzik à fôldnek ſoóſságát, s-magoktúl is édeſséget ſzereznek. A vizes és mocsáros helyeken, két rend-béli vermet áſtanak: Eggyikét kôrôſztûl-által; à máſikat igyeneſſen. Amabban hogy à víz ſzivárkozhaſsék: ezt, hogy kôvekkel, à kíket fôldel kel elegyíteni, megtôltheſsék olly mélyen, hogy mikor à fa-kôrûl aſnak, akadályt ne ſzerezzenek az ásónak, vagy kapának. Ha pedig azon-kivûl is, kôves vólna az à hely, nem kellene ki-ſzedni à kôveket: ſe pedig à héjában-való fôldet; hanem inkáb elegyiteni kel à kôvet fôldel, és ha lehet, mélyeb vermet áſſanak, à kiben fôvenyt, és kôvecſet tôltheſſenek. Mert ha à kô-kôzôtt nem lesz valami fôld, hanem, csak merô igyenes kô: ártalmas léſzen à fáknak. Ha pedig horgaſſan fekſzik, és helyel-hellyel fôld léſzen rajta; meg-hûvôſíti à fának gyôkerét.

X. RÉSZ.

A Fáknak rendes ültetésekrül, és mesterséges nevelésekrül.

CXLIII. A Fáknak ültetésekben, nem elég az elöb elölszámlált regulat, és módot meg-tartani: Hanem, ha ki mind ékes gyümölcsös kertet, s-mind haszност kéván, szükség, hogy ne zúrják mind egy aránt öszve; hanem, kinek illendö közét, és helyét meg-adgyák: hogy így, mind à tenyészö szellö, s-mind à Napnak súgári, jobban megjárhassák, és az gyümölcsök érésében segíthessék. Egymásnak se akadályoskodhassanak árnyékjokkal; à tekéntetnek pedig, gyönyörüséges vigasztalást szerezzenek; mert valamelly felé teként embér, mindenütt sinór-szerént, igyenessen által-lát. Azért, ha kinek régi kerte vagyon, és abban vén, és meg-rögzött fák, azokat helyen kel hadni: föképpen ha jó, és válogatott gyümölcs-fák, à kíket által ném ültethetni. Ha pedig ugyan által kellene vinni, úgy cselekedgyenek vélek; à mint ide fellyeb meg-írtam, az öreg fáknak által-ültetésekrül. Ha ismét igen szorossan, és sürüen vannak; vágják-ki az aláb-valókat, és à kík à rendben akadályt szereznek. Ha viszontag, távúl vólnának egy-

egy-máſtúl az öreg fák: ültesſenek közte fiatal fákat, hogy még-is à mint lehet, rendbe hozzák.

Ha pedig újjonnan akar valaki Gyümölcsös kertet csinálni, mindeneknek-előtte à rendre vigyázzon. A kihez szükséges, hogy à fáknak közit, jól észbevegye ember: tudni-illik, kihez-kihez mennyi köz kel, hogy alkalmatos távúlsága légyen egyiknek à másikhoz. Azt pedig, nem csak az helynek bővségéhez kel szabni: hanem inkább, à fáknak természetekhez, és állattyokhoz. Ugy mint, mely magaſſan szokott közönségeſſen az à fa nőlni, à kit rendbe akarsz ültetni; melly meſze terjeſzti-ki ágait; melly mélyen, vagy széleſſen ereſzti-ki gyökereit; melly helyen nőlnek leg-inkáb à fák magaſſan, vagy széleſſen, az felettéb-való nedveſségtűl, az ő tulajdon, és illendő termeteken kivűl. Mert nem szenvedik à gyümölcs fák, hogy igen erőlteſſék őket, szokott erejeken kívűl: hanem szabad éget kévánnak; és azért, bizonyos szeletis, és sok Nap-fényt. Mert efféle erőltetéſſél, magaſságokkal, és széleſségekkel, a szomszéd fáknak is nagy akadályt szereznek. Ehez képeſt, örömeſtszabadon állanak: hogy à szellő, által s-meg által járhaſſa őket. Csak hogy így-is, ha igen ki-terjednek: à közel-való fáknak, nagy ártalmokra léſzen. Azért, azt-is meg kel gondolni: micſoda fák vetnek nagy, vagy kis árnyékot; és, mellik mineműt szeret; és, havan-valami terméſzet-szerént-való gyűlőlség, vagy ellenkezés közöttök: hogy egy-máſt közel ne szenvedheſsék. CXLIV.

Mind ezeket, elsőben, à kertéſznek jól meg kel CXLV.

gondolni, ha azt akarja; hogy az fáknak rendessen-való osztása hasznos légyen; mert á jó zíros, és hűvös földben, inkáb nőlnek à fák, és jobban el-terjednek, hogy nem-mint à cserkély, és aláb-való földben. Azért, távulab kel egy-mástúl abban ültetni, hogy-nem-mint ebben; mivel à kúlömbőző földben, kűlömben-is nevelkednek. Sőt à mélly fákat távúlab ültetnek egy-mástúl, azok tenészőbbek-és több gyümölcsöt hoznak, hogy-nem-mint à hol sűrűen: de ebben is módot kel tartani.

CXLVI. Hasonló-képpen kel à szelekre-is vigyázni; mert ha ígen szeles à hely, sűrűebben kél à rakát ültetni: hogy így, egy-mást óltalmazzák à szélvésztűl, és kevesseb kár essék-köztök. Nem kűlömben, à melly fak az árnyékot kedvellik, azokat közeleb ültethetni egy-máshoz: hogy egy-mással közöllyék árnyékjokat, mint à köves magvú gyümölcsök, à *Cseresnyén*-kívűl. A mellyek napot szeretnek, azokat távulab. Az melly fáknak, nagy széles árnyékjok vagyon: azoknak nagyok közt kel hagyni. A kíknek pedig rövid az árnyékjok, kisebet noha az olyan fák magokban is nagyok; de mivel az ágai, kerekdéden nőlnek-fel, nem vethetnek oly széles árnyékot: mint à *Pargamót* körtvély, s-más némelly körtvély-és *Alma* fa-is. A *Cseresnye*-fának, mint à *Laurusnak*-is, felette nagy árnyékjok vagyon. A *Cyprus*-fának leg-kisseb. A *Fűge*-fának, könyű árnyéka. *Platanus* fának kedves. *Nyár*-fának semmi; mert à szél, ide s-tova hannya leveleit. A *Fenyő*-fáknak mérges. A *Gyalog fenyőnek*, és kivált-képpen à *Dió fá-*

nak

nak nehéz, s-ártalmas az ember fejének. és mind azoknak à fáknak, à mellyek alatta, vagy közel vannak hozzá. Az *Eger fának* kövér. A *Baraczk-*, *Mondola*-fának ritka; azért el ſzenvedik à ſzőlőkben-is, á *Füge* fával-eggyűtt. Mind azoknak könyű árnyékjok vagyon, à mellyék leveleinek hoſzſzú à ſzárok.

Az elſő cſöpogéſek, avagy jég-cſapok, igen ártal- CXLVII.
maſok à fáknak, ha eggyikről à máſikra eſnek; azért nemellyek à *Birſálma*-fat, távolab űltetik egy-máſtúl, hogy á ſzél, eggyikről à máſikra neverje à csöppőket. Mivel azok à fák, k knek ágai úgy terjednek-ki, hogy azokon által ne hathaſſon jól az elſő: hanem, meg-tartoztattyák à csöppőket; igen ártanak az ſzomſzéd fáknak: mint à *Fenyő*-fának, Tölgy fának, *Cſer fának* nehezek à csöpögetéſi. Afféle fák-is, inkáb el-ſzenvedik egy-maſt, à kiknek gyűmölcsők, nem egy-ſzer s-mind érők; hanem ki előb, ki későbben. A hegyes helyeken-is, közeleb űltethetik egy-máshoz à fákat: mert nem akadályoskodnak egy-másnak annyit, ſe à tetejek és ágok, ſe à gyökerek, az ő ki-terjedéſek-kel; mint az lapály helyeken.

Ezekre à fel-jegyzett oktatáſokra figyelmezv'n, CXLVIII.
hogy jól meg-tudhaſſad, mely távul kel eggyik fát a máſiktúl űltetni: közönſégeſſen azt tartyák; hogy ha az útfélen, avagy à ſöveny-mellett, rendel akarja ember az öreg fákat űltetni: mint-egy harmincz öt lábnira űlteſſe. Ha pedig egy réſzén à kertnek: avagy az egéſz gyűmölcsös kertbe, egy ne hány rendet akar valaki ültetni; tehát minden fakőzőt, 45. lábni közt kel hagyni, és az rendet-is olly távul egyamáſtúl helyheztetni:

hogy

hogy jól ki-terjeztheſsék ágokat. Ezt az *Almá-kórtvély*-, és egyéb óreg gyümölcs-fákrúl kel érteni, ha több rendel ültetik egynel; mert ha csak egy rendel ültetik à sövény-mellet, meg-elégeſznek húſzſzal-is.

CXLIX. Ha pedig útat akarſz csinálni, és mind à két felől fákkal bé-akarod ültetni, 25-lábni közt kel eggyik fát úl, az máſik-ig hagynod: más felől-is haſonlo-képpen. Ha pedig nem vólna ollyá tágas helyed, hozzá kel tóldanod à máſikbúl: úgy hogy, ne állyanak à fák igyeneſſen egy-más-ellenében; hanem két fa-között légyen üres helly ellenbe egy felől: más felől fa légyen ültétve. Némellyek azt akarják, hogy az üreſſ helyt ſe hadgyák hejában: hanem oda-is, valami fiatal fát ültesſenek, míg az óreg fa ſzintén meg-nől. De ez ſem igen haſznos: mert à köznek illendő nagyſága meg nem tartatik; más az, hogy evvel à fa ſe tartóſſab, ſe üdőſſeb nem léſzen: nem-is nől olly naggyá, és temérdekké. Mert afféle fiatal fák meg-émíſztik, és magokhoz vonſzák azt à nedveſséget, mellyet az óreg fáknák táplálására (kíket à sétáló út kedveért ültettenek) kelett-vólna fordítani: hogy jobban fel-növeſſenek, és ſzeb árnyékot adhaſſanak.

CL. Jóllehet elób azt mondám; hogy ha egéſz gyümölcsös kertet, vagy egy réſzt akarnak rendeſſen kiültetni: 45. lábni közt hadgyanak eggyik fátúl az máſik-ig. De ha ollyan nagy helye nincſen embernek: elég ha 25. vagy 30. lábat hagynak eggyyik fátúl az máſik-ig; haſonló-képpen az rendek-között-is. A *köves magvú fáknak* közönségeſſen, nem kévántatik oly nagy köz; meg-elégeſnek húſſzal-is, ha nagyok,

à *Cſe-*

à *Cseresnyén*-kivül. *Aszálvának* elég 14. vagy 15. láb, eggyik rendtül az másik-ig. Ha pedig ezekbül, csak két rendet akarsz ültetni à sétáló úton, s-nem Lugast: elég hat lábni köz; de jól reá-vigyázz, hogy à hoszasságához-képest, ad meg annak proportioját. A *Kaiszi baracszk*, és *Megy-fa*, 10. lábat kévánnak, vágy 12. Ha pedig az óreg sétáló Lugasra ültetik, elég 9. vagy 10. láb, és kevesebb-is. A közép-szerü fáknak, úgymint *Birsalmának*, *Fügének*, *Mogyorónak*, és több effelé gyümölcs-fáknak: elég 8. vagy 9. láb. Az sétáló Lugasban, elég 5. vagy 6. láb: közeleb-is ültetheted, ha Arcusokra le akarod az ágakat hajtani. Ha két rendet akarsz csinálni, egy féle gyümölcs-fábúl à leg-apróbbat oda ültessed, à hová leg-inkáb szolgál à Nap; hogy az öreg fáknak árnyékától, semmi kárt ne vallyanak. Ugyis, ha *kórtvély*, és *szilva*-fát-eggyüvé akarsz ültetni: a *szilva* fát job à Napra forditáni, mert à kórtvély fák, inkab el-szemvedhetik, ha nem éri-is annyira őket à Nap.

Két kivált-képpen-való formát szabnak az autho- CLI.
rok, à fáknak rendessen-való ültetésekhez, à mint Fig. III. n. II. III. ki-tetszik: kit az Deákok *Qvincunx*-nak hinak, az másikát *Qvaternio*; mint-ha öt szegü, és négy szegü vólna. Mert amabban, négy fa-között, ötödik à közepén ál; ebben pedig, az lineakban egy-más-után állanak à fák, mint égy négy szegletre. Az harmadik n. 1. ebben à Figuraban az is öt szegü: mert à négy apró fák-között, közepette ál az ötödik öreg fa. Ezekà rendek-közzül, leg-alkalmatossab à *Quincunx*, avagy öt szegü: nem csak azert, hogy diszesseb, és ékesseb á másiknál; mert valahová fordúl ember, minden-felé

igyeneſſen által lát az útakon, à ki nem lehet à négy ſzégűben:: de azért-is, hogy égy-aránt éri à Nap-fény à fákat, és eggyik à máſiktúl, el nem fogja à Napnak ſúgárit. A négyesben pedig, ha à Nap igyeneſſen ſzolgál à lineára: eggyik fa meg-gátollya à Napfényt, hogy egy-aránt ne ſzolgálhaſſon à máſikra; à ki à gyümölcsnek ſem annyira haſznos.

CLII. Hogy azért ezeket à rendeket, joban ki-formálhaſſad, azt ved-eſzedbe: hogy à fákat à lineakon, mind ſinór igazában kel ültetned, mind à két formában; mint à ſalátárúl írtam à Vetem. kert. n. CXLIV. Annak okáért, ha öt ſzegű formára akarod à fákat ültetni: ſzemléld-meg à helynek nagy vóltát, és ozd-el annyi rendre' avagy lineara, à mennyi belé fér; de annyi lábnyira ſzabjad mind à fák-, s-mind à rendek-közit, a mint oda föllyeb meg-írtam. Az-után à fölsö linean, avagy renden, mindenkor egy fával többnek kel lenni, hogy-nem-mint az utánna-való renden, à kin eggyel kevesebb légyen; Azt-is nem kel à fölsö fának igyeneſſen iránta ültetni: hanem az alsó linean, à két felsö fának közepíben. A harmadik linean, megént annyinak kel lenni, mint az elsön, és azoknak igyeneſſen irántokban. A következendö renden-való fák, megént egy-aránt eſſenek, à máſodik rendenvaló fákkal; és így mind egy-más-után, míg ki telik à á hely.

CLIII. Ehez pedig némellyek, hogy könnyebben juthaſſanak; az elsö renden annyi jelt jegyeznek, à mennyi fát oda akarnak ültetni. és à ſinórral à közép jeltúl, à két felöl-való jelekig egy fél kereket, avagy kögöt vonſz-

vonsznak. Hasonló-képpen az elsőtúl, az másikig, és mind igy rendel: s-valahol egymást, à két fél kerék meg érintik, ott à közepi à két fának, à hol az második linean-való fának kel esni. A több jelekkel-is így bánnyanak, s- meg-lészen az öt szegű rend. A négy szegűben pedig; minden, rendet igyenessen kel ültetni. Az harmadikba n. I. egyéb külömbség nincsen az öt szegű rendtúl; hanem, hogy öreg fákat ültetnek à négy apró fák-közibe, hogy ezek jobban nőlhessenek: és az allyokat hat szegletre, vagy négyre csinált egy lábni magas deszkákkal bé-kerítik, s- azt jó földel fel-töltik, mint az ágyakat, kinek közepiben állyon à fa; és à körúl, külömb külömb féle virágokat vetnek, avagy jó szagó füveket ültetnek, à kik tudni illik, az árnyékot kedvellik; úgy-mint, *szederjes viola*, *Gyöngy virág*, *Pocs* virág, *Máj gögye*, zc.

Ezek à fáknak közi, sétáló útnak valók. Ióllehet CLIV. némellyek azt tartyák; hogy job bé-ültetni à fáknak allyát, hogy-nem-mint csak úgy füvessen hadni: de az én vékony ítéletem szerént, majd kedvesseb, és gyönyörűségesseb vólna, ha szép gyönge fű nőlne-alattok: à mellyek-között, imit amot, lennének igen ritkán valami szép alacson virágok; úgy-mint, *Tulipanok*, *Narcissusok*, zc. De úgy, hogy à fáknak környéket, valami négy lábnira, üressen hadgyák, hogy meg-kapálhassák, az mint oda fel-is meg írám; csak hogy, ha le-kaszállyák à füvet à fák-alatt, jól reá kel vigyázni, hogy lene csapják à kaszával à virágokat: minek-előtte jól ki-virágozzanak. Effele füves árnyék, nagy vigasztalást ád embernek nyárba: ha szellőzhetik rájta, és nyú-

godhatik. Egyébként, ha à fák-körül ágyakat csinálnak, és azt igen meg-rakják virágokkal: ezek igen magokhoz vonszák, à fáknak tápláló nedvességeket. Mindazon-által, à kinek szük helye van, és effele virágokban gyönyörködik, azt-is meg-cselekedheti.

CLV. Az-is à kertész tudományához illendő, hogy ha szinte rendessen ültet-is à fákat: de azokbann-is válogatást tégyen; mert nem minnyájan egybe-illenek, és egymás-között alkalmaztathatnak. Mert, nem egyaránt kedvellik némellyek az helyt; némellyek à földet: némellyek az eget: némellyek előb meg-érnek, némellyek későben. Azért, valamint szinte à gyümölcsök, külömböznek àz ó tulajdonságokban, és természetekben: úgy à fájok-is. Mivel némelly fa, inkáb ki-vész à zíros, és kövér földbe: némelly inkáb nől, és gyümölcsözik: némellyek csak à sovány, és fövenyes földel meg-elégesznek: mások azt igen ellenzik. Vannak mellyek minden féle eget, és szelet el-szenvednek: à mely ellen mások, segítcséget kévánnak. Némellyek, igen nagy helyt foglalnak, némellyek kicsint, à mint oda fel-is bőven meg-írtam; és ez-utánn-is, à fáknak nemé-között, à mely minémű földet szeret: fel-jegyzem. Az elővel-érő gyümölcsöt-is, késővé tehetik az helyheztetéssel: és viszontag, ha à későbben-erő gyümölcsöt, inkáb à Napra ültetik, idejében érik; ha attúl meg-vonszák az elővel-erőt, későbben hoz gyümölcsöt.

CLVI. Igy, nem sok hasznot szerez magának, àki mind eggyűvé ülteti, mind à lágy magvú gyümölcs fát; s-mind à kemény, avagy köves mágvút. Azért igen szük-

ſzükséges, hogy á *kemény magvú* gyümölcs fát-is, külömb ültesſék à *lágy magvút*-is külömb; mert ez elsőben à pázitos helyen, és rétségen örömesben nől, és több gyümölcsöt hoz: hogy nem-mint amaz, à *Cſerésnyén*-kivül. Az agyagos föld-is kedvesſeb, és haſznoſſab nékiek, à kitül több tápláláſt-is vésznek; hogy-nem mint à fövenyes föld: à kiben nem terjeſzthetik annyira ki gyökereket. és az-által, növéſekben és gyümöcsözéſekben úgy meg-gátoltatnak, hogy ſoha valami derekas jót, azokbúl nem várhatni. Holott ſok, à köves magvú gyümolcs fák közzül, inkáb ſzereti à köves, és fövenyes földet: hogy-nem-mint az agyagoſſat; mivel nem kéván annyi tápláláſt, hanem napfényt. A *Baraczk*, és *Kaiſzi baraczk*-s máſok-is efféle; ha az pázitos földben ültettetnek, roſzſzab gyümölcsöt hoznak: hogy nem ha más földben ültették vólná, à ki körül néha néha kapálgatnak. A fáknak külömbsége ſem engedi, hogy mind együvé ültetteſſenek. Mert nem cſak éktelen, de káros-is: mivel à lágy magvú gyümölcs fák, az ő felettek-való növéſekkel, el-vonſzák à napnak ſugárit, és tápláláſokat, à köves gyümölcs fáktúl; hogy olly nemes, és kedveſſen várt gyümöcsökkel, ne bövelkedgyenek.

Ezen kivül, à lágy magvú gyümölcsök közöttvaló külömbséget-is, meg-kel fontolni à mely kiváltképpen két féle, és à többit ſokkal föllyül halladgyák; úgy-mint, *Alma* s-*kortvély* mellyeket noha némellyek mind együvé ültetik-de ez kár-nélkül nem történik. Mert mind ezek-között-is, találtatik kivált-képpen-való külömbség, á mely nem közös egymáſſal: mellyet CLVII.

jól észbe kel venni, és meg-válogatni. Azért némellyek egy helyre, csak mind egy féle gyümölcs fát ültetnek; úgy-mint csak *Almát*, avagy csak *körtvélyt*. Némellyek ha őszve-ültetik is, az első rendekben ültetik az elővel, és idején erő gyümölcsöt: az után à Nyárit, az-után őszit, az után telelőt. Ez jó ugyan, de effele fölötébb való szorgalmatosság sem szükséges: sőt majd díszesseb, s-alkalmatossab, ha elvegyesſek léſznek az *Alma-*, *körtvély-*, *Birſalma-*, *Szedery-*, *Cseresnye-*, és *Geſztenye-*, fa. Ezek-közzé számlállyák à *Dió-*, és *Füge*-fát. De ez mi-nálunk, nem illyen rendben-való; amazt pedig, job vólna à sövény-mellé ültetni, az oda fel meg-írt okok miatt. *A körtvély*-fákat, csak azert is job az *alma*-közzé ültetni: hogy némelly körtvélyfák, nem terjeſztik annyira ki ágokat, mint az *alma*-fák; és így, nem akadályoskodnak egymásnak. *A kővés magvú gyümölcs fák*-között-is, vagyon ugyan valami külömbség, à földnek válogatásában: de ez sem ollyan derekas. Az Olasz fák, nem ide-valók.

CLVIII A fáknak rendes ültetéſekhez, illendő az-is: hogy à kertész tudgya à fákat, minden féle formákra mesterségeſſen nevelni: úgy-mint embereket, állatokat, hajókat, és à mit akar à fáknak ágaibúl ki-formálni, s-ábrázolni, á mint ez jelen-való figurabul ki-tetczik. Fig.ª IV. Az pedig, szorgalmatossággal víheti végh-hez. Eggyik à kötözés: másik à nyírés, vagy tarolás. A mi az-csömötéket illeti, írtam azokbúl csinált formákról, és allatokrúl, Virág. kert. 3. Rész. n. XLIV. A fákkal-is, hasonló képpen kel bánni: főképpen à mellyek sok vékony, hajlandó, és sürű ágakkal bővel-

bővelkednek, akár gyümölcs fák, akár vad fák legyenek. Azért ha kerekdéd, és golyóbis förmára ; avagy gólya formára ; avagy csúcsoſſan torony formára akarod à fát nevelni , à mint e' jelenvaló formán látod : végy abrincſokat öregeket , kiſſebbeket, à mint az fórmához ſzükségeſſék , és azokat ted az ágakon belől , s-azokra hajtſad , és kötözzed az ágakat rendeſſen : úgymint , ha csúcsoſſan kévánod , alúl az elsó abroncs légyen leg-nagyob, à kire az alsó ágakat kötözzed kerekdéden : à mely ágakat pedig , kerekdéden reá nem alkalmaztathatod , vágd-el. Az-után , mint-egy két lábnyira , kös azon-föllyül meg más abrincsot, és arra-is rendeſſen, kötözzed az ágat meg oly távúl : avagy közeleb kös más kiſſeb abrincſot ; és mind így , míg képeſſen ki-formálod à te figuradat. De mind ezekben, azt kel jól eſzedbe-venned hogy à fának közepin , egy derék ágat kel fel-bocsátanod , à ki mind által-mennyen az egéſz abrincſok közepin , és néhut néhut ágakat bocsáthaſſon , mellyeket ki-kajthaſs az abrincſokon. Igy kötözheted, és nyírheted à több formákat-is: kinek gyakrabban kel lenni , hogy rendeſſen nöllyenek az ágak. Az öſzve-fonyáſſal-is, ékeſſen nevelheted à fát, az mint n.

Némelly *Alma-*, *kört vély-*, kivált-keppen *Hárs-fát*, olly ſzélesſen nevelik néha ; hogy alatta is ennyihány aſztal el-férhet , ha fa oſzlopokra haitván az ágakat és igyenes fakat rakván reáiok azokra kötözik Sőt még fölöte-is erkélyeket, azon fának ágaibúl cſinálnak , à hol ehetnek. De mindenkor à derék ágát , à fának közepin fel-bocsáttyák. Az állatoknak ábrázattyo-

zattyokat, fábúl vagy deszkábúl kel ki-faragni. Az fiatal fákat, nem kel addig nyírni, míg à földben, derekássan gyökeret nem vernek: az-után meg-lehet.

XI. RÉSZ.

Az Gyümölcs Fáknak Nemekrűl.

CLIX. Mivel sok külömbségek, és talajdon természetek vagyon à gyümölcs fáknak: kiket à közönségés fái munkákkal eggyűt le nem írhatni; azért, mindeniknek magános természeteket, és baimolódásokat, ebben à Részben fel akartam jegyzeni. Azon-kivűl, Micsoda földet kedvellenek; Minémű hasznok vagyon; Micsoda nyavalyájok, és fogyatkozások történik; Azoknak jobbitások, és gyógyitások felől. Es elsőben, az Alma-fa felől emlékezem. Nem bötű-szerént írom pedig à Neveket: haném, az mint à lágy, vagy köves magvú gyümölcsék-közzé számáltatnak.

§. I.

§. I.

Az Alma-fárúl.

Közönségeſſen, azt ítélik az óltó emberek: CLX.
hogy az egéſz gyümölcsös kertben, nem találkozik job, és nemeſſeb gyümölcs, az *Alman-*, és *körtvélyen-* kivül, az ő ſok haſznokért. Azért à tőb fákat, főllyül-halladgyák; és így, első helyt adnak, à kertéſzek, nékiek. De én azt ítélem, mivelhogy bőven vagyon, és leg-közönségéſſebbek az ide-való kertekben: azért, előb járnak à többinél, inkáb-is el-ſzenvedhetik à hideget. Hogy pedig, ennek le-íraſa rendeſſebben eſsék: Elsőben, annak terméſzet-ſzerént-való, tulajdonságat fel-jegyzem. Előſzör azért őſzel, vagy kikeletkor; de idején, minek-előtte à téli nedveſség ki-mégyen à földbül, kel az *Alma-* fát ültetni. Az ültetésben pédig, à helyre vigiázzanak ſzorgalmatoſſan; mert egy alma-fát ſe ültéſſenek ollyan helyre, à hol à ganajos verembül, à víz reá-folyhaſſon. Mert à felettéb-való tápláló nedveſségtül, à ſzárazság eſik-belé: és ha egyſzer megkapja, az után ki nem vehetni belőlle: hanem, el kel à fának veſzni. Haſonló nyavalyátúl kel tartani: de nem annyira, ha à föld mástúl igen zíros. Noha efféle helyek, à körtvély-fának, nem cſak nem ártalmaſſak: de haſznoſok-is, és igen ſegítik, hogy job gyümölcsöt hozzanak.

CLXI. Az Alma-fának, leg-alkalmatossab à közép-szerű, fekete, és nedves föld, s-hűvös, köves-is inkáb, hogy-nem-mint agyagos; mindazon-által, ne légyen ollyan kemény, száraz: hanem, valamennyire nedves; mert attúl igen meg-hevülnek, és száradnak, melytől, az almák férgesek lésznek, s- egy része le-húl, à többi igen aprón maradnak. Azert ollyankor, valami jó rothatt ganéjos földet kel reájok tölteni. Némellyek pedig azt tarttyák, hogy az alma-fát, jó zíros, és nedves fekete földben ültessék. De azok elsőben, nem eggyeznek ezekkel, mind az elől-számlált okokbúl; mind pedig, hogy à gyönge, és fiatal ágak, nem szenvedhetik à fölöttéb-való meleg ganéjt; ha mindazon-által-meg-kellene ganéjozni, az, régi, és kevés légyen. Nem-is kéván annyi *kapálláſt* az *Alma-*, mint à *kört vély*-fa- Némellyek azt kévánnyák, hogy kétszer esztendőben kapállyák: kivált-képpen, mingyárt az első esztendőben; mert effélével, hamar belé-esik à szárazság melyre igen hajlandó.

CLXII. Némellyek azt mondgyák-s-írják-is, az Alma-fafelől: hogy igen kedvelli az ember vizelletét; azert avval, gyakran öntözik. Némellyek, kecske ganéjt-is kevernek közibe: és úgy öntözik. Némellyek, bor-sóprűt töltenek à gyokerére, és avval, édes lészen az almája: s az savanyúságát timporallya. Ha à fa erőtlen, és valami nyavalyája történik: szamár ganéjt, vízzel kevernek-őszve, és avval hat nap öntözik à gyökerét, minek-utánna el-enyészik à Nap, addig mig ki-kezd verni. De én efféle vizelletet, oda fel sem jovallottam, s-most sem; mert noha talám valamen-

valamennyire, à gyümölcſre haſználna: de à fának káros vólna, mivel hamar ki-veſne utánna. Az *alma-fának* gyökere kevés, és nem nól igen mélyen à földbe: hanem, föllyül terjed-el.

Az *alma-fát*, *á meg-hasított fában ólthatni* leg-jobban; noha némellyek inkáb dícsérik, ha à fa- és *héy-kőzzé* ólcyák: hogy-ím síma, és alkalmatos héya vagyon. ólthatni *ſzemré sípra*-is: de késón gyümölcsőzik, és nem igen tartós. Micſoda fákra ólthatni az Alma-fát, fel-találod oda fel VI. Réſz. n. CIII. Mind-azon által, némellyek ollyan vélekedésben vannak; Hogy, leg-jób az *almát*, *kőrvély-fában óltani*: de az én ítéletem-ſzerént, nem ſzinte helyeſſen; mert mindenkor jób az *almát*, vagy immár bé óltott alma-fára: vagy magon-kólt alma-fára: vagy vad alma-fára-is, hogy-nem-mint kőrtvélyre óltani. A kőrtvélyt, kőrtvélyre: hanem-ha ſzükségnek idején, mikor egyikbül, vagy máſikbúl meg-fogyatkoznék ember. Noha más féle fának-is, de kiváltképpen az Alma-fának óltásában, (à mind oda fel-is meg-jegyzettem) leg inkáb arra kel figyelmezni, mikor az óltani-való tőkét el-fűréſzelik: Micſodás à béli-kőrül; mert ha valamennyire fekete, bizonyos jele az, és elől-járója à ſzáradásnak. Haſonló-képpen, ha az óltani-való à-gacskában-is, à féle fekete fekély találkozik. Sőt még az ollyan ágacskát ſem kellene bé-óltani; à kit ollyan fáról tőrtenek melyben efféle ſzáradó nyavalya uralkodik: hanem, mas friſs ágat válaſzſzanak. CLXIII.

Még egy dologra kel, az *Alma-fának óltásában* vigyazni: tudni illik, az óltani-való ágacskáknak Kű- CLXIV.

lömbségére; mert nem mindenik alkalmatos az óltásra: à melly fogyatkozás, kivált-képpen az Almafában találkozik. Mert gyakorta annak ágacskai igen hoszszak, és à szemek, avagy bimbók, távúl vannak egy-mástúl, à mi ártalmas; mert soha abbúl jó gyümölcs-özö fa nem lészen. Azért, hogy azt el-távoztassák, egy részét annak az igen hoszú veszszöcskének, el kel metszeni: és így, à meg-maradott szemek, avagy bimbocskák, erösebben, és nyersebben nölnek, stenyészöbbek-is lésznek. De jobb vólna, ha mingyárt elsöben, jó gyümölcs-hozó ágacskát törnének-le. Kinek jeleit, és jó-vóltát, böven meg-írtam oda fel, s-imitt amott.

CLXV. A fiatal alma-fa-körül, szorgalmatos vigyázással, tudni-illik, Miképpen nöl; mert ha magától jól nevelkedik, nem szükség ötet gyakor kapállással, és ganéjozással terhelni: hanem mértékletessen véle bánni, hogy à száradás belé neférkezzék. Ha pedig à kertésznek tetzése-szerént, nem akarná fel-venni magát; akkor ne szánnyák túle à munkát: csak hogy éretlen, és meleg ganéit ne tegyenek hozzá. Az erötlen, és vékony ágacskáknak nyesésével, nem kel igen sietni, à fiatal és gyönge alma-fákon; mivel az alma-fának, közönségessen keveseb ágai nölnek, hogy-nem-mint más féle fának; mert à szemei ritkák, és távúl vannak egy-mástúl: hanem hadgyák à fáján, míg jól megerösödnek. Az-után, à mellyik leg-alkalmatlanb, azt metzhetik-el. Az öreg fákat, gyakrabban megnyeshetik: föképpen, ha az fölöttéb való ágai, igen egy-másba-nölnek, és meg-szaporosznak. Mert ezektül

ezektűl à mohh eſik reájok, ki miatt nem léſznek ollyan gyűmőlcsőzők.

Az *Alma*-fának *nyavalyája*, leg-inkáb à ſzáradás: avagy Féreg: avagy égés; noha à féreg, inkáb mondatik à kőrtvély-fa nyavalyájárúl. Ez pedig, nem egyébtűl ſzármazik; hanem, à fának főltótteb-való táplálásátúl, kitűl főlöttéb-való nedveſséget-is kap: mikor à fában, és à héya-alatt valamely helyen megfúlad, avagy meg-reked, à melyből féreg terem; mely az héya-alatt, à fát kőrnyős kőrűl meg-rágja. Melynek orvóslásárúl, ide aláb bővebben írok. Itt csak azt jutatom à kertéſzeknek eſzekbe, à mit ide fellyebis meg-írtam: hogy mikor az őltani-való tőkében, avagy ágacskában à béli-kőrűl feketét lát; ſe abban, ſe azt ne óltcſa-bé, ha el-akarja kerűlni ezt à férget, avagy ſzáradáſt. 2. Származik ez à nyavalya, à főlöttébb-való zíros főldtűl. Ennek orvóslása, à fán-való ér-vágás, avagy köppőlyőzés, kirűl ez-után. Mert ez-által, à főlöttéb-való nedveſség ki-mégyen; avagy ha immár benne vagyon, meſsék-le ſzépen az megrágott héyát à friſſ és egéſſeg esig, s kősék-bé ganéval elegyített agyaggal. Ezekkel az orvóſſágokkal, leginkáb az fiatal fákat kel óltalmazni: à kikben hamaréb belé-eſik à féreg. Némellyek azt ítélik, hogy ha à diſznó gánét, ember vizelletivel keverik őſzve, s-avval öntőzik à fa gyökerét: meg-őli à férget benne. CLXVI.

Hogy az *alma fa ſok gyűmőlcsőt hozzon*, és könnyen le ne húllyon: cſinály egy övet ónbúl, és kősd azt egy lábnyira à földőn főllyűl, à fa-kőrű, minek-elötte virágozni kezd à fa. Mikor oſztán az alma nőlni kezd, CLXVII.

és öregbedni : öld-le akkor róla. Ezt cselekedgyed minden esztendóben , és az alma- fád jó tenyészővé leszen. Hogy pedig az alma , à fáján meg ne rothadgyon , és à hernyúk se bántcsák : kend-meg à fa tőkéjét , egy zöld gyíknak epéjével. Ha az alma-fának gyökerét , minek-előtte à verembe ültetik , s-tehén epével meg-kenik : nem nől könnyen féreg benne. Ha pedig immár meg- termett benne , egy réz avagy vas veszszővel, ki kel onnét fúrni, és à külső heyát lemetélni : s-az-után , lágy ganéval elegyített agyaggal békőtni , avagy kenni. Miképpen tehetni az *almát vörősé*, és az *savanyút édessé*, fel-találod oda fel n. LXXIX, n. LXXX. Az almát , ha az hordó borba bocsáttyák, és fellyűl leveg : jele az , hogy igaz , és nem csávált bor ; ha pedig leszáll à fenekére , vízzel kereszteltek azt meg.

CLXVIII. Az almának külömb külömb féle Nemét, és Nevét mind le-irnya, majd haszontalannak , és lehetetlennek ítélém : mert az, sok számtalan féle , és à Tartományokhoz-képest , magok-is külömbőznek ; s-az jó Gazdák-is szorgalmatoskodnak , hogy más Országokbúl-is, új nemő almákra szert tegyenek. Mind színekben, szagokban, ízekben, állattyokban sok külömbség vagyon köztők ; à nevekbe pedig annyi , hogy csak nem minden tartományokba, sőt néhutt , csak à szomszéd falukbann is, külomben nevezik őket. Azért találkoznak , mind elővel- érők , Nyáriak , őszieк, Telelők. En csak ennyihányat nevezek közzülők , á mint ide Posony-és Csallókőz-táján nevezik őket.

Leg-első *Sz. Ivány alma*, apró sárga , édes: à fája is alacson

alacson. *Más Sz. Iváni alma* is, à ki nagyobb, à fája-is: sárga piros, mint egy bor ízű. *Darás alma*, à ki édes szabású. *Más vörös alma*; egy kevesé hoszúkás, édes. *Métet alma*, Nyári és Telelő, édes fejér belű. *Posoni Perlinger*, vörös vonyáslal, jó leves, bor ízű nyári. *Funtos alma*, nagy öreg, mindeniknek egy egy funtosnak kellene lenni, bor ízű. *Leány alma*, hoszúkás egy felől, sárga más felől, piros bor ízű. *Telelő almák*. *Paszaman alma*, jó öreg sárga édes szabású, hoszúkás, igen jó szagú. Némellyek ezt, csak nem leg- jobb almának tarttyák: sokáig el-ál. *Boldog Aszony almája*, jó édes sárga: ez-is tartós. *Muskatal alma*, öreg, apró ennyihány féle: kemény, jo leves édes, egy kevesé savanyú szabású; némellyik egy felől sárga, más felől piros, igen jó szagú, el-tart újig-is. *Páris alma*, ez-is egy kevesé hoszúkás, egy felől szép piros bor ízű, csak hogy nem szinte oly kemény, mint á muskatal. *Szegletes alma*, à ki föllyül négy szegű; ez is jó kemény, sokáig tart, leves bor ízű, egy felől szép sárga, más felől szép vörös. *Zöld muskatal*, jó korú, éppen zöld még belül-is, sokáig el-tart, hoszúkás valamenniire, bor ízű: de nem szinte olly szagú, mint az apró Muskatal. *Bonaburuttya*, két vagy három féle. Eggyik apró csúcsos: másik kerekded, öregeb: harmadik jókora, á heja kivül szürke, avagy barát színű, az íze belől édeskés: de nem leves, csak hogy igen állandó gyümölcs, és az úynal-is tovább tart, és akkor gyakran meg-töpörödik.

CLXIX. Ezekhez számlálhatni azt az almát, mellyeket à Fel-földön, *Kormos almának* hivnak: igen kemény alma, újig

újig el-tart, kivül pettegetett imitt amott, mint-ha varas vólna; jókora, jó leves, édes, bor ízű, kinél jobbat azon à földön nem igen tartanak. *Mesinki* avagy *Majner alma*, mivel Misniabol származott; ide mi-hozzának Ceh-Országból, és Morvából: igen jó édes leves alma, nem igen nagy, egy felöl sárga: ez-is el-ál alkalmas ideig; mellyet-is nagyra bőcsülnek. *Szent Benedeki alma*, hosszúkás és sárga, igen jó ízű, édes, és kevesé savanyúcska, közép-szerű, tartós. *Selyem alma*, avagy *Posoni alma*: jó bor ízű leves, öreg hosszúkás, szép piros, néhutt sárga sújtások vannak rajta, alkalmas ideig el-tart. *Bósznai alma*; öreg, éppen vörös, kemény, jó leves, savanyú bor ízű sokáig el-tart. *Tót-pirosnak* hivnak egy almát néhutt à Felföldön; hosszúkáséppen, mint-egy feketéllő vörös: belől-is vörös vonyások vannak rajta, puha, édes ízű: de sokáig, és újig el tart. *Báling-alma*, két féle: Eggyik nagyob, kinek fele szép piros, fele sárga édes bor izű: újig-is szépen el-áll. A második aprób, sárga, es csak néhutt vörös, savanyú: ez-is igen sokáig el-tart; de mind à kettő sem igen leves. Más több almáknak le-irásával, és nevével, nem akarom terhelni az óltó embereket. Csak arra intem hogy ha valahol valami szép gyümölcsöt látnak, azon mesterkedgyenek miképpen kaphassanak az ágaiban, és ólthassanak, ki által minden esztendőben szaporítsák válogatott és ritka gyümölcsökkel, kerteket.

CLXX. Az almát mind nyersen, s'-mind föve, külömbféle módra; sütve, rántva, és az étkekben ehetni: kirül à szakács könyvbe béven.

Az

Az orvóságokban, nem igen élnek véle. A fojtós alma, hideg, és földi természetű. A' savanyú, hideg, de nem oly temérdek. Az édes, és közép-szerű, hevit. A fojtós almával akkor kel élni, mikor embernek à hasa az hévségtül, vagy fölöttéb-való nedvességtül, meg-erőtlenedett. A savanyúval, mikor valami kemény, de nem igen hideg nedvesség gyült-őszve. Az édes, és közép-szerű, hamarébb meg-emésztődik. De hogy ez à gyümölcs egésséges légyen, jól meg kel hadni à fáján érni; mert egyébként, nehezen emésztődik-meg, és hidegséget szerez. Ezt, mingyárt az étel-után kel ennyi: főképpen azoknak, kik az ételt bé nem vehetik, hanem, ki-hánnyák; és à kiken has-folyás vagy vér-has vagyon. Az *alma hejábúl*, igen használ, ha Pestis-kor füstőt csinálnak. Az Melancholia-ellen igen jó, és az őklelés-ellen-is: ha az édes almát, paráz hamuban meg-sütik, és azt az édes-gyökérnek keményitett levével, és szép fejér nád-mézzel meghintik; s-efféléknek reggel s-estve, minden-nap két órával az étel-előtt, ennyiek adgyák. A'vagy mesd két-felé az almát, mesd-ki à magvát, tölcs-meg temjénnel: az után, tedd-őszve à két felet, es süsd-meg paráz hamuban, de meg ne égesséd; és add meg-ennyi annak, à kinn az őklelés vagyon. Ha ki à lábát, és más tagját meg-üti, s-meg-kékül: messen almát szeletenként, és el oszlattya azt, ha reá-köti.

Az almából, miképpen csinálnak bort, alma-vizet, eczetet, lictariumot: és mint aszallyák, ide alább meg-irom.

§. II.

A' kőrtvély-fárúl.

CLXXI. *Kőrtvély-fa*, noha egnyihány dologban eggyez az almával: úgy-mint, hogy, egy üdőben ültetik, és oltyák; de sokban-is külömbőz. Mert elsőben, külömb földet kéván: mivel à kőrtvély, inkább szereti az agyagos földet, hogy-sem-mint à kövest. Azért, mikor el akarod ültetni, szorgalmatossan ki-hánnyad à kövecset à veremből; mert egyébként, köves lesz à kőrtvély tőle. Sőt ha apró kövecskéket találsz à ki-nőlt kőrtvély-fának gyökere-körül: ásd-ki à földet, és rostáld-meg, válasd-el à kövecset tőle, s'úgy tölcs megént à gyökérre à földet. Annak-okáért, à *kőrtvély-fa* nedves, és hűvős helyt kiván, (noha à meleg helyeket sem veti-meg) à hol semmi kő nincsen: és mennél kövereb à föld, annál job gyümölcsöt hoz; à sovány földbe pedig, nem vészi jól fel magát, és erőtlenné lészen: à gyümölcse-is apró köves. A kőrtvélyt igen jó az útzán, ávagy az út-félen ültetni, à hol inkáb tapodgyák à földet: á mint à szőlő tővek-mellet-is, és à szántóföldeken, à hol gyákrabban kapállyák, és forgattyák, à földet; csak hogy, bátorságos légyen áz úton-járóktúl. A kőrtvélyt, kőzönségesen nagyobra bőcsüllik az almánál: nem csak aző csudálatos sok féle külömbségeért; de haszináért-is, hogy idején kikelet-után érni kezd: és élhetni véle nyárban, őszel, télben szinte újig. Aszalva-is, és bé-csinálva, kedvesseb az almánál: à táplálásra-is job, és egészségesseb.

A

A *kőrtvély*-fát, szinte úgy *ólthatni*, mint az alma- CLXXII.
fát. Minémő fában pedig, meg-írtam oda fel VI. Réſz. n. CIII. ennek az könyvnek. Ha magon ültetik, igen kéſőn nől: hanem-ha az óltásnak okáért; de jobb őtet (az óltott fán-kivül) vad fában óltani: kivált-képpen à kit három eſztendővel előbb, jó ſzéles, és ſzórgalmatoſsággal ki-áſott veremben ültettenek. A kit azonkivül, jól meg kel válaſztani; mert à minémű vad kőrtvely-fákat, áz szigetekbe, à vizek mellett ki-ásnak, azokból kevés jót várhat ember. Mert nem véſzik jól fel magokat: és végtére-is hátra maradnak; azért affeléknek, csak békét kel hadni. Némellyeknek igen darabos, és rovácskos à héjok: azért, azok ſem tenyéſzők. Es, ha kemény helyrül hozták őket, még ſegíthetni rajtok, főldnek gyakran-való úyitáſa-által: és à fa-héjnak érvágáſa; á vagy hasítása-által. A' mely fába-kőrtvély ágacskát akarnak óltani; ſzükséges, hogy elsőben jól meg-gyökerezzék à főldben, minek-előtte bé-óltyák; mert gyakran, ha meleg ſzáraz üdő ſzolgál reája, mind ki-véſz, ha ſzinte meg-foganodott-is az óltó ág, és nőlni kezd. Azért, job még eſztendeig várakozni, hogy-ſem-mint heában munkálkodni.

A' kőrtvély-fának héja-közzé-való óltásában, ar- CLXXIII.
ra-is vgyázni kel; ha à héja igen darabos és kemény, à kiben óltani akarnak (à mint gyakran történik azokban à fákban, á kik alkalmaſſan meg-nőltenek) mikor à csontocskával, vagy fácskával, el-akarják à fájától à héját valaſztani: mert az, vagy egy-felől, vagy más-felől könnyen meg-haſad, ha ſzorgalmatos gondot nem viſelnek reá. Azért bal kézzel, erőſſen meg kel

fogni à fának heját, hogy egéſzlen maradgyon: à ki ſzükséges à növéshez. Ennek, à kötéſſel-is eleit vehetni, à mint oda fel-is meg-írtam efféle óltásrúl. Arra-is figyelmezzenek, hogy az illyen óltásban, ne à ſzemnél, hanem, à csomónál kezdgyék à faragáſt. Némellyek Aprilisben, Majusban, Iuniusban, à körtvély-fárúl valami jó ágacskát le-törnek, àki óltani-való: és azt à pinczébe el-áſsák, egy egéſz eſztédeig ott hadgyák, és apró gyökerecskéket vér magának. Noha talám jobb vólna előb el-ásni, minek-előtte ki-fakad, és meglevelezik: de ſzorgalmatoſſan kel véle bánni; és gyakran kel à földet körűlette meg újítani, az öntözés helyett; az-után ki-ültethetni à kertben.

CLXXIV. Ha à körtvély-fa, köves gyümölcsöt hoz, avagy laſſan virágzik: el kel à földet à gyökerérűl vonni, és tizen-öt egész nap, ó bor söprűivel kel öntözni. Igy, meg-jovúl à fa tűle, és jó édes gyümölcſet hoz. Hogy pedig jo édes gyümölcſel bővelkedgyék: fúrd-meg à fát à föld ſzínyénel, avagy egy kevesé alább, és veri à likba tölgy-fa, akár Bik-fa ſzeget; az-után, född-bé földel, à mint oda fellyeb-is. Némellyek azt kívánnyák; hogy à mely körtvély à fáján érik-meg, à féle fát idejébben ültesék, úgy-mint tél-előtt: à többit kezdgyék tél közepin ültetni, ki-keletnek kezdetiig. Máſok azt taníttyák; hogy à meleg tartományokban, Septemberben és Octoberben. A hideg tartományokban, Februariusba és Martiusba. Aközép-ſzerű tartományokban, úgy-mint, közönségeſſen Magyar-Orſzágban: akár eggyikbe, akár máſikba ültesék à körtvély-fát.

A

A ki nem szánnya fáratságát, és kévánnya; hogy az ő kőrtvély-fája, mindenkor szép, és jó gyümölcsőt hozzon; ahoz illyen bajmolódást præscribalnak; Mikor első negyedik, vagy ötödik esztendőben az ültetés-után, jól meg-gyökerezett à kőrtvély-fa: vonnyák-le à földet környülőtte, az utólsó gyökér-ig, egy kevesé az úy esztendő-előtt, (de mi-nálúnk, előbb kellene ennek lenni) és egy vágó késsel, egy kevesé vagdallyák-meg. Az-után Januáriusban, megént hánnyák azt à földet à gyökérre, és más jó földel-is elegyítsék. Attúl az ődőtúl-fogva, szorgalmatossan meg-kel gyomlálni à vermet, és az allyát à fának tisztán tartani: minden második esztendőben kőrűlőtte à földet, télnek kezdetin meg-kapálni; És így, igen jó ízű, és tartós gyümölcsel fizet. Azért, nagyobb szorgalmatosságot kiván à kőrtvély-fa, az alma-fánál. Arra is vigyázzanak; hogy ha szinte sok új növendék ágak-horgassan nőlnének-is à fiatal kőrtvély-fákon: nem kel mingyárt le-nyesni azokat, kivált-képpen még mikor gyermekdéd à fa; mert az-által, el-vészi erejét á fának, és soha jól nem gyümölcsőzik: à több ágak is meg-hajlanak, és nem vészik igyenessen fel magokat. Hogy à kőrtvély, férges ne légyen: mikor à kőrtvély, fát el-ültetik, kennyék-meg tehén, vagy ökör epével à fának gyökerét. CLXXV.

A' kőrtvély-fának, nincsen anyi nyavalyája és fogyatkozása, mint az alma-fának, leg-nagyob *à Féreg*: de ez, nem à fölötébb-való táplálástúl származik; hanem inkáb gyakorta, annak szűk-vóltátúl. Egyébként ezén-kívűl, néha à tőkének fogyatkozása: néha CLXXVI.

az helynek alkalmatlansága nemzi; à mint hogy, nem csak à szelíd-, de az vad-fákban-is találkozik illyen nyavalya: kinek orvóslása, igen nehéz. Azért, mikor az óltásban ollyan fára találsz, jobb annak békét hadni, és máſt ültetni helyében. Ha pedig à féle fogyatkozás, az-után találtatnék à faban, à kit örömeſt el-távoztatnál: à fa-kérül-való ſzorgalmatos kapálláſſal, à földnek úyitásával, és ér-vágáſſal, vagy köppölyözéſſel, mikor annak ideje vagyon, véghez-viheted. Ha mind ezekkel ſem vész-el à féreg, hanem inkább öregbedik: metéld-le à heját mind az egéſséges-ig, és csak lágy tehén ganéjval, polyva-nélkül, kend-bé az helyt; csak hogy hamar bánnyál véle, és ne kéſsél Annak-felette, néha efféle nyavalya, az óltani való tőkétül lévél: à kinek, tudni-illik, igen temérdek, és darabos, avagy göröndös heja vagyon, avagy rovácskos; és ha azt meg-nem orvóſſollyák, nem nől jól à fa. Azért mikor à kertéſz afféle fában akar óltani, avagy immár-is óltott; elsőben, vakarja-le ſzépen afféle darabos heját; de à belsőt meg ne bántcſa, és kőſſe-bé tehén ganéjval, és mikor ideje léſzen, köppölyözze-meg, avagy inkáb hasítſa-fel à heját: kivel megújjúl à heja, és alkalmatos léſzen à növésre.

CLXXVII. A' körtvélyeknek mind külömbségek, mind nevek majd több, hogy-nem-mint az almáknak; azért nehezebb ezeknek nemeket, s' neveket le-írnya. Mind azon-által, hogy ebben ſe fogyatkozzunk-meg, egynehányat fel-jegyzettem. A körvélyben, az haſznos és jó: hogy idején el-kezdi az éréſt, és egéſz nyaratſzaka egy-más-után, csak nem télig mind érik: és télben-

ben-is sokáig el-tart. Az első, *Elővel-érő* avagy *Pünkösdi*; avagy *Cseresnyével-erő körtvély*; sárga zöld szabású, nem igen leves, egy kevésé hoszúkas. *Arpával érő*, sárga kerekdéd, valamenyire kásás, nem tart sokáig. *Fejér muskatal. Gerellyés körtvély. Nágovics körtvély* apró hoszúkás, jó leves èdes, és szép sárga. *Apró muskatal*, pézma szagú, jó édes: egy-felől sárga más-felől szép vörös, nem tart sokáig. *Kármán*, ávagy' mint à Felföldön híják, *Császár körtvély*; nagy öreg, sárga, jó édes leves, nem-is köves, nem tart sokàig, nagy hasa vagyon, egy keveſsé hoszúkás. *Szalczpurger körtvély*, hoszúkás: egy-felől zöld szabású; más-felől szép vörös, jó édes leves, csak hogy igen köves, közép-szerű. *Búzával erő* ávagy *zöld muskatal*, hoszúkás körtvély, jó édes, leves-is. Vörös *nyári-körtvély*, apró hoszúkás. *Sz. Lőrincz körtvély*, közép-szerű: egy-felől sárga, más felől vörös hoszúkás, köves valamennyire, s' nem igen leves. *Zelenka*, zöld kerekdéd, jo édes leves: el-tart csak nem Karácsonig, őszi körtvély, nem igen nagy. *Hercsoka*, ennek is az ízi ollyan, mint à zelenkának, ha nem job: el tart anyi ideig, à színében-is nem igen külömbőz; csak hogy sokkal nagyob, kerekdéd hasú, és föllyül hoszúkás. *Vörös béli körtvély*, à heja zöldes, à béli szép *vörös* fejér, köves édes: nyári körtvély *Vörös körvély*, közép-szerű, kerekdéd köves, valamenyire leves, nem sokáig tart: hamar meg-lágyúl. *Mosóczi körtvély* hoszúkás, igen szép sárga egy-felől szép piros, mikor meg-érik: belől szép fejér húsa van, igen jó szagú édes, nem igen leves; de à hol meg-rothad, fölötte keserű, el-tart Karácsonig.

Macska

CLXXVIII *Macska fejű kórtvély*, jó-kora lapos: egy-felől sárga, más-felől vörös, jó ízű leves: de nem tartós. *őszi muskatal*, jó-kora. szürke szabású, à szaga szinte ollyan, mint az apró muskatalnak: nem igen leves, nem-is tartós. *Nyári Pergamót*, jó leves édes kórtvély, nagyob à zelenkánál, sárga zöld. *Telelő kórtvélyek. Téli Pergamót*, kinél nem tartanak jobbat á kórtvélyek-közzül: kerekdéd, sárga szabású, jókora, jó édes leves, csak nem el olvad az ember szájában, mikor meg-érik, nem köves, sokáig el-tart à fáján, és ha le szedik-is, el-áll karácson-után-is *Makaria vörös*: *Makaria fejér vörös*, á héjok ollyan mint à bőr; amannak zöldes, ennek vörös: jó édes leves mind à kettő, és igen kedves szép illatú; csak hogy ez-is igen kövés, kemény. Sokáig el-tart à fáján-is; ha leszedik, Húsvetig-is el-áll. Vagyon öreg-is: ez még valamenyire job és tartósb, hoszúkás; némelly egy-felől vörös, más-felől szürke zöldes. Ezek-is, à fő kórtvélyekhez számláltatnak. Most származott egy fő kórtvely Olasz-Országból, ide mi-hozzánk; à kit *Carabellanak* hívnak, kinek második helyt adnak à Pergamót-után. De ez (Ersek urúnk bölcs ítélete-szerént) nem külömbőz az öreg Makariától, kivált-képpen az ízében; csak hogy à színében, valamenyire sárga szürke: és à teteje nem ollyan hoszúkás, mint annak, hanem tompább: nem-is olly köves, mint à Makaria. *Süvötén kórtvély*, igen fojtós, nem igen nagy: azért állani kel, mikor egy keveset meglágyúl, jó leves. *Mézes kórtvély*, apró édes. *Babka kórtvély*, egy-felől vörös, más, felől szürke szabású: ez-is köves, de ha áll, jó édes leves, el-tart úijg-is, nem igen nagy.

nagy. *Mészáros Benedek*, avagy *Havas*, *ali kőrtvély* ez-is mind egy színében, ízében; csak hogy amaz nagyob, jó édes leves, leg-tovább tart à többinél, közönségesen újig: azért, igen kedves. Találtatnak többek-is, à kíkkel most se üdöt, se papirost nem akarok kéjába tölteni.

A' kőrtvéllyel, étekbe úgy élhetni, mint az almával- Italt, s' eczetet-is csinálnak belőle. Az orvósságban pedig, hidegít és szorít. Az édes kőrtvély, jó az hasa-fájónak; de az fojtós vad kőrtvély árt, és Colicát szerez. Ha à száraz-, és vad kőrtvélyt meg-főzik, s' annak à levét iszszák. meg-állíttya à has-fáját; à vér-has-ellen-is jó, s'-à leve-is szorít. A' magva, igen jó à száraz-betegség-ellen; és à kíknek rothad à tüdőjök. Ha à vad kőrvélynek levelét meg-főzik, és az Aszony-ember le-esett mátrájára kötik, használ. Az melly ember sok gombát evett, és igen meg-terhelte avval à gyomrát: egyék kőrtvélyt reá, és meg-könnyebbül. Mivel à kőrtvély nehéz, és szorít: azért, alá-nyomja à gyomrába à gombát. Sőt ha mérges gombát evett-is főzze-meg à vad kőrtvélynek levelét, ávagy à fájáról el fűrészelt mohát, akár csak à hamuját-is, és igya-meg: s'-meg gyógyúl tüle. Azt írják némellyek; hogy, Ha à vad kőrtvéllyel eggyütt főzik à gombát: minden mérgét ki-vonsza, és nem árthat embernek. Mikor à bort meg-akarják próbálni, ha vane víz benne: boesássanák egy kőrtvelyt à hordó borba, és ha föllyül leveg, nem csávált: ha pedig leszál, víz van benne. Mikor à kőrtvély-, és Mondola-fa el-virágzik, ha Delről homályos, és fölyhös az ég, CLXXIX.

bár ſzinte első nem első-is; el-vesztik à virágjokat, és első gyümölcsöket.

§. III.

A Birs-alma-fárúl.

CLXXX. A *Birs*-avagy *Bis-alma* (mert mind á két-képpen nevezik) mind fájával, s'-mind gyümölcsével külömböz à közönséges almától; mert ennek à fája, nem nől olly nagyot, hanem alacſon: à gyümölcſe sárga kivül-belől, igen jó ſzaga van, és minek-előtte meg érjék, mint-egy ſzőrős, vagy pölyhös; az íze fojtós; ſavanyú ſzabású, azért nyerſen nem eszik. De az orvóſságokban haſznoſſab mind az almánál, s'-mind à kórtvélynél; ha meg-sútik, és mézzel, ávagy nád-mézzel főzik: (az mint bőven az ſzakács könyvben meg lészen írva) mert az emészténéshez igen ſegíti à gyomrot.

CLXXXI. A' Birs-alma-hűvös, és nedves helyt ſzeret. noha à közép-ſzerűn jobban nől, és ſzebb gyümölcsöt hoz, kivált-képpen ha öntözik. Mert inkább hajt à nedves-, hogy-nem mint ſzáraz-helyre: és ha à föld, valamennyire ſovány vólna, jó ganajos földel kel ſegíteni. Ha pedig páziton, vagy füves helyen ültetnek: ſzorgalmatoſſan meg kel kapálni, és trágyázni, s-nem kel engedni, hogy fű nőllyön-alatta; mert egyébként, nem léſzen jó tenyészö. Az-után, mivel ſok apró cſömötéje nől-ki à gyökerébül: azt job réſzére mind

re mind le kel vagdalni; hanem eggyet, vagy kettőt rajta hagyhatnak, ki-által máshová ültetvén, szaporíthatni. Ha pedig nem szükségesek, mind ki-vagdallyák őket. Ha száraz üdő jár, igen meg-kivánnya az öntözést, és kapálást: mert é-nélkül igen apró, és köves lészen à gyümölcse. Egyszóval, alkalmatossabb helyt nem talál nékiek ember: hanem nedves, és züros földet, kit gyakran meg kapálnak, és semmi füvet nem hagynak körülötte. Ugy ólttyák mint az alma-, körtvély-, vagy más féle fát, à maga fájában, avagy közönséges alma-fában. Noha Colérus azt mondgya; hogy, nem nevelik az óltással à Birs-almá-fát: hanem; csak à gyökerén ki-nőlt ágacskát ültetik-el őszszel, egy kis gyökerecskével. De ez külömbé találtatik; mert szinte úgy nevelhetik, s'nevelik-is àBirs-almát óltással, mint más fát: és à gyümölcse is nagyob, s' job lészen, ha à maga fájában öltyák. Noha némellyek azt tartyák: hogy nem ollyan tartós efféle óltott Birs-alma-fa, mint az óltatlan; mert hamar akármi nyavalyája történik: hanem-ha úgy tartyák, à mind ide fellyebb meg-írám. és, nem csak à csemetéket vagdallyák-ki: de még-á hejában-való ágakat is le-nyesik. És igy, gyakran az óltatlan Bis-alma-fa szeb, és nagyob gyümölcsöt hoz; azon-kivül, tenyészőb, öregeb, s-tartossab fa nevelkedik belőle, hogy-nem-mint az óltott fából. Azért, nem szükség sokat fáradozni, ennék óltásában.

Viszontag, ennek à fának, ollyan tulajdonsága vagyon: hogy csak nem minden-féle fának ágajt bévészen; mert szép sima, és leves à heja: az óltvány-

is hamaréb nől, és tartóſſab léſzen: gyöngéb gyümölcsöt-is és jobb ízűet hoz, hogy-ſem-mint ha maga fájába, vagy haſonlóba oltóttak-vólna.

CLXXXIII *Két féle* à *Bis-álma*: eggyik öreg, máſik apró. Az *öreg*, nem ollyan követ belűl, mint à többi; de nem anyira kedves illatú. Az Apró, valamenyire köveſſeb: de à ſzagában kedveſſeb, s'ſzeb-is, és az orvóſságokban, inkáb élnek véle. Az öregek-közzé ſzámlálhatni azokat, kiknek külső állattyok, haſonló à körtvélyhez: kiket, méltán híhatni Birs-körtvelynek, à mint à Németek-is nevezik, hoſzúkás à teteje; Egyébként, nem külömböz à többitűl, ſeízében, ſzínében: ſe haſznában. Az *öreg Birs-álma*-fának, aprobbak à levelei: az *apróknak*, *nagyobbak* és ſzéleſſebbek. Ha à Birs-almát, gyökereſtűl ültetik-el, úgy meg-nől, hogy máſodik eſztendőre gyümölcsöt hoz. Job ötet őſzſzel, Sz. Orſolya nap-tájban, úyságra el ültetni, hogy-nem-mint kikeletkor; mivel, kedvelli à mértékletes nedveſséget inkáb, hogy-nem-mint à ſzárazságot. Kikelet-után pedig, következvén à nyár, közönségeſſen ſzárazságot hoz magával: nagy ártalmára à Birs-alma-fának. Azért, ha nedves nyár vagyon, bőven és öregen terem: ha pedig ſzáraz üdő jár, gyakor öntözéſſel kel ſegíteni, ha ki azt kévánnya, hogy öreg gyümölcsöt hozzon.

CLXXXIII. A Birs-alma-fának nyávalyáját, olay söprűvel elegyített vízzel orvóſſolhatni-meg-avagy óltatlan meſzſzel, és vizben kevert kretával, ha avval minden eſztendőben öntözik à gyökerét: az melly cſelekedet által, meg-gyógyúl ugyan à fa; de hoſzú életű nem léſzen.

léſzen. Miképpen nevelhetni naggyá, és külömb-külömb formára à Birs-almát, meg-írtam oda fel. Miképpen kel pedig le-ſzedni, ſokáig tartani, liƈtariumot belóle cſinálni: ide alább. Mint kel főzni, lásd à ſzakács könyvben. ABis-almának ſzaga minden féle méregnek nagy ellensége. Erősíti à gyomrot-ha meg-eſzik: és à has-folyáſt, meg-állyítía. Ió lélegzetet ſzerez, ha étel-előtt élnek-vele: ha útánna, lágyit. A Bis-alma liƈtariom, igenjó àRészegség ból eſett fő fájás-ellen: ha sütve eſzik is. Azonkivül; gyomorfáját, csukláſt, okádaſt, étel-útálláſt gyógyít. Haſonló-képpen, ha meg-főzik, és flaſtrom módgyára à gyomorra kötik- Igy, à has-fájás-ellen-is jó. Az Aſzony ember mátráját, fóve à levele meg-gyógyíttya: mint à magva, az égéſt; ha Róſa vizzel meg-főzik, vagy törik, és reá-kötik. Ismét, ha ezt vízbe meg-főzik, úgy hogy nyálas avagy enyves ſzabású légyen, és avval kenyegetik: minden hévséget el-vészen; és attúl ſzármazott repedezését, à-nyelvnek, meg-lágyíttya. Ha à terhes aſzony, gyakran bis-almát eſzik, igen haſznál à magzatnak; de akkor nem mikor à ſzűléshez közelget.

§. IV.

A Szederj-fárúl.

CLXXXIV. Ket féle közönségesen à Szedery-fa: Fejér és Fekete; Noha harmadik-is találkozik, à ki vörös, melynek à fája nem igen külömböz à fejértúl. Csak hogy ennek, fejér gyümölcse vagyon: annak vörös, és á feketének, fekete. Abban eggyeznek ezek à fák: hogy à több fáknál legkésőbben leveleznek, mind addig sem, míg hideget éreznek. Azért à Régiek, à Bölcseség példájának nevezték az szederj-fát. Külömböznek pedig gyümölcsökben, fájokban, levelekben; mert à feketének, sokkal jobb ízű édes savanyúcska, nagyob, levelesb gyümölcse vagyon: à fejérnek, veresnek igen édes, kisseb és szárazab. A fája-is temérdekeb, darabossab à feketének, hogy-sem à fejérnek. A levele-is nagyob, erősseb, és szőrősseb.

CLXXXV. Az Szedery-fa, igen szereti à meleg helyet, ávagy leg-alább à közép-szérűt: ellenzi à hideget. Inkább kedvelli à szárazat, hogy-sem à nedves földet: à fövenyest, hogy-sem az agyagost; azért jó puha, és ganajos földben gyönyörködik. A végre, az városok uczáin, s-à házak-körül, örömest ültetik. A hol-zirossabb földet kap, igen-is meg nől; csak hogy à meg-rothatt ágait, szorgalmatossan le-vagdallyak. A hol jó földe vagyon, nem szükség őtet genajozni, sőt nem-is jovallyák:

vallyák : hanem, à hol ſovány földbe ültették, à kiben elegedendő táplálása nem vólna; ott igen jó, hanem csupa, és éretlen ganéjt, hanem jó zíros földet hánnának à gyökere-kőrül, és effélével gyakrabban meg-újítanák. Leg-jobb helye ő-néki, à ſzőlő venyike-mellett : avagy à kertekben, à hová à Nap jól ſzolgál, és à kemény hideg ſzéltül meg- óltalmaztatik. A páſitot és fűvet, nem ſzenvedi őrőmeſt mellyek el-vonnyák táplálását.

Nem igen ſzükség à ſzederj-fát óltani : mivel in- CLXXXVI.
káb az ágain, és à gyökerébül ki-nőt csómőték-által ſzaporíthatni. Mindazon-által, ha kinek hedve tartya, ólthattya őtet az ágán à meg-hasított fában-is à kit en legjobnák tartok. Kirül oda fel, ennek à könyvnek VI. Réſzében: Hogy pedig könyebben, fiatal növendékek nőheſſenek à ſzederj-fábúl, mellyeket el-ültethetni : illyen módokkal élhet ember. 1. Ha valami réghi ſzedery-fa vólna, à ki immár csak veszendő vólna : de találtatnék még elevenség benne, azt nem igen magaſſan à földtül, le kellene vágni : és annak tőkéjekőrül, ſok apró *csómőték* nőnek-ki, mellyeket, vagy jó földel kellene bé-fődni, à ki alatt gyökeret vernének; vagy bújtatni kellene őket, mint à ſzőlő venyikét. 2o. Ha valamellyik alól à kő-fal-mellett állana, annak az ágait akár à fundamentumba ; akár à mellette-való földbe bújtaſſák. 3o. Ha ſemmi efféle alkalmatoſság nem találtatnék; tehát alól à ſzederj-fán, hadgyák megnőlni azt az ágat, á ki leg-közelebb van à földhőz, mind addig, míg le-hajtván, el-bújtathattyák à földben. 4o. Mód, à mint oda fel-is meg-írtam n. LXIII.

hogy

hogy arra készittetett fazékon, által-vonnyák à szederj-fának ágát; és jó földel meg-töltcsék, s'gyökeret vér. 50. Mód, mikor az ágnak tetejét, avagy egy jókora ágat, à ki más-fel lábni, le-törnek: és à földben el-temetik. Erről-is oda fel n. LXII. De elsőben, meg kel két felől simítani, egy keveſsé à külsó hejját vakarni; azután, tehén ganéjval bé-kenni, és à verembe (à kit előb áſtak, hámuval elegyített földet reá-hányván) eltemetni. A földből pedig, négy vagy öt újnál ne hadgyák killyeb. Több effele ſzaporitáſt találsz oda fel, IV. Réſz. §. VI.

CLXXXVII. A ſzederj-fának több agai-között; gyakran à tőkéjen és temerdek ágain, ſok bújna növendékek nevelkednek eſztendőnként: úgy hogy, ha azokkal nem gondolnak, jövendőre tellyeſségeſsen gyümölcſtelenné léſzen á fa. Azért ennek eleit vehetni, ha minden eſztendőben, az illyen haſzontalan ágakat (hanem-ha ha alól-ültetésnek okáért, akarnának valamit hadni) levagdallyák: hogy à fának több táplálája, és gyümölcſe leheſſen. Némellyek azt kivánnyák hogy Octobernek elején, meg-nyiſsák az ſzedery-fának gyökerét, és friſs ó bor sóprüvel meg öntözzék, s-megént bé-vonnyák. úgy kell az ſzedery-fát nevelni, hogy csak egy tőkérül nőllyön; á derék ágai, nyólcz lábni magasra emelteſsenek à földtül, avagy tőbre, az mint zíros, vagy kopály földben vagyon. Mert ebben, alacsonyabbaknak: amabban pedig, magaſſabbaknak kel-lenniek. Azt ítélik némellyek, hogy több gyümölcsöt hoz à ſzederj-fa, ha imitt amott à tőkéjét meg-fúrják: és terpentína-fából csinált ſzégeket vernek-belé. Az öreg

óltová-

óltványokat, vagy immár jó gyökeres fákat, Octoberben és Novemberben, az-az, Mindsz. és Sz. András havában. A gyönge fákat pedig, kikeletkor Februariusnak végen, és Martiusnak elején, az-az, bőit elő és Böjtmás hóban: mivelhogy nagy bélek vagyon, és nē igen szēved hetik à telet. Kinek ültetésére mély, ésszéles vermet kel ásni. A szederj-fát, noha magvárúl is vethetni, de ez haszontalan: mert igen késedelmes à növése. A szederj-fát, leg-inkáb à selyem-eresztő bogarak kedvéért bőven nevelik; kivált-képpen à fejért Olasz-Országban, és más Országokban, à hol à selyem materiát csinállyák: k knek leveleivel tartyák à féle bogarakat mingyárt mihelt meg-elevenednek, szintén addig míg à selymet eresztени kezdik. Kiknek tartásokrúl (ha Isten éltet) másutt irok: csak hogy reá kel vigyázni, hogy éppen meg ne fosztassanak à fák levelektűl: főképpen azoktűl, kik az ágaknak tetején vannak, annál inkáb az ágak hegyét le ne törjék.

A' Szedérjnek sok orvósága van. Ha még éretlen, keményit: ha meg-érett, és édes, lagyít. Igy, ha nyersen meg-száraztyák, keményit, és meg-állíttya à has-folyást. Sokaig meg-áll frissen à szederj; ha egy üvegbe rakod, és arra töltöd à ki-facsart levét. De Fellyűl be-kősed à szájat. CLXXXVIII.

A fél éretnek ki-facsart leve, ha rósa mézzel őszve-keverik: igen jó orvósága, az hévségtűl meg-sebesedett toroknak; à rothat fognak, és ínynek. A kinek szája meg-veszett, vagy az íz el-fogta; az, à szederj vizében, vagy succusában Galleſt, Tím-sót, safrányt, és kek lilium tövet egy arany nyomót, főzze-

meg: de úgy, hogy egy meszely vízben , légyen fél drachma, az-az , harom pénz nyomó Témjén , Tímfó , galles, sáfrány , lilium por. Ezeket, mind porrá kel törni, és à szederj vízbe vetni : s' azzal kel mosni hidegen à meg-veszett szájat. Ha meg-forrallyák à hejját, levelét, essö vízben meg-főzik , és azzal mossák à fájó fogat : meg-enyhíti à fájdalmat. Hasonló-képpen, szép hajat nevel , ha ezen vízzel mossa ember à fejét: kivált-képpen, ha venyike , és fekete fűge ágat, eggyűtt főznek véle. Ha à szederj-fának gyökerét, aratás-kor meg-metszik , és környülötte vermet ásnak: más nap olly lév foly-ki belőle , à ki meg- aluszik, avagy meg-áll; az igen jó à fog fájás-ellen : és az sömöcsént-is el-veszti. Ha à gyökerét meg-száraztyák, és eczetbe vetik, s' tizen-két napig , à Napra ki-tészik: az-után, igen apróra meg-törik: à likas, és rothatt fogat ki-vonnya. Ha borban meg-főzik mind levelestül, és avval korogtattyák à torkot : á nyak-csapra szállott erőss nedvességét, el-vészi. Ha eczetben megfőzik à levelét, s' azt kötik az égésre: igen használ. Ha chomra hidegen eszik à szederjet : igen el-vészi à szomjúságot , és heuséget.

(o)

§. V.

§. V.

A Cseresnye-fárúl.

CLXXXIX.

A Cseresnye, közönségesen két-féle: óltott, és óltatlan. Ezek-közzűl, némellyek öregek; némellyek közép-szerűek; némellyek aprók. Színekben pedig, ki fekete, ki vörös; kinek fele fejér, fele vörös, ki éppen fejér. Találkozik éppen zöld is: de még ollyatt nem láttam. Az íze jó édes leves, és egy keveſsé savanyócska szabású: főképpen az óltott fekete, öreg és jó porczogós. A későn érő, leg-inkább ki Sz. Mihály nap-tájban érik, jó kemény: de közép-szerű, és à csutkáján mint-egy fodra vagyon, ritka itt minálunk. A fele fejér, és fele vörös; igen jó édes, és porczogó öreg. A tiszta fejér, igen édes s' lágy. Az óltott mindenkor job à magon költnél. A Cseresnye, hűves eget, àvagy közép-szerűt szeret: à felette meleget, nem igen szenvedheti; azért az agyagos földet sem igen kedvelli, inkáb valamenyire nedvesſet. A közép-szerű, és lapály helyeken, nem teremnek olly öreg, éz szép cseresnyék, mint à hegyes, és dombos helyeken: ávagy à hegyek, és szőlők lábjában. Jó távúl kel egy-mastúl ültetni, à sövények-között, ávagy mellettek igen alkalmatos. Azon-képpen, ha valami nyári háza vagyon valakinek, à kit à Nap igen ér: annak eleiben cseresnye-fát ültetni, igen kedves; à ki árnyékával, à Napnak súgárit meg-gatollya. Továbbá, à *cseresnye-*

fának ollyan természete vagyon, hogy à ganéj nagy ellensége; mert ha abban, valamely fiatal fára sokat hánnak, á heja egynehány helyen el-válik à fájától. Es, ha ér-vágással nem segítik, tellyességgel elvész. Melynek oka az; mivel à cseresnye-fa, igen magassat szokott nőlni: azért, sok nedvességgel bír, à ganéjnak melegsége-által pedig meg reked az: és így, à fának heja el-válik, s' meg-repedez. Egyébként, igen kedves néki à kapallás: és, ha sovány à föld körülötte, aztgyakrabben meg-úyitsák.

CXC. A *Cseresnyét*, közönségesen úgy *öltyák*, mint az almát s' körtvélyt. Minémű fára, oda fel meg-írtam: de leg inkáb vad, ávagy magon költ cseresnye-fára. Némellyek azt-is cselekeszik, hogy à fa-és heja közzé ólttyak; de mások ezt nem igen jovallyák, mert à macska-méz, à nedvességnek idején, igen nagy akadályt szerez à fának növésében: à mint oda fel-is meg-írtam.

Azért, az ollyan fákat, à kikből gummi, vagy macska-méz foly, akkor kellene óltani, mikor az nincsen; ávagy mikor meg-szűnik à folyástúl. Annak okáért, bizonyossab cseresnye-fát, à meg-hasított fába óltani való ágacskának; mind à tőkének kiben óltyák, à mint lehet, meg-óltalmazzák, és az ágacskát ne szoritcsák igen erőssen meg. Mert à cseresnye-fa, olly igen nől, hogy ha erőssen meg-kötik, könnyen bé-vásódik à kötelék; és azt bé-növi. Azért igen jó, mikor látszik, hogy az bé-óltott ágacska valamennyire nől, akkor meg-tágítani à kötést: à ki igen segíti à növését.

Egy

CXCI.

Egy kivált-képpen-való, titkos obſervatiot írnak némellyek az óltásban, à kit talám nem ſok ember túd: nohá ſzorgalmatoſſan kellene reá-figyelmezni; mert egyébként, az óltó ágnak nővésében, felette nagy akadalyt ſzerez. Mivel ha ſzintén alkalmas ideig zőlden, és friſſen meg marad-is: de végtére el-véſz. Az pedig à ſzemek, vagy bimbók meg-válaſztásában áll; mert nem mindenik haſznos, es alkalmatos az óltáſra: mivel nem tenyéſző ág, à ki leg-inkább kivántatik à gyűmőlcsőző fákhoz. Mert gyakran az óltó ágacskán az utólsó ſzemek, vagy bimbók, cſak ſzintén virágzó, és nem nevendékeny ſzemek: à kík néha virágzanak ugyan, de ſemmit ſem nőlnek; és azok gőmbőlyűbbek s' nagyobbak, hogy-nem-mint à levelező bimbók, à kík valamenyíre hoſzabbak, és hegyeſſebbek, és cſak ezek alkalmatoſſak à nővéſre. Azért, illyet kél válaſztani az óltáshoz, és az máſiknak békét hadni. Ehez à regula-hoz ſzabhattya ember, más fák óltásában-is magát. Ehez-képeſt, arra-is vigyázni kel, mikor az óltó agacskát faragják: mivel à kűlső heja, őrőmeſt el-válik az belsó hejátúl: à ki igen igen akadályos à nővésben. Azért, jó éles kéſecskével éllyenek ebben hogy mind à két hey egy máſon maradgyon, hogy à nedviſsíget inkáb mágokhoz vonhaſsák. Az-is igen ſegiti à nővésben az óltó ágacskát; ha minek-előtte bé óltyák à fát, annak kőrnyékét meg-kapállyák, és ſzépen meg-gyomlállyák: és ha ſzűkséges, úy főldel fel tőltik. Noha némellyek azt taníttyák: hogy à Cſeresnyét, más féle fában kel óltani. De mind ázon-által, kőzőnségeſſen azt tart-

tyák; hogy jobb hasonló fára óltani: az-az, cseresnyét cseresnyére, ha vad cseresnye-is, avagy magon költ. Mert ezen-is ültetik, de bé kel óltani, ha ki jót kéván.

CXCII. Némellyek, illyen módot jovallanak á cseresnye óltásában: hogy Húsvét-előtt, vagy utánna négy nappal, az hóld-tölte-előtt kilencz, és tiz óra-tájban az óltó ágacskát (à kinn három szemnél, nem kellene többnek lenni) à felöl, à mely-felöl fel-tészik, szinte à béliig kel meg, faragni; más-felöl pedig addig, à míg belé kel gyukni, à külsö temérdek hejját le kel faragni: de à fejér hártijáját raita hadgyák. Es így ólthattyák à fa-, és heja-közzé, valami szép síma cseresnye-fára: de nem feketére, hanem vörösre. Az ágakat, hóld-fottára kellene törni, mikor még harmad napi, dél-után; és úgy kel tartani, az mint oda fel az óltó ágacskákrúl irtam. Némellyek azt kévánnyák: hogy ha à tökében óltyák à cseresnye ágacskát, le kel vonni à pihét; mert ha rajta marad, meg-rothasztya azágat, minek-utánna meg-foganoszik. De é féle szorgalmatosággal, nem igen élnek az Magyar óltó emberek: ugyan még-is meg-foganoszik, és jól nöl.

CXCIII. Némellyek azt kévánnyák: hogy Novemberbe, avagy tizen-eggyedik napjától-fogva Decembernek, egész elsö napjáig Februariusnak, óltcsak à cseresnyét de à tél-előtt-való óltással, mi-nálunk nem sokat nyér, avagy semmit sem, az óltó ember (Mindazon-által, à kit à furcsaság furdal; meg-probálhattya) Hanem, leg-jobb à cseresnyét Februariusban, és Martiusnak éle-

elején óltani, minek-előtte ki-fakad, a mint ennyihánszor meg-mondottam. Ezt szemre, sípra-is ólthattyák, mikor annak idejé van. A' cseresnye nem ollyan jó, mikor az nevendék csemetéken ültetik: mint mikor óltyák. Azt-is meg, kivánnyák, hogy é féle gyökérbül ki-nőlt ágacskát, és a meg száradott ágakat, szorgalmatossan le vagdallyák. Azt tartyák némellyek, hogy az apró cseresnye-fák, mindenkor tób, és job cseresnyét hoznak; hogy-nem-mint más öreg, magas, és vén fák. Azért, ha ki az apró, és alacson fárúl tör óltani-való ágat, és a magas cseresnye-fában óltya, azt nyeri véle, hogy tób és nagyob cseresnyét hozzon: az ágai-is inkab meg-nőlnek, hogy-nem mint az öreg fáknak, a kiknek alá-hajolnak.

A' *fiatal cseresnye óltoványokat ültetni*, hasznossab CXCIV.
ősszel, hogy-nem-mint tavasszal; mert az téli nedvességet, magokhoz vonszák, és ha igen meleg nyár következik, inkáb meg-maradnak. Noha ki-keletkor-is meg-lehet, minek-előtte ki-fakadnak. A' cseresnyének mély vetmet kel ásni, és 30. vagy 40. lábnyira egymástúl ültetni, és gyakran meg-kapálni: úgy kel pedig nevelni, hogy 8. vagy 12. lábnyira legyenek az ágai a földtúl: hogy könnyen reá ne mászhassanak. Ha a cseresnye-fának teteje hegyesen felnől, és hoszan: fellyúl le kel metélni. Mert egyébként, ha úgy hadgyák nőlni, olly magassan fel-nől, hogy a gyümölcséhez sem férhetni, és csak az madarak eszik-meg Noha mi-nálúnk, kajmocsal szépen levonszák, s meg-szedik. Kinek eleit vehetik, ha minek-előtte el-ültetik, el-vagdallyák a hegyit; és igy,

ki-

ki terjed. Jóllehet, ennek-is békét hagyhatni. Az cserénsnye fiatal fák, hamar virágoznak, mikor el-ültetik. Azért, ha első esztendőben virágoznék, mind le kel à virágjait szedni; mert csak el-vészi à fának erejét. A cseresnye-fát, őszszel ki-ásák, az-után akkor ültethetni-el, à mikor akarják. El marad egész teleitszaka-is, csak à gyökere à földben légyen, és azt fris föllel bé-hánnyák. Es így, mihelt à földben vermet shatnak, akár mikor-is el-ültethetik. Hogy à *cseresnye lején* meg-*érjék*, *és mag-nélkül légyen*: meg-találod oda-l, à mesterséges óltásokról. Miképpen kel bé-csinálni, és sokáig tartani: lásd ide alább.

CXCV. A' cseresnyét nyersen, frissen, szárazon, főve-is, s' à tortákban-is eszik: de inkáb élnek meggyel. Az orvóságokban sem élnek véle: noha magában à nyers cseresnye, hasat lágyit, és à száraz, keményit. Ha à fekete cseresnyének, kivált-képpen az apró vadnak, vizét vészik, avagy distillallyák, és fél uncziát, az az, egy latot adnak-bé az ollyan embernek, à kit nehéség tör, el-hadgya, és meg-óltalmazza tőle. Gummit, avagy macska-mézet, melly à cseresnye fából foly: ha borral, és vízzel elegyítvé eresztik fel, s-azt iszák, à régi horutot meg állíttya; az ábrázatnak szinét meg-jobbíttya; az szeme világát élesíti: és az ételre-való ízt szerez. Ha csak magánossan fejér borba meg-főzik, s-azt iszák, meg-rontya à vesében á kővet. Aki azt akarja, hogy igen purgallyon cseresnyéje: fúrja-meg à cseresnye-fát, onnéd fellyűl alá, és tegyen harom, vagy négy lat Mercuriumot belé, s-csinállya megént bé; úgy által-hattya az egész fát, hogy

hogy ha ki annak cseresnyéi ébûl eszik, el nem álhattya: hanem, él-csapja à hasát, és szaladni kel. A' Cseresnye-fa, àmintà ganéjtúl el-fajúl úgy meg-jobbúl ha à maga fattyú ágait, és csemetéit levagdalván, à gyökere-körûl el-temetik, és ott meg-rothad. A cseresnye-fa, à fölöttébb-való nedvességtûl meg-rothad: azért à fáját meg kel fûrni.

§. VI.

A Megy-fárúl.

A Megy-fát, az Authorok, öszve-keverik-à cseresnye-fával; azért à Németek-is à Meggyet, néhûtt savanyú cseresnyének híják: és az Herbariusok-is közönségessen. Ez egijnehány féle: feketé és vörös. A fekete; közönséges, apró; ávagy közép-szerû: sávanyú, és valamenyire édes; hanem-ha igen meg-érik, akkor édesseb, gymbölyû à szeme. Második, Fekete Spanyór megy: az-is gömbölyû, à szára-is temérdekeb; de nagy, és némely áz öreg fekete cseresnyénél-is nagyob, édesseb-is à többinél, mikor jól meg-érik. Az ágain, sûrûen szoktak à virágjai nöni, mint-ha bokréta módgyára kötötték-vólna reá; csak hogy, nem sok gyûmölcs marad-meg rajta. 3. Vörös közönséges halyag megy, à mint némellyek nevezik: közép-szerû, édesseb à feketénél, igen léves, víz ízû szabású. 4. Spanyól halyag-megy, à kit mások Gundinak neveznek: nem sokkal kûlömb à közönséges halyag-megynél; csak CXCVI.

hogy, sokkal nagyob annál, és à szára-is temérdekeb, édesseb, húsosab-Ezek à megy-fák, nem sokbank ülömböznek à cseresnye-fáktúl, természetekben kiváltképpen; mert à mint amazok, hűvos helyt kévánnak: úgy ezek-is. Csak hogy, à cseresnye-fa igen magasan nő, és jól el-terjed: ezek nem anyira, A fekete Spányólmegy, inkáb eggyez à cseresnyével, levelében, és ágaiban; nagyobbat-is nő hogy-nem-mint à több megy-fák; kiknek sok ritka, vékony ágai fűgnek-alá.

CXCVII. Az óltásokban sem igen ellenkeznek: csak hogy à közönséges, fekete, és halyag meggyet nem igen szoktak óltani, hanem inkább à gyökeres csemetéjeken el-ültetni; noha talám à ki óltani akarná, igen kevésel meg-jobbúlna à gyümölcse. De à fekete *Spanyór* megy, és *Gundi*, meg-kívánnyák az óltást; az ágon à faközzé tartósab: de, ha ki szemre és sípra óltya à *Spanyór* megyet, hamarébb, es majd szerencséssebben meg-foganoszik, és gyümölcsöt hoz. Az *Spanyór* meggyet, és más féle meggyet-is, job édeseb is, ha cseresnyében óltyák; mert à közönséges megyben, nem lészen ollyan jó. A meggyet, ha azt akarod, hogy purgaló légyen: nem csak úgy, à mint ide fellyeb à cseresnyéről irtam, végbe-viheted; de úgy-is, ha à megy-fához-közel, bodza-fád lészen, à ki alkalmatos az óltásra. Fúrj azért egy likat à megy, vagy cseresnye közepin, és vónd által à bodza ágat rajta; és kend-bé jól à likát mind két felől óltó viaszszal, vagy tehén ganéjval elegyített agyagal, hogy ki ne folyhasson à fának leve: ha úgy egy-másban nőnek, à cseresnye vagy megy, magához vonsza à bodzának tulajdon-

sajdonságát : és purgálo cseresnyét , vagy meg ygyet hoz-

Miképpen óltbatni az szőlő venyikét, megyben, vagy cseresnyében, hogy ki-keletkor cseresnyét hozzon : fel-találod à mesterséges óltásokban. Hasonlóképpen, mi módal érhetik-meg idején à cseresnye, vagy az megy ; és, mint lehet mag-nélkűlvaló. Ha az megy-vagy cseresnye-fát, hangyák veszthegetik : Portulaca-nak, vagy Porcs-fűnek à levét kel belé-tőlteni, à kit fele ecz ettel elegyítettek : vagy bor-sőprűvel kennyék-meg à fának tőkéjét, mikor virágzik. A megynek, és cseresnyének magvát, ha meg-tőrik, és kifacsarják à levét, ávagy tejet csinálnak belőle, s'azt meg-iszszák meg-tőri à vesében à calculust. Az olaja-is à magvának (ha ki-facsarják, mint à mondolából) az ábrázatot ékesíti : mocskot és szeplőt el-vészen : hasznos ázina szakadás-, kőszvény, és kő-ellen is. Az macskamézének, ollyan ereje vagyon, mint à cseresnye gummi-jának. Mind megy, s' mind cseresnye víz, à fölöttebb-való heűséget meg-óltya. Az gutta-űtésben, ha ki el-veszti szavát ; és száját mossa, s-iszza à fekete cseresnyének égetett vizét, visza-hozza á szavát. Distillallyak pedig és égetik . vagy csak magát à hűsát, vady mind magostúl meg-törvén. A megy víz , igen hasznos à hideg-lélésben : és à pestis-ben-is meg-vastagíttya az erőt : à vér-has ellen-is jó. Ha ki jól akarja égetni, törje-meg à meggyet, és tegye à víz égetnivaló edénybe, à kit Balneum Mariæ-nek hívnak ; töltcsön bort reá, és égesse-meg. Az-után abba à vízbe, töltcsön valami nyers megybúl ki-facsart levet, hogy CXCVIII.

íze, és szeb színe légyen. A száraz megyre pedig, némellyek mustot töltenek, és úgy égetik-meg. Ez à víz, à szivét és gyomrát, igen meg-erősíti embernek. Effele vizet, (fo-képpen az édes, apro, fekete cseresnye vizét) ha csak szájában töltik is, à nehézség törő gyermeknek, mikor rajta van, mingyárt meg-áll: noha bizonyos üdőben, megént reá-jön; de akkor-is meg-állíthatni: főképpen, ha hárs-fa virág vizet, meg annyit töltenek hozzá; à pedig lehet egy uncia, avagy kettő, kinek-kinek idejéhez-képeſt.

A megybúl, igen jó hűvősítő vizet csinálnak à Fel-földön, nyárra-valót, à kit isznak. Azt pedig vagy meg-törik, s'úgy sajtollyák- ki, és bor-sőprűre töltik à hórdóba: kibúl csak egy kevesset töltesenek-is az üveg borba, szép színt ád néki, és megy ízét. Avagy csak meg-törik, vizet töltenek reá, és úgy tartyák: az után, ki-sajtollyák, és bor-sőprűre vonnyák. A'vagy, ha csak úgy hadgyák-is, igen jó ital. A' megygyel, miként élnek az étkekben, meg-lészen írva à Szakács könyvben. Mi-képpen csinállyák bé mézbe, nád-mézbe, &c. ide alább. Mint kell jó megyes bort csinálni: à borokról írandó könyvben lészen.

CXCIX. A' vad megygyel (à ki alatcson bokrocskán terem, imitt amott az dombos út-félen, és szőlők megyéjében, keserű szabású) nem igen élnek Magyar-Országban: hanem, néha az eczetben. Franciaban, à magvabúl olayt csinálnak, és avval szagosá tészik à keszty üket, à keszty ű-csinálók.

§. VII.

§. VII.

A' Szilva-fárúl.

A' Szilva-fának, csak nem ollyan tulajdonsága vagyon, mint à cseresnye-fának, abban: hogy könnyen által-ültethetik, és hamar nő. De inkább szereti azt à helyt, à ki több meleggel, hogy-nem-mint hideggel bővelkedik; Jobb földet-is kiván, hogy-nem-mint à cseresnye. A' Zirosab földön, naggyob gyümölcsöt nemz: hogy-nem-mint à sovány földön, ávagy kozép-szerűn; noha ezt sem veti meg. De à friss éretlen ganéj, ártalmas néki; mert attúl férgek nevelkednek: hanem à kapállás, és jó ziros fris föld, igen hasznos, kiváltképpen, az óreg óltot szilva-fának. Mert azok, à többi-között, inkáb kedvelik à ziros földet, à kit à Nápnak súgára ér: s' à szorgalmatos kapálláft, és puha földet. A' hideget, à nedves, és kövecses földetis, alkalmassan jól el-szenvedhetik. CC. CCI.

A' szilva-fát, magon vetik órómest: és gyakran csak magától-is, à hol à szilva mag à földbe esik, meg-nő. A ki pedig, szánt-szándékkal akarja ültetni à magot: ültesse őszszel Novemberbe jó kapált, és nyúgott földben. A' vagy, à mint oda fel-is megmondottam; elsőben, à fazékban ültessék: az-után Martiusba, Aprilisben, à kertbe ki-ültethetik. Némellyek azt mondgyák: hogy hamarébb ki-nő, ha húst hagynak à magva-körül; A mint à baracsk-felől-

isítélik. Két, avagy keveseb araſznyira ültetesſék egymáſtúl. Meg-lehet ugyan, Februariusbán ültetni: de akkor, máſok itéleti-ſzerént, három nap lúgban kellene áztatni, s' úgy ültetni, két vagy keveſebb araſznyiva égymáſtúl. Az-után, két eſztendő-múlván, el-ültesſék. Más-képpen-is ültetik à ſzilva-fát à csömötéjérúl, à kik à gyökérből ki-nőnek; ávagy à fának hejábúl, ugyan-azon hólnapokban: de akkor, meg-kell ganéjval kenni à csömötének végét. Ez à fa, nem igen mély vermet kiván; mert nem nől igen mélyen alá à gyökere: hanem inkább el-terjed. Nem-is igen nagy közt: mivel eggyik, nem akadályoskodik à máſiknak. Ha immár jól meg-nőt à ſzilva-fa, à kit el-akarnak ültetni: job léſzen, ha el-vagdallyák az ágainak tetejit: és úgy ſzebben fog ki verni, és hamar gyümölcsöt hoz.

CCII. A' *ſzilva*-fát *ólthatni*, csak nem minden-képpen: de kivált-képpen à meg-hasított fába, à ki-által hamarébb fel-nő. Nem-is igen kell avval gondolni; akár à ſzemnél, ákar à csomónál kezggyék-el á metſzéſt: csak hogy, ha temérdekebb à fa, à csomónál kezdgyék, hogy à ſzorítáſt, jobban el ſzenvedheſſe. Egyébként, né vegyenek hoſzú ágacskát éhez; mivel akadályt ſzerez à meg-foganásban, és növésben: hanem, leg-job egy úgyt, vagy valamivel hoſzabbat, vagy rövidebbet, à mint à fának állapattya engedi: à kin négy bimbónál ne légyen igen több, ezt mind à két-felöl meg kell faragni. Olthatni à ſzilvát, ávagy ſzilva fában à ki leg-job; ávagy mondolába, avagy baracskba, dió-fába-is: de mind ezekkel az ólcáſokkal

ſem

sem igen jób à közönséges szilvanál: à kit vagy magon, vagy csömötén ültetnek. Sót ha más fába óltyák, el fájúl, és apróbb lészen- Olthattyák cseresnye-fába-is, és némellyek Alma-fába-is. Jóllehet vannak, à kik azt tarttyák: hogy ha szilva-fába óltyák, nagyobbak, és jobbak léfznek: hogy-nem mint à magon nőltek. Az ágacskát, tórni kellene Fársáng-után, mikor á hóld nyólczad napi. Az ő óltások, Februariusnak végén, vagy Martiusnak elején, leg jób. Szemre pedig, vagy sípra, Sz. Jakab nap-tájban. Noha à Beszterczei, vagy magváló kék-, Durántzai-, dobzódo-, sarga hoszúkás-, és gömbölyű-szilvát, nem igen szokták mi-nálunk óltani; hanem inkább az óreg sárga-, vagy fele sárga-, fele vörös-, avagy, à mint némellyek nevez k, ökör szemű, és apró, édes, gömbölyű-szilvát, (à kit némellyek Bőrőny szilvának nevez-nek: Németúl: Brüner Zweſpen: Magyarúl-is, édes kökény szilva) óltással job szaporitani. A' Beszterczei szilvát, kit à Nemetek, Mágyar szilvának neveznek, egy vagy két nappal az úyság előtt ültetik-el: hasonló-képpen hóld-töltekor-is, az csömötéjérűl, avagy iffjú nevendék gyökeres ágairúl. Mások, azt jovallyák: hogy é féle kemény, kőves gyümölcs fákat, úgy-mint *szilvát*, *cseresnyét*, *baracskot* ꝛc. még télbe ültessék-el, mikor à nedvesség, à fának gyökerében vagyon; úgy inkább meg-marad. De föllyűl à hegyet meg-görbitsék, ha elegedendő hoszú.

Nem árt az szilva-fának, mikor ki-áſsák; ha szin- CCIII
te némelly gyökerét-is, à ki hoszú, el-vagdalyák: csak az-után, az óreg gyökeret, à kit fejszével kellett

el-

el-vágni, ha à ki-ásásban meg-törték, meg-rontottak, avagy meg-nyúztak; jó éles késsel szépen el metsék, mikor el-akarják ültetni. Az melly regulat, à több fáknak ültetésekben-is, meg-kell tartani. Az fákrúl-is, minek-elötte el-ültetik, à földtéb-való ágakat le kell metélni. Hasonló-képpen à hegyét-is, ha el szenvedheti, és nem igen temérdek, el-kell csapni: hogy egyarányúk legyenek. Ha pedig nem egyarányúak à tetejek; az-az, egy része kissebb az ágaknak, ugyan még-is mindenikbül, el kell egy keveset vagdalni, hogy egyarányúak legyenek: és úgy kell à földben temetni. A kit körülötte jól meg-tapodgyanak, és minden füvet s' gyamot, à gyökere-körül ki-gyomlállyanak, szorgalmatos kapállással. A fattyú chemeteit ki-irtsák, kik à gyökérbül ki-nötenek, azokon kivül, à kik igyenasságbek, és ültetni hadgyák. Ugy nevellyék pedig, hogy csak egy tökéje légyen: s' ne igen magsan emellyék à föld színétül. A' szilva-fábúl, igen jó eleven sövényt csinálhatni, hamar és sürüen nől: fő-képpen, ha à magvát rendel ültetik. Az öntözés-is, igen hasznos nékiek. Némely szilva-fáknak, kivált-képpen à Duránczainak, igen sürüven nőlnek az ágai: Azert, irtogatni kell.

CCIV. A' szilváknak sok féle külömbségekrül, sokat írnak némellyek: de mivel az mi nékünk nem igen használ, kivált képpen, sok féle nevekrül, hijábanualó, versengéseket és villangásokat szaporitani; azért én-is azoknak békét hagyok. A mint azoknak-is, mellyek más idegen országokban, s' nem Magyar-Országban találtatnak.

Közön-

Kőzőnſégeſſen à ſzílva-fa két féle; à ki magátúl nő: és, kit óltanak. Ez-ek-kőzzűl, elſő helyt foglal magának, à Beſzterczei, avagy, magva-váló kék ſzilva: őreg hoſzúkás, à kit az Authorok, Magyar-orſzági ſzilvànak hívnak; azért, hogy Magyarorſzágban leg-job, és egéſſégeſſeb, 'ſ-édeſſeb terém. Innen némellyek azt ítélik: hogy amà nevezetes ſzilva, á kit régenten à Deákok, Prunum Damaſcenum-nak mondotttak, nem egyéb vólt: hanem, à mi Beſzterczei ſzilvánk. Ezt, igen jó ſzáraztani, és ſok eſztendeig el-áll: tenyéſzőb-is à tőbbinél, és à ſzájíznek kedveſseb, ſavanyúſcka. Azután, à Duránczai ſzilva, kék jó őreg: és mikor jól meg-érik, igen édes, kerekdéd. Vanak apróbbak-is, de ezek, el nem válnak à magvoktúl. Vagyon más őreg ſárga ſzilva, mint à baraczk, kerekdéd: kinek fele vőrős; édes ſavanyú ſzabáſu; más megént egy keveſſé kiſſeb, ſárga zőld, hoſzúkás, leves. Lévél bőven apró hoſzúkás, és gőmbőlyű-is ſárga, kit hideg-lélő, dobzódó ſzilvának-is neveznek: azért, hogyha valaki ebben ſokat eſzik, avagy vizet iſzik reá, hideg-léléſt ſzerez. Találkoznak apró hoſzúkás, *vőrős* ſzilvák-is. Vannak apró gőmbőlyű, kék, kőkény-ſzilvák-is, ſavanyú, és egy keveſsé édes. Tőbb efféle ſziluàk-is teremnek orſzágúnkban, kíket nem igen bőcſűllenek. Frantziában találtatik ollyan ſzilva, à kit ők, minden ſzilvánál nagyobra bőcſűllenek: ez *Perdigones* nevű, az-az, fogoly madár ſzinű; mert egy-felől oly pőttőgetett, mint à fogoly madar tolla, és ízébennis fellyűl-halladgya à tőbbit De illyen, az én tud tomra, nem találtatik à mi orſzágunkban. Hanem, vagyon néhútt egy idegen ſzilva-ſzabáſú, à kit Mirabolanànak nevezek, gőmbőlyű jókora, megy

színű, igen leves édes, de víz ízű: azért, nem mindeneknél kedves; hanem à patikában, liktariom formára, nád-mézben csinállyák; és felette igen hasznos, sok ideig az ember egésségét jó állapatban meg-óltalmazza. Az óltást, igen kedvelli, és hamar gyumölcsözik utánna. Nem sokkal külömböz à több szilváknak munkájában; à mint fájában, levelében, és virágjában-is.

CCV. A' szilva fának, ennyehány *nyavalyái* vannak; mert néha mintha meg-rúhesednék, à vagy varasodnék, ollyan lészen. Annak pedig eredeti, attúl van: hogy à macska-méz, à mely belóllök ki-foly, meg-reked benne: àvagy meg-rögzik, àvagy à moh el-fogia Azért azt à macska-mézet, àvagy gyantát, le kel róla vakarni, mikor derek, és hidegek, kezdenek lenni. A' mohot pedig, szúntelen valami czondrával, avagy temérdek zák-fóttal, le kel dörgölni. Az ér-vágás-is, avagy köppölözés, igen használ néki.

Más alkalmatlanság-is éri à szilva-fát: melly, vagy abból származik, hogy nem sok gondot viselnek à gyökerére, és alkalmatos üdöben meg nem kapállyák; avagy à férges rothatt ágait, le nem vagdallyák, és meg nem irttyák. Azért meg-repedez most egy felól, most más felól, imitt, amott ennyehány felól; az melly, olly veszedelmes nyvalya, hogy ha azzal nem gondolnak, és gyökeret verhet, à fában: eggyik helyrúl az másikban eresztkedik, és végre ki-vész miatta á fa. Annak-okáért, ha láttya ember, hogy illyen-képpen fel-sugorodik à fának heja: és az ágak, egymásban kötelödzenek, megis-görcsösödnek: azt à beteges ágat, à friss egésséges ágig levágiák, és à gyökerét mélyen, s-elegedendö-képpen

pen meg-kapállyák: hogy azt az ártalmas nedveſséget, à ki à fát úgy meg-veſztegeti, ki-veheſsék.

CCVI. A' ſzilva-fák, gyakran némelly el-rejtett, és titkos okokbúl, úgy meg-erőtllenednek, és bódúlnak; hogy kertelen meg-ſzűnnek à gyűmölcsőzéſtűl. Annakokáért, ha így tőrténik állapattyok, meg kell őket vídámitani, és éleſzteni à győkereknek ki-nyitáſával: és az-után, olay ſőprűt vízzel őſzve keverni, ſ-azt tőlteni reá-iok, avagy tehén-,akár ember-vízzellettel őntőzzék. Venyike hamut-is, akár más kemenczében égettet, kiváltképpen forgácsbúl-valót őntcſenek reá jok. Hogy le ne hűllyon á gyűmőlcſe, vad olay-fábúl cſinállyanak egy éket, ſ-aztkel à meg-fúrt győkérbe verni. A' hangyák-ellen, vőrős krétát tőrjenek-meg: azt meg-olvaſztott gyantával keverjék-őſzve, ſavval kennyék à fát; de ne főlőttébb, hogy meg ne ártcſon à fának.

CCVII. A' ſzilvát, orvóſságúl-is véſzik-bé kivált-képpen à ſzáraz ſzilva levét, ha folia Senæ-vel eggyűtt főzik, igen jó à hideg-lélés-ellen. Az édes ſzilva, úgy-mint Beſzterczei, Duránczai, lágyíttya à hasat: à ſavanyú ízű, ſzoríttya. Es, ha ki akarja, hogy jobban purgállyon; még mikorfiatal, egy részét à fa bélionek, à vagy egy jó ágbúl vájja ki, és annak helyébe tőltcsőn ſcamoneat. Ha álmot akar ſzerzeni à ſzilvával; haſonló-képpen, tőltcsőn húnyor levet, avagy opium-ot belé. Ha pézmát téſnek à fába, ſzagos léſzen. Ha ſzilva-fa levelét megfőzik borban, és azzal néha-néha ſzájokat moſsák: à nyak-cſapot, és az ínyen-való ízet, el-véſzi. Ha abból kifolyó macska mézet, borban meg-főzik s' azt iſzſzák: à kővet meg-tőri az emberben. Ha pedig eczetben főzik, és à gyermekek ábrázattyát kenik véle: à ſzeplőt

el-veszti rólok. Némellyek, éhomra esznek *ennyehány* szem Beszterczei szilvát nyersen: igen segitik véle gyomrokat. A' szilvát, nem csak nyersen eszik: hanem, főzik-is, levet, sáfát, lictariumokat csinálnak belőle, száraztyák-is. Kinek módgyát, aláb meg-írom.

A' szilva-fákból, ékes eszközöket csinálnak: igen alkalmatos az Esztergáros mívre. Szép színt mutat, ha meg-áztattyák vagy lúgban, vagy óltatlan mésznek vizében: vagy, ha à lúghoz vizelletet töltenek.

§. VIII.

A' Baraczk-fárúl.

CCVIII. A Baraczk-fának, kivált-képpen két külömbőző neme vagyon: úgymint, Közönséges-, és Kajszi-baraczk. Mely külömbséget, magok-is à fák mind levelekkel, s' mind állattyokban ki-nyilatkoztatnak. A' közönséges Baraczk pedig, ki duránczai, ki magva-váló. Mind à két-félekőzött, külömb külömb-féle színűek vannak. Némellyek belől ollyan vörösek, mint à vér; némellyek belől, csak à heja-felől vörösek, à magva-felé fejérek: à kiknek hejok-is *vörösses*. Illyenek, mind duranczajak, s' mind magva-válók találkoznak. Némely duránczaiaknak à hejók, egy-felől piros, más-felől valamenyire sárga: à bélek, fejér-szabásu. Némelyek pedig, à magvok-körül *vörösek:* ezek öregek, édesek, s-levesek; azért, leg-jobbak is. Vannak mind duránczaiak, mind magva-válók; à kik mind kivül belől sárgák: de ezek egy kevesé kesernyések, avagy inkáb foitosak.

Vannak

Vannak ſzőretlen síma Baraczkok, à kik inkáb duránczaiak; egyfelől piroſſak, más-felől zöldes sárgák, közép-ſzerűek. Találkoznak apró duránczai Baraczkok, à kik egy-felől *vörőſſek*; más-felől ſárga ſzabáſúak, jó édes leves, idején-érők. Azért némelyek, Sz. Iván Baraczkjának-is nevezik; mivel, hamar utánna megérik. Némelyek, tengeri baraczknak-is híják: mivel, à tenger-mellől hozták ezekre à Tartományokra à magvát. De még igen keveſet láttam, à mi országúnkban: Noha itten, más apró kajſzi baraczkot neveznek tengeri-baraczknak, à ki nem óltott. A' Kaiſzi-Baraczkfelől ſzóllok ez-után: moſt à közönſéges öreg Baraczk-felől.

A' közönſéges Baraczk-fa, akár duránczai, akár magva-váló, nem igen tart továb tizen-két, vagy tizen-három eſztendőnél: hanem-ha óltyák. De egyébként, nem ſzokták ezt igen óltani; mert, ha à magván vetik-is, à vagy ültetik, nem léſzen igen aláb-való az óltottnál. Noha nemellyek azt ítélik, hogy ha à Duránczai baraczkot meg-óltyák; nagyob, édeſſeb, és leveſſeb gyümölcſőt hoz. A' kit magam-is próbáltam: csak hogy, valóban nehezen foganoſzik-meg; mert igen hoſzſzak az óltani-való ágacskai. ólthattyák pedig őtet leg-jóbban à maga fájába: és hogy továb tartcſon, *Mondola-fába*, *Beſzterczei-ſzilvába*, *Birſalma fába*. Februariuſnak végén, vagy Martiusnak elején: ólthatni ſzemre; ſípra-is, mikor annak ideje léſzen. A' kit magon nevelnek, úgy bánnyanak véle, á mint oda fel írtam ennek az könyvnek 2. Réſzéb. n. XII. XIII. XIV. Azt-is kivánnyák némellyek, hogy à Baraczk magot, hegyével alá à földbe fordítcſák. De erről, Laurem- CCIX.

bergius ítélete-szerént, mit írtam à Vetem-kert. V. Részéb. n. XLV. à kinek inkáb tetczik, úgy élhet véle. A' Baraczk magot, à mint oda fel-is jelentettem, à meleg tartományokban Novemberben ültethetni: à többiben pedig, Januariusban. De akkor mi-nálunk, még igen fagyos à föld; hanem jobb vólna teletszaka, valami edényben jó földben ki-cziráztatni, à mint oda fel is meg-írtam. Az-után, Aprilisben, vagy Májusban el-ültetni. Mert ha à magot, idején kikeletkor el-ültetik: késöre kél-, és nö-ki. A' magot pedig, egy vagy két lábnyira ültetsék egymástúl. Némellyek, egynehány nap hamuval öszve-kevert, porhanyós földben száraztyák; de ez nem szükséges. Sőt némellyek inkáb javallyák: hogy, mihelt meg-eszik à baraczkot, à magon hagyván egy keveset á húsában, mig friss, mingyárt el-temetsék à földbe. Az-után két esztendő múlván, mikor még nő, ki-ásák, és máshová ültetsék; de nem mélyebben, hanem, két vagy három araszinyira. Nem-is igen távol egymástúl: hogy egymást, óltalmazhassák à Napnak hévségétül. Mikor még fiatal, környös-körül megkapállyák, és à füet szorgalmatossan ki-szaggassák; mert nem szereti à pázitot. Kikeletkor, alkalmatossabban el-ültethetni, hogy-nem-mint öszszel; mert még igen gyönge ágai vannak, és hamar el-vészi à dér. Azt sem szenvedi, hogy az által-ültetéskor, az ágainak hegyét el-vagdallyák; kivel á több gyümölcs-fák segittetnek.

CCX. A' mi az eget és földet illeti, azt tartyák némellyek, hogy, leg-jobb nékiek, ha meleg eget, és fövenyes, s' nedves földet kaphatnak. A' fölöttéb-való és szeles helyben, ki-vesznek: hanem-ha valamely óltalommal

ezeknek

ezeknek eleit véſzik. Noha alkalmas hideg tartományokat el-ſzenvedhetnek inkáb, hogy-nem-mint à fölöttébb-való héuſéget; azért à Napnak ſúgáritól, megſzárad à baraczk-fa. Innéd, gyakrabban meg kel forgatni à földet körülötte, és friſs földel fel-tölteni, ſ-az eſtvéli öntözéſſel ſegíteni: ſőt mèg valamelly árnyékot-is kel néki cſinálni. De ezt, inkább az igen meleg, és ſzáraz tartományokról érthetni; mivel mí-nálunk à mértékletes helyeken, nem ſzükſég az illyen kiváltképpen-való ſzorgalmatoſság. Noha vannak ollyanok, kik azt tartyák; hogy leg-alább háromſzor eſztendőben, meg-forgaſsák à földet körülötte. Az-után à tél-előtt, apró, de fő-képpen damaſz-ganéjval meg trágyázzák. Es így, ſokkal nagyob léſzen à gyümölcſe: s' à dértül-is meg-óltalmazzák à ganéival; àvagy bor-ſöprűt víz zél elegyítſenek, avagy à babot vízben főzzék, s' *avval* öntözzék à fa gyökerét. Ha meg-lankatt, és ſzáradni kezd à baraczk-fa, ugyan-ezen vízzel elegyített bor-ſöprűvel öntözzék.

Ha à fa férges, hamut keverjenek az olai-ſöprű- CCXI.
közzé, s' azt hintſék reá: avagy tehén vizelletet-közíben, harmad réſz eczetet töltcſenek. Ha à gyümölcſe lekezd húllani, nyiſſák-ki à gyökerét: és terpentína fából (à kibül maſtix nevű gyanta foly) cſinált éket kőſſenek reá; avagy, fúrják-meg à közepin, és füz-fából cſinált ſzeget verjenek belé. Ha à gyümölcſe meg-töpörőſzik, avagy rothadni kezd; à tőkének avagy fának végén, à hejját faragják-le: és minek utánna valami kevés nedveſség ki-foly à fából, kőſſék megént bé à ſebet agyaggal, avagy polyvával elegyített ſárral. Nagy gyümölcſöt hoz à baraczk-fa; ha mikor virágzik, harmad napig,

napig, minden-nap három meſzely kecske tejet tőltenek à gyökerére. Ugy-is, ha ſok gyümölcſőt hoz s' à ki nem ollyas, egy részét le ſzedik, minek-előtte megnő: à többi, mellyek raita maradnak, nagyobbak léſznek, à mint más féle gyümölcſökön-is probált dolog.

CCXII. A' Baraczk-fának, gyakran ſzáraz ágai vannak: azért azokat, ſzorgalmatoſſan le kel vagdalni ki-keletkor à nyers ágig; de à friſs ágat, Palládius ítélete-ſzerént, nem kel le-metſzeni: mert egyébként, meg-aſz à fa. Noha máſok kűlőmbet tartanak, s' azt mondgyák: kogy ha à zőld ágak alkalmatlan helyet nőtek vólna, le kel metélni; igy ſzebben, és jobban nő à fa. Sőt máſok többet irnak, s' azt tanácſollyák: hogy ha à baraczk-fa ki akar ſzáradni, ſzintén úgy le kel minden ágait vagdalni, mint à fűz-fának; s' az-után jobbak, és friſſebbek nőnek. De en ezt, ſzintén anyira nem méréſzleném cſelekedni: hanem inkáb, à meg-ſzáradandó fa gyökerét, Martiusban ki-nyitnám, és az apró ágait le-vagdalnám, s' megént friſs főldet hánnék reá; kitűl meg-újúl à fa, és tenyéſző léſzen.

CCXIII. Annak *öltásában*, azt tarttyák némellyek; hogy az óltó ágacskát, nem à fának tetejérűl kellene venni, hanem azokbúl az agakbúl, mellyek à fához-közel, à főld-körűl nőttek-ki, és tellyeſek bimbókkal; mert ha à tetejérűl törik, vagy meg nem foganoſznak, vagy nem léſznek tartóſok. De én, à tetejérűl törtem ágakat, mellyeket bé-óltottam; és jól eſett, noha nem mindenkor. Egyébként; à Baraczk-fának mesterſéges óltáſárúl, à ki akaria, eleget talál oda fel IV. Réſz. §. VII. Elſőben, Hogy idején meg-érjék à Baraczk, n. LXXIV. *Vőrős* Baraczkot nevelni, n. LXXIX. avagy, akár-minéműt

némût akarſz, n. LXXX. csak meg-nyitván à kemény hejât, akár mi-némû festéket belé-tôlteſz: à két karaijât-ismáſſal festheted meg, akár csak felét-is, ibid. Egy Costeus névû Author, azt íria; hogy à Baraczkot, kápoſztában-is óltyák: de ezt, se maga nem látta, se más. Nemis ír senki à felôl: maga sem írjameg à módgyát; hanem-ha úgy lehet, à mint Lauremb. az almafárúl ír, kirôl oda fel. A' mint, hogy, à magva édes légyen, és mondola, n. LXXVIII. Hogy mag-nélkûl légyen. n. LXXXV. LXXXVII. Hogy à magva, dió vagy mondola légyen. n. LXXXVI. Hogy kivûl, írott légyen. n. LXXXIX. Hogy tellyes virágú légyen. n. XCII. Hogy nagyob gyûmôlcse légyen. n. XCIV.

A' Baraczkot, nyersen, fôve, száraztva-is eszik: és CCXIV.
lictarium-okat-is csinálnak belôle. Azt tartyák némely Orvosok: hogy à nyers baraczkot, étel elôtt kel ennyi; étel-után, mert meg-veszti à gyomrot. De ezt à szokáſt, badgyuk az olaszoknak, és finnyás émbereknek: maradgyúnk mi à régi Magyar szokásban, à kik étel-után eszik. A' Baraczk, hûvesít és nedvesít; azért, ha jól meg-érett, igen haſznál à gyomornak, és az ételhez-valo kivân-ſágot, fel-indíttya. Ha mind leveleſtûl megtôrik à gyönge ágait, és à levét ki-facsariák, s' azt iszszák; à geleſztát embernek hasábúl ki-ûzi. Ugyan-azon ereie vagyon à levelének; ha azt meg-tôrik, és kivûl kôtik à kóldôkére. A' levelét ha meg-száraztyák, és porrá tôrik, s' à friſs véres sebre híntik, azt bé-zárja. A' macska-méze, à gyomor folyáſt meg állíttya; ha borban elegyítve iszszák, à követ-is meg-tôri; ha eczetbe, à szeplôt el-veszti. Ha ſáfránnyal borban fôzik; à torok dagadáſt, és rekedéſt meg-enyhíti: à melynek

bé zárt úttyát, meg-nyittya: à tüdöt tiſztíttya: à vér pökőknek igen haſznos, úti-vagy poros-fünek vizében. A' baraczk magot ha Róſa eczetben s' olaiban megfőzik, (némelyek pók-hálót-is teſznek-hozzá) s' *azzal* kenvén, à fő fáját el véſzi. A' baraczk magnak olaja igen haſznos, á fülnek hideg fáidalmi-ellen, ha *avval* kénik. A' leveléből kifacſart lévből, ha egynehány cſöppöt ereſztnek az ember fülébe, meg-óli benne à férget.

CCXV. A' Baraczk ételt, meg-engedik némellyek, à negyednapi hideg-lélésben-is: ha elſőben, borban áztattyák, s' az után nád-mézzel meg-híntik, avagy inkáb, ha baraczk lictarium-ót eſznek Ha ſóval, eczettel, olaijal, ſaláta módra eſzik à virágiát, purgál és hány-áſra indit: s' à vizi-korſágoſokból ki-űzi à vizet. A' kő ellen à reteknek, vagy à lemonyának ki-facſart lévében vegyék: két drachma bort töltvén-hozzá. Has-rágás-ellen jó à magva, ha eſzik: ha ha-tot, vagy hetet meg-eſznek, meg-gátollya à réſzegſéget. A' főbül kihúllott hajat meg-neveli: há meg-törik, s' eczetben meg-főzik mind addig, míg meg-aluſzik mint à káſa, és *avval* kenik. Ha az ebek ſebébe féreg terem, à levelébül ki facſart vízzel kennyék. A' baraczk magnak, anyi ereje vagyon, mint à keſerű mondolának. Ha à baraczk virágbúl égetett vízzel, moſſa ember reggel és eſtve azortczáját: minden mocskot el-véſzen, és meg-ſzépül tőle. Ha à baraczk magnak külſő kemény hejából, ſzenet égetnek, igen jó fekete ténta léſzen belőle, kivel képeket nyomtatnak.

CCXVI. A' *Kaiſzi baraczk*, külömböz à közönſéges baraczktól levelében; mert annak ſzéleſſeb à levele, és cſak nem ollyan, mint à nyár-fának. A' Gyümölcsében

ben; hogy nem ollyan leves és kemény, mint à durán-czai: hanem, annál lágyab, és káſáſſab mint à magva-váló. A' magva-is, nem ollyan rovácskos, hanem ſímáb: az àgai-is, nem ollyan hoſzúkáſok. A' Kaiſzi baraczkot, magon-is ůltetik s' óltyák-is; de à kit magon ůltetnek, nem lévél ollyan őreg és jó, mint az, à kit óltottak. Noha meg-tartyák anyiból az ó nemeket: hogy ha à mag édes vólt, édes magvú baraczkot hoznak; ha keſerů; keſerůt; ha gőmbőlyů|gőmbőlyůt; ha hoſzúkás, hoſzúkáſt; ha kerekdéd, kerekdédet, &c. azért kellene efféle baraczk magot, az óltott baraczkbúl venni. Vannak más apró ſárga kerekdéd kaiſzi baraczkok; à kit közönſégesen, fő-képpen à Fel-földön, Tengeri Baraczknak nevez-nek- mellyet csak magon ůltetnek. Ez, á hideg helyet-is el-ſzenvedi: de az óltott kaiſzi baraczk, nem igen kedvelli; hanem inkáb, jó meg-kapált földet, és à ház-kőrůl-való kertekben őrőmeſt lévél, csak à Nap reá-ſzolgálhaſſon. Mert egyébként à hideg ůdő, hamar megárt à virágjának: à ki őſzve-ſugoroſzik, és mind ſzáraſtúl le-húll. Sőt néha, még az úi ágakat-is, mellyek nyárban ki-nőttenek, az erős tél ki-ſůti, Az óltott kaiſzi Baraczk-kőrůl, nem kel ſemmi fűet hadni: mert igen ártalmas à gyůmőlcsének; azért, à kapált földet igen ſzereti, há ſzinte agyagos föld léſzen-is. A' fövenyes földet ſem veti-meg, fő-képpen télbe, csak hogy tel-előtt, jó régi kővér ganéival kel ſegíteni; mert egyébként, apró léſzen à gyůmőlcſe. De talám inkább, à hideg helyekre ſzolgálna efféle ſzorgalmatoſſág, hogy-nem-mint az meleg helyekre, avagy közép-ſzerůekre.

Az *óltáſſal*, leg-jobban ſzaporíthatni à kaiſzi ba- CCXVII
raczkot: mert így, mind nagyobbakát, mind jobbakat

nemez. Ennek az óltása, à meg-hasított fában, az óltó ágon alkalmatos: csak hogy, nem könnyen foganoszík-meg; és így-is, à maga fájára (à melly magon nőlt) óltassék. De még-is jobnak tapasztaltam én, smások-is: ha szemre, vagy sípra ólttyák Beszterczei szilva fában, à ki fiatal, és szép síma, mint oda fel meg-írtam az szemre-való óltásrúl, 4. Rész. §. IV. Ha pedig sípra ólttyák, légyen azon nyáron ki-nőt ágacsk, à mint azon Rész §. V. Az ágacska-is, à kiból le-metszik à szemet, àvagy se-vonszák à sípot. Ezeknek à módyokat, az elől-hozott helyeken bőven meg-találod. Ennek az óltásnak ideje, leg-jobnak ítéltetik Ur napjától-fogva, Sz Ivan napig, két vagy három nappal az Vyság előtt, mikor alkalmasson meg-nőt az úi növés, és levében vagyon: àvagy az-után hamar. Noha némellyek azt tartyák: hogy hamaréb gyümölcsőt hoz à kaiszi Baraczk, ha hasított fába óltyák. De én, külömbet találtam; mert közönségesen, mikor szemre vagy sípra óltottam, harmadik esztendőre gyümölcsözött. A' mely, nehezen történik à hasított fába való óltással: mivel, négy s' öt esztendőre-is, alig hoz gyümölcsöt; ez pedig, egy nyáron-is jól meg-bokrosodik. Azt, talám inkább meg-engedném, hogy, tartóssab à kaiszi baraczk-fa, á kit hasított fába óltanak: hogy-nem mint à kit szemre, vagy sípra óltanak; mert ez sem tart tovább, az más féle baraczk-fánál.

CCXVIII. A' *más féle Baraczk fárúl*, azt írják némellyek: hogy igen kedvelli, ha gyakran által-ültetik, és mingyárt, mihelt két esztendős; de ez, nem ollyan kedves á kaiszi baraczknak. Noha meg-lehet ugyan, kivált-képpen ha más tartományban visik; à hol nincsen, és à hová à nyers

à nyers ágat nehezen vihetik, kirûl ſzemre vagy sípra ólthatnának. Az melly mód, nem igen régen találtatott-fel à mi orſzágúnkban. Sôt azt tarttyák némellyek; hogy ha magon ûltetik-is à Kaiſzi baraczkot, oda ûlteſſék mingyárt, à hol az-után-is maradni kell. Mert ígen mélyen ereſzti à gyôkerét, és à ki-ásásban hamar meg-ſértôdik. Ha pedig è félét, ugyan el kellene ûltetni, mingyárt elsô eſztendôben, vagy másodikban ûlteſsék-el à meleg helyeken ôſzſzel: à hideg helyeken kikeletkor. Eleinten, nem kell igen meg-nyesni à kaiſzi baraczk fiatal fácskat; mert igen karcsú léſzen à fája, és gyakran ki-is véſz. Az óltaní-való ágacskájának válaſztásában áll leg-inkább, à kaiſzi baraczk óltásának meſtersége: mivel az, kôzônségeſſen olly tenyéſzô, hogy némellyeken csak virágzó ſzemek vannak, à kik ôrômeſt hátra maradnak. Azért, azok leg-jobb ágak, à kik valamennyire bújnák, és tôbb levelezô ſzemek vannak rajta, hogy-nem-mint virágzók. Mert csak az levelezô ſzemek alkalmatoſſak à nôvéſre; és így, à mit más fáknak óltásában távoztatni kell, az à kajſzi barazknak igen haſznos- és à tenyéſzésre alkalmatós. Kiváltképpen, ha ſyilva-fában ólttyák, az melly ôrômeſt befogadgya à kajſzi baraczkot. Miképden ôſmérhetni meg pedig à virágzó, és levelezô ſzemet meg-írtam oda fel §. V. n. CXCI. A' Kajſzi baraczk, azért-is kedves, hogy idején érik; mert hamar az óltot cſerſnye-után meg-érik, à mondola-után pedíg, mingyárt virágzik: de az más féle Baraczk, idejénvirágzik, és kéſén érik, úgy-mint Auguſtusnak végén, és Septemberbe.

§. IX.

A Nyospola-fárúl.

CCXIX. NYospola vagy Nespola, Deákúl Mespilus, vagy Nespilus: alacson fa, és ollyan színű mint à Berkenye, csak hogy az kerekdéd, és föllyűl mint-ha koronás vólna; ez pedig hoszúkás, levesseb és savanyúcska: amaz kásás, és édesebb. Meleg eget, közép-szerűt, és hideget-is el-szenved. A' kővér és fövenyes, sőt kövecses földet is szereti, ha egy kevesé agyagas lészen. Gyökéren, és à fa-kőrűl ki-vert csömötéken ültetik: à magván-is jó kővérföldben, csak hogy, sokáig kell rea-várakozni míg ki-nől, és nevelkedik. Ültethni őtet akár őszszel, akár kikeletkor: kiváltképpen, Sz. Gál napján, az-az, 16. Octobris; De legjobb, ha ólttyák. Azt pedig ólthatni, vagy magára az *Nospolya-fára*, vagy *kőrtvélyre*, *almára*, *Bíszalmára*; de mind ezek felett *Galagonya-fára*. Noha némellyek azt mondgyák; hogy aprőbbak lésznék à gyümölcsei, és à faja-is, há galagonyára ólttyák: de én, s-mások-is experialták, próbálták, hogy jó öreg gyümölcsőt hozott. Ha pedig à fája alacson akarna lenni, Segíteni kellene ér-vágással, és gyakran-való fel-töltéssel. Az alma-fában, nem igen ólttyák: de az óltó-ágat, à fának közepirűl kell le-törni, à ki à Napra szolgál; mert à tetejérűl, nem ollyan alkalmatos. Ennek az óltásnak, hasított fában kell lenni: mert ennek à fának heya igen csekély, és száraz, s-nem vólna annyi nédvessége, hogy à bé-fogadott ágat, elegedendő-képpen táplálhatná. Talám az szemre-való óltást, nem vetné-meg. Erte az

ólto-

óltoványra, jól réa kell vigyázni, hogy à kötelék meg ne
öldzék, és à czondra, vagy az moh le ne eſsék róla: mert
ha az eſő víz, és az Nap belé-ſzolgál à hasadékban, kön-
nyen el-véſz à fa tűle. Ha pedig az ág bé-nőtte à haſa-
dékot, nem ſzűkség az-után à bé-fődés néki.

A' Nyospolya-fa, kedvelli à nyeséſt s' kapálláſt, és ha à CCXX.
venyikébűl égetett hamut à gyökerére tőltik, tenyéſzővé téſzi. Ugy nevelik pedig, hogy ne nőljön igen magaſan à földtűl: holott à nékűl-is inkàbb bokor, hogy-nem-mint derék fa. Ha lehet, négy ágra terjeſzſzék-ki egy ember magaſságnyra, vagy fellyeb-is. A' Noſpolya-fában vénſegére, igen örőmeſt terem à féreg: és nagyob akkor, hogy-nem-mint más fában. Azért, igen jól reá kell vigyázni: és ha eſzébe véſzi ember azt à férges helyt, mind férgeſtűl eggyűtt ki-meſsék; és azután óltó viaſzſzal, vagy, arra-való agyaggal bé-kennyék, és az ér-vágáſſal ſzorgalmatoſſan ſegítsék: és ha lehet, réz veſzővel à férget, à likábúl ki-fúrják. Némellyek olaj ſő-prűt, vagy régi ember vizelletet, akár meſzet tőltenek à gyökerére; Némellyek hamut tőltenek, és à fájára bor eczetet. De è féle erős öntőző ſzerſzámmal, nem kell felettébb à fát meg-bántani: mert káros vólna. Vannak, à kik tőrők bábot vízbén főznek-meg, s' annak levével öntözik: de azt ítélik felőle, hogy ez-is, gyűmőlcſtelenné téſzi à fát. Ha az hangyák veſztegetik: cretát, eczetet, és hamut őſzve-elegyítvén, azzal kennyék. Ha le-eſik à fárúl à gyűmőlcſe, egy darabot meſſenek-el à gyökeréből s' azt verjek à fának, àvagy tőkének közepibe.

A' Nyoſpola-fa gyűmőlcsét, minek-előtte meg- CCXXI.
lágyúl, akkor ſzedik: de job, ha à fájáan hadgyák, hogy
egyſzer,

egyszer, vagy kétszer meg-csípje à dér, s-édesseb lészen. Ha eléb le-szedik s' à szalmára rakják, úgyis meg-lágyúl, és akkor eszik ötet nyersen; mert föve nem láttam. Lictariumban-is ritkán élnekvéle. Hanem, ha ki bé akarná sózni mint az uborkát, szedgyele mind csutkástúl, mikor még fél érett, és áztassa azt sós vízben ötöd napig: az-után tegye edénybe, és egy keveset nyomtassa-meg, hogy mindenkor fellyúl légyen à lév rajta. Tarthatni mézben-is, de elsőben, jól megkell hadni érni. A' Nyospola hideg, és száraz természetű; azért, à gyomrot meg-keményiti, à folyását megállíttya, és à hányást-is: hasonló-képpen à leve-is. Job, ha ötet az étel előtt eszik; mert meg-erősíti à gyomrot. A' has-folyás, és vér-has-ellen jovallyák: à kiben, egy ereje vagyon à Berkenyével. Ha meg főzik az éretlen nyospolát, és azzal mossa ember száját, torkát: meggátollya à torokra, fogra, és inyre-való folyást. Ha porrá törik, öszve-forralztya à friss sebet: à vér folyását meg-állíttya, meg-erősíti. A' mágvát ha porrá törik, és fejér borba (mellyben petreselyem gyökeret főztenek) iszák; Igen ki-viszi az ember veséjébül à fövenyet: à vizelletet meg-indíttya, sőt még à hóljagban-is úgy meg-töri à követ, mint à port, és fájdalom-nélkül kiviszi. Igen kedves ital lészen, ha négy, vagy öt nyospolát vízben meg-főznek, à ki jól meg-érett: jó ízű, és az színe hasonló à fa-héybúl főt vízhez, és igen meg-erősíti à folyó hasat.

§. X.

§. X.

A'Berkenye-fárúl.

BErkenye-fa, kit à Deákok Sorbus-nak hínak, à gyümölcsét Sorbium; ennek à levelei-is igen hasonlók à kőrös-fa leveleihez, à gyümölcse hoſzſzúkás. Mikor még éretlen, csak nem ollyan mint az apró muskatal körtvély: egy felől sárga, más felől piros, de akkor meg nem ehetni, mert igen fojtós; hanem, mikor meg-érik, még lágyúl, és ſzürke léſzen mint az nyoſpola. Némellyek azt ítélik, hogy két féle: eggyik nőſtény, mellynek kerekdéd à gyümölcse; à máſik hím, kinek hoſzſzúkás, egy kevſesé ſavanyúcska. Nedves és hűvős helyt ſzeret: à hegyeken is, avagy à hegyekhez-közel-való helyeken inkább nő, hogy-nem mint à völgyekben. Igen kövér földet kéván. A' hideg helyeken Ianuariusban, Februariusban, Martiusban: à meleg helyeken Octoberbe és Novemberbe ültetik à Berkenyét; úgy hogy, egéſz érett gyümölcsöt gyukjanak à földben, à kiből kinőlnek à csömöték. Ezeket el-ültethetni à meleg helyeken Novemberbe; à mértékleteſeken Januariusban és Februariusban: à hideg helyeken Martiusban. A' fiatal fát, mikor egy kevesé meg-erősödött akkor kell által-ültetni. Ió mély vermét, és ſzéleſſet kéván, s'-távúl egymáſtúl; mert nagy magas fa nől belőlle, ha az ſzelek gyakran ingattyák. Aprilisben, vagy Martiusnak végén óltyák à berkenyét, *Birsalma*-és *Galagonya*-fában: de ezen aprób gyümölcs léſzen. Talám *almában*, *körtvélyben*, *Berkenye*-avagy *kőrös fában-is* meg-lehetne haſított fában, és heya-közzé.

CC XXIII. Száraz üdőben, az öntözésbe s-kapállásba igen gyönyörködik. úgy kell pedig nevelni, hogy csak egy tőken mennyen-fel, tíz vagy tizen-két lábnyira magaſſan à földtűl. Ha az féreg bántya ezt à fát, (mert közönségeſſen valami vörös ſzőrös féreg, ſzinte à belső kérgéig ſzokta magát bé-vásni,) ha ki-vehetik à fának bántodása-nélkűl; váják-ki, és à fához-közel égeſsék-meg, s-az-által à többit-is el-űzhetni. A' berkenyét le-ſzedhetni, minek-előtte meg-érik, és ſzalmában rakhatni: ott meg-lágyúl, s-úgy ehetni. Ezt miképpen ſzáraztyák: ide alább ſzó léſzen felőlle.

Az orvóſságokban, külömben nem élnek véle: hanem à vér-has-ellen, mikor az ſzáraz berkenyét meg-főzik, s-annak lévét iſzák; de ez, alkalmatoſsabb à gyermekeknek, hogy-nem-mint az öreg embereknek. Haſonló-képpen háſznál, ha az éretlenét levelével eggyűtt meg-törik, és vízbe főzik, s-fördőt csinálnak belőle. Bort-is csinálnak az érett berkenyéből; az éretlenből pedig eczetet, ha úgy hánnyák à borban: A' Berkenye-fa, igen sűrű és merő fa: de hamar el-törik, vagy el-pattan; hanem igen ſzépen, és símán meg-gyalúlhatni, verhenyeges fája van.

§. XI.

§. XI.

A' Barkócza fárúl.

BArkocza fát, kit à Deákok Sorbus torminalis-nak nevezik, nem igen ûltetik à kertekben hanem, à magas hegyekben jó kövér földben, à Bik-fák között terem. A' köves földben, à kertekben is ha ûltetik, örömeſt terem: jó magaſſan fel-nő, à gyümölcſe apró, hoſzſzú cſutkája vagyon, majd mint à cſereſnyének, akkorara mint á közép-ſzerû cſereſnye: geſztenye ſzínû mint à Berkenye, mikor meglágyúl, ſavanyúcska, köves belûl. Ollyan cſak nem à levele, mint az ſzőlőnek, de ſokkal kiſſebb. Későn érik-meg, s-nyerſen eſzik. CC XXIV.

Igen jó orvóſság à vér-has-, és annak fájdalmi-ellen. Ezis haſznál azon nyavalyák ellen, mint à nyoſpola és berkenyé: cſak hogy, valamenjíire aláb-való. A' fájából, igen jó orsókat es fűsöket cſinálnak.

§. XII.

A' Som-Fárúl.

ASom-fa ſem kerti mi nálúnk, hanem erdei, vagy mezei: mindazon által, à kertekben-is ûltethetik, avagy à magván; avagy à fa-kőrûl ki-nőtt *csömötéjérûl*, ha egy kevés gyökérrel elſzakaſztyák s' úgy ûltetik. Nem ſzokták óltani, mert igen kemény à tája. Minden eget és földet, cſak kövér CC XXV.

légyen, el-ſzenved. Ió sövényeket, avagy bokros útakat belőle csinálni. Meg-érett, à gyümölcse, mikor *vörösből feketévé* válik, és hamar le-húll á fárúl. Lágy, mert egyébként igen fojtós, meg nem ehetni. Ehez semmi bajmolódás nem kell: sőt némellyek azt írják, hogy ha bajmolódnak véle, annál inkab el-fajúl. Noha némellyek à nyeséſt, mikor fiatal, nem túltyák túle; főképpen, ha öregeb; fát akarnak belőle nevelni:

CC XXVI. Annak orvóſsága, leg-inkáb à has-folyás-, és vérhas-ellen ſzolgál: mellyet külömb külömb féle módra kéſzítének el. Az éretlen ſomot be-sózzák eczetben, mint az uborkát: s-úgy adhattyák az sülthöz mint az olivat. Ha az nyers levelét valami réz táblán, vagy ón tányéron meg-égetik, valami olaja léſzen, à kivel ha meg-kenik, el-véſzi à ſzeplőt. A' som-fát, nem kel à méhek-körül nevelni; mert ha à méhek meg ſzíják à virágját, meg-halnak tőle. Nagy ſebeket ősſzue-forraſztanak à levelei: főképpen à kemény teſtűeknek; de az apróknak nem haſználnák, mert igen ſzáraztanak. Ha à gyenge ágaibúl koſzorút csinálnak, s' à fejekre téſzik: az hév gőztül, és nedveſségtül ſzármazott fájdalmat el-véſzi. A' Francziak, à jól meg-érett ſomot, valami ſzéles ſzájú edénybe rakják elég ritkán: úgy hogy, egymáſt meg ne nyomják. Az-útan meg-tőltik à ſzájaig, és arra veſzſzőbül födelet fonynak, s' azt fóliben téſzik: úgy hogy, csak egy keveſsé nyomódgyék-meg à som. Arra mézet, vagy nád-mézet tőltenek, és levet vér magának: à melybül innya adhatnak à hideg-lelő embernek, főképpen ha vér-haſſal vagyon. De ha levet véſznek-ki belőle, megént ſegíteni kel mézzel, vagy nád-mézzel; hogy à lév, éppen bé-födgye à ſomot, igen

kedves

kedves ital. Némellyek mézzel, vagy nád-mézzel, cſinállyák mint à megyet, vagy ſzilvát: és az-utan, meg-ſzáraztva adgyák à vér-has-ellen. Némellyek ki-vetvén à magvát, liktariomot cſinálnak belőle. Némellyek meg-főzik, és az-által meg-ſarad, mint à fényes liktáriom: s' úgy-is jó à vér-folyás-ellen, még az Aſzonyoknak-is.

Máſok bort-is cſinálnak belőle: úgy hogy, egy máza *vörös* bort véſznek, à'hoz jó érett somott ℔. X. vizet, à kiben tűzes aczélt óltottanák-el ℔. XII. ezeket egy fa edényben mind őſzve-keverik, és úgy hadgyák tizen-őtőd napig állani. Az-után, más hordócskába tőltcsék-le à bort; ez minden folyás-ellen igen haſznos. Ha à ſzáraz ſomot meg-tőrik, és myrtus oalaijal őſzve-keverik, s' flaſtromot cſinálnak belőle, és à vér-has folyo embernek hasára kőtik, meg-állíttya. Igen jó eczetet cſinálhátni véle, ha meg-ſzáraztyák, meg-tőrik, és erős eczéttel őſzve-keverik: az-utan pogácſa formára meg-sűtik; vagy jól meg-ſzáraztyák, s' úgy tarttyák; és mikor élni akarnák véle, borral meg-ereſztik. A hol ſok vagyon, damaſzokat hizlalnak vélé. A' kit à dűhős eb meg-mart, el-távoztaſsák tőle ezt à fát: mert ha ſokáig kezében tarttya, hogy meg-melegűl benne, megént újjonnan reá-jő à nyavalya. Ez, mivelhogy kemény fá, felette jó à malom keréknek fogait belőle cſinálni: és à Csapók veſzejére, kivel à gyapjat cſapják.

§. XIII.

A' Mondola-fárúl.

CC XXVIII. A Mondola-fa meleg helyt szeret, noha à közép-szerût sem veti-meg: Délre, vagy Nap-keletre kel ôtet fordítani. A' dombocskán, avagy à hegyek és szôlôk lábjában, és ahoz-közel örömeſt lévél: száraz és köves földet kedvel, à hol tenyészöb lészen, és jobb ízû gyümölcsöt hoz; de nem kemény agyagos földet. A' mint à nedves földet sem, se à ganajoſt; mert ott nem csak ékeſsen, és gyümölcsöſſen nem nô: de nem is leſzen tartós, hamar ki vész. A' hideg helyt semſzereti: mivel idején virágzik, hamar megárt á virágjának. A' mondola két féle: eggyik édes, az máſik keſerû. Evvel nem élnek, csak ſzinte az orvoſſágokban; amaval az étkekben, és nyerſen is friſſen, vagy ſzárazon. A' mondolá-fát, nem ſzükség óltani: hanem, vagy à magván ültetik; vagy à tövébûl ki nôtt csömötéken. Januariusban, és Februariusban ültetik ôtet az mértékletes helyeken; az meleg helyeken pedig Octoberbe, és Novemberbe mind magon, s-mind ágacskán. Az ültetni-való magot, meg-kell válaſztani, hogy jó friſs öreg légyen, à kinek fejér, és vékony héja van. Ezt, elsôben meg-áztaſſák, tizenkét óráig mézes vízben: vagy olyan vízben, à melyben lágy ganéjt áztattak. Az után, négy ujny mélységre à hegyével alá (de errûl oda fel is írtam temeſsékel à földben: és kétſzer, vagy háromſzor ganéjos vízzel egy hólnapban öntözzék-meg, ha ſzáraz ûdô jár. Az à föld, légyen egy, vagy két lábnijra meg-áſva: légyen

gyen ganéjos-is valamenyire, és ha lehet homokos, széles, à mint ki akarja ; gyakran ki- gyomlállya à fűvet körűlöttök.

CC XXIX. Más mód az, à ki én nékem inkáb tetsyik, és oda fel-is egynéhányszor meg-mondottam: hogy elsőben, à mondola magot teletszaka à pinczébe ásák-el, nedves goromba fövenybe. Ugy hogy, egy tenyérnijre tegyenek fövenyet alúl: az után, rakják rendel à magot reá; és ismét egy tenyérnjí fövent hánnyanak-reá, mind à szerént, à ki mennyit akar. De úgy, hogy teletszaka nedves légyen à föveny: és így, meg-nyílik á hejok s-kicsírázik. Akkór pedig ezeket à magokat, így rakják vavalami edénybe, és à pinczén kivűl tartsák: hogy meg ne fadgyanak. Az-után ezeket à magokat, nyólczad nappal Húsvét előtt, vagy egy à tájban hóld tőltére, űltetsek-ki fa mohos földben: de à csiráját föllyűl fordítsák, és eggyik magot à másiktúl, két talpni szeleségre, és három úyni mélységre űltetsék: hogy egy-szer smind ki-vehetsék, s' el-űltethessék. Az-után, vagy négy napig egymás-után, meg-öntőzzék, hogy à csirájok ki ne száradgyon: és így, valami ágakkal, vagy deszkákkal béfődgyék nyólczad napig, hogy nedvessen maradgyon; így hamar ki-nől, és szépen nevelkedik. Minek-utánna pedig két esztendő-múlván, è féle mag űltető helyben meg-erősődött, ki kel ásni az meg nevezet hólnapokban: s-oda űltetni, à hol álhatatosan maradgyon, Délre fordítván; 20. vagy 25. lábnyira legyenek egymástúl.

CC XXX. A' mondola-fát, mondám oda fel, hogy nem szűkség óltani: minda zon-által, à ki óltani akarná, ólthattya mondola-, baraczk-, vagy szilva fában; és ha hasításban

sításban ólttyák, azt tarttyák némellyek, hogy őfzfzel: némellyek Decemberbe, és Januariusba, mivel idején virágzik; A zért az ágat-is, idejében kel le-törni, minek-előtte ki-fakadgyon à bimbója. De úgy tetzik, hogy mi-nálunk ez igen idején esnék: majd jobb volna Februariusnak elején, vagy közepin, minek-előtte bimbózni kezdenek à fák. Az óltani-való ágacskát, némellyek azt ítélik, hogy à fának közepirűl kel törni: mások azt nem jovallyák, hanem inkább, hogy fölyűl à tetejérűl torjék, à kinek szép friſs heya vagyon, és tellyes belől. Ezt ólthatni à heya-közze-is, és mikor annak ideje lészen, ſzemre és sípra-is. Némellyek, csak ugyan ezen tetejerűl le-törött ágat gyukják à földben gyökér nélkűl; és meg-foganoſzik. Az mellynek módgyát oda fel meg-jrtam, IV. Réſz. §. 6. n. LXII. Noha az mondola fának óltása, nem olly igen haſznos, mint az ültetése; mert nem foganoſzik-meg olly hamar, ſe nem leſz olly tenyéſző. Sőt azt tarttyák némellyek, hogy ha sípra, vagy ſzemre ólttyák à mondola-fát, à lágy hejú mondola, kemény hejuvá valik. Némellyek, Geſztenyefában-is ólttyák.

CC XXXI. A' mondolát, póznákkal verik-le mikor meg érik: noha éretlen-is ſzokták az urak aſztalára adni; ha teli, és keménij à béli, mind heaſtúl két felé metſzik. Meg-érik pedig, mikor à kűlső zőld heja, el válik keménytűl, és hámlani kezd. Ha meg-kopáctollyák, s' az-után sós vízzel moſsák-meg, ſzép fejér léſzen, és ſokáig el-áll. Ez illyen ſzorgalmatoſság-nélkűl pedig, jól meg-kel ſzáraztani, s' úgy el-áll. Ha nehezen hámlik, polyvába rakják, hamar el-válik à hejától. Ha ſokáig valami edényben akarod tartani, jól meg-ſzárazſzad előbb

az

az edényt, és szellős helyen tartcsák. Hogy à mondola íratos légyen: nyisd-ki à kemény heját, hogy à magva éppen maradgyon, s' annak à gyenge hejára írj à mit akarsz, és megént azon kemény hejával fődd-bé; takard papirosba, és diszno ganéjval bé-fődve, tedd à földbe, és à mit arra írtál, ez-után-is meg-látszik à fának gyümölcsén.

A' nyers mondolát mind mikor friss, mind mikor száraz, eszik. Az étkekben igen élnek véle: sok külömbféle étkeket, leveket készítenek belőle, Marczapánokat, mondola tejet, mondola sajtot, és több efféle csemegéket: mellyekre meg-tanít à Magyar szakács. Egyébként természetiben meleg, és nedves. Az edes, meleg és nedves. A' keserő mondola pedig, meleg és száraz; azért hasznos à fuladás, és horut ellen, ha nád-mézzel el-vészik keserűségéket. Mellyet tisztít, vér pökést gyógyít. Ha étekben eszik, hasznos à tüdőnek, májnak, lépnek, vesének. Ha à keserű mondolát meg-törik, és valami étekben keverik, s' meg-adgyák à Rókáknak ennyi, meg-halnak tőle. A' macskák is hasonlo képpen. Sőt még à tyúkok-is. A' keserű mondolának gyökerét ha meg-törik, és meg-főzik akár borban, akár vízben, à fömört, nap sütést, és mocskot ki-veszi. Magával is à mondolával, azont viheted végbez, ha meg kenik véle az ábrázatot. A' fő fáját meg-csillapíttya, harosa-eczettel ősve-eresztik. Használ à bor italtúl-való fakadékok ellen, s' à rothadandó sebekre. Ha borba törőd à mondolát: genyetséges koszt, és fakadékokat gyógyít. Ha mézbe kevered à törőttt mondolát: azzal az ebeknek marását meg-gyógyíthatod. Ha meg-eszik, főképpen az édesset: à has rágást el-vészi, hasat lágyit,

CC XXXII.

és álmot ſzerez. A' vizelletet meg-indíttya.ót vagy hat mondolát, ha ki éhomra eſzik, vágy ital-kőzben, à Réſzegségnek ellene áll. Mind magának, mind mondolának, mind hejának hamuja, ha lúgot cſinálnak belőle; minden rút rűhet le-moſs,és igen tiſztít. Még inkáb, ha à ſonkolyát véſzik, à kiből ki facsarták az olajt, akár keſerű, akár édes légyen: s' avval moſsák kezeket, s' ábrázattyokat, nem csak le-moſsa à mocskot; de meg-is győngíti, és ékesíti.

CC XXXIII. A' mondola-fának Gumi-ja ſzorít, hevít; azért azoknak igen jó, à kík vért pőknek, ha iſzſzák. A' régi horútot, ha vizes borral iſzſzák, meg-állíttya. A' Főveny, és kő-ellen, ha tengeri ſzőlővel iſzſzák, haſznál. Mondola olajt (mely igen haſznos) hogy kőnnyen cſinálhas, rővideden meg-jelentem. Végy egy meſzely keſerű jó ſzáraz, és meg-tiſztíttatott mondolát: tőrd-meg fa mozár-tőrővel, valami gyenge moz árban,hogy meg-sűrűdgyék valamenyire; az-után tőlcs két meſzely forró vizet reá,és hadd fél óráig rajta, hogy bé-igya. Ez meg-lévén, tőrd jobban meg: és így két déſzka-kőzőtt, vagy préſecskében ſajtold-ki. Az-után à ſonkolyára meg anyi vizet tőlcs,és habé-itta,ſajtold-ki. Ez az olaj felette igen jó, à nyak-cſapnak fajdalmi-, torok-gyik-,annak fel-dagadása-,gyúladáſa-,és; minden-némű ſzorongatáſi-ellen. Iſmét, à fő fájáſt meg-cſillapíttya. Fűlnek nyavalyait, csőngését, zúgását, fájdálmit elvéſzi: ha enéhány csőppőt ereſztenek belé. A'vesének fájdalmas fogyatkozáſit, és á kiket kő, s' főveny bánt: à kík nehezen vehetnek lélekzetet, és à lép fájókat- is igen ſegíti. A' homályos ſzemet meg tiſztíttya. A' ſebnek folyását, ha borba tőltik, meg-tiſztíttya. Almot

ſzerez.

szerez. Az álmos betegeseknek pedig, és kórságosoknak, ha fejeket meg kenik vele igen használ. A' Farsábának-is.

Az édes mondolának mind magva, mind olaja, nem sokkal aláb-való à keserűnél : csak hogy ennek nagyob az ereje. Azért, inkáb élnek az orvóságokban vele. De ez à kolika-ellen igen jó, ha maganossan, vagy tehén-hús lévben, valami egy kalánnal vésznek. A' szelek-ellen-is használ: de frisnek kellene lenni. A' kinek meg-keményedett à hasa, bizvást élhet vele. A' mellynek szárazságát, à toroknak, tüdőnek, és inaknak keménységét meg-lágyittya. A' száraz bétegség-ellen igen jó, meg-hízik tüle. Sőt à mely ember el szárad, azt egye s' igya, kennye magát vele, meg-gyógyúl. A' szomjuság-ellen jó, az éhség-ellen pedig, mondolából, s' annak olajából, pilulakat csinálnak, kivel sokáig el-tűrhetni az éhséget. Egy sóval, az apró gyermekknek, à több olajok-között, csak nem minden nyavalyájok-ellen leghasznossab ez. Sőt még ha néha à Dajka meg betegül is hogy nem szoptathat; csinállyanak mondola tejet, és Pápa fűvének vizével eggyűt, adgyák innya à csócsómó gyermeknek : egynéhány nap szoptatás-nélkül el-él. Ha ki az édes mondolát rágja, az inyének fájdalmit elvészi. CC XXXIV.

§. XIV.
A' Dió-fárúl.

A Dió-fa, semmi féle földet meg nem vét : noha à zírosab földbe nagyobbat nő. A' hideg helyeken, hamar meg-art néki à hideg; azért, ritkán hoz gyümölcsöt. A' dió-fát inkáb ma- CC XXXV.

gon ültetik, hogy-nem-mint óltyák: àvagy à gyökérből ki-nőtt csemetén ültetik, noha ez sem rosz, azon-képpen, és azon üdőben, mint à mondolát, Januariusban, Februariusban, Novemberben. A'kit, Novemberben akarsz ültetni, meg-szárazszad egy keveség à napon; hogy à mérges nedvedvesség ki-mennyen. A' kit pedig Ianuariusban, egy nap vízben áztasd-meg. Ha el-ülteted, óldalaslag tedd à földbe; úgy hogy, északra fordítsad à diónak hegyét. A' fiatalokat, által-ültetik à meleg és szároz helyeken Octoberben: de job Novemberben, mikor à levelek le-húllot. A' hidegekben pedig Februariusban és Martiusban. A' mértékletes helyeken, mind à két üdő elég alkalmatotos. Két esztendős légyen à fiatal fa, à hideg helyeken: és három esztendős à meleg helyeken, mikor el-ültetik. A' gyökereket, el nem kell vagdalni. Vídámabb lészen, ha gyakrabban által-ültetik: akkor pedig alól, egy kevés tehén ganéjt kellene alája-vetni; de job vólna, ha à hideg helyeken, hamut öntenének à verembe: és à meleg helyeken iszapot, hogy à ganéjnak melegsége, ki ne sütné à gyönge dió fácskát. Sőt még azt tartyák, hogy à hamu, à dió héját meg-gyengíti: és tömött bélű
CC XXXVI. lészen. Mély vermet ásanak à dió-fának, és széleset: mivel nágygyá nő. Leg-aláb, negyven vagy ötven lábnyira kel egymástúl ültetni; mert ártalmasok à víz csöppök, ha hasonló, vagy más féle fára csöpögnek: mivel igen ki-terjednek az ágai. Azért, job őtet magánossan ültetni, és közönségesen az út-félen, à hol nem sok kárt tehet; mert még az árnyéka-is olly mérges annak, hogy semmi vetemény, vagy fa, nem nőhet-alatta, még mellette-is. Mert úgy ki-terjeszti az ágait, hogy à

Napnak

Napnak súgárit-is meg-gátollya : hogy à közel-való fára ne szolgálhassanak. Azon-kivûl, még à gyökerével-is, à kit messze el-nyújt; nagy kárt tészen à szomszéd fáknak, szőlő-tőveknek, és szántó-földeknek. De kivált-képpen, terméfzet-szerént-való ellensége néki à Tölgy-fa; azért, nem kel ezt hozzá ültetni, annál inkább abban à veremben, mellyből Tölgy-fát áfták-ki. Annak-felette, à gazda emberek azt tartyák felőle: hogy à hol sok dió terem, ott azon esztendőben, nagy szűke lészen á Roznak, és más féle gyümölcsnek. A' Dió-fát, meg kel néha néha kapálni, hogy ûrege ne légyen belől à vénségtûl. Ha pedig így meg kezdene veszni, csinállyanak egy hoszszú csatornát, à tőkéjének felső részétûl fogva az alsóig kikeletkor: hogy à Napnak, és szélnek ereje-által, meg-keményedgyék, à mi rothadni kezdett vólt.

CC XXXVII.

Némellyek az óltó emberek-kőzzûl, illyen vélekedésben vóltak hogy se à diót, se à kovér gyantás fát bé nem ólthatni: se maga félében, se más félében. Mindazon-által, á szorgalmatos visgálás kûlőmben találta; mert à *dió-fát*, *dió*, *szilva-*, és *Terpentína* fába-is ólthatni. Sőt *Almában*, *Pomagránátban*, *fűz-* és *kőrős-fában*-is; noha igen nehezen foganoszik-meg: és ha elsőben meg nem foganoszik-is, valami fogyatkozás miatt, azért meg nem vetendő. Némellyek, illyen módot-is találtak-fel ennek óltásában: hogy két vagy három esztendős fiatal dió-fát, mind gyökereftûl ki-áfnak à földbûl, és à gyökereig el-metszik, s' abba óltanak szokás-szerént: és megént à földbe temetik, s' meg-foganoszik. Máfok egy esztendővel előb, valami szép esztendős ágat, választa-nak, s' azt meg-tekerítik: az-után, nagy béli lészen, és

könyen igyenesen metszhetni; s' úgy el-metszvén béólthátni, és meg-foganoszik. Ennek óltása lehet Martiusban. A' Diófának, ollyan természeti vagyon: hogy mentúl inkáb minden esztendőben verik, annál inkáb terem à következendő esztendőben; ha szintén néha az ütésben le-csapják-is az ágait. Azért-is à szorgalmatos gazdák, gyakrabban nyesik, és metélik ezt à fát.

CC XXXVIII. A' diónak, sok fogyatkozási vannak; *à kiknek* orvósláſirúl, és jobbitáſirúl, noha immár oda fel-is alkalmasént írtam: mindazon-által, talám itt-is akad valami újság elő. Elsőben, némely dió igen fás lévél; úgy hogy, à bélit-is nehezen vájhatni-ki. Az-ellen, à fának hejját kőrnyűl-metélik; hogy az akadályos nedvesség, ki-meheſſen belőle. Némellyek, à derék gyökeret vágják, mely à kőzepin igyeneſſen alá-szolgál, és az előbbeni helyébűl máshová űltetik: de ennek az elvágáſa, máſoknak sem igen tetzik. Némellyek, à gyökerét fúrják-meg, és cruſpánbúl cſinált szeget vernek belé: vagy réz, akar vas szeget à székijg. Némellyek, által fúrjak à bélin-is à fának kőzepit, és szil-fábúl faragott éketvernek-által rajta. Némellyek, hogy gyönge hejú légyen, à diót minek-előtte el-űltetik, meg-áztattyák valami tiszta gyermek vizelletiben. De máſok, mind ezeket semminek tártyák; azért à ki nem hiszi, probállya-meg. Miképpen leheſſen kemény heja-nélkűl, meg-mondottam oda fellyeb. A' hamuval, és gyakran, való által űltetéſſel, majd többet nyerhetni: és ha egész esztendő-áltál, minden hólnapban háromszor öntözik meg lúggal. Hogy à

dió,

dió; à fájárúl le ne húllyon : aztis, miképpen veſzthetik-à dió fát ennyihány varázláſſal akarják némellyek végh-ez, vinni, à ki nem ide- való. Azzal talám meg-lehetne, ha tűzes ſzeget vérnének à gőkerébe, Tamariſcus, vagy ſzederj-fából. A'vagy nyisdki á győkerét, és tégy dictamnus győkeret hozzá: akár babot és ruhát, mely az Aſzonyok havi betegségétűl illetett. Mert az bizonyos, hogy efféle aſzony embereket, nem kedvelli à à dió-fa, ha kőrűlőtte forgolódnak : hamar-is ki- ſzáradnak tőlők. Ha télben à dió-fanak ágait meg-vette à hideg, nem kel mingyárt ki-vágni; mert nyárbán ki-vér, és à mely ſzárazon marad, azt ki-vagdalhatni.

A' diót akkor verik le, mikor meg-érett: akkor érik pedig meg, mikor à heja-és béli-kőzőtt vőrőſſődik: avagy inkáb, mikor à zőld heja el-kezd válni, à kemény hejátúl: ha mingyárt nem kopácslik-is, cſak rakásba hánnyák, ennyihány nap-múlván meg-kopácslik. Azután à napon az udvaron, vagy másutt, ſzárazſzák-meg ennyihány napokon, à mint à nap ſzolgal. Ha pedig, minek-előtte à napra téſzik, vízben meg-moſsák, ſzebb léſzen: és kőnnyebben el-adhatni. Ha à padláſon, avagy árnyékban ſzáraztyak, nem kel garmadába rakni: hanem, ritkábban à főldőn el-terjeſzteni, hogy jobban meg-ſzáradhaſſon, és gyakrabban meg kell forgatni valami gereblyével, hogy meg ne peníſzledgyék, és avaſodgyék. Ha meg-ſzáradt à dió, à likacſoſsát, és férgesét ki kell válogatni hamar még-tőrni, és à ſzékit ki-venni, s' úgy ſzáraztani, és el-tenni olajnak. Mert ha à hejában meg-maradott vólna, éppen meg-eméſztődőtt vólna à férgektűl. A' ki friſſen akarja tartani, fővenybe rakja. Egyébként ha jól meg-ſzáradott, akar-mely

CC XXXIX.

edényben

edényben is el-tarthatni. Noha némellyek azt tartyák, hogy dió fából csinált ládában, leg-jobban el-marad: àvagy, maga száraz levelei-között. Avagy vörös-hagyma között, à kiknek keserűségit el-vészi. Némellyek azt írják, hogy nyersen is el-tarthatni à diót, ha mikor meg-kopácsollyák, mingyárt mézbe tészik: igy, esztendő múlván is nyersen találllyák; és à méz is, à diótúl olly orvóságos lészen, hogy à ki abból iszik, à torkának, és arteriáknak, àvagy élő-ereinek nyavalyáit meg-gyógyittya.

CCXL. A' Diót nyersen eszik, mikor à béli keményedni kezd, meg-tisztítván minden hejától. Azon-kivül, szárazon is à gyümölcs-között. Némely étkekben is, de ritkán. Liktariomot is csinálnak belőle. Kirúl magános helyeken írok. A' dió levéllel, mi-képpen tarthatni meg à brenzát rothadástúl, fel-találod à Calend. n. 203. Mikor à dió-fának ágait le-metszik, nem kel igyenesen metszeni, hogy az első, és à dér bé ne férkezzék à bélibe; mert igy üdő jártára, éppen addig meg-rothasztya à fát: hanem óldalaslag, hogy à kérgébe ne szolgálhasson à víz. A' dió heyábúl, jó hamut égetnek. A fájának belibűl mécset à lámpásban, à hol dió olayal élnek. A' diónak kemény hártyája, à ki belől kereszttúl áll à béliben; ha az árnyékon meg-száraztatik, és porrá töretik, s' azt à port kástélyos borban meg-iszszak: meg-állíttya à gyomor fájást. A' dió, melegitő és száraz természetű: mentúl régiebb, annál inkább. A' régi dióbúl, olayt égetnek, à ki noha nem ételre, hanem lámpásba, és orvóságnak-való.

A ki nem igen régi, ha ollyanbúl egy kosárt megtöltes, à ki öreg, annak harmad része lészen béli: à kiből,

kiből, ha jó, 12 ℔ olaj léſzen. A' ki az ütésből, verésből-való dagadáſokat, kekűléſeket, akár-hol légyen, meg-gyógyít. ételben-is ez igen jó: hanem, az orvoſságokban à régi és avas olajjal, őſzve-keverhetni. A' dió, à gyomorban sárt, és horutot ſzerez: fő-képpen à kinek gyenge, és roſz gyomra vagyon. De jó á közép-ſzerű gyomrúaknak, és azoknak, à kíknek anyi hideg-ség vagyon gyomrokban, hogy meg-emeſztheſsék à diónak melegségét. Viſzontag, à meleg gyomorban tűzeſséget, és haragot indít, és fűſtős nedveſségeket: à kík fő fájaſt, és ſzemek forgaſokat ſzédelgéſeket von-ſznak-utánnok. Hanem, meg kel à diót áztatni vízben, hogy le vonhaſsák à hejját, s' úgy eheſsék mint à friſſet. Ha az étel előtt két ſzáraz diót, három fűgét, húſz ruta levelet egy kevés sóval őſzve-törſz, s' úgy eſzed; étetéſtűl ne fely azon nap: à mérget-is el-oſzlattya. Ha éhomra à dió bélt meg rágod, à dűhős eb marását meggyógyíttya. Haſonló-képpen, ha à dió bélt vörős-hagymával, mézzel, sóval őſzve-törőd, és flaſtromot csinálſz belőle, reá-kőtvén, mind dűhős eb, s' mind más-féle maráſt, meg-gyógyít. Más-féle kelíſeket-is: fő-képpen ha meg-égeted à dió bélt, és borbá habarod, és meg-iſzod: à tűzes fakadékokat meg-gyógyíttya. Ha meg rágják à dió bélt, és à Fene, avagy vad-húsra, vagy tűzes gugára téſzik, igen haſznos orvoſság. A torok- CCXLI.
gyík-ellen-is: ha olajjat, és ruta levét őſzve-keverik. A' fűlnek meg-gyúladásában, mézzel őſzve-kevervén, egy keveſet bocsátanak-belé. Az űres fogat, à diónak hejával sűtögetik-meg. Ugyan ezen dió hejját, ha meg-égetik, meg-törik, borral és olayal őſzve-keverik, s'

avval kenik á gyermek fejét: igen meg-neveli à haját. Ezzel élnek à haj folyás-ellen-is: à kíknek hajok, ſzakállok el-mégyen. A' diónak zöld heyát ha le-vonſzák, és annak levét ki-facſarják; azt elegedendő mézzel, mint az ſzedery levet meg-főzik, s-avval à torkát korogtattya ember, és iſzſza-is: à veſzedelmes torok-gyíkot, és nyak caſapnak le-ſzállását, meg-gyógyittya. A' geleſztát, és fog fáját-is meg cſillapíttya. Némellyek azt írják; hogy ha à dio-fának gyökerével, minden tizenötöd napon egyſzer, à fogait dörgöli ember; igén meg-erősíti elméjét, és élesíti érzékenségit. A' Dió-fának első cſimáját, ha meg-főzik lévben, vagy borban, és azt iſzſzák: igen jó à kő, és colica-ellen. A' Diót, ha meg-törik mákkal eggyütt, ki-facſarják s' emulſiot cſinálnak belőle: álmot ſzerez. Az éretlen diót mind hejaſtúl, ha Sz. Iván nap-tájban meg-ſzedik, és abból vizet égetnek, à kit kivül téſznek akár-minémű ſebre, és mérges meg-gyúladott fekélyekre, még à gugára-is: igen haſznál. Es, ha két vagy három unciat meg-iſznak belőle, igen hévesít, és à mirígyet elennzi. Haſonló-képpen, ha Septemberben ennek á dió hejának (ha ſzintén fekete léſzen is, cſak rothatt ne légyen) vizét veſzik, és abban nem igen ſokat véſznek-bé, mikor à hévség kezdődik; kinek harmad réſze eczet légyen, és ha előb eret vágattak; bizonyos, és probált orvóſság à peſtis-ellen.

CCXLII. A' dió levélnek-is, ha Májusnak végén vizét véſzik, és avval minden-nap reguel és eſtve moſsák à ſebeket, és ruhát mártván belé, azzal kötik: igen meg-ſzáraztya, és friſs húſt nevel. A' dió, à hal ételnek nedves nyálát elvéſzi; azért à halra diót ſzoktak enni. Némellyek à dió-

búl, és fog-hagymából, igen jó lictáriomot cſinálnak: à kit peſtiskor éhomra eſznek. Más lictarimot-is cſinálnak: à nyers dióbúl. Melynek módgyát, ez-után írom. A' dió-fának olaja, àſiketséget-is el vészi: ha egynyihány csöppöt bocsátanak à fülébe embernek, à kit némellyek így cſinálnak; A' dió-fának gyenge cſimájával, egy öreg kerekdéd üveget meg-raknak, s' azt à ló ganéjba egész eſztendeig el-áſsák; az-után abból facsarnak olajt ki, és azt valami kevés más dió olajjal öſzve-keverik: és ebbül enyihány csöppet bocſátnak az ember fülébe, hogy jól bé-hathaſſon. A' dió-fábúl, ſok ſzép ládákat, ſzekrényeket, és egyéb-féle eſzközöket ſzoktak cſinálni: mivel igen erös fa, és ſzép ſimán meg-gyalúlhatni. A' zöld dió hejábúl, ha meg-törik, és vas-fazékban meg-főzik, jó dió ſzínü feſtéket cſinálnak: kivel fát, és eggyet-máſt è félét feſtenek. Tartóſſab leſz, ha kevés tím-sót tésznek hozzája. A' dió hejját ha porrá törik, és azt à vízbe vetik; az-után, avval à vízzel à földet megöntözik: ſzámtalan féreg terem belöle, mellyel halat fognak. Némellyek, à dió-fa gyökerének hejját le-faragják, azt bor eczetbe meg-áztattyák: az-után, à tenyerébe tészik à hideg-lelö embernek, mely mególtya à feletteb-való hévséget; de à tenyerérül elmégyen à bor. Egy vagy két diót, ha à kappanba, vagy tyúkba tésznek: hamaréb meg-fő tőle. Ha valakit az eb meg-mar, azon napon egy ó diót tör-meg, és tedd à marására; az-után, veſd valami éh tyúknak, vagy kakaſnak: és ha azt meg-eſzi, s' meg nem hal tőle, jele az, hogy à kuvaſz nem vólt dühös; ha pedig meg-hal, dühös vólt. Azért harmad nap-alatt, eleit kell venni annak

à betegségnek. A' dió-fán-termett gombából, jó tapló léſzen, ha azt lúgban erőſſen meg-főzik, az-után meg-ſzáraztyák: àvagy cſak à ruha-főlibe rakják à katlanba, melyben lúgot főznek mikor ſzapúlni akarnak; az-után jól meg-ſzáraztván, igen meg-tőrik. A'ki meg akarja feketítenj à haját, égeſſe meg az illyen dió, fán termett gombát, és olajjal keverje-öſſze: s' kennye-meg véle. Peſtiskor, ha fűſtöt cſinálnak èfféle gombából; el-űzi à dögleleteſséget.

§. XV.

A' Mogyoró-fárúl.

CC XLIII.

A Mogyró-fát, à Deákok, Corylus-nak híják: à gyümölcsét pedig, avagy mogyoróját, Avellana-nak. Két-féle ez, Erdei és kerti: mellyek, nem igen külömböznek egymáſtúl, fő-képpen à gömbölyök. A' kit à kertben ſzoktak nevelni, inkáb hoſzúkáſok. Azok-is-némellyek fejérek, némellyek pedig vörösſek. Cſak nem minden eget ſzeret: à földet à ki nedves, hideg, ſovány, sőt az agyagoſt, és iſzapoſt-is kedvelli. A' magván ültethetni, mint à mondolát, ne-is mélyebben két újnál: de job, ha à fa-körül ki nőt csömötéken ültetik, à kinek magános gyökere vagyon. Meg-lehet más új növendéken-is, à kin mind ó, s' mind új növes vagyon: de azt félen kel metſzeni, hogy à víz à bélibe ne ſzivárkozzék, és meg ne rothadgyon. Azt tartyák némellyek, hogy à mogyoró-fát ha gyakran által-ültetik, tenéſzőb léſzen, és job gyümölcſe. Mert ha cſak úgy hadgyák, igen bokroſſan

nő

nő azért némellyek azt tartyák; hogy, job ha nyesik, és à teteit el-tarollyák, mert több gyümölcsöt hoz. Ha pedig mind ki-vágják, à körülötte ki-nőt fiatal csömötéket, nagy fát nevelhetni belőle, de nem lészen oly tenyészö; mert à nedvesség, inkáb mind à temérdekségébe mégyen, és azt táplállya. Mind azon-által, értelmes kertesz emberektül hallottam: Hogy jobb, ha ki-irttyák à környül ki-nőt csömötéket, és magános temérdek fát nevelnek. Mert noha valamenyivel, kevesebb mogyoró terem rajta: de annak mogyorója, nem lészén olly hamar férges, mint à bokrosban nőlt mogyoró; à ki közönségesben, minek-elötte jól meg-érik, job részére meg-szokott férgesedni. Mellynek, okát adgyák némellyek, Aristóteles tanításábül: hogy à nedvesség, à rothadásnak annya, à kitül származik à féreg. Azért, ha fölöttéb-való, mint à friss mogyoróban szokott lenni: hamar meg-terem benne. Avagy, hogy, kevés olaj vagyon benne: mert mikor immár meg-szárad, több olajossága van. Azért, kevesebb férget-is találni abban, mint à dióbann is, kiben mindenkor meg-marad à zírosság Némellyek, ollyan tanúságot adnak; hogy, ha ki azt akarja, hogy jól gyümölcsözzék à vörös mogyoró, Sz. Lámpert napján, az-az, 17. Septembris, avagy egy keveset elöb: avagy, egy keveset utánna ültesse-el à mogyoró fiatal fát; így, jó és szapora gyümölcsöt hoz: à férgektül-is ment lészen.

CCXLIV. Mások, à meleg és nedves helyeken Octoberben, s' Novemberben ültetik: néha Februariusban, és Martiusban-is meg-lehet. Jobnak itélik némellyek, ha ennyihány ágacskát hagynak eggyütt, mikor el-ültetik,

hogy-nem-mint csak eggyet; mert tenyészőbbek lésznek. A' mogyoró-fát, minden esztendőben egyszer meg kel kapálni, és à környúl ki-nőt agacskákat levagdalni, ennyihányán-kivúl, à kik hoszúkások, és igyenessen nőlnek; azon-kivúl, egy ágacskat se hadgyanak, à ki három, vagy négy könnyőknél hoszszab légyen: Ha à mogyoró-fát, gyakrabban levelezik, avagy vástállyák, avagy à hejában ki-nőt ágacskákat le-metélik, és megkapállyák: annál igyenesebben, és hoszszabban nőnek, több gyümölcsőt-is hoznak. Mert, ha azt nem cselekeszik, az egész tápláló nedvesség csak à fájába és levelébe száll. Ha ki à mogyorót sokáig, és frissen akarja tartani; föld edénybe tegye, s-úgy ássa al á földbe. Némellyek, csak fris fövenybe tarttyák à pinczében: és ha így áll, nem árt annyira, mint à többi. Egyébként, természetek-szerént fő fáját, és à gyomorban gyúladást indít. Ha ki sokat eszik benne, vérhast szerez: kivált képpen Auguſtusban. Egyébként meleg, és nem igen száraz természetű: de à diónál hidegeb, és tömöttebb, inkáb-is táplál. Szeleket indít az emberbe, kiváltképpen ha az belső héjával eszik: de ha azt le-vonnyák, könnyebben meg-emészthetni. Az Spanyór Aszonyok meg-sütik, s-úgy eszik.

CC XLV. A' mogyoró veszszős, nagy ellensége à mérges állatoknak; mert ha valahol à házba, csak fel-függesze-is az ember, oda bénem mégyen se az scorpió; se más-féle mérges allat. Es, ha ott vagyon-is, mingyárt el-szedi onnéd magát. Azt-is írják, hogy ha ki éhomra rutával mogyorót eszik annak azon à napon se méreg, se mérges állat nem árthat; és à scorpiók-is el-szaladnak tőle.

Ha

Ha pedig száraz fűgével eszi, meg-gyógyíttya à mérges scorpió marását. A' paráſztok azt tartyák, hogy ha à kigyót mogyoró pálczával csak meg-ütik is-még mereveſik, és az után meg hal. Az olaja, igen jó à régi horut-ellen. Ha meg-égetik à mogyorót, és medvé hájjal ősze-tőrik, és meg-kenik à fejét véle, à kinek à haja el-húllot: megént meg-neveli. Ha à mogyoró hejját meg-égetik, és olajjal jól ősze-tőrik, és elől à fejére tőltögetik: à kék, avagy macska szemfényét á gyermeknek, meg-feketíti. A' mogyoróból ki-facsart lév, igen haſznál à vér-has-ellen. Az ételkben, nem szoktak véle elni: hanem nád-mézzel, vagy czukor kandlival, confrejtet csinálnak belőle, mint à mondolából. CC XLVI.

A Fájából, jó abrincsot csinálnak. A' hólt-szenével, igen élnek à kép-írók, kép-faragók, és más efféle meſter-emberek: mikor valamit rajſzolni akarnak. Ezen hólt-szénnel élnek, à puska-por csinálásában-is Végtére, à mogyoró veſzſzőnek, egy csudálatos tulajdonságát, és termeſzetét akarják állítani az Authorok: hogy, tudni-illik, az által à föld gyomrában, aranyat, ezűſtöt, és más-féle értczet fel-találhatni, s' azoknak ereit; és azért, Iſten veſzejének nevezik. Az pedig, ha Iſten hírével meg-lehet é, arrúl én itt nem diſputalok. Mivel, ſe à Philoſophuſoknak, ſe Theologuſoknak tiſztekben, nem akarok lépnem; hanem, csak szintén à kertéſzeknek haſznos határokban akarok maradni.

§. XVI.

§. XVI.

A' Geſztenye-fáról.

A Geſztenye-fa, magaſſan fel-nő: némelly öregb, s' némely aprób gyümölcsött hőz. A külső heja, hegyes apró tőviſekkel teli, mint à sül-
CC XLVII. diſznocskának bőre à kiben fekſzik à gyümölcs. Ennek-is à gyümölcsnek, meg az-után egy kenményeb heja vagyon, mint à pargamina geſztenye-ſzínű mikor meg-érik: azon belől, egy hártyás bőre; s' az-után, fejér tömött ſzéki. Az öreg geſztenye, kit mi Olaſz geſztenyének nevezünk, nem igen terem à mi
CC XLVI. Országúnkban: és ſzintén magon ültetik-is el, nem leſz ollyan nagy, és édes; noha valamenjire, nagyob léſzen à közönségesnél. A' Geſztenye, hűvös eget kéván, noha à közép-ſzerűt ſem veti meg. Igen kedvelli az árnyékos, és meredek helyt s-à hegy óldalt, melly az Eſzaknak-ellenében fekſzik. A' vólgyet-is; csak-hogy, meg ne foſztaſſek à tápláló nedveſségtől; mert örömesben nő à nedves, hogy-ſem à ſzáraz helyen. A' ſzüntelen-való nap-fényt ſem ſzereti: à fölettébb-való Eſzaki-ſzelet ſem. Lágy földet, de nem fövenyeſt ked-vel. A' fekete föld, leg-alkalmatoſſab néki. A' lapályon, kemény agyagos földben; akár kövecſes és iſzaposban-is nem örömeſt terem.

CC XLVIII. A' Geſztenyét, vagy à magván, az-az, gyümölcsén ültetik: avagy magától ki nő. De mikor csömötén ültetik, úgy el-bádgyad à fiatal fa, hogy két eſztendeig alig veſzi-fel magát: és kétséges, ha meg-éled-e avagy nem.

nem. ültethetni azért mind magon, mind csömötéjén. Novemberben, Decemberben, Januariusban, Februariusban. De némellyek, inkáb jovallyák Martiusban, jól meg-kapált, meg-ganéjozott, és tiſztított földbe idején. A' mag légyen ſzép öreg, jól meg-érett, és egéſséges. Hogy pedig Februariuſig meg-állyon, így kell véle bánni. A' geſztenyét, meg ſzárazſzák az árnyékon ki-terjeſztve: az-után, tegyék valami ſzoros és ſzáraz helyre rakásba. Azt ſzorgalmatoſſan, à folyó-viz-mellett ásott fövennyel födgyék bé. Harmincz nap-múlva, hánnyák-le róla à fövenyet, és veſsék hideg vízbe à à geſytenyét: à ki alá-ſzál-az jó, s' azt tartcsák-meg; à ki fen leveg, az roſz, és veſsék-el. A' ki jó, azt megént fövennyel födgyek bé, és 30. nap-mulván, haſonló-képpen probállyák meg. Ezt háromſzor cselekedgyék, s' harmadſzor kikeletnek elején: és à mellyek jók válnak, azokat ültetſsék el. Némellyek csak valami edénybe föveny-közzé rakják, mint à tób magokat: kirül oda fel-is ennyihányſzor emlékeztem. Mikor pedig el ültetik à geſztenyét azt akarják némellyek: hogy hármat, négyet, avagy ötöt s' hatot ültetſſenek együvé, hegyével fel, egy lábni mélységre; és egy réfnyire távul egymáſtúl. Az-után, két vagy három eſztendő múlva, mikor által akarják ültetni à fiatal növéſeket: 40 lábnyira egy-máſtúl ültetſsék à lapály helyeken; mert à hegyeken, és óldalban, sürüebben ültethetni. Mivel pedig ez à fa, ſzéleſen ki-terjeſzti az ágait, azt is kivánnyák: hogy az ültetésben, kétt-ött-kettöt ültetſſenek egy-más-mellé, kinek kinek magános gyökerelévén; azért, jobnak ítélik közönségeſen, ha à gyümölcsön ültetik. Máſok, máſt tartanak.

CCXLIX. A' *Géſztenyét ólthatni*, csak-nem-mint más fát: akár *hasításban*, akár *ſzemre*, akár *sípra* kikeletkor mingyárt, mikor à nap az étſzakával egyenlő vólt. Némellyek Martiusban, Aprilisben, Májusban, az óltásnak külömbsége-ſzerénr. *ólthatni* pedig *maga fájába, Bük-fába, Dió-faba, Tölgy fába, Füz-fába:* de ezen, későbben érik, és nem leſz ollyan jó, hamar-is el-vész. Ha valaki *sípra*, vagy *ſzemre* akarja *óltani* à *geſtenyét*: nem azon eſztendőbéli ágról kell à ſzemet le-metſzeni; hanem, az előtt való eſztendő-bélibűl, és akkor, mikor à nedveſség belé kezd ereſzkedni: és à ſzem ſem fakadott még ki. Mások elmennek, s' egy ſzép fát fellyűl el-metſzenek: és eſztendőre, mikor ki fog nőni, ennyihány ágacskát le-metſzenek, minek-előtte à bimbó ki-vér: és azokat az ágakat, hideg és árnyékos helyen el-temetik, avagy fövennyel bé-hánnyík, hogy Aprilisben és Májusban, élheſsenek vélek, kikről ſzemet, avagy sípot vonhaſsanak-le; mint az óltani-való ághoz alkalmatos. A' Geſztenyét, mindenkor Martiusban, és Septemberben környűl kel kapálni: az irtáſſal és nyeséſſel, inkáb nevelkedik. A hegyekben, alacſonban nevelhetni: à sik helyen, magaſsabban. Ha az ember homlítáſſal ákarja ſzaporítani, meg-lehet: csak-hogy, máshová onné nem vihetni.

CCL. A' geſtenyét, pólznákkal verik-le, mikor meg-érik, mind sörtés hejával-eggyűtt. Akkor érik pédig meg: mikor vagy ki-húl à geſztenye, à töviskes héjábúl; vagy mikor ez meg-nyílik, és ki kezd à geſztenye belőle látſzani őſzſzel. Job mindazáltal, mind hejaſtúl leverni, minek-előtte ki-húllanak; mertigy, továb el-tarthatni friſſen, még Martiuſig-is, ha abban hadgyák.

Ha

Ha pedig ki-szedik à tóviskes hejából, tizen-ötöd napnál alig áll továb; hanem-ha valami mesterséggel élnek. Ugy-mint, némellyek frissen à fövenybe rakják, s' à pinczébe tészik. Némellyek, kosárba rakják, s' à füstön száraztyák-meg. Azt leg-inkáb jovallyák, ha ki sokáig frissen akarja tartani: vegye-ki à sörtés hejából, és tartcsa dio-között; avagy töltcse rakásba, és fellyül födgye-bé dióval. Mert à diónak ollyan természete van, hogy minden fölöttéb való és penészedő nedvességet meg-emészt: ha hóld fogytára szedik. Mások, valami új cserép edénybe tészik, és száraz helyen, à földbe ásák: avagy àfféle kast fonynak, s' azt agyaggal meg-kenik, hogy à szellő hozzá ne ferkezhessék; avagy polyvaközibe rakják. De akár mi-képpen tartcsák à gesztenyét, mindazáltal, arra igen kel vigyázni: hogy frissen rakjákbe, és úgy födgyék, hogy à levégő-ég meg ne járhassa; mert hamar meg-vész A' Gesztenye-fábúl csinált edénybenn-is, inkáb meg-marad.

CCLI. A' Gesztenyének, meleg és száraztó természete van, és könnyen meg emészthetni: nem igen kéményít, jól táplál. A' kik Cholericusok, nád mézzel egyék: à kik Melancholicusok, mézzel. Ha meg sütik, s-mézzel éhomra eszik, igen jó à horut-ellen. A' hasnak, és gyomornak fölöttéb-való folyását, meg-enyhíti. Az à víz, melyben gesztenyét főztek mind hejastúl, igen jó à vérhas-ellen: és azoknak, à kik vért pöknek, ha iszszák Hasonló-képpen à hártyája, mely à kemény heját elválasztya à székitúl, ha harmad részniyre meg főzik vízben, s' azt à vizet iszszák, igen meg-csillapíttya à hasfolyást; úgy, ha savanyú borba iszszák-is. Há à geszte-

nyét meg-törik, sót, mézet tésznek közibe, s' à dühös eb marására kötik fölötte igen haſznái. Ha pedig à geſztenye liſzt- közzé, árpa liſztet-is kevernek, és eczetet töltenek, s azt à meg-dagatt, avagy keményedett mellyekre kötik az aſzonyoknak; azt elſzélleſzti. Némellyek aztírják: hogy, ſzelet csinál az emberbe; némellyek pedig azt tarttyák, hogy, nem: hanem ki-ûzi. A' geſtenye levelet, mikor à fárúl friſſen le-húll, ha fel-ſzedik, minek-előtte az eſső meg-eſi: igen jó à barom-alá hannyi. Ha pedig az eſső meg-eſte, jó ganéj lével belőle. Némellyek à tol helyett, vánkos hejat töltenek véle; és jó rajta hálni. A' Geſztenye-fának hamuja, nem jó à lúgba: mert úgy meg-mocskollya à ruhát, hogy ki nem vehetni à mocskot belőle: hanem, à fahejának hamujából, jó lúgot csinálni, à kivel élnek, mikor sárgával akarják à ſzőrt feſteni. Az ſzene, jó à kovácsoknak: mert hamar el-ólthatni. A' fája, igen jó à ház éppületre: fölötte tartós mind à földbe, mind azon-kivül az eſsőben; azért, felette alkalmatos à karóknak.

CCLII. Némely orſzágokban, meg-őrlik: de elsőben, megſzáraztyák, és le-vonnyák à heját, à hártyáját-is, s' kenyeret sütnek belőle; àvagy kását főznek téjjel à liſztiből. Egéſzen- is meg-főzik diſznó húſſal. Egyébként, mi-nálunk nem igen élnek véle az étkekben; hanem, az allaputredákban, leves páſtétomokban és mikor malaczot, lúdat, tyúkot sütnek, azt meg-töltik véle, s jó ízt ád néki. Két-képpen kéſzitik-el à geſztenyét: vagy csak vízben meg-főzik, és jól meg-lágyúl; vágy meg-sütik. A' sütés-is, vagy paraz hamuban lével; vagy likas vas ſerpenyőben, à lángnál: ki ezt, ki amazt jovallya.

Minek-

Minek-előtte meg akarják sűtni, meg kel egy keveſsé à heját metſzeni, avagy nyitni; mert egyébként ha neki hevűl, ki-ugrik à tűzből, nagy pattanáſſal. Mikor ennyi akarják, némellyek mind hejaſtúl jó melegen adgyákbé. Némellyek meg hámozzák s-rósa-vízzel megöntőzik, és nád-mézzel meg-híntik.

Elég eddig à Gyűmőlcs-fáknak, mellek Orſzágúnkban találtatnak, Nemekrűl és Tulajdonságokrúl.

XII. RÉSZ.

A' Gyűmőlcsőző Csőmőtékrűl. avagy Bokrokrúl.

CCLIII.

VAnnak némely Bokros Csőmőték, mellyeket az ő gyűmőlcsőknek haſznos-vóltokért, mind étkekben főve, mind nyerſen; à kertekben ſzoktak nevelni. Noha az erdőkbén, hegyekben, mezőkőn, magóktúl-is nőnek; úgy-mint, Egres avagy kőſzméte Vad ſom, avagy fái sóska Berberis deákúl. Málna, deákúl Rubus Idæus.

§. I.

Az Egresrül.

AZ Egres, egy alacſon apró tőviſſel tellyes Bokron terem: kit à Fel-földőn, Kőſzmétének hijnak. Néhutt à hegyekben, és bokros helyeken-is terem; de à kertekben, kivált-képpen

azért ültetik, kogy à gyümölcsével, mikor még zöld, és éretlen, igen jó ízű étkeket főzhetni mind húst, halat, leg-inkáb tyúk fiat. Leves pástétombann-is tészik, s' tortát-is töltenek vele: kire meg-tanít à Magyar szakács. Eczet helyett-is élnek, à gyümölcsének ki-facsart levével, kirül ide aláb. 2. A kertet ékesíti, mert igen alkalmatos à bokros útakra: szép zöld levelü, és sürüen nő, jól meg-hadgya magát nyíretni, idejen hoz gyümölcsöt, és mingyárt Martiusban kezd levelezni. Mikor megérik, valamenyire meg sárgúl, lágyúl, és edes íze van: à gyümölcs-között eszik nyersen. Két-féle ez: eggyik mezei, s' à másik kerti. A kerti, csak avval külömböz à másiktól: hogy, ez, valamenyire nagyob szemet hoz. A' kerti, némellyik szőrös, némellyik síma. Tiszta vörösek-is vannak, Ersek Vrúnk ő Naga kertében. Akár-minémü helyt sem vét-meg: hüvös helyen inkáb terem, hogy-sem igen meleg tartományban. Nem kiván sok munkát, csak egyszer, vagy kétszer esztendőben meg kápállyák, és az aszszú ágaktól meg-szabadítsák. Szaporíthatni, ha az ágakat egymástúl, egy darab gyökerrel el-szaggattyák, s' úgy-ültetik-el: à magon, is meg-lehetne, csak-hogy igen késő.

CCLIV. Az Egresbül, avagy köszmetéből főtt lévv, igen jó ízt ád az ételre: és kedvet szerez. A' hideg-lélésben, ha szinte meg nem főzik-is, hasznos: mert hüvösít, és szorít; azért, à hasnak minden folyását meg-állíttya, kivált-képpen à vér-hast à szomjuságot él vészi, à vért pőkőknek felette használ, kivált-képpen abból sajtolt lévv. A' fel-gyúladt tagra-is, kivált-képpen à tüzes folyosókra, avagy Csúzra, nagy haszonnal kőtik. Hasonló haszna vagyon à levelének-is, de

nincs

nincs oly nagy ereje. Ha éretlen eszik, meg-indíttya à vízelletet: és ki-viszi á fővenyt, s' à kővetaz emberből. Mi-képpen csinállyák-bé nád-mézben: estélre egészszen, avagy annak levét, ide-alá fel-találod.

§. II.
Sz. János szőlőcskéjéről.

EZ apró vörös, gömbölyű, leves szőlőcske, CCLV.
egy csutkán sok függ: azért némellyek, Tengeri szőlőnek-is hijják: némellyek, Sz. Iános szőlőcskéjének, vévén ezt à nevet à Németektől. A' Deákok, Ribesnek nevezik. Ezt-is: à kertekben nevelik, Bokros útakhoz élnek véle: de mivelhogy gyenge, és hamar le-hajló ágai vannak; azért léczek-közzé kel őket venni, hogy igyenessen, és rendessen allyanak. A' leveleknek formája. hasonló à szőlő levélnek formájához: csak-hogy apró. Az íze, édes savanyúcska, mikor jól meg-érik. úgy szaporíttyák mint à kőszmétét. Az étkekben, sült-alá-való leveket, és sásákat csinálnak, s' tortákat töltenek véle: Lictariomokat, Syrupokat, igen jókat és hasznosokat, nad-mézzel-eggyütt csinálnak. Egyéb munkát sem kíván, az egresnél.

A' gyujtovány hideg-lélésben, igen használ. A' CCLVI.
gyomornak hévségét, meg hűvősiti: à szomjúságot, el óltya: az émelygést, és hányást meg-csillapíttya: az ételhez-való kedvet, fel indíttya; Mind az meg-rekedteknek, s-mind à hasa-folyóknak, igen nagy segítségekre van: Es azoknak-is, kíket à sár gyötör: és à kiknek à torkokra

kokra forr, viſza-veri azt. A' meg-gyúladott vért, megenyhíti : azétt némellyek, bort préselnek-ki belőle seſztendeig is el-áll, és azt töltik az orvoſságban, maga-az Ribes-helyet. Az aſztalhoz-is adgyák nyerſen, à gyümölcsök-között. Ersek urúnk ó Natsága kertében, három félét találni; vörösſet, Feiért, mint à gyöngy ſzemek, és Feketét. Ebben az utólsóban, az à külömbség vagyon : hogy à levelei nagyobbak, és jó ſzagúak ; főképpen, ha egy keveſsé az úya között meg-töri ember: de az erejek mind egy.

§. III.
A' Fái Sóskáról.

CCLVII. A Fái sóska, vad ſom, Deákúl Berberis egy Bokor inkább, hogy-sem valami derekas fa : ſok tövisſes, egy újni, s'-vékonyab temérdekségre-is, igyeneſſen ki-nőnek à gyökerébül az ágai : à kíken gerezdenként nőnek apró vörös, hoſzſzúkás, ſavanyú ſzőlőczkék, mint à ſom ; de közel ſem ollyan nagy. Mikor meg-csípi à dér, akkor meg lágyúl ; és édeſecske : de nem igen. A' levele-is tövisкes, és ſavanyú. Ez à Bokor, nem oly kerti, mint mezei ; mert ide mi-felénk à mezőkön, út félen, fő-képpen Cſalló-közben ; azon-kivül, à ſzőlők lábjában, à hegyeken-magától elég terem. A' patakok partyán-is mind vizes, mind ſzáraz helyen. Hűvös helyt ſzeret, noha à meleg, és közép-ſzerü helyeket ſem veti-meg. De némely helyeken úgy-mint, à Fel-földön ritka; azért ültetik à kertekben. Igen alkalma-

alkalmatos à bokros útakra-is, és az eleven sövényekre. Mingyárt kikeletkor levelezni kezd, Aprilisben, s' Majusban virágzik : Septemberben és Octoberben. szép piros, akkor-is szokták le-szedni. Némellyek, bort sajtolnak-ki belőle, à ki esztendeig-is el-áll. igen hasznos à hasfolyás - ellen, mely à melegségtől származik à Caniculakban, és néha ősszel-is történik, ha szinte sokáig tartana-is.

Kivált-képpen-való hasznát vehetni, à tüzes, és dögleletes hideg-lélés-ellen, ha vióla juleppel, és vízzel elegyítik, s' úgy adgyák innya à betegnek : így, nem csak meg-óltya à szomjúságot, de az epének, és sárnak dögleletes párját-is meg-fojtya. Azoknak-is igen jó, à kiknek émelyeg à gyomrok, és meg nem emészthetik az ételt. A' vér-has ellen-is szolgál, és mikor az epe, à májból à kis hasra forván, sár-vízi indúlatokat gerjeszt benne. Hasznos à vér pökés-ellen : meg-erősíti az ingó fogakat, ha avval gyakran mossák ; ázért, hasznos fog-vájókat csinálnak à fájából. Az ínyet-is meg-jobbíttya, ha azt, à torkában korogtattya ember. A' nyak-csapnak gyúladását, és az oda szállott sós nedvességet, meg-gátollya. A' húson-föllyül lévő friss sebeket, őszve-forraszttya : és à régieket, ki-száraztya. Art azoknak, kiken à hidegségtől, és szelektől gyomor fájás vagyon, és nehezé vésznek lélekzetet. Némellyek, à szem fájás-ellen is egynyhány csöppöt eresztnek à szemekben : de ezt mások nem jovallyák ; mért igen erős nedvesség, es inkább meg indíttya à folyását. Hanem, ha akarnak vele élni, kivül kősék-reá : úgy hogy, à szemébe ne mennyen. Ha ennek à fának hejját meg-főzik, és à leveleit meg-törik, CC LVIII.

s, à levét ki-facsarják, és eczettel elegyítik : à hév fog fájásban, szinte annyit érnek vele, mint az szőlőcskének levével. A' hévségtűl származott fő fájás-ellen-is, ha reá-kőtik, igen használ.

CCLIX. Mikor meg-érik, mind ágaistúl le-tőrhetni, s-úgy szárazthatit-meg az árnyékba vagy à pinczében tarthattyák, és mikor szükséges, egy kis lágy-meleg vízbe hánnyák, s-meg-újúlnak: s-úgy élhetni vélek, mint à frissel. Egy szóval, minden hévségbe, sár-víz hányásba, jó à vad som. A' levelei Majusba, mikor még igen gyongék, jók az sásákban, és misculantia salátában. A' gyümölcse pedig őszszel, sültek-alá is lévben. Igen jó hűvősítő, és szomjúság óltó lictariomot csinálnak belőle: s-más-képpen sem élnek véle az étkekben. Majusban az levelébűl, és virágjábúl vizet égethetnek: melly szinte úgy haszнál, az elő-számláltatott nyavalyák-ellen. Az sárga heja, haszнos à száj csereplése, és ajak dagadása, s-az torok rekedesi-ellen: ha porrá tőrik. Ha lúgba meg-főzik, fát, csontot, szőrt, és akár-mit-is sárgíthatni véle: szép fényes lészen az ezkőz, ha (mint à Németek nevezik) firnájzal kenik-meg, minek-utánna meg-száradott. A' szaporítása és munkája, mint az egresnek: avagy, Sz. János szőlőcskéjének. Meg tarolhatni.

§. IV.

§. IV.
Az Málnárúl.

A Málna, avagy mint à Thótok nevezik, Máljna: à fáját néhútt à Magyarok, szederyin-nek, à Deákok, Rubus Idæusnak nevezik, egy bokor, à melly hasonló az mezei szederyhez; csak hogy, nem szinte ollyan tövísses: az levelei-is széleſſebbek, à veszszei kerekdédek; à gyümölcse ollyan ugyan, mint az éretlen mezei szedery: de az mindenkor vörös, meg nem feketedik, mint ez. Szép illatú, mint à viola; föllyül fejérlik egy kevesé, mint-ha à harmat eſte-vólna meg; édes-is magában, noha kevesé fojtos focska. Nem nó olly bokrossan, mint à másik: hanem, imitt amott eggyenként az ágakon. Nagy hegyekbe terem kivált-képpen: de à kertekbenn-is ültetik, hogy hamarébb kaphassa ember, mint az eperjet. Nyersen eszik, à gyümölcs-között. Igen jó eczetet csinálhatni belőle, jó illatút mint à rósából, vagy violából: az melly egészséges, hűvősitő. Eczet ágyat-is, magától csinál: ha mikor meg érik, eczetbe hánnyák az-után, meg egy kevés bort töltenek reá, s-à napra tészik. Az után megént több bort, míg meg-érik. Ha pedig csupa eczetet töltenek-reá, még leg-jobb: egy akóra kelletik leg-alább öt, vagy hat icze. A' meg-veszett eczetet-is, meg-jobbíttya, ha belé-tészik. Ülepet, igen jót csinálnak belőle nád-mézzel, mind à hévség, s-mind à szomjúság-ellen. A' ki jól akar véle banni, meg-kapállya kétszer vagy háromszor: à hegyét-is el vágja, mint à CCLX.

rósának, csak-kogy, nem kell igen alacsonon hagyni. Léczek-közzé vegyék, mint à rósát, ha útát akar à kertész belőle csinálni; mert igen hajlandó veszszei nőnek. Ennek à gyümölcsét, igen szeretik à medvék: azért, mikor az meg-érik, leg-inkáb foghattyák őket.

A' haszna ennek az orvóságokban, az leg-inkáb, mint à mezei szederjnek: hogy az szájnak nyavalyája ellen, igen jó, ha csak rágják-is à gyönge leveleit. Az ágait ha meg-főzik, s-azt iszák, à has-folyást, meg-állíttya: à virágja-is, ha borban iszák. A kelíseket nem engedi, hogy továb terjedgyenek ha az gyönge levelét rea-jok kötik: és meg-is gyógyíttya. A' farsába-ellen-is jó, ha meg-tőrvén kenik véle. Az Sz. Antal tűzet-is meg óltya. Más több illyen bokros csömoték, nem igen találkoznak, mellyeket à kertben nevelnének.

XIII. RÉSZ.

A' Gyümölcs-fáknak közönséges munkáirúl.

CCLXI. NOha imitt amott oda-fel, majd mind fel-jegyzettem ezeket à munkákat, és kivált-képpen 8. Rész. àFiatal faknak növelésérűl; mindazonáltal, az Olvasónak könnyebségére, itt mint egy csomóba akarám azokat kötni, hogy könnyebben hozzá-juthasson. Mert, hogy ha hozzá nem-látnak à gyümölcs-fákhoz, hamar el-vadúlnak, és kivesznek.

Elsőben

Elsőben azért, meg kel válogatni à fákhoz illendő Eget: mivel, némellyek hideget; némellyek meleget; némellyek, közép-ſzerűt ſzeretnek. *Máſodſzor* à földet, mellyik mihez alkalmatos; mert, ki kővér földet, ki ſoványt és fövenyeſſet, ki köveſt, agyagoſſat, &c. kedvell: mellyeknek tulaidonságit, fel-találod à fáknak nemében. Mindazáltal, ebbén minden fák eggyeznek: hogy à föld-ſzinén, ſzáraz földet kévánnak; annak gyomrában nedveſſet, à melly felé à gyökeret ereſztik. Mert à fáknak nagy-vólta, nagy tápláláſt kéván, tudnia illik, à kinek nagy, és bőven kel minden eſztendőben gyümőlcsöt hozni. Mellyhez az-is ſzükséges: hogy jól öltcsák, és ültetſék à fákat. Ezekről is oda fel, elegendő képpen írtam. *Harmadſzor*, őſzſzel à fáknak gyökereket ki kell nyitni, és azokra ganéjos földet hánni; Mellynek módgyárúl ide-alabb. A földet is, haſonlóképpen timporalni kel; és így-is meg-jobbítván táplálásokat, ők-is meg-újjúlnak. A' mint hogy à két víz között, jól teremnek à fák, és az partos helyen-is; símáb, is, és vékonyab à hejok: az ágok-is erőſſebbek, és magaſſabbak: az lejtős helyeken-is, à hová az hegyekből ereſzkedik à nedves kővérség, ugyan ennek bévségemiatt. Azért à vőlgyekben-is, igen jól teremnek à fák: csak hogy à föld ſzinén, à gyökéren-fellyűl, ſokáig rajta ne légyen az ár-víz. Mert el-vész à fa, à fölötteb-való víztől. Mindazáltal, ha illyen alkalmatoſsága nincſen embernek, azon légyen: hogy valami patakból, avagy forrásból, cſatornákon ereſzen néha-néha à fáknak gyökérere vizet; hogy à földnek gyomra, nedveſsen maradgyon. Ha pedig ez nem lehet, à föld-is magában CCLXII.

nem ollyas, hamar meg-rihesedik, és mohosodik à fának heja: ki miatt à fáknak növése, és gyümölcsözése, meg,gátoltatik.

CC LXIII. *Negyedszer*, A' fákat formálni kel, minek-előtte el-ültetik: hogy ha á vad fa kicsiny, à környül-való ágak mind le-metéltessenek, csak szintén à közép ágat meg-hagyván, úgy ültetteſsék-el. Ha nagyob à vad fa, minden ágait le-vagdallyák: csak szintén magát tőkét ültesſsék-el. Ha ólltott à fiatal fa, mellyben két ágacskát óltottak, à ki leg-erőtlenebb, azt le-vághattyák: hogy à másik annál bújnabban, és erősſebben nőlhessen. Hanem-ha olly erős, és nedvesſséggel bőves vólna à fa, hogy mind à kettőt kár-nélkül el-tarthattya. Minek-útánna pedig, efféle fiatal ültetet fa meg-foganoszik, három esztendő-alatt, nem kel ótet à nyeséssel igen kínozni; hanem-ha alkalmatlan helyen, ollyan bújna ág nőlne, à ki à fának magassan növésre-való (melly kévántatik) nedvesſségét el-vonná: akkor az illyen ág, mint à derék fának ellensége, le-vágattaſsék, à többit meg-hagyván. Három esztendő-múlván, minden részén à fának nyeshetni; de illy okkal, hogy à fának tőkéje, à földtől fel-emeltesék magasabban, vagy alacsonban; az mint à fának természete hozta-és à földnek csínnya. Ugy hogy, à zíros földön magassabban, és à sovány földben alacsonyban eresszék, à hol az ágak illendő kiterjedésre, akár melly-felé el-oszlattassanak.

CC LXIV. Ha az fiatal fa horgassan akar nőlni, és nem igyenessen fel, karóhoz kőtőzzék. Ha à tőkén föllyül az ágak, imide amoda oszlanak, és valamellyik közzülök, nem akarna igyenessen az ég-felé fel-huzalkodni, à brincsot

abrincſot kőſſenek à karók-kőzzé, és arra kőtőzzék rendel à nevendékeny ágakat, hogy igyeneſſen fel-nőllyenek. Ha ez ſem lehetne alkalmatos, az ágat ott meſsék-el, à hol az horgadásra hajlandó: és à honnéd annak el-metſzésével igyenes ágat remélhetni, à kit à karóra kőtőzhetni (ha nőni kezd) valami győnge és puha kőtelékkel; hogy így, á melly-felé ſzabadon nem mégyen, erővel igazítsák. Ha pédig más felé hajol, à hol más ággal őſzve-kőtelődzig: el kel egy máſtúl válaſztani, és kűlőmben kőtőzni. Ha az kővér nedveſség, óldalaslag ki nem veri az ágacskákat, hanem, csak igyeneſſen fel-viſzi az virgancz ágat: azon à helyen meſsékel à tetejét, à honnét ítéli ember, hogy más ágakat kiverhet. Es igy nevellyék à fát, kiſſebségétűl-fogva, megállapodott koráig: hogy à tőke az ágakra, és az ágak veſzſzőkre igazíttaſſanak. Az-után, mikor-az ereje à CCLXV.
fának meg-ſzakaſzkodik, és à fa vénhedni kezd, s-à ſok gyűmőlcs-miatt az ágak tőredeznek: avagy à nedveſségtűl meg-foſztatván, ſzáradoznak: és csak második eſztendőben gyűmőlcsőznek; le kel vagdalni à fölőtteb-való, és el-viſelhetetlen terheket: hogy az egéſz nedveſség, ne csak az ágakban emészt őd gyék-meg tellyeſséggel; hanem, egy réſze az ágakra, más réſze à gyűmőlcſnek táplálására fordíttaſsék. De meg kel fontolni à tápláláſnak bővségét: mit mivelhet à fa nemzésének helye, à honnét kel ſzíjnya azt à nedveſséget. Azért több ágat és veſzſzőt, nem kel à fán hadni; hanem, à ményit el-táplálhat. Mert ha úgy nem bánnak véle, űdő jártára nem telik kedve az óltó embernek, annak gyűmőlcsőzésében. Ennek à nyesésnek igazgatáſa-,

meg

meg lehet Novembernek kezdetitül-fogva, egész Martiusnak végezeteig; az az, mikor à fáknak levelei le kezdenek húllani (à kik leveleket el-bánnyák) mind addig, míg fakadni kezdenek, à nagy csattagó hidegeken kivül.

CCLXVI. 5°. A' hernyúk féſzkét télben, ſzorgalmatoſſan le kel ſzedni: és arra-való eſzközzel le-tördelni, s. meg-égetni. 6°. Szorgalmatoſsan kel vigyázni, hogy à barmok, és más állatok meg ne rágják az óltoványokat; mert hamar ki-ſzáradnak, avagy görtsösök léſznek à fák: ki-miatt ſe nem nőhetnek, ſe nem gyümölcsözhetnek. Azért, ha ollyan helyen vagyon á fiatal fa, à hol hozzá-férkezhetnek az állatok: à fa-körülletit sövénnyel bé-fonnyák, avagy tőviſſel bé-rakják, hogy el ne érheſsék. 7°. Az nagy kegyetlen ſzéltül, meg kel óltalmazni: fő-képpen magas helyeken, à kíknek ágait hamar le veri, és el-töri. Azért, kihez-kihez külömb karócskákat kel kötni, hogy erőſſen állyon, vagy ſindelybül, vagy más pálczábúl. Ha az óltás, à hasítékban lett két tőkében, azon nyaratſzaka nem kel támaſztékkal bántani; hanem, à kit à fa-és heja-közzé óltottak, bátorságosb azokat támaſzték-alatt óltalmazni három eſztendeig. 8°. Minden fára igen reá-vigyázzanak, hogy à fattyú ágakat le-vagdallyák, à kik vagy à gyökerekbül ſzármaznak; avagy à fa-körül. Mert à fának táplálását ki ízíják: és mikor meg-erőſſödnek, elsőben à fának ágait ki-ſzáraztyák; az-után, magát-is à fát. Azért, ſzükség ezeket mingyárt idején le-metélni. A ſzáraz ágakat, és veſzſzőket-is le-vágdallyák: hogy à ſzomſzéd ágakat meg ne fojtcsák. 9°. Történik az-is, hogy à felettébb-

lettébb-való, és meg nem emésztett nedvesség, à fáknak óldalában à hey-alatt csomót vér: az mint néha az emberekbe, és állatokba, kinek rothadása férget nemez, ki à fának gyilkosa. Azért, mihelt látod, hogy valamelly részen à fának à féle csomó, ávagy dagadás vagyon: leg-ottan mesd-fel azt à helyt, hogy à veszedelmes méreg ki-veszszen. Ha pedig immár meg termett benne à féreg: vas veszővel vájd-ki belőle. Es, ha több helyeken lesz effele fogyatkozás, attúl à folyó nedvességtúl, kí miatt à fának heija meg-vész; vony két vagy három metszést, az ágaktúl-fogva, à fának gyökeréig: hogy à meg-rothaztó nedvesség, meg-kemények edgyék.

10. Ha úgy meg-lankatt à fa, hogy férges, avagy kőves gyűmölcsöt hoz, à nedvességnek gonoszságamiatt, melly à földnek alkalmatlanságából származik: el-kel vonni à földet à gyökerérúl, és más jobb földet kel reá-tölteni. Azonkivúl, à föld szinyénél, meg kel fúrni à fának tőkéjét: és abban, tölgy-fa szeget verjenek. Hasonló-képpen bannyanak à fával, mikor olly bőv táplálása vagyon, hogy à természet-szerént-való nedvesége ki-vonattatván, az meg-kisebbedett emísztés, à fának levét meg nem kemenyitheti; úgy, hogy elégedendő vólna à gyűmölcsnek nemzésére: kanem, csak kénszeríti à fát, à leveleinek bújnan-való növésére és az mohnak kiterjedésére. Akkor, le kel vakarni à mohot, és az varas fa heját, és azt-is, valami zőld fű rajta termett. Gyakrabban-is meg kel trágyázni, az öreg gyökereket: kövecskét-is kel az metszésébe tenni, hogy esős ůdőben, jobban magához vonhassa à nedvességet:

CCLXVII

és el-ólthaſſa ſzomjuhságat, mellyet à földnek ſzárazsága ſzerzétt.

CC. LXVIII. 11. Ha à föld igen meg-nyomódott, és keményedett: úgy hogy, nagy és mély gyökerű füvek nőllyenek à fa-kórúl, igen nagy alkalmatlanságot ſzerez. Mert; ha mod-nélkúl meg-keményedik à föld, nem engedi, hogy à nedveſség le-ſzállyon à gyökérre; és az ő sűrűségével, à gyökérnek nedveſség ſzívó lyukait bétőlti: s-nem engedi, hogy magokhoz ſzíhaſsák à tápláláſt. Meg-gátollya à ki-párláſt-is, à ki alúl à gyökerekre férkezik: hogy az erőtlen párának melegsége, à földnek keménységét által nem hathattya. Azért, ennek à fogyatkozáſnak, kapálláſſal kel elejét-venni, nem ſzántáſſal; mert az igyeneſsen fel-ſzántott barázda, nagy sérelmekre vólna à gyökereknek. Az nagy füvek pedig, mellyek à gyökereknek végekig által-hatnák: el-fogjak à fáknak tápláláſokat. Mivel ezeknek gyökerek, lágyabbak és ritkábbak, mint à fáknak. Azért, hamarébb magokhoz-vonſzák à tápláláſt. Annak-okáért, gyökereſtúl kel azokat ki-vonni. Ha pedig el-vétetnek à földnek zőld ékeſségi, à fák-alatt-való meg-kopaſzítás-által: meg-hagyhattyák környúlőttők à vékony, és gyönge füveket, à k k tápláláſokat, csak à föld ſzínérúl véſzik; melly-által avagy kevés, avagy ſemmi kárt nem téſznek.

CCLIX. 12. Gyakran történik az is à kórtvély-fákban: hogy mikor meg-agganak, à gyökereknek heja-is, úgy meg-keményedik, hogy elégedendő eledelt ne vonhaſson magához, kivel az ágakat, és gyümölcsöket eltáplálhaſsa. Innét következik, hogy csak máſodik eſzten-

estendőben avagy ritkábban is gyűmőlcsőzik à fa. Azért ez ellen, à temérdekebb győkereit hasítsák-fel à kőzepin ; és à hasítékban , à folyóvíznél szedett kővecseket tegyenek, hogy őszve ne forjon à hejok. Hanem à földben , elégedendő-képpen meg-emésztődött nedvesség , à ki à meg-átallott hejon által nem hathatott, az metszés-által meg-átallott hejon által megnyitott hasadékon bé-mehessen. Az főlőtteb-való ágakat-is, úgy le kel vagdalni, hogy áz fel-szijt nedvesség , elégedendő lehessen mind az ágaknak; s-mind az gyűmőlcsnek táplálására. A gyűmőlcsőt úgy kel szedni hogy le ne tőrjék az ágokat ; azért , vagy lajtorjárúl vagy kajmocs-által, az győnge ágakrúl sedgye-le à gyűmőlcsőt.

13. Egy fát se messenek , avagy nyessenek-meg, mikor virágzik : mert akkor leg-győngébbek. Hogy ezeket à fák-kőrűl-való baimolódásokat, világosabban meg-érthessük : szűkségesnek ítélem lenni, hogy magánossan , mindeniknek munkájárúl rővideden írjak. Azért légyen.

§. I.

A' Fáknak irtásokrúl , és tisztogatásokrúl.

ALig találkozik valami gyűmőlcs-fa , à kinek nem vólna szűksége az irtásra , vagy nyesésre. Noha azt írják , hogy ha à Mondola-fát megirttyák , avagy nyesik : az édesbűl , keserű CCLXX.

léſzen. Ha à Pomagránátot, keményebb léſzen. Ha à Geſztenyét, tellyeſſéggel ki-véſz.

Ezek pedig, az irtáſra-való eſzközök. 1. Egy fapóróly, à kivel onnét fellyúl le-csapják az ágat. 2 Metſző kés, az melly ſarló formára légyen. 3. Jó éles feiſze, à kivel alúl kel, fel-felé vágni az ágat, à haſadék el-távoztatáſa-ellen: melly gyakran meg-történik, ha fellyúl alá-vágják az ágat. 4. Fűréſz, à ki majd leg-jobb, à közép-ſzerű ágaknak le-metſzéſekhez. Mindeneknek-előtte tudni kell: à fának mellyik réſzérűl kévántatik, az ágak vagdaláſa. Itt nem ſzóllok az ſzőlőrűl à ki minden eſztendőben meg-kevánnya à metſzéſt. Más fákközzűl némellyek máſodik, s-némellyek negyedik eſztendőben. A több eſzközök-között, majd jobb az óreg éles véső; à kinek nem igyeneſſen, hanem, félen vagyon az éle: mellyet, valami erős ſulykocskával vernek à fában. Mert avval, olly ſzép igyeneſſen meczhetik az ágát, mint-ha gyalúlták-vólna.

CCLXXI. Két dolog vagyon à fában, mellyet ki-vált-képpen vagdalni ſzoktak. Eggyik à teteje: máſik, az óldalaslag-való ágai. Ha azt akarjuk, hogy à fa magaſſan nőllyön: annak az óldalaslag-való ágait vagdallyuk-el békét hagyván, az magaſſan fel-növendő ág tetejének. Mert az eledel, ha à közepin meg nem emésztetik: igyeneſſen fel-viſzi à fát. Viſzontag à kit kevánúnk, hogy ki-terjedgyen, annak à hegyét vagdallyuk-el, s-nem nő magaſſat: és akkor à táplálás, holott fellyeb nem lehet, kételen, hogy az ágakat ſzéleſſen ki-terjeſze. Az ollyan fáknak, mellyek természet-ſzerént magaſſan, és igyeneſſen fel-mégyen, à táplálásnak úttya csak egy: és ha annak

annak fejét el-csapod, azon az úton mind hideg,s-mind meleg,igy eneſſen le-ſzál à gyökérre; és mivel ez-is csak egy, hamar el-veſzti az egéſz fát. Ha az fának tetejét éppen el vagdallyák, az egéſz eledel à gyokérbe ereſzkedik, és csak azt neveli; ki-miatt à fa, fel nem veheti magát,és ůdő-jártára-is,csak abban marad.

CC LXXII. Az ágakbúl-is,nem kel akar-mellyiket le-vagdalni: hanem,avagy az ſzárazat,avagy à friſſet. Az ſzárazat, melly immár ki hólt, és ſemmi reménség nincs benne, hogy gyůmölcsőt hozna, ſzorgalmatoſsan le kel vagdalni: Mert egy ſzáraz ág, az egéſz fát ki-ſzáraztya; avagy leg-aláb, akadályt ſzerez, hogy à fa magaſſat ne nőllyön. Az pedig meg-lehet akár télbe, akár nyárba: mind fiatal,s-mind őreg fárúl. Az melly nyavalya, kőzönségeſsen az Nap súgárjátúl ſzármazik: à ki az helynek alkalmatlansága-miatt,ki-sůti az ágat. Avagy másképpen, à haború ůdőben meny-kőtůl, kő-esőtůl,rogyátúl meg-veretett; avagy, à gyökerét rágják-meg à férgek; avagy, az oktalan állatok à heyát; avagy à kinyitásban, akár bé-ůltetésben meg-ſértődött.

CC LXXIII. A friſs-és zőld ágakat-is ſzůkség,hogy gyakran levagdallyák: azokát kivált-képpen. 1. A'kik gyůmőlcsőt nem hozhatnak. 2. A'kik à többinek eledeleket el-vonſzák. 3. A'kik à Napot, és ſzelet meg-gátollyák az ő sűrűségekkel, hogy nem érheti jól, és egyaránt: ſe az anyai fát; ſe à többit. Mert ha ſe-erőtt, ſe fényt nem vehet à fa à Naptúl: gyůmőlcsőt ſem hozhat. Holott annyi ſok ágakra, nem oſzthattya elégséges-képpen à tápláláſt.

Azon-kivül, azokat az ágakat-is mind le kel vagdalni, à kik alúl à gyökerbül nölnek-ki; avagy à tökének közeperül. Mert mind ezek-is, akádályoskodnak à fának növésében. Iollehet amazt, nem szükség mind egyszer s mind ki vagdalni: hanem, egy esztendőben egy részét; más esztendőben más részét; hogy csak egyre szolgálhassón à táplálás. Hanem-ha kettőt, vagy hármat akarna ember meg-hadni; hogy azokat, egy darab gyökérrel el-szakasztván, máshova ültethetnék.

CC LXXVI. Még egy külömbséget kel tartani, à fáknak vagdalásában, vagy irtásában. Tudnia-illik, hogy az öreg meg-rögzött fáknak ágait, nem kel igen le-vagdalni. Mért à ki-vágott hely, à nedvességnek szüke-miatt (à ki azon mindenkor apad) nem veheti-fel magát: hanem inkább, meg-kezd rothadni. Az melly dolog, nem történik? ha szintén némelly aszszú ágakat rajta hagynának-is: avagy leg-aláb, egy részét le-vágnák-is. Az fiatal fákat sem kel felettébb nyesni, avagy vagdalni; hanem, csak szintén azt kel le-metélni, à ki felettéb-valo-artalmas: avagy, díztelen áll. Azért az ollyan fáknak, legalkalmatossab az nyesés, és vagdalás, à kik közép-szerű állapatban vannak. Mert azoknak, leg inkább szükséges: és inkább-is el-szenvedhetik. Azokrúl, à föllyül meg-írt ágakat; mikor annak ideje lészen-jó száraz üdőben le kel vagdalni: és még azt-is, à ki alúl à leg-derekassab ágon alá-áll, és le-függ; mert azon kivül-is, magától el-vész. Az öreg ágakat sem kel igen ki-nyesni: hanem, csak szintén azokat, à kik belül sürüen nőnek, és Napnak súgárát el-fogják.

Az

Az vagdalásnak, és irtogatásnak ideie: Elsőben, kőzönségeſſen az mikor à fák erőſſek, és könnyebben elſzenvedhetik à ſebet. Az pedig történik, minek-utánna le-ſzedték à gyümölcsötrólok, és à levelei le-húllottak; à fügen-kivül, mellyet akkor kel metélni, minek előtte ki-fakad. Két üdőt rendelnek à vagdaláſra, avagy nyeséſre: Ki-keletet, és őſzt. De némellyek, inkáb Januariusba, és Februariusba, és Martiusba nyeſik à fákat, minek-előtte ki nem fakadnak, avagy bimbóznak. A' meleg országokban jobb őſzſzel, hogy-ſem ki-keletkor, à fákat metélni; mert ez-után, mingyárt reájok jön à hévség, és nem engedi, kogy à nedveſség, ki-terjeſzthesſe az ágakat. őſzſzel pedig, nem kel efféle ártalomtúl tartani. Egy ſzóval, Sz. Márton naptúl-fogva böytig, mind vagdalhatni, mikor még à gyökerben van à nedveſség: csak hogy, ebbenn-is meg-tartcsák à hóldnak forgását. A' köz-kértétzek, azt jovallyák; hogy hóld fogytára, mikor à hóld à vége-felé ſiet, légyen à vagdalás. Mindazon által, némellyek illyen külömséget ſzabnak hogy haki à fának ágait, le akarja vagdalni, hogy többſzör ne nőllyenek: azokat hóld fogytára vagdallya le, mikor kevés nedveſseggel bír nak. Mikor pedig csak à tetejét, hogy ágaſſabban nőllyön à fa: azt hóld nevelkedésére cselekedgye. Mert, mikor à hóld nevelkédik, nem csak à fákban, de még à füvekbén, és egyéb állatokbann-is. Mikor pedig fogy à hóld, à nedveſség-is fogy benne. CC LXXV.

Módgya à vagdalásnak, úgy légyen; hogy mikor az ágat le metſzik, à metſzés légyen mingyart à bimbónál vagy ſzemnél: hogy ezek egéſzen, vagy sérésnelkül CC LXXVI.

nelkül meg-maradgyanak az ágak végein. Egyélként, à hoſzú,ágacskábúl à kinn ſzem nincsen, ki-foly à nemzö nedveſség; mert à terméſzet úgy hozta magával, hogy minden ágnak végén ſzem légyen: hogy el-foglallya à nedveſségnek ki-folyását. Leg-jobb vólna, mindenik ſebet óltó viaſzal bé-kenni, vagy tehén ganéjval elegyített agyaggal békötni. Mikor egéſz ágakat vagdalnak-le, alúl kel à vágáſnak lenni, ne fölyül alá: hogy le ne nyúzzák à fának heyát, avagy valami haſadékot, és ſzálkát ne tegyenek à fában. Az ágakat, nem kel minden eſztendöben, avagy bizonyos eſztendökben le-vagdalni: hanem, csak mikor ſzükséges. Azonban pedig à bújna ágacskákat, à kik mingyárt elsö eſztendöben, avagy máſodikban à le-vagdalás-után ki-nönek, le-metélhetik. Mert egyébként, nagy ártalmára vannák à fának Nem-is kel egyſzer s'mind à fárúl, ſok ágat le-vagdalni: mert az-által csak bújnává, és nem tenyéſzövé téſzik à fát.

CC LXXVI. Ha à fát télben akarod irtani, jó hoſzſzan mesd-le à mellette-való ágat: az-után à meg-hagyott réſzt, Martiusban és Aprilisben vágd-el. Ha pedig, à régi fákat úgy akarod nyeſni és vagdalni, hogy az-által meg-újjúllyanak és ifjúdgyanak: valahányſzor látod, hogy meg sárgúlnak, azokat mingyárt. Mind ſz. nap-után, mikor à levelei le-húllanak, és minek elötte megént à nedveſség beléjek-ſzál,irtani kel. Mikor az öreg ágakat le-vagdalod: hadgy à fáján ennyihány alkalmatos nevendéket, à kiket bé-óltbats, hoſzabbakat, közép,ſzerüeket,à mint à fának alkalmatos. A mellyek leg-roſzabbak, mind le-vagdald; hogy à kik meg-maradnak,

azoknak

azoknak bőveb táplálások leheſſen. Ha à fa vénségemiat, avagy más valami okbúl magtalanná léſzen, nem kel azt nyeſni, avagy az ágait le-vagdalni; hanem, csak ſzintén à mellyek meg-ſzáradtak, és el-veſztek. Ezenkivűl, annak à gyökereit ki-nyiſſák. Mind' Sz. nap-után, és meg-nyeſsék, s à mellyik leg-nagyob, azt meg-hasítcsák: és à hasítékba, kemény kövecſet ereſzenek, mellyet à patak-mellet ſzedtek: s-úgy hadgyák egy ideig, hogy à nedveſség, inkáb hozzá-férkezheſſék. Utóllyára, à télnek végén, leg-job földel megént fel kel tölteni. A' többi-közót, az alma-és körtvély-fát, úgy fel kel ereſzteni, hogy alatta ſzabadon járhaſſon az ember, melly à fa gyökerének-is igen haſznos; mert igy à napnak súgára, és à levegő ég, könnyebben-hozzá-ferkezhetik. Kivált-képpen, ollyan ágakat vagdallyanak-le, mellyek kereſztűl állanak egymáſon: mert azok, à ſzéltűl-való ingadozás-által, egymásnak heyát el-csíſzollyák, és el-veſznek. Azok-közzűl pedig, azokat vágják-le, mellyek leg-roſzſzabbak, és diſztelenebben állanak.

A' fáknak tiſztogatásában, elsőben, à mohra kel vigyázni. A' moh pedig, à fáknak heján terem; és az három féle. Némely zőld, némely sárga, némely vőrős, à ki leg-latrab à többi-között; mivel úgy győtri à fát, mint az ember teſtét à rűh. Mert, elsőben, à moh à fának leg-job, és tiſztáb táplálását ki-vonſza, à honnét meg-erőtlenedik à fa. 2. A' férgeknek csak hajlékot ſzerez: mellyek ſzinte béfúrják az elő-fáig magokat, és à heját meg-rágják. 3. A' fának kűlső ékeſségét el véſzi, mint az emberi tagokban à ſennyedék, avagy koſz; CC LXXVIII.

azért, le kel arrúl vakarni, mint oda fel-is meg-írám. A' mohnak eredeti, vagy à földtúl, vagy à levegő, egtúl vagyon; noha ez sem eggyez egymással, azért külömbözö munkát-is kéván, és szorgalmatos vigyázást. Mert néha történik ollyan dolog, hogy à fát rútúl el-fogja à moh; mindazonáltal bőven terem, úgy hogy, ha azt az ő subáját tél-előtt le-vonnák, télbe meg fagyna à fa: hogy az-után, ne lenne olly tenyészö. Ez pedig, à földnek alkalmatlanságán-kivúl, három dologbúl származik. Elsőben, à felettéb-való árnyéktúl; másodszor, à sok kegyetlen szelektúl: harmadszor, mikor à fa az erdőhöz közel fekszik.

CC LXXIX. Ennek leg-nagyob orvósága az, hogy à fiatal fáknak környületit, szorgalmatossan meg-kapállyák, és jól meg-ganjozzák. A' régi fákat pedig, à meddig azokrúl az esö csöpögése ki-terjed, jó kövér ganéjval meg-hintcsék, és à földel öszve-keverjék: à mellyet második, avagy harmadik esztendőben megént újitcsák. Igy à moh, magától el-vész, avagy le-esik: hogy más vakarás nem lesz igen szükséges. Ha à fa mohos akar lenni, és à külsö hegyei meg-kezdenek veszni: jele az, hogy nem jó földe vagyon. Azt, így kel segíteni: ássanak mint egy fél lábnyi vermet à fa-körúl, hogy egy újnira légyen fellyeb à gyökérnel; az-után, töltcsék-meg azt à vermet jól meg rothat ganéjval: de úgy, hogy egy tenyérnire távulab légyen à ganéj à fától. Mert egyébként, ha à fát éri, alúl meg-rothad à heja: az-után, meg-egy tenyérni földet hányanak fellyúl à ganéjra, és azt öszszel cselekedgyék; így telecszaka à ganéjnak zírja, à gyökérre szolgál,

ſzolgál, s-megént meg-vidámodik. Ha à fát, iſjantan meg-óltalmazod à mohtúl : vénségere ſem léſzen mohos.

CC LXXX. Minek-utánna à fát meg-nyeſték, à mohot le-vakarták : némellyek minden eſztendőben à régi meg-daraboſodot, meg-cſerepeſedet, és meg-haſogatot hejátis kikeletkor, haſznoſſan ſzokták le-vakarni, à kűlső hejátúl-fogva, à belső friſ zőld hejáig; de ezt, meg nem kel ſérteni. Ha pedig azt valaki meg sértené, bé-kenye tehén ganéjval. Effele vakarásban, nem tartanak mindenek képes módot : hanem gyakran inkáb ártanak, hogy-ſem haſználnak à fának ; fő-képpen ha à kemény, és ſanyarú hideg telbe hámozzák à fát. Hogy pedig ezt el-távoztaſsák, illyen regulat ſzabnak : Hogy nem kel könnyen így à fát vakarni, hanem-ha goromba, és igen cſerepes heja vagyon, à mint kivált-képpen à kőrtvély-fán gyakrabban ki-tetczik. És így-is, cſak ſzintén à kűlső heját vakarják-le, à belsőt ſemmi-képpen ne bántcsák. Az ágat pedig, hogy igen ki-vakarják, az nem cſak nem ſzűkséges, de igen ártalmas-is. Ha ki azt akarja, hogy tenyéſző légyen à fája : utólsó napján annak à hóldnak, à mely Januariusnak végén eſik, az-az, egy nappal előtte, à Ianuarius végén lévő újságnak, vagdallya-le à fának illendő ágait.

(o)

§. II.

A' Fáknak Ér-vágásokrúl, és fúrásokrúl.

CC LXXXI. AZ ér-vágás à fákon nem egyéb, hanem, mikor àhejàt meg-hasíttyák, avagy késsel imit amot meg-gyukdozzák, és azt köppölyözésnek nevezzük: kirúl oda fel is, ennyhánszor tettem emlekezetet. Az ér-vágás, avagy köppölyözés à fákon, néha oly szükséges: mint az embereken, avagy lovakon. Sz. Fábján és Sebestyén nap-után nem sokkal, avagy Iuniusnak elein; egy kis éles késecskével meg-hasíttyák à fának hejàt, az ágaitúl-fogva alá à fának hoszszattára egy, vagy két, vagy több helyen is, à mint à fának temérdeksége kévánnya: de úgy, hogy le ne tőrüllyék à nedvességet. à mely ázon ki-csöpög. Néha meggyukdozzák à fiatal fákat, à mint az ér-vágás-is inkáb azokra szolgál; melynek két haszna vagyon. 1. Hogy à magtalan fák, tenyészővé lésznek. 2. Hogy à fának tőkéje temérdekeb lészen, és meg, erősödik. Ha à fanak heján régi hasadékot látcz, azt le-messed: hogy à férgek az alátt fészket ne verhessenek, és à rothadásra okot ne szerezzen.

CC LXXXII. A' gyümölcstelen fákat, à mint azokat-is, à mellyek férges gyümölcsöt hoznak, segithetni gyakran à fúrással: à mint oda fel, s-ide aláb is ennyhány helyett jelentettem. Tudnia-illik, mikor Martiusban, Aprilisben, Majusban egy fúróval meg-fúrják à fát (melyhez leg-

leg-jobb à Franciai fúró à ki belűl űres) à közepin, avagy egy kevesé à gyökerén fellyűl à bélijg, de ne tovább: és azon ki-foly à haſzontalan nedveſség, à mellytűl nagy gyötrelme vólt à fának. Az-után harmad nap múlván, bé-verik à likat varjú tövis-avagy inkáb galagonya-fábúl cſinált ſzeggel, à mely fris, és leves. Az-után, meg-is hasíthatod à fának hejját, à mint ide fellyeb, de à zöld hejját által ne mesd : és igy, jó és kedves gyümölcsöt hoz à fa. Ha pedig à fát, avagy annak hejját feiſzével, vagy más-képpen meg-sértették: óltó viaſzal vagy ganéjval, mellyekrűl oda felirtam, kőſsék-bé. Ha pedig à hejában likak vólnának, mellyekben férgek lévélnek: elsőben, ki kel à férgeket vas veſzővel vájni, és meg-tiſztitani; az-után, à ſzurkot meg-olvaſztani, és tehén ganéjval őſzve-keverni, és ruhával reá-kőtni. Némellyek ember ganét, jó földel őſzvekevernek, s-azzal kőtik.

§. III.

A' Fáknak kapállásokrúl, és Ganéjozásokrúl.

CC LXXXIII.

Minden eſztendőben egyſzer, kétſzer, és néha háromſzor-is, más fél lábnyira à fa kőrnyékét meg kapállyák, hogy à gyom el-veſzen alúla, és az eső annál inkáb à gyökeréhez hathaſſon; de ne igen mélyen, hogy à gyökerét meg ne sértcsék, hanem csak hogy à fűet ki-veſzeſsék. Elsőben, némellyek 15 Februarij kapállyák : máſodſzor, 14. May: harmadſzor,

madszor, 19. Augusti; és akkor jól ki-gyomlállyák à fűet, hogy semmi gyam ne maradgyon körülötte. Mert à féle gyam, csak ki-szíja à földnek zírját. A' fiatal fákat, nyólcz nappal Húsvét utan, némellyek jovallásából; à földtül-fogva az ágaiig, szorgalmatossan bé-kennyék tehén ganéval. Hasonló-képpen, Pünkösd-után nyólczad múlván, és úgy hadgyák nyaratszaka. Mert azalatt, szép símán marad à heja: mivel à tehén ganéj hűvösíti, hogy à nagy hévségben, à fának heja meg ne fonnyadgyon, avagy meg ne égjen. Es, ha valami repedezések, avagy likacskák vólnának à fának heján: azokat, mind illyen ganéjval kéllene bé-kenni.

CC LXXXIV. Minek-utánna környűl-kapálták à fát, melynek ideje leg-jobb à November: akkor szép gyengen el-vonnyák á földet, à fának gyökerérül, két vagy három lábnira, à mint à fának nagysága van. De szorgálmatossan reá-vigyázzanak, hogy meg ne sértcsék à fa gyökerét: hanem egy kevés földel, fődve hadgyák. Az-után, tehén ganéjt töltcsenek reá, és úgy hadgyák, míg à nedvesség alá szál: és à ganéj csak nem földé válik. Az pedig hamaréb meg-történik, ha esö jö reá. Az-után, lassan lassan reá kel à földet hánni, hogy à kemény téli hideg, ne ártcson à gyökerének. Arra-is igen kel vigyázni, hogy à ganéj à fának heját, avagy gyökerét meg ne érje: mert ki-égeti, és à föld szinyénél à fának kérgét megrothaszttya. Ne-is igen magassan töltcsék-fel, kiváltképpen à fiatal fákat; mert azok nem kedvellik, ha igen mélyen fekűsznek à földben. Azt-is tanácsollyák némellyek, hogy efféle kapállás ne légyen Sz. Gál napelőt, vagy mingyárt utánna-való hóld-töltére: hanem

inkáb

inkáb az úyságra. Mert akkor inkáb meg-puhúl à fôld, és à ganéj-is jobban meg-rothad, hogy-ſem hóld-tôltére: à mely igen alkalmatos à fának.

Noha némellyek azt tarttyák, hogy mikor igen melegen sût à nap nyárba, nem kel à fát kapálláſſal bolygatni: mert ki-égeti à gyôkerét, fô-képpen ha ganajoznák. Hanem inkáb, apró zíros fôldel kel meg-ujitani az allyát. Mindazáltal à fiatal fák, meg-kévánnyák nyárba-is à kapálgatáſt: fô-képpen, mikor ſok fû nôl kôrûlôttök, hogy azt ki-irtcsák, és à fôldet-is meg-ujitcsák, á mint oda fellyeb mondám. ôſzſzel megént úgy bánnyanak vélek, valamig à fiatal fa, jól meg nem névelkedik; mert ez-által, hamaréb meg-nô, hogy-ſem ha úgy hadnák: à gyûmôlcsôk-is job léſzen. Sôt ha ki azt kévánnya, hogy ſzép fiatal fái legyenek: minden hólnapba meg-kapállya, Martiuſtul-fogva egéſz Octoberig, valamig meg nem ôregbednek. Télbe pedig, avagy inkáb ôſznek vége felé, mind az ôreg fákat, s-mind à fiatalokat meg kel kapálni: és à fôldet ganéjval elegyíteni. Az-után megént azon ganéjas fôldel, bé kel à vermet tôlteni hogy igy jó nedves, és lágy eget veheſſenek. CC LXVXV.

A' fának gyôkeréhez, nem kel goromba, éretlen ganéjt hánni, mert ártalmas néki: mivel ſok féreg terem benne. Azért à fiatal fákhoz, jó régi meg-éret ganéjt vegyenek. Iólehet à régi meg rôgzôt fák, el-ſzenvedhetik à gorombát-is; mert azok kôrûl, csak ſzintén à pázitra hánnyák, és még à ló ganéj-is haſznál nékik, ha tél-elôt tôltik reájok: à mely mind à fôldet, mind à fát meg-óltalmazza à ſanyargató hidegtûl. Micſodás ganéj légyen leg-job, és alkalmatoſſab à fákhoz: noha errûl-is CC LXXXVI.

bôven

bóven írtam oda fel, de ugyan még-is kel itt valamit jelentenem, à fákhoz illendő ganéjrúl. Azt ítélik némellyek, hogy à galamb ganéj leg-jobb vólna: mert az à földet igen meg-melegíti, és zirosíttya, à mint á gyümölcstelen fákon, sokszor probáltatot nagy haszonnal; de azt az ő hévsége-miat, à tél-előt kel egy kevesé à fák-alá hánni. Ez-után következik à póka ganéj, à ki jobb à közönséges tyúk ganéjnál. Ezt à Iuh, és kecske ganéj követi. Ez-után az ember ganéj, csak hogy sűrűen nem kel à pázitra hánni: mert ki égeti azt. Hasonló-képpen, más è féle trágya se tőltessék az alma-fára: mert hamar ki-száraztya azt. Hanem inkáb, à régi meg-rothat, és meg-éret tehén ganéj minden fára kellemetesb, à mely természete-szerént kedvelli à ganéjt.

CC LXXXVII. Az illyen erős, és meleg ganéj, noha használ valamit az igen hideg tartományokba, à hol hamár meg árt à teli hideg à fák gyökerének: de à mi országúnkba, melynek nagyob része mértékletes, (az én vékony ítéletem-szerént.) nem csak nem használ, sőt ártalmas-is. Mert az ő hévsége-által, ki-sűti à gyökereket: mivel à ló ganéj, nem azokhoz-való az ő nagy hévsége-miat. A tyúk ganéj à kertbe, és à Rétekre szolgál, à disznó ganéj, à szántó földekre; à lúd ganéj, à káposztás kertbe, à hová fejes káposztát ültetnek. Azért, leginkáb jovallyak, à jól meg-éret apró tehén ganéjt. Noha találkoznak ollyan Authorok-is, à kik semmi ganéjt nem jovallanak à fák körül: hanem, csak szintén azt à sárt, mellyet az utczán őszve-hánnak, és ha azt ot hadgyák meg-érni, s-az-után horgyák à fak-alat-való fel-kapált földre. Egy szóval, à mint oda fel-is meg-mondottam:

dottam : mikor à fát ganajozni akarják, ne hánnyák à ganéjt olly kőzel à fához, hogy azt meg-érhesse: se, à földet, úgy el ne vonnyák à gyökerérűl, hogy azt illethesse; se pedig úgy fel ne tőltcsék, avagy mélyebben à földel, avagy ganéjval, hogy fél lábnyinál magasſab légyen, hogy-sem az-előtt vólt. Mert egyébként, ha fellyeb tőltik à földet à gyökerére; alúl à föld színyénél, meg-rothad à fának heja, à melly-által meg-erőtlenedik à fa: meg-hervadnak levelei: el-veſznek à fának legvégső hegyei. Azon kivűl, é féle fának kérge űreg léſzen, és meg feketűl, s-férgek teremnek benne: és eſztendőnként, eggyik ág à máſik-után el-vész, még végtére, maga is az egéſz fa oda léſzen, ha az meg-írt segítséggel nem gyámolíttyák : főképpen mikor à fa valami nedves, és vizes helyen, mélyen űltettetett. Akkor azon kel ſzorgalmatoskodni, hogy à mint lehet, à vizet el-hajtsák à fárúl: és mindenek felett à meg-írt jelekre, avagy fogyatkozáſokra vigyázzanak. Mert ha ezek à fában találtatnak, leg-ottan à gyökerét kel meg-tekénteni, à földet el-vonyván róla : és ha mélyebben vagyon, tőb földet ne hánnyanak reá; hanem, à mint fellyeb meg-írám.

A' fának heját-is alúl gyakrabban meg-nézzék, hogy ebben, avagy gyökerében valami kár ne légyen. Azért alúl à gyökérnél, egy kis metſző kéſſel, à fának heját megént reá-vonnyák à földet, és irtogaſsák, kapállyák, ganejozzák, mikor annak ideje léſzen. Ismét à hejára jól figyelmezzenek, ha nem ſzállot-e belé az égés: mert ha à fában égés van; à feketét éppen kimeſsék: de nem ollyan kéſſel, mellyel kenyeret metſzettek, CC LXXXVIII

hanem kertész késsel, szintén à zöldéig. Az-után à fellyül meg-írt kenővel, avagy tehén ganéjval kennyék-bé: és hogy az első le ne mossa olly hamar, kössenek feliben egy darab kérget; és minek-utánna à nedvesség à fában ereszkedett az égés körül, mellyet kimetszettek, egy késsel csinállyanak valami hasítást, hogy à nedvesség à sebre folyhasson, és megént bé-nőlhessen, s-úy hejat kaphasson. Ha csak egy része fekete; avagy még-rothatt, le kel metszeni, és úgy bánni véle, à mint fellyeb. Ha pedig éppen mind az egész fát elfogta az égés, avagy rothadás, nem segíthetni immár azt à fát. A hol pedig à fának alúl à gyökerénél, bar csak egy újni széleslségre, zöld és fris heya van, hogy à nedvesség, alúl az egész fában fel-ereszkedhessék: bé kel kenni à meg-nevezet kenővel, hogy à nedvesség munkálkodhassék Mert à heyának, és gyökerének kel az egész fát eltartani; azért, mind à kettőre vigyázni kel, hogy valami kár, vagy veszedelem ne jőjön reájok.

CC LXXXIX. Más ezközt-is találtak némellyek, hogy à fiatal fákat segítcsék ganéj-nélkül. Elsőben; Bárány, Juh-Kecske, Bak, s-több èféle szarvat vésznek, és à fa-körül el-ássák à földben, à széleseb részével fel: mert az esőtül származot nedvességet, inkáb magához szíjá, és meg-tarttya nagyob vidámságára à fácskának. A' mellet, magában-is à szarv zíros, és jól ganéjoz: egynihány esztendeig-is el-tart. Némellyek, tehén s-diszno vizellettel akarják à fiatal fákat, csöppönként ganéj helyet zírozni, de nem igen sokáig: hanem csak addig, míg à melegség kikeletkor à fákban, munkalkodni kezd. Az öreg fákban továb-is egy kevesé él-hetni. De én az illyen

illyen soós ganéjozást, mint oda fel-is meg-írtam, nem igen jovallom. A' ganéjozásban, à fának idejére-is kel vigyázni; mert à régi meg-rögzöt fákra, többet kel hánni: à fiatalokra keveſebbet.

§. IV.

A' Fák Gyökereinek ki-nyitásokrúl, és öntözéſekrúl.

CCXC. NEm-csak azzal segíti ember à fákat, hogy azoknak részeit, mellyek à földön-kivül vannak, óltalmazza és gyámolitcsa: de kiváltképpen azzal-is, à mellyek à föld gyomrában-is fekűſznek, ugy-mint à gyökerek, hogy azokat segítſe, és minden fogyatkozáſok-ellen meg óltalmazza. Mivel, ſzinte ollyan nyavalyák érik à gyökereket, mint à fákat magokat; mert à felettéb-való melegsége à földnek, és ganéjnak, meg-férgesíti à gyökereket, és el-veſznek. A vagy, à felettéb-való nedveſsége, à fa-kórúl kiveri à fattyú csömötéket, és gyökereket: hogy nem-csak magok magtalánok, de meg az ſzomſzéd fákat-is azzá téſzik, és meg-veſztegetik; mivel azoknak táplálásokat, magokhoz vonſzák. Azért, ſzükség télben, avagy inkáb óſzſzel, hogy à gyökerekig ki-nyiſsák, és valami à gyökérnek ártalmas, el vonnyák tőle. Az-után, azon gyökérbúl ki-nőt csömötéket, avagy le-vagdallyák, avagy egy kis darab gyökérrel le-ſzaggaſsák: úgymint, *Alma, kórtvély*, s-è féle gyümölcs fákrúl; és máshova ültesék, à mellyeket három eſztendő mulván, bé-

ólthaſſanak. Ezen-kivűl, ezt-is jól ésbe kel venni: hogy à *mogyoró*-fa, ha gyakrabban igy el-ſzagattyák, és ültetik; jób es ſzeb gyűmőlcsőt hoz.

CCXCI. Azért-is kel à fának győkerét meg-nitnya néhatélbe; hogy minek-utánna à gyűmőlcſtűl meg-fáradtanak, valamenyire meg-nyugodván, lankat erejeket megújitcsák: és à győkereket meg-tiſztitcsák: az essőt és havat reájok bocáſsák; fő-képpen à hol meleg, ſzáraz, és nap fényes helyen vannak; hogy meg-nedveſedgyenek, meg-újúllyanak, és néminémű-képpen meg-zíroſodgyanak. Ha pedig à heya-is meg kezdene ſzáradni, mint-ha valami fogyatkozás vólna táplálásában: akkor egy hólt ebet, avagy más féle állatot kel à fának alsó réſzére tenni, és azzal meg-hűvősíteni; avagy jó apró ganéjval meg-melegíteni. Ollyan helyen pedig, à hol à főld igen zíros, avagy férgekkel bővelkedik: hamut és lúgot, avagy csak kőzőnséges hamut tőltcsenek reá. A régiek, à fáknak győkerét ki nem nitották; hanem; csak likakat, és egynyihány barázdákat csináltak: mellyek-által, mint-egy lélekzetet, és nedveſséget vettenek; és azokat, megént bé-vonták à tél-után. Mind à két ki-nitáſt, ſokan à kertéſzek-kőzzűl nem tarttyák ſzűkségesnek lenni; mert à kapával, könnyen meg-sértődik à győkér, mikor ki-nittyák: à kegyetlen hideg-is igen ártalmas néki, és el veſzti őtet. Hanem, elégedendőnek ítélik az oda fel meg-írt kapálláſt. Noha máſok, ezeket az alkalmatlanságokat el-távoztattyák: ha idejében, és módgyával élnek à ki-nitáſsal.

CCXCII. Az ideje annak, Novemberben vagyon, ha győngén à főldet el-vonſzák à győkérrűl: hogy meg ne-

ſértsék,

sértsék, ſe ki ne láſsék à földbůl; és mingyárt ganéjt hánnyanak à föld helyett reá, és úgy hadgyák teletſzakadékig. Nyárba, nem kel illyen ki-nyitás: mert, igen kőnnyen ki-sůti à nap à győkeret. A' módgya az, à mint meg-írám; és, ha à fű nem igen gyenge rajta, hanem egy kevesé meg-őregbedet.

CCXCIII. Némellyek, azt-is cſelekeſzik; hogy à fáknak győkerére, ápró kővecskéket, és cſigák tekenőit hánnak, s azzal hűvősítik-meg, mellyet igen kévánnak à fák.

A' fáknak, az őntőzés, nem felette ſzükséges: mindazonáltal, meg-kévánnyák néha, fő-képpen az újjonnan ůltetet fiatal fak. A' melly fák, közelgetnek à gyůmőlcsőzéshez: azoknak, bőveb nedveſségre van ſzükségek. Minek-utánná el-virágoztak à fák, azoknak tápláláſt, és őregbůleſt hoz à nedveſség. A' mellyek későn gyůmőlcsőznek, azoknak à kéſső eſső-is, idején van. Viſzontag, idetlen, és ártalmas az eſső à fáknak, mikor virágozni kezdenek, és virágzáſokban vannak; mert azáltal, minden el vész, és meg-rothad; à virágok-is, mind zőngéjekkel eggyůtt le-húllanak. Ha pedig, nagy ſzárazság vólna, akkor kevántatik à kertéſznek ſzorgalmatóſsága; hogy, alkalmatos hólnapokban, napokban, órákban; őntőzéſſel ſegitſe à fákat. Az újjonnan ůltetett fiatal fáknak, gyakorta kevés elő-menetelek vagyon, és mint valami első bólcsőjőkben, betegeskedni kezdenek: azért azokat Martiusban, Aprilisben, illendő őntőzéſſel kel gyámolitani; vagy à folyó-vízbůl merítet vízzel, vagy à mellyben ganéjt kevertek. Gyakran Iuniusban, à napnak állapodására és, à mint à Deákok mondgyák, Solſtitium-ra, ſzáradni kezdenek à

fák; akkor kapálláſsal, öntözéſsel, zöld hantal bé-födvén kell őket ſegíteni. Az-is meg-történik néha; hogy mikor à ſzaraztó ſzelek fújnak, hézagos, és lyukas léſzen à föld, à gyökér-körül: ki-is ſzáradnak à fák, ha öntözéſsel nem éllelik. A' gyenge fiatal fáknak, mellyeket újjonnan ültetik kiváltképpen, igen haſznál az az öntözés, melyrül oda fel-is írtam egynihany helyett: hogy à fazekat teli töltcsék vízzel, és à fa-mellé hely hezteſsék: abban egy darab ruhát, vagy fóltot függeſzenek, à mellyen à fának gükerére csöpöghessen à víz; de azt, egy keveſé magaſsabra kel tenni. Mikor, és micsodás vízzel kelleſsék öntözni, fel-találod à Virág. kön. 15. Rész. §. 3. n. CLIX. A ſoós vizet nem ſzeretik: azért, nem tudom miként dicſérhetik némellyek, à barmok vizelletit (mellyrül egy keveſé fellyeb írék) hanem, hogy kevesest véſznek, és csöppönként élnek véle.

XIV. RÉSZ.

A' Gyümölcs fáknak Nyavalyáirúl, és azoknak orvósságirúl.

CCXCIV. A Gyümölcs fáknak, ſok külömbkülömb féle nyavalyái érkeznek; de kivált-képpen, három leg-veſzedelmeſeb. Ugy-mint Rák, avagy Kigyó, avagy Farkas. A' máſodik, Féreg. A' harmadik, Égés. Az elſőt, à Magyarok néhut *Jznek* hiják, es *Csúznakis*.

A Rák

A' Rák az, mikor à fának heya meg-feketedik, és à gyökerétůl-fogva, szinte à tetejéig fel-masz, és ezen heyá-is meg-dagad: néha az, à comó-, és fa-kőzőt terem, mely à fát gyůmőlcstelenné tészi; és végtére, tellyességgel ki-fojtya, ha eleit nem vészik. Az pedig, gyakran attúl származik; hogy à fát, à meg tiltot *égi Jelekben ültetik:* úgy-mint à *Scorpióban*, és *Rákban.* Azért azokban à jelekben, semmi-némű munkát nem kellene tenni à fa-kőrůl: se ne ültetni, se ne óltani, se ne kapálni, se ne irtani, se ne ganájozni, se akar-minémű bajmolódásal bantani. Még à gyůmőlcsöt sem kel róla le-szedni; egyébként, megterem à heyában à Rák, avagy csúz. Affele fákban szokot leg-inkáb termeni, mellyek à fövenyes, és sovány földőn lévélnek.

Ennek à nyavalyának orvósága az, hogy mikor azt CCXCV.
eszébe-vészi ember; messe-ki à fekete heyát szinte à földig: az-után óltó viaszal, vagy agyaggal elegyítet tehén ganéjval (à mint egynihánszor irtam) kennyék-bé, és kenderrel, vagy tiszta ruhácskával kőssék-bé; hogy az esső, avagy más nedvesség, hozzá ne férkezhessék. Azon-kivůl Februariusba, mikor à fákat tisztogattyák; fúrjanak valami fúrocskával, egy kis úyni temérdekségre likakat à fában (à honnét ki-metszették à Rákot) valami hármat, szintén à béli-ig. Ahoz faragjanak gyalog fenyő fábúl akkora ékecskét, vagy szegecskét, à melly belé illyen à likba, és verjék bé: minden fában hármat vagy négyet; de nem egy szeren, hanem mind à négy részén à fának; az-után, nem-nől semi csúz à fában. Csak hogy, eléb kimessék à rákot, minek-előtte à szeget bé-verjék. Ezzel az orvósággal, némellyek Aprilisben

rilisben és Juniusban élnek, mikor à búza viragzik, három vagy négy nappal Sz. Ulrik nap-után. Mikor à tehén ganéjt elegyítik az agyaggal, három réſzt kel venni à ganéjbúl, és egy réſzt az agyagbúl; s azt jól öſzvekeverni, hogy ollyan légyen mint à téſzta: vizet-is töltcsenek hozzá hogy higab légyen. Némellyk à ki-metſzet helyt, tüzes vaſsal ſütögetik-meg.

CCXCVI. Máſodik kivált-képen-való nyavalyaja à fáknak, à *Féreg:* mikor à fának heya meg-dagad, és alatta féreg terem, à melly bé-eſzi magát à fában. Ez à féreg, ſok fának ellenſége, kivált-kippen az *Alma-*, és *Kötvély*-fának, és más faknak-is: à kiknek belſö édeſségek vagyon. Az illyen féregnek eredeti, ſzármazik néha à fának vénſégétül; néha valami kemény ütéſtül; avagy, mikor à fák télbe à hidegtül igen megfagytak: melly miat, el válik à kérge à fájától, s-meg-haſad; alatta pedig féreg terem. Némellyek, ollyan ítéletben vannak: hogy mikor mosdatlan kézzel, avagy ſebeſsel munkálkodnak à fa-körül. Sőt, még ollyan kéſzel ſem kellene irtogatnj, à mellyel kenyeret metſzettek: mert ártalamas à fának. Azért, jól reá kel vigyázni à fának heyára; ha meg-dagat, és fel-ál, meſsék-fel à fának heyiát, és meſsék-ki à férget belőle: avagy réz, akár vas veſzſzővel vájják ki, és kennyék-bé à ſeb helyt, à mint oda fellyeb. Történik néha *efféle dagadás*, à *feletteb-való nedveſsegtül*-is, à mely ki vér à fákon, mind az emberekben, és állatokban, à bőr es hús közőt: és mikor az meg-rothad, féreg terem benne. Azért, ha á fának csak egy réſzén dagadot à heya, nyisd-meg, hogy ki-follyon à méreg belőle; ha pedig immár benne van, fürd-ki belőle; ha egyni-

egynihány helyett vagyon illyen dagadás: vony két, vagy három hasítást, à fának ágáitul à földig, à fának heyában. Azon-kivůl, vond-le à földet à fának gyökerérůl, és tölcs más fris földet reá: à fában-is fury jó őreglikat à béli-ig, és verd-bé tölgy-fábúl cinált ékkel.

CC XCVII.

Némellyek, más meſterſéggel-is akarják à *férget* à *fábúl ki-veſzteni:* borsot, babért, rutát, borral őſzve-kevernek, és à fát egy fúróval megfúrjak föllyůl alá à béli ig; és à meg-nevezet timporálást belé-tőltik. Az-után, galagonya-fábúl csinalt ſzeggel, bé-verik. Avagy hamut, és fa olajt kevernek-őszve: és azzal kenik. Avagy két réſz tehén vizelletet véſznek, és harmadik réſzt eczetet: s-azzal kenik bé à fát. De è két utólsó, nékem nem igen tetcsik. Máſok, mikor imár ki-vájták à férget: tehén avagy disznó genéjt véſznek, zállyát meg tőrnek, s-egy kevés óltatlan meſzet; azt őſzve-keverik, flastromot csinálnak belőle, azzal bé-kőtik à fának ſebét, s-rajta hadgyak, à míg rajta maradhat. Vannak, à kík à féreg-ellen, mikor à fát ragja; à Patikában egy gyůmőlcsőt véſznek, mellyet ők *Mirabolana*-nak neveznek, hasonló az Anis maghoz: azt porrá tőrik, egy lyukat fúrnak à fában à béli-ig, és abban tőltik à port, s-azt jól bé-verik galagonya-fábúl csinált ſzeggel.

A *gyökérbe*-is, haſonló-képpen meg-nő ez à féreg: azzal-is úgykel bánni, mint à fájával. A féreg, őrőmest terem az ollyan fákon, à kík kemény magvú gyůmőlcsőt hoznak, mikor nedves ůdő jár. Azért közel à gyökeréhez, megkel à fát fúrni: hogy à veſzedelmes nedveſség, melybůl à féreg terem, ki-folyhaſson. Az ol-

CC XCVIII.

lyan fának gyűmőlcsében, *nem terem féreg*, mellyet Februariusba, az-az, Bőjt-elő hóban, Martius-előt, az-az, Bőjt-más hó-előt óltottak. Jsmét, nem lész férges ágyűmőlcs: ha temjént tőrnek-meg, s azt à port, mikor à fát ólttyák, annak heya kőziben tőltik. Más orvósságokat-is írnak, hogy à féreg, à fát ne bántcsa.

CCXCIX. Ha vőrős geretát, fekete gyopárt meg-tőrnek, és vízzel őszve-keverik, azzal à fának győkerét meg kenik; es *squillat*, az-az, tengeri vőrős-hagymát à fa-kőrűl űltetnek: semmi féreg nem tészen kárt à fában. Jsmét, ha karócskákat csjnálnak fenyő fábúl, s-azokat á fa-kőrűl verik; mind el-veszneк à férgek. Megént, ha diszнó ganejt, és szamár vizelletet őszve kevernek, s-à fának győkerét meg-őntőzik vele: nem bántyák à férgek à fát. Didymus azt mondgya; hogy, ha à fának győkerét, tehén epével meg-kenik: nem hamar vénheszik-meg à fa, és semmi kárt nem tészen néki à féreg. Hasonlatos-képpen; ha à fának győkerét ki-nittyák, és arra galamb ganéjt tőltenek. De azt úgy értcsed: à mint oda fel jelentettem.

CCC. *Harmadik nyavalyája* à fáknak, az *Egés*. Ez, leginkáb à fának felettéb-való nedvességétűl, és levétűl származik, mikor tudnia-illik, à fán eret nem vágnak; à nedvesség meg-reked, és meg torlik à fában, s-à heya fel-válik, és alatta Egés lészen: ki miat à fa ki-szárad. Errűl-is tettem oda fel emlekezetet, de itt egy kevesé jobban meg-magyarázom. Azt, fel kel hasitani egy kertész késsel Junniusban; mikor teli à hóld, délután hát óra-tájban, és à nagy hévség-is meg-szűnt: mert egyébként, igen fel-szakad à hév. Légyen tehát

à hasí-

à hasítás, egy ember magasságyíra à tőkén, à hejján-által, à fájáig. Ennek à hasadásnak, E'szakra kel lenni igyenesen a fán; az-után, szép úy heya nő, à hol à hasadék eset: és à fának *ér-vágása*, à mellyen à felettéb-való nedvesség ki-foly. Más esztendőre, megént egy hasítást tegyenek rajta, két újnyira az elébbeni hasadéktúl igyenesen alá: s-így bánnyanak minden esztendőben véle, míg mind környös-környúl meg nem újjúl à heya. Mert ez-által, meg-emésztődik à felettéb-való nedvesség: à fa, meg-szabadúl az égéstúl, és egésséges lészen. Ezt à módot meg-tartcsák, ha à fában megreked à nedvesség, és à heya meg-feketedik.

CCCI. *Másodszor, az égés, származik à nagy hévségtúl-is:* ollyankor meg kel hasítani à fát, à mint ide fellyeb, és tehén ganéjal bé-kenni; mert ez hűvősít, és azzal szép síma heya lészen: ha nyólczad nappal Pünkösd-előtt, vagy utánna cselekeszik. *Harmadszor*, abbúl-is támad az égés, à mintezt-is meg-jelentettem: *ha ollyan késsel nyesik*, metéllik, irtyák à fát, mellyel kenyeret szoktak metczeni. Noha, ezzel sem igen gondol à szegény Magyar óltó ember: mind egy-aránt ólt ő ollyan késsel-is, s-még sem vész-el à fája. Mindazon-által, ha az ember azt-is meg-jobbíthattya: ez se légyen meg-vetendő. Egy szóval, ha ki szép fát akar nevelni kertében: alkalmatos űdőben ültesse, ólcsa, irtcsa, kapállya, ganéjozza. Mert ha eggyikbe, vagy másikba fogyatkozás lészen; meg-szakaszkodnak à fák, el-vesztik erejeket, és végtére, tellyességgel el-vesznek.

CCCII. Mikor láttya ember, hogy à fa el akar veszni; tégyen tehén ganéjt à vízbe, keverje jól meg, csinállyon

egy Pálczával, vagy karóval égy likat à földben, à fának gyökeréig: és azon töltcse-belé. Ezen-kivül, csinály egy vermet à fa-körul; tölcs, ökör, borjú, avagy tehén vért belé: azzal meg-piroſsodik à gyümölcs, és à fát meg-tarttya erejében. Ha à fának levelei meg-ſárgúlnak, és à fa meg kezd erötlenedni: töltcsenek olay ſöprüt à gyökerére, avagy borral öſzve-kevert borjú vèrt. Az égés-ellen, az is jó: ha kikeletkor polyvával à fát, környös-környül meg-füstölik. A rothadás-ellen, végy hegyes úti-füvet: főzd-meg eczetbe, keverd-öſzve földel, és éget agyaggal, tégy egy kevés eleven kénesöt hozzá; kend-meg véle à rothadáſt, és el-múlik. A tehén vizellettel-is, meg-kenhetik à rothadást. noha az elevenkénesö à fáknak

CCCIII. Ha à fa meg-vénhedet, és gyümölcstelenné valik; s-ha megént viſza akarnák à régi tenyéſzésre hozni: vonnyák-el à földet à gyökerérül, egy jó araſznyira à fájától, és haſſcsák-meg az öreg gyökereket; s-tegyenek két vagy három galagonaya bimbót belé. Azután, tegyenek luh, vagy diſznó ganéjt hozzá, és vonnyák reá megént à földet: így, iſmét gyümölcsözni fog. Ha pedig meg akar ſzáradni, ugyan ázon vénſégemiat: jele az, hogy à derék gyökérbe fogyatkozás vagyon, és meg rothadot, melymiat nem lehet táplálása à fának: mivel, eget nem vehet magához, hanem az ö módgya-ſzerént, meg fúlad. Mert elſöben à táplálás à gyökérbe ſzál, àhonnét fát ki-ſzía; ebbül, az ágakra terjed. Azért arra, igen jól kel vigyázni: hogy telbe à fának gyökerét, meg-ſzabadittsek á földtül, hogy ſzellöt veheſsen. Ha pedig véſzi-eſzében az ember, hogy

à *fá*

à *fa meg akarna ſzàradni:* végyen. egy jó óreg fúrót, s-fúrjon azzal egy likat à fában, ſzintén alatta annak à helynek, à hol à fát óltották, olly mélyen, hogy à fának kőzepit érje, az-az, à béli-ig; és annak, Sz. Márton nap-tajban, vagy inkáb, à mind máſok jovallyák, Karácson nap-tájban kel lenni. Es úgy, nitva hadgyák hat hétig: s-meg-újúl megint. Mellyet, éſzbe-vehetni nyárba: mikot úy veſzei nőnek. Minek-utánna nitva álván hat hétig, (noha meg-is rővidíthetni ezt az ődőt, à mint à hidegnek nagyſága ſzalgàl: mert ezzel, leg-nagyob hidegben kel élni, mikor nincsen nedveſség à fában) az eget magához ſzítta; verjé-bé jó erőssen, galagonya fábúl csinált ékkel, vagy csappal à likat. Mert más fa, nem igen alkalmatos ehez: de úgy, hogy ne érje ſzinte à bélit. Minek-előtte pedig, bé-verjék ezt à fa ſzeget, haki ſzagos gyűmőlcsőt kéván; tégyen à lyukba fa-héyat, ſzekfűvet, fél annyi nád-mézet elegyitve: és à mjnémű ſzagot akarna, minden féle fű-ſzerſzámot, nád-mézzel elegyítcsék. Ha à ſzeget, à fával igyeneſsen vérik bé: megént úy héj nő rajta.

Ha à *fa, nem gyűmőlcsőzyk:* tiſztogasd-meg gyakran, és vakard-le róla à mohot; megént tenyéſző léſzen. Ismét, à ki Aprilisben, lyukat fúr à fában, à győkéren fellyúl à béli-ig: és azt, nyír,fábúl csinált ſzeggel bé-veri, gyűmőlcsőkkel ékeskednj fog. Ismét, ha à fa virágzik, és gyűmőlcsőt nem hoz; fúrjanak egy likat à fában à béli-ig, keverjenek eleven kéneſőt agyaggal egyűvé, tegyék à likba, verjék-bé galagonya-fával: s-azt ítélik, hogy alkalmatos léſzen á gyűmőlcs hozáshoz. A'kit én, nehezen hitethetek-el magammal: ho- CCCIV.

Hoftic. l. 1. c. 34. n. 5. lot Laurenbvrgius azt vallya; hogy, nincs erősseb mérge, mellyel akár-minimű nagy vastag fákat-is könnyebben kj-veszesenek, mint az eleven kéneső: ha azt, olajial őszve-keverik, és á béli-ig meg-fúrt fában eresztik; s-à likat viaszal, és gerétával bé-kenik. Ezen-kivől, à magtalan fát, tenyészővé tészik némellyek: ha à bab szalmábúl húllot polyvát, à fá-kőrűl tőltik. Hogy pedig jobban gyűmőlcsőzzék; törj Porcs-fűvet, Deákúl, Portulacat: és más fűvet, melleyet Eb-téjnek hívnak; keverd-őszve, s-kend-mng véle à fát: több gyűmőlcőt hoz. Hasonló-képpen, ha galamb ganéjt töltenek à győkere-kőrűl.

CCCV. Ha kí azt akarja, *hogy, à fajól viragozzék*, és mind meg-tartcsa à virágját: Decemberbe, vagy Februariusba, kapállya-meg à fának győkerét, és öntsön-vizet à verembe, hogy à víz meg-fadgyon benne. Azután, vonnya megént à jégre à földet, Szent György nap-tájban, vagy Majusban: vonnya megént el à jeget à győkérrűl: és jól virágzik, meg-is tarttya à virágit. Hogy pedig à fa viragjának, ne ártcson à hideg: gyakran öntőzd-meg à fa győkerét. Ehez, leg-könnyebben juthatcz, ha egy fazékban vizet tőlteſz, s-egy ruhán által arrúl csőpőgtetéd à győkerére: mellyet enyihánszor meg-irtam à Celendariumban, n. 124. Ha à *fárúl, őrőmest le húl à gyűmőlcs:* vas veszőbűl, avagy ónbúl való övet csinallyanak, és azzal kősék-által à fát; avagy à ki még job, nyisák meg à győkerét, és fúrják-által, verjenek Spanyól megy-fábúl cinált szeget belé. Ha mely fának à virágjai, avagy levelei igen húllanák: nyissák-meg annak à fának győkerét,

áztaſ-

áztasanak bab polyvát à vízben, és azt rakják à gyökerekőrûl. Ha à fa, *feletteb sok gyûmölcöt akar hozni*, alúl megnyisák à fat, és minden gyúkereit, az öregen-kivûl meg-hasitsak: hogy ha mely víz, avagy nedvesség bennek meg-torlot vólna, ki-folyhasson. Es ez, szinte oly hasznos és egésseges à fának, mint az embernek à szúkséges ér-vágás; mert ez orvósság-által, meg újúlnak à fák.

Ha ki azt akarja, hogz à *késön érő gyûmölcs, ideiébben érjék:* tehát à leg-nagyob gûkerébe egy likat fúrjon, verjen egy éket belé, kennye-bé viaszal, és megént fris és jó földel fedgye-bé à gyúkerét; esz-tendőre idején fog gyûmölcsözni. Hogy à *fán à gyûmölcs meg ne rothadgyon*, azt írja Gesnérus: hogy ha àgyûmölcs fának tőkéjét, à zöld. Gyiknak epéjével meg-kenik; meg nem rothad annak à fának gyûmölcse, nem-is lészen férges. Némellyek, az-ellen, *hogy áz alma le ne húllyon à fájárúl:* à konkolyt, mely à búza-és roz-közőt terem, mind gyökerestûl ki-vontak à földbûl, s-azt kötötték à fának tőkéjekőrûl. Ez-ellen az is jó, ha à fának gyökerét meg-hasittyák, és kövecskét tészenk-közben, à mint oda fel-is meg írám. Ha à fa *el akar veszni*, és *száradni:* vonnyák-le à földet à gyökerérûl; az-után, szedgyenek à réten ollyan harmatos ökör nyálat, mely à fûvön fekszik mint-egy pók-háló, reggel minek-előtte à Nap meg-száraztya, és azzal fedgyék-bé à gyökereket: s-az-után reávonnyák à földet, avagy jobbat töltcsenek fóliben, és meg-újúl. CCCVI.

A' Gyûmölcs fáknak-is, sok kûlső ellenségi vannak: mellyekrûl irtam oda fel à Vetem. kert. II. XIV Rész. mi- CCCVII.

mivel azok job réſzére kőznyavalyák, á fáknak nyavalyáival; mind azon által, à mellyeket ott fel nem jegyzettem-vólna, itt fel-talállay à kertéſz. *A Ragya*-ellen való orvóſságokat, kereſse à meg-nevezet helyen: de kivált-képpen, az állatoktúl ſzenvednek à fák. A *kecskék* s-*à nyúlak*, igen meg-rágják à fának heját, kivált-képpen à fiatal fáknak: ſőt még à gyenge hegyeket-is elcsípík. Azért, ha à fát meg-kenik kecske ganéval, avagy vizellettel; annak à kérgét meg nem rágja à kecske. Haſonló képpen ha nyúl ganéval, avagy vizellettel meg-kenik à fát: à nyúlak azt nem bántyák. Nem kűlőmbben, ha étel-előt az nyállal-megkenik à fát, akár az óltó ágacskát. Ha à kecske meg-rágja à fának heját nem árt mingyáráſt à fanak, csak kőrnyős kőrnyűl ne hámozza le: mind azon által, à hol meg-rágja, ot agyaggal elegyitet tehén genéyal bé kel kőtni. Ha azt akarod, hogy egy állat se rágja-meg à fát: ved annak az állatnak jólmeg-ſzárat ganéját, egy kevés agyagot, tőrd-őſzve, tégy ahoz két vagy három gerezd foghagymát, mellyet jól apróra tőrtél, és keverd-őſzve, tőlcs vizet réa, kend-meg azzal à fát: egy ſem rágja-meg aſzok az állatok-kőzzűl. Ismét ha őſzel, valami rút diſzno hájal meg-kenik à fának tőkéjét; ne féltcsék à nyúlaktúl. Ismét, hogy az állatok ne ártcsanak à gyűmőlcs fának: őkőr avagy tehén ganét ember vizellettel őſzve-kevernek, és azzal őntőzik à fiatal fákat. Avagy eb ganét tőrnek-őſzve, régi bűdős ember vizellettel: és azzal őntőzik kőrnyős kőrnyűl à fiatal fákat. Ismét, tehén ganéjval, melyben őkőr epét tettenek, avagy űrőm levet, kennyék-mek à fát: se nyúl, se kecke nem árt néki. Tel-

kj. Télben, à fiatal fák-kőrűl: zúp ſzalmát kőſsenek à nyúlak-ellen..

Más tőb őreg állat, nem igen àrtalmas à fáknak; CCCVIII
hanem, inkáb ſzenvednek az apró állatoktúl mint à vetemények-is, (Mellyeknek orvóſságát fel-találod Vetém. Kert. XIV Réſz. n· CCCIX.) úgy-mint à Hangyáktúl: melleyket nem kel engedni, hogy fel s-alá járjanak à fákon; mert el-veſztegetik à fát, mikor annak levelét ganéjokkal, vagy más nedveſseggel megrútittyák: és őſzve-ſugóroſzik, s-meg-ſzárad. A félét le kel metélni, és à mit az őſzve-ſodrot levelekkőzőt meg-rútitottak s-undokítotttak, azt kézzel meg kel dörgőlni: hogy meg ne veſztegeſse à tőb leveleketis· Es, ha így meg-ſzabadíttyák à fiatal fákat: úgy nőhetnek magaſsat. A tőb orvóſságokat, fel-találod à fellyeb meg-nevezet helyen..

A *Hangyák-ellen*, végyen embet óltatlan méſz kő- CCCIX.
vet, mellyet immár meg-égettek, annyit mint háromſzor az őkle: áſsa-bé à hangya feſzekbe, tőltcsőn vizet reá és meg-hevűl à méſz, s-el-romlik egymáſtúl; igy, à hangáyknak egy réſze, meg-égeti magát, à tőbbi el-ſzalad előtte. Más orvóſságokat-is gondoltak ezek-ellen; ama' fekete ſzekér-kenőt vélznek, és alúl egy lábni magaſságara à főldtúl, kőrnyős kőrnyűl à fát bé-kenik véle. Az-után, mint-egy réfnire à kenyőn fellyől, juh gyapjúval kőrnyűl tekerik à fát: úgy, hogy alúl el-erje à kenyőt; de igen vékonyon meg kel tépni. Az-után, mikor à verőfény ſzolgál, fel-futnak à hangyák à fára s-bé-mázollyák à lábokat, hogy ragadóſsak léſznek: igy, mind á gyapjúra ragadnak, és ot maradnak.

CCCX. A' Hangyáknál, inkáb meg-veſztegetik à fát *à Hernyúk:* Ezekrűl-is bőven írtam à meg-nevezet helyen, num. CCCIV. Azert, it nem terhelem á kertéſzeket véle; hanem, à kinek ſyűkſége léſzen reá, válaſzon azokbúl.

Ezeknek à férgeknek ki veſztéſére, haſznosb módot nem találtak à kertéſzek annál: hogy mikor à fáknak ágain, hernyú féſzket látnak, azt ſzorgalmatoſsan télbe Ianuariusban, vagy Februariusban le-ſzedgyék kézzel, és ha úgy el nem érhetnék, arra-való ollóval letőrjék, avagy csípjék, à mint à Vetem. kert. n. CCCV. és ottan citalt Calend. fel-találod. Az ollónak pedig, à ki leg-alkalmatoſsab, annak oda fel az éli, légyen valamennyire horgas, de jól őſzve-mennyen; à nyele egy felől hoſzab, kinek à vége felé egy vas forgó karikácska, à végén űres légyen à vas, hogy azt à póznába vonhassák és ſzegezheſsék; à máſik nyele rővideb légyen, és abban egy madzagot vonnyanak, mely à kerékre ſzolgállyon, és à póznán-alá érjen. úgy, hogy mikor megvonſzák á madzagot, őſve-mennyen az olló, és le-meſſe az ágat. De à két nyél-közőt, még egy hajlandó vasnak kel lenni, hogy mikor meg-vonnyák à madzagot, engedgyen: mikor pedig meg-ereſztik, ki-nyiſsa az ollót.

CCCXI. Más egyéb állatok, à fáknak ellenſégi alig találkoznak, mellyekrűl imit amot nem írtam vólna. Kiváltképpen à Vetem. kert. és Calend. A' fán *termő gombák*, s-à *gőrcs*-is ártalmas á fáknak: az-is igen veſzedelmes, ha minek-utánna el-virágzot à fa, kő-eſső meg-veri, avagy hideg zápor-eſső, avagy erős ſzéltűl meg-fújatik,

avagy

avagy hideg kőd, akar hó harmat esik reá. Ez az utólsó leg-gonoszab: mert à hová esik, oly vastagon rajta marad, hogy nehezen vész-el róla. Ezeknek-is orvóságát à mint lehetet, oda fellyeb fel-jegyzettem.

XV. RÉSZ.

A' Gyümölcsnek le-szedésérül, és tartásárúl.

MInden dolognak bizonyos ideje vagyon, à Bölcs mondása-szérént; ázért à gyümölc le-szedésére-is, eggyik üdő alkalmatosab à másiknál. De kivált-képpen, àhóld forgására kel nèzni: mivel annak egy részében, hamaréb meg-rothad akár mi-is, hogy-sem más részében. Mely dolog nyilván ki-tetczik, az éppületre-való fának le-vágásában. Azért ebben à dologban, nem értenek minnyájan eggyet; mert némellyek azt kévánnyák, hogy úy hóldra szedgyék à gyümölcsöt, némellyek hóld fottára, avagy töltére. Mert úy hóldra, minden gyümölcs nedvesseb, hogy-sem fottára, avagy töltére: azért hamaréb-is meg-rothad. Noha sokan, inkáb akkor szedikle az álló gyü-mölcsöt, mikor à hóld nevelkedik. A régiek őszel, mikor à nap az étszakával egyenlő vólt, őrömesben szedték à gyümölcsöt: de nem eléb, hanem tizen-ötödik napja-után à hóldnak. Mind azon által ebben-is, à tartományoknak, égnek, és fáknak természetihez szabja ember magát. CCCXII.

CCCXIII Arra-is jól reá kel vigyázni, hogy minek-előtte leszedgyék à gyü-mölcsöt, meg-hadgyák azt illendőképpen érni. Ezt pedig mind idején, s-mind késön érő gyümöcsbe meg kel tartani. A' meg-érésnek jele az, ha à gyümölcsnek magva fekete. A' mi à késön érő, és tartani-való gyümölcsöt illeti, azt szép tiszta üdőben, (és némellyek ítéleti-szerént) mingyárt hóld tölte-után, tiszta kézzel kel le szedni. Némellyek zákba szedik, de jobb öreg kosárba, mellyet kajmócson fel-függesztenek az ágra: és mikor meg-töltik, kötélen, bocsáttyák-alá, hogy ne légyen szükséges oly gyakran fel s-alá hágni à fára, úgy, hogy meg ne törődgyék à gyümölcs: mivel, mentül kevesebbet törődik, annál tartósab. Noha à Fel-földön, s-némely más helyeken-is Magyar-Országban, à hol sok terem, és nem érkeznek à kézzel-való szedéshez: csak le-rázzák jobb részént à fárúl, kivált-képpen à kit ottan kormos almának hínak, és mas kemény gyümölcsöt, s-még-is el-ál. De még-is jobb, ha kézzel szedik. Némellyek, valami hoszú póznának végén, egy kerekdéd deszkácskán, kerekdéd kosárocskát, avagy sövényecskét csinálnak, s-alúl két vagy három szeren meg-fonnyák: à több részét à karócskáknak ki-hadgyák, s-azokkal közbe-vévén az almáknak szárat, szép gyöngén egyenként le-törik, és à kosárba marad. De efféle eszközzel Magyar-Országban, kevés almát szednénk: nem-is érkeznénk reá. Mind azon által, nem árt à kertésznek ollyat tartani, hogy mikor az éretlenek-közöt, valami éret gyümölcsöt talál: azt le-szedhesse.

CCCXIV. Minek-utánna le-szedik à gyümölcsöt, nem kel mingyárt à pinczébe, avagy bóltba tenni: mert elein-

ten

ten igen izzad, az-utan à rothadásra hajlandób; hanem elſőben, vagy à kertben rakásban hadgyák tiſzta ůdőben egynéhán nap, vagy valami ſzáraz helyre-tőltcsék à heazat-alat, akár ſzellős kamarába, míg megtikkad. Az-után, vigyék à pinczébe, avagy bóltba. Némellyek hordókba verik mingyárt, méhélt le-ſzedik, és à kertben hagyák egy, vagy tőb hétig-is, hogy megſzelídůllyőn à gyůmőlcs; s-az-után téſzik à bóltban. A bóltnak pedig, avagy gyůmőlcs-tartó hélynek, nem Délre, hanem Eſzakra kel lenni, az mely leg-job; mert úgy, ſokkal továb tart à gyůmőlcs. Csak hogy, ne légyen Birs-alma kőzte: mert az, az ő erős ſzaga-miát, ártalmas à tőb gyůmőlcsnek. Ha ki azt akarja, hogy továb tartcson, ki-ſzedgye előb kőzzůle à rothattyát, férgeſsét tőrődőttét: és úgy rakja ſzalmára. Némellyek ritkán rakják, hogy egymáſt ne érjék, és meg ne rothadgyanak egymáſtúl. Máſok, csak à főldre hánnyák à ſzalmát, és arra garmadába rakják à gyůmőlcsőt.

Máſok, álláſokat csinálnak deſzkából, arra ſzal- CCCXV.
mát, vagy à nélkůl rakásba rakják: és néha néha ki-ſzedik à rothattyát. Mások, dió levelet raknak alája. A Felföldőn Bodrok-kőzbe, Szamos-kőzbe, à Tiſza-mellet, à hol ſok gyůmőlcs terem: egy ővedzőig-való vermet ásnak otkin à kertbe, ſzáraz helyen és ſzellőn: annak ſzéleſsége majd más-fél őlni, hoſzaſága három vagy négy, és à mint ki akarja. Azt alúl meg-rakják ſzalmával vagy ſáſſal, az óldalát pedig náddal minden felől: s-meg-tőltik tetézve almával jól à vermen-fellyůl. Az; után ſáſſal jól bé-fődik, hogy à víz belé ne ſzivárkozézk- és ha à hó meg-eſi, ſzépen meg-marad alatta az alma,

igaz hogy fellyül valamennyire öszve-fagy: de azon alúl igen frissen meg marad. Más Országokba, szecskavagy polyva-közzé is csinállyák hordóba.

CCCXVI. A Régiek-azt kévánták, hogy à gyümölcs-tartó hely, hüvös légyen: és annak észak felé ablakja légyen, úgy, hogy há szép tiszta üdö szolgál, azt ki-nyithassák; de à meleg Déli szelet be ne búcsássák. Mert az-által meg-töpörödik, és fonnyad à gyümölcs; mivel à hideget inkáb szereti, hogy-sem à meleget, csák hogy ne légyen ollyan hideg, mely által meg-fadgyon. Noha némellyek nem szeretik, ha à szél igen által-járja. úgy-is tarttyák à gyümölcsöt, hogy kicsiny általagba rakják, és à ki akarja, hasonló fának leveleit hány-közbe közbe: és jól bé-keni szurokkal à hordocskát akár kivül, s-akár belöl; hogy víz avagy levegö-ég, által ne hassa. Az-után, száraz fövenyes földben el-ássa térdik, vagy mélyebben-is, és földel föl-tölti, avagy à kútba bocsáttya, s-ot ál télbe à még akarja; de ha egyszer meg-kezdik, el kel az-után köteni. Igy csinalhatni bé nyers cseresnyét, meggyet, baraczkot, szilvat, és többet.

CCC XVII. Vannak más sok aprólékos módok, à gyümölcsök bé-csinálásában, hogy sokáig frisen, és nyersen el-álhassanak. De nem annyira haszonra, mint pipeskedésre, és úyságúl-való mutogatásra úgy-mint, mikor cserép edénybe tészik, à mellyet kivül jól bé-kennek viaszal: az-után, à száját-is erösen bé-csinállyák. Ha dió levelet tésznek-alája, mind szinét, szagát meg-tarttya; meg-jobban, ha mindeniket nyers dió levélbe takarják külömben, és leveles dió-ággal bé-födik: hasonló-képpen füge levéllel-is, és szölö levéllel. Mások, fejér agy-

agba

agba takarják, s-à Napon meg-ſzaraztyák, és friſsen marad Némellyek, csak à ſzárát takarják fazekas agyagba. Némellyek, olvaſztot ſzurokba márttyák azon ſzárát, s-úgy tarttyák à deſzkán. némellyek, minden almának kűlőmb ládácskát csinálnak; de ez, nem à mi Orſzágúnkba-való. Vannak à kik mézbe tarttyák, és igen egéſséges: kivalt- képen à Birs-alma. Azt-is jól éſzbe kel venni, hogy egy félé almát, egyűvé rakjanak; más félét, máshová. Mert, ha mind őſzve-zavarják: hamaréb meg-rothad eggyik à máſiktúl. Ha búza, árpa, roz, és tőb à féle-kőzzé rakják az almát: friſſen megmarad. Haſonló-képpen, ha muſtba hannyák, nyerſen meg-marad à ſőprűjében.

Ezen meſterſégekkel tarthatni meg friſſen, à kőrtvélyt-is. Némellyek, à fábúl fűréſzlet húlladékba tarttyák: avagy, à dió-fának ſzáraz levelei-kőzzé rakják; avagy ſzőlő-mag kőzzé, mellyet édes ſzőlőbűl ki-préſeltek: úgy hogy, egymáſt ne érjék Vannak à kik cserép edenyben téſzik, és egy kevés ſoót, bort, muſtot tőltenek-reá, s úgy tarttyák. Ha fel-fűggeſztik czérnára, vagy kákára, ſokáig meg-ál, az alma-is. A *Birs-almát*-is, à meg-irt meſterſégekkel el-tarhatni friſſen: à bornak-is jó ſzagot ád. A *Szilvát*, tiszta és úy edénybe tegyék, édes bort tőltcsenek reá, és az edényt jól bécsinállyák: s-úgy hadgyák, míg élni akarnak véle. A' *Cseresnyét* ſzedgyék-le, minek-előtte à Nap fel-kél, és tegyék egy edenybe, melynek à fenekére bors fűvet az-az, csombort rakjanak: annak főliben cseresnyét avagy meggyet; erre megént fűvet, arra ismét cseresnyét, mind addig míg meg-telik az edény. Az-után, tőltcsenek CCC XVIII.

sóltcsenek Oximelt reá, az-az, ollyan mézet, mellyet eczettel eggyüt főztenek. Nádban-is tarttyák. Effele leves gyümölcsöket, azoknak ki-facsart levekben-is tarthatni nyersen, kivált-képpen à szederjet.

CCCXIX. Baraczkot, nehéz frissen tartani; mind az által, némellyek kölesbe tarttyak, avagy, felig el-forrot mustba, avagy gyantás edénybe, és à mint fellyeb meg-írám. A' Nyospola, sokáig el-marad à fáján, avagy szurkos edénybe, félig főt mustba. Tiszta üdöben dél-tájba szedgyék: szecskába, vagy polyvaba tartcsák, hogy egymást ne érjék. Ha à szárával szedik, mikor még éppen meg nem éret, és öt napig soós vízbe áztattyák, az-után félig főt mustba hánnyák, hogy úszkállyon benne: jól meg-marad. A' mézben-is el-tarthatod, ha éretlen szeded-le: à szalmán-is. A' Berkenyét szedgyék le, mikor még kemény, és ha lágyúlni kezd, rakják cserép edénybe még meg telik: föllyül csinállyák jól bé gypsussal, állanak két lábni vermet száraz helyen; temasék-el abban à szájával-ála, és tiporják jól meg à földet rajta. Egyébként száraz helyen, akár hol is elál à Berkenye. Némellyek nyersen, mind ágastúl függesztik-fel egy hordóban, mellyet szurokkal kentek-bé, az ágait-is azzal szokták bé-kenni; az-után, bé-verik, és hogy semmi levego-ég ne férkezhessek hozzá, gypsussal jól bé-kenik à dugóját: és à víztúl, avagy akár-minémű nedvességtúl jól megyóltalmazzák:

XVI.

XVI. RÉSZ.

Miképpen kel à Gyümölcsöket mézbe, vagy nád-mézbe csinálni Lictarium formára.

AMely méz az orvóſſágokra, és bé-csinálásra leg-alkalmatoſſab; annak elſőben iſmérése á ſzaglásban ál, ha édes ſzaga van: az ízében, ha valamennyire erős, csipős, nem igen ſűrű, ſzép arany ſzínű ſárga, világós, kőver. A' ki-keleti méz leg-job; az-után à nyári, à téli leg-aláb-való. Minek-előtte pedig à mézzel lictariumban, vagy más orvóſſágokban éllyenek: meg kel azt tiſztitani, és à tajtékját le-hanni, ahoz pedig igy juthacz. Végy ollyan mézet, à minéműt oda fellyeb le-írtam, ted tiſzta réz edényben, vagy más fazékban, akár mázos ſerpenyőben: tőlcs fél annyi vizet reá, hadd főjőn jól meg eleven ſzénnél, avagy jó ſzáraz fábúl csinált lángon, à mely nem füſtős, ſe ſzagos; hánd-le ſzűntelen à tajtékját mjnd addig, míg meg-emésztődik à víz. Az-után, ſzűrd-által à meg-tiſztitot mézet, egy tiſzta fejér ruhán: és tarcs-meg, míg ſzükſéges. CCCXX.

A' nád-mézet-is, hasonló-képpen meg kel tiſztítani, minek-előtte valamit bé-csinálnak véle. Végy nád-mézet, à mennyivel akarſz élni: tőrd apró darabokra, tőlcs vizet reá, ted laſſú eleven ſzénre, hogy CCCXXI.

olvadgyon el. Az-után, végy ennyihány tyukmony fejérit, à mint több vagy kevesseb à nád-méz, avagy tisztáb; úgy mint egy funthoz, végy két tyukmony fejérit, ted egy tiszta edényben, tölcs fris tiszta vizet reá, verd jól öszve à sodró fával, avagy apró tiszta veszszőcskékből csinált seprűcskével azt à tajtékot, s-öncs à forrot nád-mézre: minden rútságot magához vonszon, had fojón mind eggyűt jól bé, szűrd-által egy tiszta ruhán. Ha pedig, még ez sem vólna elégedendő tiszta ted megént à tűzhöz, és tisztá vizet reá' hadd forjon-meg ismét, és más tyukmony fejerit very à forró nád-mézhez, szűrd által, è képpen bánnyál mind addig véle, és hánd le à tajtékját, míg szintén meg-tisztúl. Az-után főzd-meg, hogy oly sűrű légyen, mint à kőzönséges méz mikor meg-sűrűdik magától: azt tarcsd-meg, s mikor szükséged lészen, ély véle. Ezzel à tyukmony fejérével, élhecz à mézben-is.

CCC XXII. Ha azt akarod tudni, ha elégedendő-képpen megfőt à méz; végy egy egész tyukmonyat, vesd belé à mézbe, és ha alá mégyen à fenekre: nem főt elèggé meg. Ha fellyűl leveg, szinte jól vagyon à gyümölcsök bécsinálásához.

CCC XXIII. Ha ki gyümölcsöt akar bé-csinálni, elsőben hámozza-meg. Némellyeket eléb meg kel főzni, úgy mint Almát, Körtvélyt, és más effélét. Némellyéket, úgy-mint Megyet, Cseresnyét, és több hasonló heyúkat: nem kel hámozni, avagy eléb meg-főzni. A mellyeket eléb megfőznek, azokat egy szitán jól meg kel száraztani, és azután mézbe főzni, s-à tajtékot szűntelen le-hánni. Ha azt akarod tudni, meg-főt-e elégségessen? végy egy ón

tányért,

tányért, csöppents à levébe ennyhány csöppöt réa, fordicsd félre à tányért, és ha meg-ál rajta à csöppentet lév: jól vagyon. Ha pedig le-foly: továb kel főzni. Igy csinálhacz bé, minden gyümölcsöt mézben.

Ha muſtba akarod csinálni, végy három részt édes muſtot á kádbúl, vagy prés-alúl: ted egy vas fazékba, főzd-meg jól eleven szénnél, vagy lángnál, (de meg ne égesd, vagy kozmáſitsad) hadd főjön-bé két része, és à harmadik à mely meg-marad, ollyan sürü légyen, mint az ide fellyeb le-írt méz. Ezzel, mind gyümölcsöt bé-csinálhacz, Mind méz helyett élhecz véle az étkekbe. Azt is akarám ezekbe jutatnom à kertészeknek; hogy én nem akarok igen mesterséges, és drága lictariumoknak csinálásárul szóllanom; hanem, àmint ezen könyvnek alkalmatosága hozta, némely gyümölcsöknek mézbe vagy nád-mézbe együgyü bé-csinálásárúl: mely által, útat akarék mutatni, hogy bellyeb is meheſſen à kinek kedve tarttya, à mesterséges lictariumoknak főzésére. CCC XXIV.

Az Almát, nem szokták igen lictariom formára bé-csinálni, hogy sokáig tarthaſſák: hanem, fényes lictariom módgyára főzik néha à levét, és magát-is egészen, mint à birsalmát. Végy apró egész almát mind heyaſtúl, csak á csutkáját mesd-ki, és à szárakörül egy kevesé à kés hegyével, hadd forjon egy kis ideig; az-után szárazd jól meg, minek-elötte à vas fazékba tészed. Egy funt almához, három fertály nádmézet végy, más jó almának heyát főzd-meg, sajtold jól ki, avagy facsard-ki à levét, akár egy szitán verdáltal. Az-után, tölcs azt à levet az almára, forrald- CCC XXV.

meg az almát eleven ſzénnél, (mert à fa avagy láng nem alkalmatos à nád-méz főzésére, mellyet jól eſzedbe kel venned) hogy à ſyrup avagy lév, à gyűmőlcsőn fellyűl légyen: azt ſzűntelen keverjed à kalánnal, és á tajtékját le-hánnyad, hogy meg ne égjen. Minek-utánna eléggé meg-főt, ved-el à tűztűl, hadd hűllyőn-meg hamarjában: és minek-előtte ki-véſzed az almát, mindenkor győngén meg-keverjed, még meg-hidegűl. Vedki à lévbűl, és ragd egy ritka ſzitára, hogy egy keveſé meg-ſzaradgyon, ted az almát ón vagy ezűſt talba, à mint akarod; à levet pedig, avagy ſyrupot, főzd mégént jól meg, valamíg oly ſűrű nem léſzen, mint az ég lévv: de ſzűntelen keverjed, hogy meg ne égjen. Az-után, tőlcs egy kalánnal az almára. Ha őreg az alma, két felé, avagy négy felé-is mecsheted. Mikor fel akarod adni, metély igen vékonyon, Citrom vagy fris lemonya heyat, ès híncs reá. Fa heyat, és ſzekfűet-is gyukhacz belé. Ha bort akarsz à lévbe tőlteni: végy vőrős bort fa heyal, és tőrd ſzekfűel eggyűt. Ha fejér bort tőlteſz hozzá, olaſz kőmént tégy belé.

CCC XXVI. Sűrű lictariomot-is csinálhatni az almábúl tudniaillik à heyábúl, és csutkájábúl: de à feketéjét, à csutkájábúl ki kel metſzeni, ha azokat vízben jól meg-főződ. Az-után, egy ſzitán verd által, tégy nád-mézet hozzá, à menyit akarſz, ted à tűzhőz, fözd-meg mint à ſyrupot, mindenkor keverjed, ſzűrd megént ſzőr zacskónáltal, ted iskátolába, vagy más edénybe ha meg akarod tartani. Mikor meg aluſzik, vagy keményeſzik, minden formára metélheted, és à Confréjt tálacskának karajjára rakhatod, mikor azt fel-adod. Avagy ha akarod,

akarod, formában öntheted, mind à több lictarjomot.

A' Kórtvélyt, szinte úgy bé-csinálhatni, mint az almát. Szép tisztán meg-hámozzák à kórtvélyt, àmint lehet: à csutkáját ki kel metszeni, és à szárát rajta hadni, s-egy késsel meg-vakarni, hogy fejér légyen. Ha nagy à kórtvély, két fele meczhetni, és à magvát ki kel à közepibül metszeni: mikor hámozod, hánd hideg vízbe, hogy meg ne feketedgyék. Az-után à vízbe, hadd forjon-fel egyszer, hogy à nád-méz inkáb általhathassa. Ved-ki à vízbül, és egy szitán, avagy tiszta ruhán, szarazd jól meg. Minek-utánna meg-száradot, mérd-meg: és valamenyit nyom à kórtvély, annyi funt nád-mézet tégy hozzá: tördd darabokra azt, ted vas, vagy réz fazékba à kórtvélyt, ted reá à nád-mézet, tölcs egy kevés hideg vizet hozzá, hogy à nád-méz inkáb el-olvadgyon. Ted à tűzhöz, és főzd-meg, úgy hogy à lév, avagy nád-méz, mindenkor à kórtvélyen fellyöl légyen: hogy mind egyaránt főjjön. A' tajtékját szüntelen hánd-le, és gyöngén meg-keverjed, hogy à kórtvély ne maradgyon csak mind egy helen; de eléb le ne ved à tűzről, hanem mikor ítéled, hogy elégedendő-képpen meg-főt. Mellyet, arrúl vehecz eszedben, ha à lév nem emelödik annyira imár fel; avagy, à ha az ón tányéron à csöp el nem foly, à mint odá fel. CCC XXVII.

Ha elégedendő-képpen meg-főt, ved-el à tűztül, ted cserép edénybe, (mert egyébként, à réztül ollyan szint és ízet vonszon magához,) hadd állyon három, vagy négy napig egy helybe, hol à por nem éri: hogy CCC XXVIII.

minden nedvessége à kôrtvélynek fellyûl levegjen, és à nád-mézet magához vehesse. Negyed nap múlván tekéncsd-meg, ha nincs-e valami víz à syrupon feliyûl: ha van, tôlcs-le róla, és tôlcs à levét vas, vagy réz fazékba, és fôzd megént meg. Azután, hidegicsd-meg egy kevesé cserép edényben, minek-elôtte el akarod tenni: hadd állyon fôdetlen négy vagy ôt napig. Ha azonba megént víz vólna rajta, merd-le róla, fed-bé egy papyrossal; de az edénynek oly telinek kel lenni, hogy à papyros el-érje à syrupot.

CCC XXIX. Mas-képpen-is csinálhatod-bé à kôrtvélyt: Reszeld meg à kôrtvélyt mind heyastúl, ted egy zacskóban, facsard-ki à levét; hámozz más kôrtyélyt, meteld igen vékonyon, és aprora, ted à ki-facsart lévben, hadd fôjjôn eggyût, s-keverd jól meg egy fa kalánnal. Ha édessen akarod, ne fôzd sûrûen; Ha nincsen nád-mézed, fôzd sûrûbben. Ha birsalma leved vagyon, tôlcs-hozzá, s-job lészen, el-tarthatod tovab-is. Ha akarod, végy kôrtvély levet, és semmi nád-mézet hozzá, hadd fôjjôn még ítéled, hogy valami formában ôntheted, és iskátolában theted; szép és jó lészen. Effele kôrtvély levét, ha ki akarja, étekben-is theti méz helyett: és apróra tört fahéjat, s-szekfüet-is thet belé.

CCC XXX. Némellyek à kôrtvélyt, borban-is csinállyák: ha azt szép tiszta ûdôben le-szedik kézzel, à mely nem férges s-nem törôdôt. Ha jol meg nem ért vólna, rakják valami meleg helyre (à hol ízél nem éri, és à levegô-ég) deszkára avagy asztalra, hadgyá úgy állani majd egy hólnapig: de kézzel nem kel sokat illetni;

mert

mert attúl hamar meg-rothad. Minek-utanna azillyen álláſtúl jól meg-ért à kôrtvély; az-után rakd rendel egy ôreg edényben, akár cserép, akár fa, akár ónbúl légyen: s-tőles jó erős ô bort reá, és nyomtasd jól meg, hogy ne levegjen à kôrtvély benne. *Némellyek, ſzőlő-levelet-is téſznek kózbe. Máſok, àkik nem igen bővelkednek borral, à meg-írt módon le-ſzedik; és jól meg-érvén, edényben rakják. Csak hogy elſőben, nyers dió levelet, mely egy kevesé meg-lankat, à ſzárárúl le-ſzakasztonak, s-azzal az edény fenekét bé-fedik, és azon fellyűl rakják rendel à kôrtvélyt. Azután ismét dió levelet, arra egy rend győmőlcsőt: és mind így, még meg-telik az edény. Meg-nyomtatván, friſs vizet tőlcsenek reá; s-el-ál ſzépen, és à ki mi képpen akarja, úgy élhet véle. Hogy pedig job ſzaga légyen, à fejér győmbért tiſztán meg vakarják, apróra metéllik; es ábbúl téſznek minden rend kőziben egy egy keveſet.

A' Birs alma, leg-alkalmatoſſab à kűlőmb-kűlőmb féle lictariomok csináláſához: mert az, példája à többinek. Azért, valamennyire hoſzabban nyújtom arrúl-való íráſomat: hogy à több lictariomok csinálását-is, ahoz alkalmaztathaſſák. A' Birsalmát, egynéhány-képpen csinállyák-bé. 1. vagy egéſzen maga levében; ákar ketté meſſék, s-akár négy felé. 2. Meg-reſzelik, ſzitán által-verik, vagy ki-préselik; és azt akár kemenyen, akár fényeſſen, és lágyan csinállyák; avagy ſyirupot főznek belőle. 3. Keményen fű-ſzerſzámmal: és azt, birsalma kenyérnek híják à Németek. CCC XXXI.

A' mi az elſőt illeti, azt így csinálhatod-bé; ha birs- CCC XXXII.

birsalmát vészesz, azt szépen meg-hámozod, négy vagy két felé metszed: à magvát és csutkáját-is ki kel métszeni, és mingyárt tiszta hideg vízbe hánni: hogy meg ne feketetdgyek. Ha akarod, egészen hagyhatod: de akor à csutkáját, szárát, éles vassal ki kel metszeni, és à magvát-is ki-vájni, hogy üres légyen, és egészen maradgyon. Ezt ted-fel hideg vízben, és főzd-meg még jól meg-lágyúl. Az-után tölcs-le à vizet, és ha akarod, bort tölthecz reá: főzd megént meg, valamég látod hogy jó lágy. Az-után ved-el à tűztűl, ted egy szitára, vagy deszkára, hogy meg-száradgyon; gyukj szekfüet és faheyat belé. Ted birsalma lévben avagy syrupban, mellyet tisztan és sürüen főztek, hadd légyen benne még à syrup meg-ritkúl à birsálmán: had főjjön megént mind eggyüt. Minek-utánna jól meg-főt, ragd az almát à szitára, és à levét ted megént à tűzhöz, főzd szép lassan még nem tajtékozik többet; az-után ragd egy edényben, s-tölcs reá à syrupot, hogy à birs almán fellyül légyen, és meg ne penisszedgyék. Ha pedig meg akarna penísszedni, megént le kel tölteni à levét, s-újonnan főzni. Ebben à lictariumban, három fertály nád-mézet vésznek, egy funt birsalmához.

CCC XXXIII. Fényes lictariomot, birsalmából csinálhacz è képpen: Végy birsalma heyat, és à magjának fészkét ted szép tiszta vízbe, had főjjön: tégy megynt egy kevés Gummit más tiszta fényes vízben, hogy el-olvadgyon, facsard egy ruhan-által, minek-előtte à bisalma heyához tészed. Ha eggyüt jól meg-főt, szürd által à szitán: főzd-meg az-után à levet, valamíg meg nem

nem sűrűdik; tölcs egy kevés tiszta fejér bort hozzá, (kőzönségéssen nem töltenek) tégy nád mézet belé, had főjjön kőzép-szerő tűznél. Hánd-le szűntelen à tajtékját, és mindenkor keverjed, hogy à vas, vagy réz fazékhoz ne égjen: és mikor látod, hogy meg-ál, ved el à tűztűl, és szűrd egy ruhán által ón formában, melyben kűlőn kűlőn féle figúrak, vannak; avagy egy alacson kerekdéd iskátolában, had állyon abba jobban meg. Minek-utánna jól meg hűlt, ved-ki à formábúl illyen-képpen: végy meleg vizet, tarcs reá à formát, de úgy, hogy semmi víz ne mennyen belé: fordics az iskátolába, két nap had fődetlen, az-után fed-bé, és ted száraz helyre. Ha az-után űdő jártára meg-penészednék, végy tiszta vizet, melegícsd-meg s-tölcsreá: minden rútságot el-vészen, tölcs megént le róla, ismét szép lészen.

CCC XXXIV.

Némellyek, más-képpen is csinállyák: úgy-mint, nyólcs lat fris birsalma magot vésznek, egy nap fris kút vízben meg-lágyittyák, és annak nyálát ki-facsarják egy ruhán-által; ahoz vésznek négy funt ki-facsart birsalma levet: avagy à magot, ugyan azon meg-írt birsalma lévben áztattyák, de nem réz, avagy vas fazékba, hanem tiszta cserép mázos edényben eggyűt főzik, de nem felettéb: hanem, csak hogy által-szűrhessék á ruhán. Az-után, két funt szép fejér tiszta nád-mézet vésznek, melynek tajtékját jól le-hántak, à mint oda fel: és meg-főzik eggyűt, hogy illendő sűrű légyen; és az iskátolába, vagy üveg-be tőltik. Hasonló-képpen készíthetik-el mézzel is, à melynek tajtékját le-hántak: csak kogy job, à mellyet nád-mézben csinálnak.

Azt-is észbe kel venni, hogy ha ki efféle birsalma levet akar csinálni meg-reszellye az almát mind heyastúl à túró reszelőn, szinte à torzájáig, még mikor nyers; az-után tegye egy zacskóban, facsarja, avagy sajtolya jól ki ahoz-való eszközben, akár réz veszszővel tekerje jól meg à zacskót.

CCC XXXV. Más-képpen: minek-utánna meg-reszelted, kifacsartad; apróra metélt birsalmát tégy hozzá, had főjjön mind eggyűt, tiszta fa kalánnal keverd még megkeményedik, és jol bé-főt: akkor tégy meg-tisztitot, és el-tajtekozot nád-mézet hozza, had főjjön-meg, jó sűrő lészen. Az-után, ted tiszta iskátolába, avagy alacson kerekdéd úvegbe, avagy ted elsőben formába. A' ki jó édessen akarja, tégyen egy funt bisalmához, két funt nád-mézet; à ki pedig közönségessen kivánnya, két funt bisalmához, egy funt nád-mézet tégyen. Ha à formába meg-száradot, ved-ki s-ted papyrosra, had szaradgyon jól meg: úgy, iskátola-nélkűl-is el ál, ha jó mértékletes helyen tarttyák, à hol nyárban nincsen igen meleg; és telben nem igen hideg, avagy igen nedves, nyárban se légyen igen szaraz.

CCC XXXVI. A Fényes lictariumot, nem szükség keményebben főzni elsőben, hanem mint à syrupot: úgy hogy, ha az ón tányérra cseppentik, meg állyon rajta, és el ne follyon. Némellyek, két funt jó nád-mézet, szép tiszta Rósa vízben tisztitnak-meg: és mikor meg-tisztúlt, két funt metélt bisalmát tésznek belé: s-addig főzik, míg meg-lágyúl az alma. Az után, meg-törik tiszta fa kalánnal, és az eleven szénre tészik, hirtelen meg-főzik, valamíg à materia el-válik à réz fazáktúl.

Töltsék

Töltsék à mi-nemű edényben akarják. Maſok meg nem hámoz-ák, hanem ſzép tiſztán meg tőrűlik, és mind heyaſtúl főzik (mert à heya ſzép ſzagot ád néki) hogy meg-lágyúllyon, és akkor vonſzák-le à kűlſő hártyáját, hogy à zacskó-által ki-nyomhaſſák.

CCC XXXVII.

A Birsalmából mikor liſtariomot csinalnak, és főznek; némellyek jó tavalyi bort töltenek reá, de nem ſokat, csak hogy meg-párállyék benne, és ollyanná légyen mint à káſa: némellyek csak friſ kút vizet, némellyek ki-sajtolt birsalma levet, à mely leg-jobb: és egy mázos cserép edényben főzik, és úgy verik vagy tiſzta ſzitán-által, vagy ſzőr zaczkón. Akár tiſzta ruhán által facsarják, hogy à heya és kövecs réſze kűlőmb maradgyon: à húſos réſzéhez pedig, melyet ki-facsartak, ha három funt, vegyenek 4. funt ſzép tiszta le-tajtékozot mézet, had főjjőn eggyűt: de ſzűntelen keverni kel, à mint oda fel. Mikor elégedendő ſűrűſége van, ha ki akarja, è kővtkezendő fűſzerſzámot belé teheti igen apróra tőrve, és főzze eggyűt: úgy-mint, válogatot fejér győmbért 2. lat, közönſéges fekete borſot &c. lat, ſzekfűet ſzerecsen diót, mindenikből három nehézéket: ſzerecsen dió virágot, Paradicsom fáját &c. mindenikből fél latot. A' mézzel, alkalmatoſſab à betegeknek: à nád-mézzel pedig az egéſſégeſeknek; de akkor 3. funt által-vert birsalmához, két funt meg-tiſztitot nád-mézet vegyenek, és laſſu tűznél, főzzék-meg elégedendő-képpen. Az-után, iskátolába vagy üvegbe töltcsék. A' ki akarja, à fű-ſzerſzámot csak egy ruhácskában kőtj, s-úgy áztattya à ki-facsart lévben, mikor fő: és gyák-

rabban, ki-facsrják. Ez, mellyet à patikában Miua Cydoniorum compositanak neveznek, igen hasznos à gyomor erősítésére: az ételhez-való kévánságot fel-indíttya: à meg-emésztést segíti: à sértúl és tőrhátúl-való hányást, le-csillapíttya: az elébbeni melegséget és színt, viſza-hozza: à szeleket el-űzi &c. ha à hidegségtűl származnak; ha pedig à melegségtűl, nem kel illyen fű-szerszámos lictariomot venni, hanem, à nélkűl. Azért, job à fű-szerszámos à véneknek: à nélkűl csinalt, az ifiaknak. Efféle Liktariombúl, igen jó és kedves purgatios liktariomot csinálnak: Végy à fényes liktáriombúl 20. unciat, az-az, 40. latot: Scamoniat 2. unciat, az-az, 4. latot; de job Diagridit venned, egy kevesé többet, avagy Rebarbarumot. Az-után tegyék ezt, avagy à Scamoniumot: à borbúl ki-vont spiritusban kétszer; az-után, főzzék mind à spiritust, mind à liktariumot eggyűt: míg meg-emésztődik à bornak spiritussa. Utóllyára, 10. vagy 12. unciat Rosa vizbűl adgy-hozzá, hogy főjjön, míg jól meg-állapódik. Ha akarod, tehetsz fű-szerszámot-is hozzá valamit à fa-héjabúl, borsbúl, szekfűbűl, &c. Ennek à dosis-sa két drachma. Ha nincs fényes liktáriomod, keménybűl-is meg-csinálhatod: avagy szilvábúl, megybűl, &c.

CCC XXXVIII. Némellyek, az egész birsalmá hoz, három fertály nád-mézet tésznek egy funt birsalmához. Némellyek, nyólcz funt ki-facsart birsalmához, három funt igen szép fejér, el-tajtékozot tiszta nád-mézet tésznek. Némellyek, hogy egy kevesé savanyúcska légyen, valami kevés fris lemonia levet facsarnak belé, és fő-

és főzik míg à mint oda fel. Azt-is észben kel venni, hogy minék-utánna ki-facsarták à levet, azt à sonkolyát, mely még à zacskóba maradot, sem kel elvetni: hanem, egy kevés nád-mézet, vagy más-féle mézet hozzá tenni, s-megént meg-főzni. Az-után, golyobis fotmára öszve-nyomni s-jól meg-szárasztani; igen jó à gorombáknak, s-még à germekek-is meg-eszik. A' keményen csinált liktariomban, à fűszerszámon-kivűl, némellyek apróra metélt csitrom liktáriomot, bé-csinált narancs hejat, és tőb è félét tésznek; igen jó à gyomornak. A' fényes liktáriomban pedig, hogy hamaréb meg-aludgyék, viza hóljagot tésznek némellyek.

CCC XXXIX.

Mások, vízbe meg-főzik lagyan; az-után, tiszta deszkán meg-hűvösítik, és szépen meg-hamozzák, le-metéllik à torsárúl és egy Alabástrum-vagy márvány-kőbűl csinált mosár tőrővel meg-tőrik; és mennél továb tőrik annál fejéreb lészen. Az-után, meg-tisztított nád-mézbe tészik, à mely jó sűrű, és nem sokáig, hanem hertelen főzik, és szűntelen keverik, hogy meg ne pörsölődgyék: és mennél hamaréb bánnák véle, annál szeb és feiéreb lészen. Illyen fényes lictáriomot csinálhacz más-féle leves gyűmölcsökbűl-is, úgy-mint szilvábúl, cseresnyéből, megybűl, mirabolanábúl, &c. Ha ki azt akarja, hogy à birsalma lév, szép piros légyen: szép lassan főzze őtet, és mennél továb főzi, annál vörősseb lészen. Ha ki à citromnak à leves bélit ki-metczi, ki-facsarja, és à birsalma levével eggyűt főzi, és nád-mézzel meg-édesíti: igen jó liktáriomot csinál. Hasonló-képpen, fris le-

monia levet: birsalma-, baraczk-, és alma-s-más lével-is főzhetni.

CCCXL. A Birsalmából Syrúpot és Iulepet csinálnak. A Syrúp, nem igen külömböz à Iuleptül: hanem hogy amaz, sűrűeb ennél. Amazt, ugyan azon ki-facsart lévből főzik, ha két funtot vésznek: ahoz le-tajtékozot mézet, vagy nád-mézer 4. funtot, fris kút vizet 6. funtot s-eggyűt meg-főzik lassú tűznél; mindenkor le-hányván à tajtékját, míg képes keménysége lesz, à mint oda fel. Az-után, hogy meg, tarthassák esztendeig-is, egy üvegbe töltik, melynek hoszab à nyaka, és szoros szájavagyon: töltenek azon fellyül két újni széleslégre, jó édes fris fa olajt, hogy meg ne penészedgyék. Ezent cselekedgyed minden Syrúpal, ha sokáig akarod tartani; az-után, csináldbé à száját, hogy ki ne mennyen az illattya, és ted negyven napig à verőfényre. Ennek mértéke az, hogy 3. funt lévhez, 4. funt tisztitot nád-mézet vegyenek. A mely lév sava-nyú, avagy borbúl és eczetbűl csinálják, nem kel azt semmi réz vagy vas fazékba főzni; mert izetlen lészen tőle, hanem mázos cserép edénybe. Efféle Syrúpot, avagy magánossan iszszák kalánkával; avagy szomjúság-ellen, fris hideg vízben jól őszvehabarják: és ha igen édes, ennyihány csőp spiritus vitriolit, avagy spiritum sulphuris tésznek belé, és attúl meg-savanyodik.

CCCXLI. A ki akarja, más gyümölcsel-is őszve-csinálhattya à birsalmát: úgy-mint Nyospolyával, kőkinnyel, csipkével; de ezeknek ki kellene à magvokat hánni. Elsőben, á leg-szebb és jobban meg-éret birsalmát

hasit-

hasítsák két felé egy kő késsel, à magvát és belső köves torsáját tisztán ki-vegyék: minden birsalmát, hét vagy nyólcz felé metéllyék, à mint annak nagysága engedi. Az-után, fonnyaszszák avagy főzzék-meg, mint à liktáriomnak, hogy meg-lágyúllyon; az-után, had száradgyon jól meg, gyukjanak szekfüet és apróra metélt fahejat belé, töltsenek tajtékjától megtisztított mézet, vagy nád-mézet reá, à kinek képes keménysége vagyon: de ne légyen meleg, mert megkeményedik à birsalma tőle, ha à birsalma jól meg nem éret. Efféle almához, nyers nyospolyát s-kőként vehetnek: gyukjanak fű-szerszámot belé, rakjá az almával tiszta mázos edénybe, nyomtassák-meg jól, hogy fellyül ne levegjen, hanem à méz légyen fellyül; ha à syrup avagy méz, valami vizet vet vólna magához, megént le-töltsék, és keméyebben meg-főzzék, míg elégséges kemény lészen. Némellyek à mézhez, megfőt édes mustot vésznek, és azzal eggyüt főzik; s-elvészi à méznek szagát.

Cseresnyét, Megyet, Halyag-megyet, ennyihány-képpen csinállyák mézbe, és nád-mézbe. Némellyek, így bánnak véle: à leg-szeb és nagyob cseresnyét, megyet avagy halyag-megyet, à ki nem igen lágy hanem szép frissen és idején éret-ha meg-nelkül akarják meg-mérik, minek-előtte ki-vészik à magot: áz-után, igen gyengén ki-vészik és ki-vonszák à magot, két újal meg-nyomván à gyümölcsöt à száránál: és mingyárt az edénybe tészik, à hol à nád-méz vagyon, mellyet eléb meg kel törni és mérni, úgy hogy, öt fertály nád-mézhez, egy funt megyet tegyenek. CCCXLII

nek. Hogy pedig à nád-méz hamaréb el-olvadgyon, egy kevés ki-facsart más megy, avagy cseresnye levet kel hozzá tölteni: tegyék à tűzhöz à vas fazekat, mellyet csak félig kel meg-gyújtani, had forjon lassan egyszer fel, s-vegyek-el à tűztül, had hűllyön jól meg; az-után, tegyék ahoz készítet edénybe. Bé kel ezt födni papyrossal, hogy az à levén fekűdgyek. Tegyék à megyet, vagy à cseresnyét belé: az-után, két, vagy harmad nap múlva, tölcsék-reá à levet. A megyet, mellyet mind magostúl akarnak bé-csinálni; elsőben, à kés hegyével kel minden felől egyszer meg-gyukni, à végre, hogy meg ne fakadgyon: ebben-is, mint az előbbeniben, egy funt gyümölcshöz, egy funt nadmézet kel venni.

CCC XLIII. Ha ki Syrupot akar megybűl, Spanyól megybűl, Halyag-megybűl, vagy cseresnyébűl csinálni: az végyen jól meg-éret megyet, verje egy szitán, avagy ruhán-által s-facsarja-ki, nád-mézet hozzá egy funtot egy pint léuuhez; főzzék-meg mint à Syrupot. Ha ki azt akarja, hogy szép fényes légyen, tégyen egy árkos folyó papirost alája, és azon szivárkoztassa-által (ez à mód minden léuuhez, és más vizhez' musthoz alkalmatos mellyet kéván ember hogy szép tiszta légyen) igen szépen meg-tisztúl; ezent nyeri-meg, ha egy tiszta és úy darab szűrt vészen, s-azon ereszti-által à levet, és még inkáb meg tisztúl, ha ennek fóliben egy árkos folyó papirost tészen: csak hogy késedelmeseb à le folyása. Ha ki akarja, hogy szép piros és jó ízű légyen, harmad részt Sz. Iános szőlöcskéjének, avagy Ribesnek ki-facsart levébűl tégyen hozzá, és annak

annak minden pintéhez fél funt nád-mézet; az-után, laſſú tűznél halkan főzd-meg, és keverd ſzuntelen, hogy az edéynhez ne égjen. Ha jól meg főt, probáld-meg az ón tányéron, mint oda fel: az-után, ted formába vagy iskátolába, mint à birsalma liktáriomot.

CCC XLIV. Némellyek, nád-méz-nélkűl csinállyák-bé è fé le megyet, fő-képpen à ſzegények. Ehez alkalmas megy, és Ribesből ki-facsart levet véſznek, és harmad réſzét bé-főzik; az-után téſzik-belé à megyet, melynek fele ſzárát el-mecsik, az-után egy úy mázos fazékba (mellyet forró vízzel jól ki-öblítettek) téſzik, és tiſzta deſzkával meg-nyomttayák: hogy fellyűl ne levegjen à megy. A ki akárja, hogy édeſſeb légyen, le-taytékozot mézet tőlthet hozzá. Az illyen megyhez, egéſz Sz. János ſzőlőcskéjét mind csutkástúl, svad ſomot-is tehetni: de ehez nád méz, vagy méz-is kel. Ez à liktátiom, felette jó és haſznos à nagy héuſégben, és gyúladásban, mikor igen ſzáraz à ſzája, nyelve, torka embernek: és nem csak meg-nedvesíti, meg-is hűvősíti: à feletteb-való ſzomjúſágot elóltya: à forrósagtúl el-lánkat ereiét meg-vidámíttya: ſzája izit, és az ételre-való kivánſágát, meg-élesíti.

CCC XLV. Máſok borba-is főzik egéſzen, à ſzárát le-ſzaggattyák, nád-mézet, vagy mézet téſznek belé, és meg-nyomtattyák. Egyebek, egy-néhányat à ſzáránál ősſze-kőtnek, meg-fonnyaſztyák egy keveſé, rendel ősſze-rakják az edényben: tőrőt fa-hejal meghíntik, és nád-mézes bort tőltenek reá, vagy megfőt édes muſtot. Megy és ſzilva level-eggyűt, végy

megyet: ſzed-le à ſzárát, ted egy vas-fazékba eleven ſzénre, hadd forjon jól meg, mert magátúl elég levet ád. Ha meg-hűl, facsard-ki valamely ſzőr ſacskóba, ted más vas-fazékba, melyben halat ſzoktak főzni, hadd főjjön-meg; s-keverd gyakran, hogy à fazékhoz ne égjen: és ha félig bé-főt; végy tőrőt fa-hejat és ſzekfűet hozzá, nád-mézzel vagy mézzel csináld jó édeſsen, és hadd főjjön eggyűt míg meg-ſűrűdik, ted-ki az-után à tűztűl hadd hűllyön-meg; el-ál eſztendeig-is. Igy csinálhatni-bé, à Bodzának éret gyűmőlcsét-is, melyhez nem ſzűkſég fű-ſzerſzám, hanem csak nád-méz: à ſem kévántatik, ha orvóſſág gyanánt élnek véle; mely, igen izzaſztya az embert. Minden féle ſzilvát, *kőként*, így főzhetni: melyhez fű-ſzerſzámot s-nád-mézet vehetnj. A *Vad ſomot*, akár egéſzen, s-akár à ki-facsart levét főzhetni haſonló-képpen: melyhez nem kel fű-ſzerſzám. Ha édeſsebben akarod, tőb nád-mézet végy hozzá: ha ſavanyúbban, keveſebbet. *Sz. János ſzőlőcskéjét-is*, nem kűlőmben. A *ſomot*-is így, de ha ki hígan akarja, mikor jól meg-érik, akkor főzze-meg jó vőrős borral, mint à káſát: az-után, úgy verje-által à ſzitan, és főzze-meg laſsú eleven ſzénnél, ſzűntelen kevervén, míg à vizes nedveſség meg-eméſztődik, és mint annak à módgya, ſürü léſzen. Ezt, jó mázos edénybe kel tartani: igen haſznál à vér-has-, és has-folyás-ellen. Nem kűlőmben csinalhatni bé à *csipkét*, avagy, *vad Róſának à gyűmőlcsét*. Mikor leg-nagyobbak, és tellyesbek September-után, akkor ſzedgyék, és à belső ſzőrős magvátúl jól ki tiſztitsák: az-után fris vizben,

ben, avagy jó vörös borba főzzék jól meg, hogy lágy légyen; úgy hogy, à szitán-által verhessék. Azután főzzék-meg lassú eleven szénnél, szüntelen Kevervén, míg képes sűrűsége nem lészen. Nád-mézet tehetnek belé, à mint oda fél: igen jó à vér-has, és folyás-ellen. Az illyen liktáriomokkal, sása gyanánt-is élhetni à sültek-mellé: nem-is szükséges, hogy illy sűrű légyen. *Szederjbűl*-is, illyen-képpen csinálhatni.

CCC XLVI.

Baraczkbúl, úgy is csinálhatni: ha à vörös bélű baraczkot szép tisztán meg-hámozzák, à magvát kivészik, az-után valami kő korsóba, avagy mázos edénybe tészik, és jól el-tajtékozot s-meg, tisztitot mézet, vagy nád-mézet töltenek reá: mellyet syrup módgyára, jó sűrűen főztenek. Hasonló képpen bánhatni, à *kaiszi* és *tengeri baraczkal*-is. Ha fényes liktáriomot akarsz belőlle főzni: vesd-ki à magvát, fastard-ki à levét, ted syrupban, à mely jól megfőt; hamarjába főzzed, és keverjed szüntelen, hogy à fazékhoz ne égjen, ne tégy igen sok nád-mézet belé, és ha jól meg-főt, tölcs egy iskátolába: szép sárga és jó izű lésen. A vér-has ellen igen jó. Más-képpen: Végy barczkot, és hámozd-meg, ted tiszta meleg syrupban, és ha attúl meg-hígúl, erezd tiszta szitán-altal: azomban főzd jobban meg à syrupot, míg sűrűeb lészen, szép tisztán le-hannyad à tajtékját; azután, ted megént belé à baraczkot, ha által-szürted à syrupot. Igy bánhatol minden féle gyümölcsel. Ha szárazon akarod, hámozd-meg à baracskot, mesd két felé, és vesd-ki à magvát: hincsd-meg mind két

felől, szép apróra tördöt fejér nád-mézzel, és ragd tiszta úy szitára, föd-bé vékony vászonnal, hogy à legyek reá ne szálhassanak: ted à napra és gyakran forgasd-meg, szépen meg-szárad; így ted-el, és szárazon adgyad az asztalra. Igy bánhacz, más gyümölcsel-is.

CCC XLVII. A' *szilvàból*-is, keményeb liktáriomot főznek: ha ötet egy kevés vízbe meg-főzik eléb, de szüntelen kel keverni, hogy à fazékhoz ne égjen; az-után facsard egy szacskón-által, s-mérd-meg, hogy minden funt szilvához, nyóles lat nád-mézet végy: az-után, ted à tüzre, és főzd mind eggyüt meg, és szünetlen keverd, s-mind addig főzzed, míg à tajték meg-emésztödik; és ha az meg-let, ted az-után ollyan melegen à nap fényre harmad napig. Az el-múlván, ved-el à verőfényrül, és ted-el. Ha azonba meg-akarna penészedni, avagy à víz felette leveg, ted megént à nappra. Illyen formán csinálhatni à tob gyümölcsökbül-is, kemény liktáriomot; csak arra kel vigyázni, hogy menyi, és mely nedves à gyümölcs: hogy ahoz alkalmaztassa ember à nád-mézet. A' Morvaiak, és más Németek-is, à hol sok szilva lével, fő-képpen magva váló: ki-vetik à mag-vát, és öreg katlanokban erősen meg-főzik, és keverik. Mikor elégségesképpen meg-fött, ki-vészik s-el-tészik: és ételekbe, bélesbe, tortaba élnek véle. A' Fel földön, az *apró kökén szilvát*, erősen meg-főzik: az-után, széles gyalúlt táblára ki-terjesztik temérdekebben, hogy-sem az ökör bör; azt à magvával körös-körül rakják, mintha meg, csipkéznék, és ki-tészik à verőfényre, hogy

jól

jól meg-ſzáradgyon. Az-után, le-vonſzák à táblárúl, mint à bocskor bőrt, s-el-téſzik: mikor ſzükſéges, le-mecsnek egy darabot belőlle, és jó ízű feketelevet főznek.

CCC XLVIII.

Nyers dióbúl, igen jó és hasznos liktáriomot csinálhatni. A' diót, Sz. Iván nap-tájban kel le-ſzedni, avagy két héttel Sz. Margit Aſzony napja-előt, mikor à béle s-à heja még lágy, nem-is kel meg-hámozni, mint némellyek; gyukj egy-néhány likat belé valami kéſecskével, máſók azt akarják, hogy fácskával: mert à vaſtúl meg-feketedik à dió. Hánd mingyárt friſs kút vízbe, és áztaſd-meg benne tizen-két nap, vagy két hétig: minden-nap kétſzer, háromſzor változtaſd à vizet; vond-le az-után à vékony hártyáját fellyúl, és tőlcs le-tajtékozot nád-mézet, vagy mézet reá, és főzd-meg jó ideig benne, de ne légyen igen lágy. Azonban, gyakrabban tőlcs nád-mézet, vagy mézet reá: mert hamar bé-fő. Végtére, ha jól meg-főt, ted az edénybe, melyben akarod tartani, és híncs-közibe fű-ſzerſzámot, ugy-mint gyömbért, fa-hejat, ſzekfűet; de à ſzekfűből, nem kel ſokat belé tenni, mert meg-keſeríti.

CCC XLIX.

Más-képpen-is csinálhatni: minek-utánna megáztattyák, à mint mondám, az-után tiſzta vizbe megfőzik, hogy lágy légyen, de ne igen; az-után tiſzta ruhára, vagy ſzitára rakják, hogy meg-ſzáradgyon. Az meg-lévén, tőrőt fű-ſzerſzámmal meg-hintik, à mint oda fel. Azután le-tajtékozot mézbe, vagy nad mézbe rakják, s-egy kevés ideig meg-főzik; leſzűrik à levét s-megént reá-töltik, és kővel meg-

nyomtattyák. Némellyek, minek-utánna elsőben meg-főzik, és meg-száraztyák, fű-szerszámot gyukdoznak belé; úgy-mint fa-hejat, szekfüet, narancs hejat: ez, igen kedves szagot ád néki. A Dió liktáriom, az emisztéſt meg-erősſiti, à gyomrot meg-melegíti, és à főben menendő gőzöket le-szállíttya: à méregtűl-is meg-óltalmazzá embert. Némellyek elmennek: minek-utánna egy étszaka vízben állot à dió, egy marok soót vetnek à vízbe, és abban áztattyák. Avagy à diót, merő soós vízben áztattyák vagy négy napig: az-után ki-vészik, és három vagy négy tiszta vízben ki-mosák, és megént három vagy négy étszak meg-áztattyák, hogy à soó ki-menyen belőlle. Az-után főzik-meg, à mint oda fel: de eléb fű-szerſámmal meg-spékelik. Ha igen meg-vizesednék à nád-méz, szűrjék és főzzék sűrűebben, tajtékoztassák-le tyúkmony fejérével: szip tiszta lészen.

CCCL. Még más-képpen-is csinállyák: le-kel szedni á mint oda fél, és hoszszattába harom vagy négy metszéſt kel rjatta tenni: hogy inkáb meg-járhassa à víz. Ezek mingyárt meg-hamozzák, és leg-ottan fél meleg vízbe hánnyák, s-meleg hamuba tészik másod napig; az-után ki-vészik, és fris vízbe meg-főzik, és minek-utánna el-vészik à tűztűl, meg-száraztyák, és megént fris vízben hánnyák mind addig, míg à keserűségét el-hadgya. Az-után, jó fejér borba meg-főzik: így, száz dióhoz, egy pint bort vésznek s-meg annyi vizet, és akkor vetik belé à soót. Mikor pedig láttyák, hogy elégséges-képpen meg-főt, ki-vészik à diót, és jól meg-száraztyák: meg-spékelik citrom hejával

hejával, fű-ſzerſzámmal, s-az-után főzik-meg nád-mézben. Ha egy kis vizet tőltenek à nád mézben, hamaréb el-olvad. Három fertály nád-mèz, elég egy funt dióhoz. Ha jól meg-főt, ted egy edényben, és had egy-néhány napig fővetlen: de à levet reá kell tőlteni. Az illyen diót, méz és nád-méz helyet, jól meg-főt édes muſtban-is főzhetni; csak hogy, nem oly kedves mint à méz, avagy nád-méz.

Nyers és éretlen Mogyorót-is, nád-mézbe csinálhatni mind hejaſtúl: ha meg-főzik vizbe, míg meglágyúl. Az-után, megént meg-száraztyák, és nád-mézből levet csinálnak reá, mint odá-fel; s-abban tészik, és főzik jó ideig à mogyorót, és úgy hadgyák két napig benne. Az-után ismét, főzzék-meg à levet, tegyék à mogyorót egy tiſzta edényben, tőlcsék reá à levet, ét tartcsák-meg: igen jó à vérhas-ellen. CCCLI.

Egresből, Éretlen ſzőlőből, Sz. János ſzőlőcskéjéből, és más félébűl: ha ki-fácsarják à levét, és ha ki akarja, meg-főzi egy kevesé, s-meg-tiſztított nád-mézet téſzen belé: jó ízű liktáriom léſzen. Meg-ál estendeig-is, ha egy kevés fa olayt tőltenek reá. Sása gyanánt, s-ételekbe-is élhet véle. Ha eczet helyet akarnak véle élni, nem ſzűkség à nád-méz belé. Az Éretlen ſzőlőt, egéſzen-is csinállyák, fő-képpen à ſzagos ſzőlőt: de ne légyen igyen kemény, hanem, egy kevesé lágy. Szed-le ezt à csutkájárúl, avagy hadd annak felét rajta, meſd mindeniket hoſzſzattába két felé, hand tiſzta vízbe, hadd tégyen egy forráſt egy kevés vízbe, s-egy kevés ſóval: hogy meg ne hadgya à zőld ſzínét. Minek-utánna egy kevesé fel forrot-vólna, ved-el à CCCLII.

tűztűl-

tűztűl és fed-bé egy ruhával hadd hűllyön meg azon vízben, á melyben főt: az-után, ved-ki à vízbűl, ſzarazd jól meg, ted à meg-tőrőt nád-mézben, tégy egy kevés ki-facſart levet hozzá, hogy à nád méz meg-olvadgyon. Főzd-meg ismét egyſzer jól, mert ha el-véſzed à tűztűl, s-meg hozzá téſzed, meg-változtattya à ſzínét. Ha jó ſyrupba főzted, megént ved-ki à tűztűl, ted mázos fazékba, vagy más-edénybe. Egy funt gyümölcshöz, egy funt nád mézet végy: ha akarod, őt fertály nád mézet-is vehecz egy funt gyümölcshöz. Mikor à ſzőlőt meg-ſzeded, két tál-között-is az eleven ſzénen meg-lágythatod, víz-nélkűl. Fényes liktáriomot-is csinálhacz belölle: haalma héjabúl ki-facsart levet tőlteſz hozzá, és egy kevés gummit.

CCCLIII. *Citrombúl* liktriomot, egy-néhány félét csinálhatni: mert annak magánoſſan à heját bé-csinalhatni; magánoſſan àfejér bélit, akár à hejával, akár à heja-nélkűl; magánoſſan à belső leves bélit; magánoſſan à magvát: de ezzel nem igen élnek hanem orvóſſágúl à Patikába. A' heját némellyek mézbe, avagy nádmézbe áztattyák: de nem mind egy formán. Mert némellyek, elsőben; fris hideg vízben jól meg-főzik, hogy el-vegyék à hejának keſerűſégét. Maſok, lúgba áztattyák hogy lágyab és puhab légyen, és egy réſzét keſerűſégének-is, el-hadgya; de nem felette igen, hogy kedves illattyától meg ne foſztaſſék. Kéſzics az-után ſyrupot, tiſzta és le-tajtékozot mézzel, főzd képes keményſégre: végtére, à heját-is, avagy bélit, avagy à mit akarſz à Citrombúl csinálni, főzd-meg-jól, alkalmatos ſűrűſégre.

Igy

Igy csinalhacz narancs, és lemonia hejáť-is bé. Némellyek, à Citromot hoſzſzattára meteczik, ki-véſzik à leves bélit, à hejáť-is le-meteczjk à fejér bélirůl, azt meg-gyukdozzák egy árral, hideg vízbe áztatván lágyttyák-meg, melyben két vagy három marok ſoót vetnek, à mint tób vagy keveſeb à Citrom; és három vagy négy étſzakán, benne hadgyák à Citrom hejáť. Az-után, harom vagy négy vízbe ki-moſſák, és megént egy vagy két etſzakán áztattyák, hogy à ſoőt kivonnyák belőlle. Az-után, egy ónos vas-fazékba, melyben halat ſzoktak főzni, fris vízbe meg-főzik mind addig; míg à ſárga hejáť egy kevesé bé-nyomhatni. Az-után, tiſzta deſzkára rakják, mind fejér bélivel eggyůt, ha tudni-illik, eggyůt főzték. Mert à ſárga hejának továb kel főni: és ha ez egy keveſé felforrot, az-után téſzik ſzép fejér tiſzta le-tajtékozot nád-mézben, és négy napig benne hadgyák, s-megént meg-hígúl à nád méz; azért jſmég, tyukmony fejérével meg-tiſztíttyák és keményétjk. Az-után, ſzőr ſacskón által-ſzűrik, és megént à citromra tőltik: így cselekeſznek három-ſzor vagy négyſzer, mely job léſzen, és továb tart.

Más-képpen à Citrom heájt bé-csinálhátnj, mikor azt ſzépen le-hámozták: kilencz napig áztaſzák tiſzta kút vízben, ötődik napon ſzűrjék-le à régi vizet, és tőlcsenek más fris vizet reá. El-múlván à kilencz nap, veſſék megént fris vízben, és áztaſſák addig benne, míg meg-édeſůl à heja, és minden keserűségét el-veszttette; el-annyira meg-is vékonyodot, hogy, csak nem által-láthatni rajta. Az-után azt à hejáť, tegyék CCCLIV.

ónos-réz, vagy vas-fazékba, tölcsenek jó tiszta kút vizet reá, és főzzék addig, míg med, lágyúl; ha mind bé-főt à víz, töltcsenek jó syirupot reá, akár birsalmábul, mellynek egy rész nád-méz, és harmad része víz s-tegyék eleven szénre, míg meg-fő sűrűen. Töltcsék-le az-után à syrupot rólla, tegyék egy üvegbe és tölcsenek bőven levet reá, hogy meg-keményedgyék. A' ki akarja, drága fű-szerszámot-is tehet belé. Igy, mind narancs, lemonia hejat, és több è félét, bé-csinálhatni. Ha akarod, igen apróra és vékonyra metélheted à csittom, avagy narancs hejat.

CCCLV. A' ki akarja, à csjtrom heját áztassa-meg három nap, és három éjjel fris kút vízbe: hogy ki-vonnya à keserűségét. Az-után főzze-meg más fris vízbe, míg valamenyire meg-lágyúl: szedgye-ki à vízbúl, tegye két tiszta ruha-közzé, hogy ne érjék egymást. Ha à nedvesség le szivárkozot rólla, csinállyon nád-mézbúl levet, mint oda fel: hánnya belé à heját, és főzze-meg egy keveset. Az-után, tegye egy edéynbe à heját, és főzze-meg syrup formára, sűrűebben à nád mézet: ha meg-hűlt, tölcs à héjra hogy két úyni szélességre fellyeb légyen à lév, hadd állyon bene négy napig; az-után még egyszer forrallya fel à levet. Efféle Citrom héy, igen hasznos minden dögletesség-ellen, méreg-ellen, kivált-képpen pestiskor: megerősíti à szívet, és meg-vidámittya. A' narancs heját is szinte így csinálhatni-be, csak hogy valami két nappal tovább kel áztatni: mert keserűb à Citrom héjnál. Ez à narancs héj, igen jó à gyomornak, à szeleket ki-űzi, és à has-rágást-is meg-csillapittya. Ha szárazon

akarod

akarod hadni, minek-utánna egy-néhány nap à mézbe, vagy nád mézbe vólt: ſzed ki belőle, rakd ſzép tiſzta deſzkára, vagy medenczébe, ted meleg helyre, hogy ſzáradgyon-meg; de gyakran meg-forgasd, hogy egymáshoz ne ragadgyon, avagy meg ne égjen. Igy csinálhacz egéſzſzen-is narancsot bé. Ha à fejér belit akarod bé-csinalni à heja-nélkúl; hámozd-le à heját ſzép vékonyon, és à belſő leves bélit-is mind magoſtúl, áztasd-meg fris vízben, kilencz vagy tíz napig, továb-is ha ſzükſég léſz. Minden-nap megváltoztaſd à vizet, à Citromot-is minden-nap két tiſzta ruha-kőzőt meg-tőrűld, és ki-nyomjád egy kevesé à vizet belőlle. Ha elégſéges-képpen megázot, főzd-meg; à mint oda fel. Eképpen, à temérdek Gőrög dinnye hejat-is, avagy belit, bé-csinálhatni, ha à kűlső kemény heját le-meczik, és à magvát is. Haſonló képpen az éretlen Dinnyét-is, Uborkát-is, Tőkőt-is. Ha kinek kedve tarttya, eggyűt csinálhattya ezeket-is Citrommal. Ezeket, hoſzſzattára kel metelni. Némellyek, hat nap áztattyák jó erős eczetbe; azt le-tőltvén, megént más eczetbe meg annyi ideig áztattyák. Az-után, két ruha-kőzőt meg-ſzáraztyák, és nád-mézben téſzik, mint oda fel. Ha ki egéſzen akarja bé-csinálni à narancs heját, csinállyon fellyűl, à hol à ſzára vólt, őreglikat: s-azon vonnya-ki mind magvát, bélit à narancsnak. Hogy à heja igyen vekonyon maradgyon, tegye meleg vízben; az-után ved-ki, s-főzd ſok vízbe, hogy el-veſzeſſe à keſerűſéget: egy-néhányſzor más más vizet tőltcsőn reá, míg ſemmi keſerűſéget

nem érzeni rajta. Az-után, ved-ki à tűztűl, hánd lágy-meleg vízbe: olvazd-meg à nad-mézet laſſú eleven ſzénnel, de ne hertelen: azomban ragd ſzitára à narancsot, hogy meg-ſzáradgyon. Ted az-után à nád mézben, hadd főjjön-meg: jó ſűrű ſyrup léſzen belőlle. A főzésben, ſzüntelen keverned kel: ha meg-főt ved-ki, had follyon jól ki à nád méz; à mely à narancs héjba vagyon, ted à ſzobába, had ſzáradgon-meg. Egyéb ként, ha négy ſzegletűen meczed à narancsot, elſőben mikor egéſz, à ſárga hejját valami reſzelő-vaſſal le-reſzéllyed: és tarcsd-meg Conſervának.

CCCLVI. A' leves bélit à Citromnak, Narancnak, Limonianak ki-meczik, és ki-préſelik, avagy ſajtollyák, à birſalma lével meg-főzik, édesjtik, és formàba vagy iskátolába tőltik s-kedves léſzen: ha az aſztalhoz adgyák, el-metélhetik. Ugyan ezent, csak úgy-is csinálhatni: ha ſzépen le-ſzedik à belső hártyájárúl, és nád-mézzel bé-csinállyák, à mint ſzokás. Ha hígan, és ſyrup formára akarod à levét, facsard ſzép tiſzta ruhán-által, és főzd-meg igen laſſú tűznel, hogy harmad réſze bé-főjjön; ha meg-főt, ſzűrd-által s-had úgy, hogy ſyállyon-le. Ebbűl à léubűl más fél funtot végy, és kevery egy funt ſzép fejér nád-mézet közíben; hogy elégſéges ſűrűsége légyen. Ha meg-főződ, egy funt Citromhoz, fél funt nád-mézet vehecz. Nyári űdőben, mikor à Nap igen süt, nem ſzükſég meg-főzni azt à levet: hanem csak üvegbe tőlteni, melynek à ſzáját jól bé-csinálták, és úgy à Napra ki-tenni, míg à vizeſségét meg-emészti.

Savanyú

Savanyú lemonia levet, birsalma, baraczk, avagy alma lével kel főzni. Naranes levet, Baraczk lével.

Az *éretlen Mondolát*-is, szinte úgy bé-csinálhatni, mint à Mogyorót oda fel: ha le-szedik, minek-előtte meg-keményedik à kőves heja, és fris tiszta vízbe tészik, és egy kevés bor kővet tésznek kőzibe, hogy à vadságát ki-vonnya; az-után egy tiszta ruha-kőzőt, külön-külön meg-törülik és meg-száraztyák, s-megfőzik nád-mézbe, mint szokás à több gyümőlcsöket. Egy funt Mondolához, egy funt nád-mézet végy: avagy, ha melegen akarod fel-adni, elég fél funt-

Eleven gyömbért, így kel készíteni: végy szép öreg Gyömbért à menyit akarsz, ted azt hat napig szép tiszta lúgba, mellyet venyike hamubúl csináltak, és első vizet töltöttek reá; az-után, áld-el őtet nedves fejér fövenybe, és had benne à gyömbért, valamíg jól meg nem nedvesül. Az-után, mosd-ki szép tiszCCC LVIII.
tán, és vond-le à külsö heját egy késsel, főzd-meg vízbe lassú tüznél kétszer egymás-után: és minekutánna jól meg-lágyúlt, és puha, semmj erősségét à lúgnak nem érezvén rajta, rakd tiszta deszkára, vagy szitára, hogy le-follyon á víz rólla, és ted valami kö, vagy mázos edénybe. Utóliyára, végy két annyi szép meg-tisztítot mézet: á menyi à gyömbér, meg annyi nád-mézet. Csinály ezekbül, jó sürü nád-méz levet, s-tölcs azt à gyömbérre; de ne légyen meleg, meg-keményedik à gyombér. Had egy-néhány nap úgy állani: az-után, forrald-fel még egyszer à levét. Ez á gyömbér, igen jó à hideg és nyálas gyomornak, mely miat ember, nehezen emésztheti-meg az eledelt:

ha reggel éhomra egy darabot vésznek belölle. Mikor à gyömbért fris vízbe jól ki-moſtad, egy vékony késecskével gyukd-által egy-néhányſzor, hogy à kemény ízeket által-meczheſſed, és könnyebben meglágyúllyon à gyömbér.

Miképpen kel à Gyümölcsöt ſzárazon, liktáriomnak bé-csinálni.

Baraczkot, hámozd-meg ſzépen, mesd két-felé veſd ki à magvát, hincsd meg mind két felöl ſzép apróra törött fejér nád-mézzel: rakd megént tiſzta úy ſzitára, fed-bé valami vékony ruhával, hogy à legyek meg ne eſsék, s-ted à Napra: és gyakrabban forgaſd-még ſzépen; és ſzárazon adhatni-bé, minek-utánna meg-ſzárad. Más együgyüek, meg-hámozzák à Baraczkot, két felé meczik, à magvát ki-véſzik-tiſzta deſzkára rakják; à nyers diónak, vagy mondolának fejér bélin levö heját le-vonnyák: az-után tiſzta mézet véſznek, abban fö-ſzerſzámot, borſot, gyömbért, ſzekfüet, fa-héjat, vagy àki mint akarja, csak borſot-is téſznek, s-abban mártyák à diót, vagy meg-hámzot mondolát: és ugy-rakják à Baraczknak közepiben, egy kis mézzel eggyütt.

FINIS.

Kőnyvnek Be-fejezése.

EDes Magyar kertésem, és gyümölczös fák körül serényül forgolodo Gazdam, inteni akartalak ez kis toldalekommal s-kerni azon, hogy ennek az könyvnek rövidségen, és kiczinségén meg-ne botankozzál; ha főképpen több iraſt vartal és oktatàſt kertéségednek és gazdasagodnak tovabbéli elő-meneteledre. Mert ime velet-lenül az kegyetlen halál, mint egy meg-haragudván az könyvnek Authorára; hogy immár è ſok gyümölczös fákkal, talam valami Páradichomi Elet fatis hoz-bé az meg-romlott Hazankbàn, mellynek gyümölcze eteléből ereiét és életét à Magyar Nemzet fulankia ellen ugy meg-vaſtagithaſſa, hogy vagy ſoha, vagy igen kesőre hallyon meg, és igy prædàul nem könnyen eſſék éhező torkának: őtet magát, mint téged igen ſeretö Atyádot, és haſznos irót foga elő az Trinchini hévizben, és ſent Iván havának maſodik napián foyta-meg nagy fajdalmakkal az te keserüségedre. Kinek immár halála után, hogy párt fogóia légyek, mint ſerelmes Atyamfiának és kedves Bátyamnak, rea kenſeritt az felben hagyott irása; melly ha éppen meg-lehetet volna, az mint magában à io Páter el-intezte volt, talam nekedis édes kertésem, nagyobb haſznodra és gyönyörüségedre let volna. De kerlek, vedd ugyan jo néven eztis az keveset, mint kedvedért örömeſt faradozó Atyadnak harmadik könyvét; és mint hogy ezen à Világon megnem köſſönheted néki ebbéli faradságat, mondgy érette á más Világon lévöért bár czak egy Mi-Atyankot, és illyen haladásodon tudom hogy lelke meg-nyukſik. Kőlt Posonba Mind-Szent napián. 1666.

MÚZEUM KÖNYVTÁRA